บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย ศึกษาศาสนถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว ของวัดในกรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้นำเสนอเป็นหัวข้อตามลำดับดังนี้

๑. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศาสนาสถานที่สำคัญ

๒. ประวัติและความสำคัญของศาสนสถาน ในวัดกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติ

๓. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยวของวัด

๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๕. กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศาสนสถานที่สำคัญ

ศาสนาสถานที่สำคัญเป็นสิ่งปลูกสร้างเกี่ยวกับศาสนาที่เป็นสถาปัตยกรรมหรือจิตกรรมอันดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดความต้องการเดินทางไปชมหรือไปท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้และความเพลิดเพลินทางจิตใจ

๒.๑.๑ ความเป็นมาของศาสนสถาน

ศาสนสถาน ในพระพุทธศาสนาหมายถึง วัดเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนามีองค์ประกอบคือ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สถูป พระพุทธรูป ศาลาการเปรียญ และกุฏิ หรือสิ่งก่อสร้างอื่นที่เกี่ยวของกับพระพุทธศาสนาเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุ สามเณร เป็นศูนย์กลาง สังคมของพุทธศาสนิกชน และเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมประเพณี ในพระพุทธศาสนา เป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชา และร่วมกิจกรรมต่าง ๆในพุทธศาสนา ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ในกิจการ หรือเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา ได้แก่ สำนักสงฆ์ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และสถูป[๑] เป็นต้น

---

[๑] วสันต์ ชีวะสาธน์, **ศาสนสถานในพุทธศาสนา : แหล่งและบทบาท**, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๒,) หน้า ๔.

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสบอกการใช้สอยเสนาสนะอันสงัด อันได้แก่ ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง มีซอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าละเมาะ ที่โล่งแจ้ง ลอมฟางที่สงัดมีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน ว่า เหมาะเป็นที่หลีกเร้น เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม และมีปรากฏว่า “ในพรรษาที่ ๓ ขณะประทับจำพรรษา ณ เวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ เศรษฐีกรุงราชคฤห์เลื่อมใสศรัทธาในภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ จึงได้ทูลขออนุญาตสร้างเสนาสนะถวาย จึงทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด ได้แก่ วิหาร เรือนมุงแถบเดียวเรือนชั้น เรือนโล้น และถ้ำที่สร้างขึ้น ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

“วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น
ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยัง
ป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์
เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ....”[๑]

ศาสนาสถานและศาสนวัตถุ [๒]หรือศาสนาสมบัติ หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ของวัดรวมทั้ง สังหาริมทรัพย์ กล่าวคือ ทรัพย์เคลื่อนที่ได้ เช่น เงินทอง เครื่องใช้สอยต่างๆ อสังหาริมทรัพย์ กล่าวคือ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ที่ดิน เสนาสนะ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

ศาสนาสถานและศาสนวัตถุ ในที่นี้หมายถึง สิ่งต่างๆที่มีความสัมพันธ์หรือเป็นตัวแทน ของพระพุทธศาสนา ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ “วัด” ซึ่งเป็น พุทธสถาน ที่รวบรวมศาสนวัตถุในทุกๆด้านไว้ไม่ว่าจะเป็น พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง รวมทั้งงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบความนิยมแห่งยุคสมัย[๓]

ศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของศาสนาพุทธ ดังนั้นอาจเรียกว่าเป็น ”พุทธสถาน” ซึ่งหมายถึง อาคารสถานที่ (สถานที่ที่เป็นที่ตั้งของอาคาร) ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา

---

[๑] วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๔/๘๙-๙๒., สุรีย์ มีผลกิจและ วิเชียร มีผลกิจ, **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑-๔๒.

[๒] ประเวศ วะสี, ศาสตราจารย์นายแพทย์, **พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, ในการบริหารจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี.กราฟิคดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๕.

[๓] ปริยา ศุภวงศ์, **อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐),หน้า ๒๓.

และถูกกำหนดเขตอย่างแน่นอน สำหรับเป็นที่ตั้งของอาคารต่าง ๆ .อันเป็นองค์ประกอบของวัด ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สีมา หอไตร ศาลาการเปรียญ กุฏิ เป็นต้น นอกจากนี้วัดโดยทั่วไปก็เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์[๑]

๒.๑.๒ ความสำคัญของของศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีองค์ประกอบ ๔ ด้าน คือ ด้านเกจิอาจารย์ ด้านรูปเคารพและวัตถุมงคล ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม และด้านสถานที่ปฏิบัติธรรม

วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า เพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม มีทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพียงแต่จะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ถ้าเราไปแยกส่วน ไม่ได้มองอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผล เราก็จะทำได้เพียงแค่มาวัดเพื่อถ่ายรูปสวยงาม ชาวต่างชาติจำนวนมากที่มีพื้นฐานศาสนาและวัฒนธรรมต่างกันก็มาเพียงแค่ถ่ายรูป บางครั้งก็มาทากริยาที่ไม่เหมาะสม คนไทยบางกลุ่มมาก็ไม่ได้สร้างเสริมปัญญา ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะวัดไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนว่าจะพัฒนาสังคม ทั้งที่บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง ๒ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมและด้านการนารายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่งที่สามารถให้ความรู้ความคิดที่กว้างขวางขึ้น ให้ความสงบ ความร่มเย็นกับผู้มาเยือน ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้น วัฒนธรรมของชุมชน ของสังคมไม่ว่าที่ใดในโลกไม่มีอะไรเป็นหลักเท่ากับศาสนา ศาสนาเป็นรากเหง้าของการตั้งชุมชน สังคม[๒]

๒.๑.๓ ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว

ราณี อิสิชัยกุล[๓] ได้จำแนกประเภททรัพยากรการท่องเที่ยวตามลักษณะของทรัพยากรได้ ๔ ประเภท คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองและมีความงดงามตามธรรมชาติ มีความโดดเด่นทางภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยาและระบบป่าไม้ที่หลากหลาย เช่น ภูเขา ถ้ำ น้ำตก ชายหาด เกาะแก่ง ปะการัง สัตว์ป่า พรรณพืช เป็นต้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และศาสนสถาน หมายถึง แหล่ง

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, (กรุงเทพหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕) , หน้า ๗๔๗.

[๒] กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, **การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว**, จุลสารการท่องเที่ยว, ๑๘ (๔), ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๔๒), หน้า ๔๙.

[๓] ราณี อิสิชัยกุล, **ความรู้เบื้อต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว**, เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่องหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘.

ท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดาเนินชีวิตของมนุษย์ และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อถอยสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่หรือปรับปรุงดัดแปลงเพื่อให้สถานที่มีความหลากหลายในการทากิจกรรมการท่องเที่ยว

วินิจ วีรยางกูร [๑]ได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ภูเขา น้ำตก ถ้ำ น้ำพุร้อน บ่อน้ำร้อน เขตสงวนพันธุ์สัตว์ สวนสัตว์ อุทยานแห่งชาติ วนอุทยานสวนรุกขชาติ ทะเล หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เกาะ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด และอ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

๒. ประเภทโบราณวัตถุสถานและศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศาสนา ได้แก่ วัด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ ชุมชนโบราณ ศาสนสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อนุสาวรีย์ และอนุสรณ์สถาน

๓. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ในลักษณะของพิธี งานประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต (เช่น หมู่บ้านชาวเขา สภาพชีวิตในชนบท) ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง ไร่ สวน พืช ผัก ผลไม้ และเหมือง

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์[๒] กล่าวถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สิ่งที่ดึงดูดใจ ที่ก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวซึ่งนอกจากจะเป็นทั้งวัตถุดิบ และเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะ “ขาย” ให้แก่นักท่องเที่ยว อาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สินค้า” ที่มีคุณลักษณะพิเศษ ที่สามารถดึงดูดให้ “ลูกค้า” หรือนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา “ซื้อ” กันถึงที่ตั้งอยู่ของสินค้า และได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพทางกายภาพของธรรมชาติที่มีความสวยงาม หรือความน่าสนใจต่อการเดินทางไปเที่ยวชมได้แก่ ภูเขา ป่าไม้ น้ำตก

---

[๑] วินิจ วีรยางกูร, **การจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.

[๒] วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์, “**การท่องเที่ยว**” ในตำรา-เอกสารวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ, หน่วยศึกษานิเทศก์, ๒๕๓๓), หน้า ๘๙-๙๐.

แม่น้ำลำธารชายทะเล เกาะแก่ง ภูมิทัศน์ และสภาพภูมิศาสตร์อื่น ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงบริเวณซึ่งมนุษย์เราได้เข้าไปปรับปรุง ตกแต่ง เพิ่มเติมในบางส่วน ให้ความงามของธรรมชาติเด่นชัดขึ้น ได้แก่อ่างเก็บน้ำ เขื่อน และสถานที่ตากอากาศต่าง ๆ

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์เราได้สร้างสรรค์ขึ้น ตามวัตถุประสงค์ และเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกของอดีต และได้สร้างเสริมขึ้นในสมัยปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดในทางการท่องเที่ยว ได้แก่ พระราชวัง ศาสนสถาน โบราณวัตถุสถาน อนุสรณ์สถาน และพิพิธภัณฑ์

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม หมายถึง รูปแบบการดำ เนินชีวิตของผู้คนในสังคม และการประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือ และสืบทอดต่อกันมา ตลอดจน กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ สภาพชีวิตไทยริมคลอง ตลาดน้ำ เรือนแพ หมู่บ้านชาวเขา หมู่บ้านประมง งานเทศกาลประเพณี ศูนย์แสดงวัฒนธรรมประเพณี และสวนสนุกเป็นต้น

กอดเฟรย์ และคลาร์ค[๑] (Godfrey, & Clarke, 2000) ได้จัดทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรหลัก คือมีอานาจดึงดูดนักท่องเที่ยวสูง และทรัพยากรสนับสนุน คือทรัพยากรที่ช่วยเสริมแรงดึงดูดให้แก่ทรัพยากรหลัก ซึ่งแบงออกเป็น 5 ประเภท คือ ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทรัพยากรด้านงานมหกรรมเทศกาล ทรัพยากรด้านกิจกรรม และทรัพยากรด้านงานบริการ

อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ[๒] ได้กล่าวถึง ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ไว้ดังนี้

๑. แหล่งท่องเที่ยวด้านเกจิอาจารย์ หมายถึง วัดที่เป็นที่พำนักของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนเป็นที่เคารพและเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน

๒. แหล่งท่องเที่ยวด้านรูปเคารพและวัตถุมงคล หมายถึง วัดซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคู่เมือง รูปหล่อ หุ่นขี้ผึ้งของพระเกจิอาจารย์ที่มรณภาพไปแล้ว

---

[๑] Godfrey, K & Clarke, J., **The Tourism Development Handbook**, (London: Cassell, 2000), p. 64.

[๒] อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ, **สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้**, รายงานการวิจัย (สกว), (สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

๓. แหล่งท่องเที่ยวด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม หมายถึง วัดซึ่งมีที่ตั้งอาคารสิ่งปลูกสร้าง ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือที่เชี่ยวชาญมีความเจนจัดทางศิลปะและประสบการณ์ มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ตามยุคสมัย เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิ หอไตร หอระฆัง เป็นต้น นอกจากนั้นยังรวมไปถึงปราสาทขอมและพระธาตุ

๔. แหล่งท่องเที่ยวด้านสถานที่ปฏิบัติธรรม หมายถึง วัดที่จัดบริบทของวัดให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและมีหลักการเผยแผ่หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ดี ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนหลั่งไหลเข้าไปศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก

การดึงดูดใจในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง คุณค่าสาระที่เป็นแก่นแท้ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ อันจะส่งต่อความสนใจและความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วย

๑) คุณค่าและความศรัทธาต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๒) คุณค่าทางกายภาพ

๓) คุณค่าทางสังคม

๒.๒ ประวัติและความสำคัญของศาสนสถานในวัดกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติ

ศาสนสถานที่สำคัญของวัดในกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่ง ศาสนสถานท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติที่สำคัญ ฉะนั้นเมื่อศึกษาศาสนสถานในวัดกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติให้ลึกซึ้ง การศึกษาเกี่ยวกับศาสนถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว เท่าที่ผ่านมา พบว่าอยู่ในวงจำกัด และมีอยู่เป็นจำนวนน้อย แนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ศาสนาสถานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ศาสนสถานและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญภายในบริเวณวัด

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนาสถานต่าง ๆ ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สีมา หอไตร ศาลาการเปรียญและกุฏิเป็นต้นเหล่านี้ มีวิวัฒนาการทางลักษณะศิลปกรรมตามรูปแบบเฉพาะ โดยขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยเป็นพื้นฐาน โดยศาสนาสถานเหล่านี้มีต้นกำเนิดควบคู่มากับพุทธประวัติ ศาสนาสถานต่าง ๆ เริ่มมีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้นตามความสำคัญของแต่ละประเทศ ที่มีพระพุทธศาสนาแพร่ไปถึง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ ก็ตามแต่จะยังคงเค้ารูปแบบเดิมจากต้นกำเนิดนั่นเอง[๑]

---

[๑] กรมศิลปากร, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**,(กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕.

๑. พระปรางค์

ประเสริฐ ศิลรัตนา[๑] อธิบายถึงรูปแบบว่า รูปแบบที่ปรากฏเป็นเค้าโครงแก่ตาในลักษณะต่าง ๆ นั้นมีต้นกำเนิดจาก ๒ แหล่ง คือ จากธรรมชาติและมนุษย์สร้าง

อารี สุทธิพันธ์[๒] กล่าวถึง การถ่ายทอดธรรมชาติ มีหลักการใหญ่ ปรากฏเป็นรูปแบบเฉพาะที่เห็นกันอยู่ทั่วไป ๓ ประการ คือ

๑) ถ่ายทอดตามความเป็นจริง

๒) ถ่ายทอดตามการตัดทอน

๓) ถ่ายรูปตามความรู้

สมคิด วีระทัศนกุล[๓] อธิบายถึงรูปแบบของพระปรางค์ ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมยุคสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ภายใต้รูปแบบลักษณะที่จำแนกเป็น ๔ แบบ คือ

๑) ทรงศิขร หมายถึง รูปแบบพระปรางค์ที่เน้นแบบแผนรูปลักษณ์ ตามต้นแบบเดิมทุกประการของขอม

๒) ทรงงาเนียม หมายถึง รูปทรงทางสถาปัตยกรรมของส่วนยอดพระปรางค์แบบหนึ่งที่มีลักษณะโค้ง และค่อนข้างเรียวแหลม

๓) ทางฝักข้าวโพด หมายถึง รูปทรงพระปรางค์ลักษณะหนึ่งที่มีรูปร่างผอมบางและตรงยาวคล้ายฝักข้าวโพด โดยส่วนยอดนั้นจะค่อยๆเรียวเล็กลงอย่างช้า ๆ ก่อนรวบเป็นเส้นที่ปลาย

๔) ทรงจอมเห หมายถึง รูปทรงของพระปรางค์ที่สร้างโครงรูปเส้นรอบนอก มีลักษณะแอ่นโค้งเหมือนอาการทิ้งน้ำหนักตัวของแหที่ถูกยกขึ้น รูปทรง เช่นนี้ถูกนำมาใช้เจดีย์ สมัยต้นกรุรัตนโกสินทร์มา ก่อนแล้วและจึงพัฒนานำมาใช้กับรูปทรงพระปรางค์

จีรพันธ์ สมประสงค์[๑] ได้จัดแบ่งรูปแบบลักษณะของปรางค์ โดยแบ่งตามสมัยเป็นแบบต่าง ๆ แบบ คือ

---

[๑] ประเสริฐ ศิลรัตนา, **การออกแบบลวดลาย**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

[๒] อารี สุทธิพันธ์, **มนุษย์กับจินตนาการ**, (กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔.

[๓] สมคิด วีระทัศนกุล, **วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย**, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘-๕๐.

๑) ปรางค์แบบลพบุรี

๒) ปรางค์แบบสุโขทัย

๓) ปรางค์แบบอยุธยา

๔) ปรางค์แบบรัตนโกสินทร์

๒. เจดีย์

ชาวไทยคุ้นเคยกับคำว่าเจดีย์โดยนัยที่นอกจากประดิษฐานพระบรมธาตุแล้ว เจดีย์ยังเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ตำราในพระพุทธศาสนากำหนดเจดีย์ว่ามี ๔ ประเภท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ [๒]ทรงอธิบายในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ ดังนี้

ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ของพระมหากษัตริย์หรือพระเจ้าจักรพรรดิ

บริโภคเจดีย์ หมายถึง สังเวชนียสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา หรือที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยประทับ เช่น ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน

ธรรมเจดีย์ หมายถึง คาถาแสดงพระอริยสัจ หรือคัมภีร์ในพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก

อุเทสิกะเจดีย์ หมายถึง ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าต้องทำอย่างไร เช่น สร้างบัลลังก์ให้หมายแทนพระพุทธองค์

เจดีย์ (มณฑป, ปรางค์) ราย เจดีย์ (มณฑป, ปรางค์) ทิศ : อาคารที่ใช้บรรจุ อัฐิ หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์ พระเจดีย์ พระปรางค์ และพระมณฑปถือเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในฐานะหลักประธานของวัด จึงมักถูกวางตำแหน่งลงในผังตรงส่วนที่สำคัญที่สุดของเขตพุทธาวาส เช่น บริเวณกึ่งกลางหรือศูนย์กลางหรือแกนกลางของผัง อาคารสำคัญรองลงมากลุ่มแรกคือ พระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งอาคารทั้ง ๒ ประเภทนี้มักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอหรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ ประเภท คือพระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร ทั้งนี้เนื่องเพราะอาคารทั้ง ๒ ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พระอุโบสถหรือพระวิหารจึงมักวางทางด้านหน้าของพระเจดีย์เสมอในลักษณะของแนวแกนดิ่ง เพื่อว่าเวลาประกอบพิธีกรรม ทุกผู้ทุก

---

[๑] จีรพันธ์ สมประสงค์, **ศิลปะประจำชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒๒.

[๒] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙-๒๕.

นาม ณ ที่นั้นจะได้หันหน้าไปยังพระองค์ และถึงแม้ว่าบางครั้งจะมีการใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ อย่างก็ตาม อาทิ เช่น พระวิหารวางด้านหน้าสุด มีพระเจดีย์อยู่กลาง และพระอุโบสถอยู่ด้านหลัง ตัวพระอุโบสถด้านหลังนั้น ก็มักจะหันส่วนหน้าของอาคารไปทางด้านหลังด้วย เพื่อว่าเวลาที่เข้าไปทำสังฆกรรม จะยังคงสามารถหันหน้าเข้าสู่องค์พระเจดีย์ได้เช่นเดียวกัน[๑]

ในครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้นมีหลักฐานที่แสดงว่าพระสถูปหรือเจดีย์เกิดขึ้นแล้ว คือหลังจากที่พระพาหิยะทารุจิริยะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าขณะที่พระองค์กำลังเสด็จบิณฑบาตอยู่จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว พระพาหิยะทารุจิยะได้ทูลขอการอุปสมบทกับพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสให้พระพาหิยะทารุจิริยะหาบาตรและจีวรให้ครบเสียก่อนพระองค์จึงจะประทานการอุปสมบท ขณะที่พระพาหิยะทารุจิริยะกำลังหาบาตรและจีวรอยู่นั้นเองท่านถูกวัวบ้าขวิดเป็นเหตุให้ท่านต้องปรินิพพาน ครั้งแรกไม่มีใครทราบท่านเป็นพระอรหันต์ แต่หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่หมู่พระภิกษุที่ทูลถามถึงคติภพที่เกิดของท่านว่าพระพาหิยะทารุจิริยะเป็นพระอรหันต์ หลังจากที่ทำการฌาปนกิจศพของท่านเรียบร้อยแล้ว พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้สร้างสถูปหรือเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิของท่านไว้ที่ทางสี่แพร่ง เพื่อให้พุทธบริษัทได้สักการะบูชา[๒]

เจดีย์[๓] สิ่งก่อสร้างอันควรแก่การเคารพในพุทธศาสนา มีกำเนิดอยู่ในประเทศอินเดียโบราณ ครั้นเมื่อแพร่หลายออกสู่ดินแดนต่างๆ นานเข้าก็มีความคลี่คลายทางด้านความหมายและรูปแบบ มีความหลากหลายยิ่งขึ้นเพราะการปรับปรุงให้เข้ากับแนวคิด ความต้องการ และสุนทรียภาพของดินแดนต่าง ๆ เหล่านั้น

การสร้างพระเจดีย์ ในชั้นแรกอาจจะสร้างเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการะบูชาอย่างเดียว พอต่อมาเมื่อพระธาตุ หายากขึ้น จึงพยายามหาวัตถุอย่างอื่นมาทดแทนหรือไม่ก็มาเสริมเพื่อให้มีความขลังความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น เพราะมีความเชื่อว่าจะปกป้องภัยอันตรายได้ ตอนนี้จึงมีพิธีทางไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย สิ่งที่บรรจุอยู่ในพระสถูปนั้นมิใช่มีเพียงพระบรมสารีริกธาตุอย่างเดียว มักจะมีวัตถุมงคลอย่างอื่นเพิ่มเข้ามาอีก เช่น พระพุทธรูป ต้นโพธิ์จำลอง ภายในอุโมงค์นี้ตำนานในลังกาทวีปว่า บรรจุพระพุทธรูปองค์หนึ่งเหนือบัลลังก์ซึ่งก่อ

---

[๑] อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ, **สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้**, รายงานวิจัย สกว, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒.

[๒] **ขุ.ธ.** (ไทย) ๒๕/๔๗-๕๐/๕๗ – ๖๐. ; **ขุ.ธ.อ.** (บาลี) เล่มที่ ๔๔ , หน้า ๑๒๔-๑๖๐.

[๓] สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

ขึ้นภายในอุโมงค์นั้น และมีต้นโพธิ์จำลอง ลำต้นและใบทำด้วยทองคำ นอกจากนั้นก็มีสิ่งของอย่างอื่นอีกเป็นจำนวนมาก ที่พุทธศาสนิกชนได้บริจาคเพื่อบรรจุไว้เป็นการอุทิศถวายส่วนกุศลแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า[๑]

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล[๒] ทรงบรรยายถึงสถาปัตยกรรมล้านนาไทยได้มีความพาดพิงถึงเจดีย์ในเชียงใหม่ว่า เจดีย์ที่วัดสวนดอก และพระธาตุดอยสุเทพได้มีอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัยมาปะปนด้วย แต่ทั้งสององค์ได้มีการบูรณะอีกหลายครั้งจึงไม่แน่ใจว่าลักษณะเดิมนั้นเป็นอย่างปัจจุบันหรือไม่ และทรงเปรียบเทียบพระธาตุดอยสุเทพกับพระธาตุหริภุญชัยว่ามีลักษณะใกล้เคียงกันที่ส่วนฐาน ผิดแต่ว่าองค์พระธาตุดอยสุเทพเป็นทรงเหลี่ยมไม่ใช่ทรงกลมแบบพระธาตุหริภุญชัย นอกจากนี้ทรงกล่าวถึงเจดีย์หลวงว่ามีการสร้างเพิ่มให้ใหญ่โตขึ้นแท่นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตควรเป็นแท่นด้านนอก ด้านทิศตะวันออกมากกว่าแท่นข้างในที่มีพระปูนปั้นประดิษฐานแต่เดิม ส่วนลักษณะขององค์เจดีย์แปดเหลี่ยม (คงหมายถึงเหนือชั้นบัวถลาขึ้นไป) ควรมีความสัมพันธ์กับเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทองที่เชียงแสนด้วย

พ.ศ.๒๕๒๖ เสนอ นิลเดช[๓] ได้ตีพิมพ์ผลงานเรื่องศิลปสถาปัตยกรรมลานนาขึ้น ซึ่งได้แบ่งกลุ่มเจดีย์เป็น ๕ กลุ่ม การแบ่งกลุ่มนั้นมีทั้งการแบ่งกลุ่มตามระยะเวลาของการสร้างและแบ่งตามลักษณะของเจดีย์ เจดีย์ในเชียงใหม่นั้นถูกจัดไว้ในเจดีย์กลุ่มที่ ๒ ได้แก่ เจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกามเข้าใจว่าเป็นการลอกแบบจากเจดีย์วัดกู่กุด ลำพูน ยังมีเจดีย์ที่มีเรือนธาตุสูงก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้เช่นกันได้แก่ เจดีย์วัดเชียงมั่น และเจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้าติโลกราชในวัดเจ็ดยอดซึ่งเข้าใจว่าได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะมอญแบบพุกาม ตลอดจนเจดีย์วัดสวนดอกที่เข้าใจว่าเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาก็ถูกจัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ส่วนเจดีย์ที่มีฐานบัวลูกแก้วย่อเก็จที่ดัดแปลงมาจากเจดีย์กลุ่มที่ ๒ (เจดีย์วัดอุโมงค์และเจดีย์วัดสวนดอก) มีมาลัยเถาเป็นฐานปัทมกลมรับองค์ระฆัง เช่น เจดีย์พระธาตุศรีจอมทอง เจดีย์วัดดวงดี เจดีย์วัดชมพู ฯลฯ ได้จัดเป็นเจดีย์ในกลุ่มที่ ๔ และเจดีย์กลุ่มเบ็ดเตล็ดได้แก่ เจดีย์ปล่องที่เป็นอิทธิพลจาก ถะ ในศิลปะจีน

---

[๑] ธีรวงศ์ คงทอง, **คติการสร้างพระเจดีย์กับการอนุรักษ์ศิลปกรรมโบราณสถานเจดีย์ : กรณีศึกษาโบราณสถานพระเจดีย์ช้างม่อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**, (จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗-๘.

[๒] สุภัทรดิส ดากุล (ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า), **ศิลปะในประเทศไทย**, ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑-๕.

[๓] เสนอ นิลเดช, **ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

พิริยะ ไกรฤกษ์[๑] ได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทยโดยจัดแบ่งระยะเวลาของการศึกษาเป็นช่วง ๆ ละ ๕๐ ปีโดยประมาณ จุดประสงค์เพื่อสะดวกในการศึกษาเปรียบเทียบศิลปกรรมที่ปรากฏในช่วงระยะเวลาเดียวกันของศิลปกรรมในประเทศไทย ข้อความที่เกี่ยวข้องกับเจดีย์เมืองเชียงใหม่นั้น ส่วนใหญ่เป็นการเชื่อตามหลักฐานเอกสารร่วมสมัยที่ระบุไว้ โดยอาจเรียงลำดับได้ดังนี้ ราว พ.ศ.๑๘๓๕ เชื่อว่าพญามังรายสร้างเจดีย์เหลี่ยมลักษณะคล้ายกับเจดีย์กู่กุด ลำพูน ไว้ที่เวียงกุมกาม อ.สารภี ต่อมาระหว่าง พ.ศ.๑๙๐๐-๑๙๕๐ น่าจะมีเจดีย์อยู่ ๓ แบบ คือ เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่สร้างในวัดสวนดอก รวมทั้งเจดีย์ประธานที่สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๑๙๑๖ โดยพระสุมนเถร และเชื่อว่าเป็นอิทธิพลจากสถูปในศิลปะพุกาม เจดีย์อีกแบบหนึ่งได้แก่ เจดีย์ในวัดอุโมงค์อารยมณฑล โดยเข้าใจว่าเป็นวิหารมียอดเจดีย์ที่สืบเนื่องมาจากวิหารในศิลปะอินเดียแบบปาละแล้วมานิยมแพร่หลายในพุกาม ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๐-๒๐๐๐ เข้าใจว่ามีเจดีย์อยู่ ๒ แบบ คือเจดีย์แบบวัดพระธาตุหริภุญชัย และเจดีย์ช้างล้อมที่วัดป่าแดงหลวงราว พ.ศ.๒๐๐๐-๒๐๕๐ เจดีย์แบบอื่นที่สร้างในระยะนี้ได้แก่เจดีย์ทรงปราสาทผสมผสานกับเจดีย์ทรงลังกา ตัวอย่างได้แก่ เจดีย์หลวงและเจดีย์บรรจุอัฐิพญาติโลกราชในวัดเจ็ดยอด เจดีย์อีกแบบหนึ่งได้แก่ เจดีย์ทรงกลมซ้อนลดหลั่นกันเป็นชั้นมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทุกชั้น เช่น วัดตะโปทาราม ระหว่าง พ.ศ.๒๐๕๐-๒๑๐๐ เจดีย์ที่เป็นลักษณะเฉพาะได้แก่ พระธาตุดอยสุเทพที่เป็นเจดีย์แบบลังกา และเจดีย์วัดโลกโมฬีที่เป็นเจดีย์ทรงปราสาท

การแบ่งกลุ่มรูปแบบของเจดีย์เป็น ๓ กลุ่ม คือ เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงปราสาท และเจดีย์ทรงอื่น ๆ ซึ่งในแต่ละกลุ่มนั้นจะแบ่งย่อยออกไปตามลักษณะรูปแบบหรืออิทธิพลทางศิลปะที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดของแบบต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่ก่อสร้างหรือซ่อมแซมตลอดจนการวิวัฒนาการของเจดีย์รูปแบบต่าง ๆ ทั้งในมุมมองด้านประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นหลัก [๒]

การสร้างเจดีย์นอกจากมีความหมายดังที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีประเพณีบรรจุสิ่งของมีค่ารวมทั้งพระพิมพ์จำนวนมากไว้ในกรุขององค์เจดีย์ ซึ่งมีนัยว่าเป็นการสืบทอดศาสนา[๓] สำหรับเจดีย์ที่สำคัญจะเรียก พระธาตุ ถูกสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

---

[๑] พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรรัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

[๒] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและสุรพล ดำริหุกุล, **วัดร้างในเวียงเชียงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ตรัสวิน , ๒๕๓๙), หน้า ๓๓-๓๘.

[๓] อ้างแล้ว, สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบของเจดีย์ในประเทศไทย**, หน้า ๕.

หรือพระอรหันต์เจ้า เจดีย์พระธาตุในภาคอีสานมีรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ คือ มีส่วนบน ยอดธาตุเป็นทรงสี่เหลี่ยมยืดสูงเรียกว่าทรงบัวเหลี่ยม หรือบัว ๔ เหลี่ยมซึ่งช่างนิยมสร้างเกือบจะทั้งหมดก็ว่าได้[๑]

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างเจดีย์ยังคงมีความสืบทอดเกี่ยวเนื่องกับคตินิยมและแนวคิดจากกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นตามสภาพของสังคมไทย ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า การสร้างเจดีย์ในดินแดนไทย ผ่านยุคสมัยต่าง ๆ รูปแบบรูปทรงของเจดีย์จึงมีต่างๆ กัน ซึ่งเป็นการพัฒนาการตามลำดับ คำว่าเจดีย์จึงต้องมีคำขยายเพื่อบ่งรูปแบบลักษณะ รูปทรงต่าง ๆ กันของเจดีย์ โดยมีส่วนที่ร่วมกันตามเกณฑ์ทางช่าง คือ ฐานกว้าง สอบขึ้นมากหรือน้อยก็ตามเพื่อเป็นยอด รายละเอียดแปลกต่างกันของรูปทรงคือที่มาของชื่อเรียกตามลักษณะหรือตามทรงนั้น[๒]

๓. พระวิหาร

พระวิหาร เป็นสิ่งปลูกสร้างเป็นหลัง และสังเกต ในทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ เป็นพวกตึก วิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของภิกษุทั้งหลาย จึงเรียกว่าวิหาร[๓]

พระวิหารแบบไทยประเพณีสมัยอยุธยาตอนปลาย ปัจจุบันได้ปรากฏพบตัวแบบสถาปัตยกรรมจำนวนหนึ่งในที่ตั้งของชุมชน ซึ่งครอบคลุมอาณาเขตที่เรียกว่า “ที่ราบเจ้าพระยาตอนล่าง”[๔]

---

[๑] วิโรฒ ศรีสุโร, **ธาตุอีสาน (Taad Isan)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมฆาเพรส, ๒๕๓๙), หน้า ๒-๔.

[๒] อ้างแล้ว, สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบของเจดีย์ในประเทศไทย**, หน้า ๑๗-๕๓.

[๓] สมเด็จพระญาณมุณี, **เพชรในดวงใจ**, พิมพ□ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: พิทักษ□อักษร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๐.

[๔] Alekseev และ Takaya ได้ศึกษาและหาความสัมพันธ์ของตะกอนชนิดต่างๆในที่ราบเจ้าพระยาเป็นครั้งแรก ต่อมา Takaya ได้แบ่งบริเวณที่ราบเจ้าพระยาตามลักษณะของตะกอนและสัญฐาน ออกเป็น ๒ เขต ได้แก่ บริเวณที่ราบเจ้าพระยาตอนเหนือ (Northern Basin)และบริเวณที่ราบเจ้าพระยาตอนล่าง (Southern Basin หรือ Bangkok Plain), กล่าวจาก ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, **เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย : การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

วิหาร[๑] ในความหมายโดยทั่วไปหมายถึงอาคารประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย ที่ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์และฆราวาส เช่น งานถวายผ้ากฐิน งานทอดผ้าป่า งานทำบุญพิธีต่างๆ เป็นต้น

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย วิหารเริ่มถูกลดความสำคัญลงในด้านการใช้เป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่โบสถ์จะมีความสำคัญขึ้นแทนที่[๒]

พระวิหาร ในสมัยอยุธยาสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระวิหาร หมายถึง อาคารที่ทำหน้าที่เป็นพระวิหารทั่วไปในแผนผังพุทธาวาส เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมา โดยอาจมีสถานภาพเป็นพระวิหารหลักประธาน หรือพระวิหารรองก็ได้กล่าวคือ อาคารที่เรียกพระวิหารนี้ เป็นการเรียกอย่างกว้างๆ แต่โดยบทบาทหน้าที่แล้วมักใช้เรียกอาคารที่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทะรูปองค์สำคัญ โดยที่พระวิหารประเภทนี้ถูกกำหนดให้เป็นหลักประธานวัดแทนพระเจดีย์หรือพระปรางค์ เช่น พระวิหารวัดพนัญเชิง จ.อยุธยาเป็นต้นหรือเป็นพระวิหารที่ตั้งเป็นเอกเทศที่ไม่อยู่ในฐานะองค์ประกอบร่วมในเขตพุทธาวาสของวัด เช่นพระวิหารพระมงคลบพิตร จ.อยุธยา เป็นต้น

๒. พระวิหารหลวง หมายถึง พระวิหารที่ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบรองร่วมในผังเขตพุทธาวาสที่ใช้เสริมให้หลักประธานของวัดไม่ว่าจะเป็นพระเจดีย์ พระปรางค์หรือพระมณฑปให้มีความสำคัญมากขึ้น โดยวิหารหลวงนี้จะต้องตั้งอยู่ด้านหน้าหรือด้านหลังพระเจดีย์ พระปรางค์หรือพระมณฑปอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น เช่น วัดมหาธาตุ จ.สุโขทัย วัดพระศรีสรรเพชญ์ จ.อยุธยา เป็นต้น

๓. พระวิหารราย หมายถึง พระวิหารขนาดย่อมที่สร้างขึ้นในพระอารามหนึ่งๆ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาแต่ไม่อยู่ในฐานะพระวิหารหลวง วิหารรายจะมีอยู่กี่หลังในผังพุทธาวาสก็ได้แต่มักไม่นิยมสร้างไว้ในแนวแกนหลักของวัด เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ มีวิหารรายตั้งเรียงรายชิดแนวกำแพงวัด สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่เจ้าของอัฐิ เป็นต้น

๔. พระวิหารแกลบ หมายถึงพระวิหารหลังเล็กที่สร้างขึ้น มีขนาดพอประดิษฐานพระพุทธรูปหรือรูปหล่อพระภิกษุที่มีผู้นับถือศรัทธามากซึ่งมรณภาพไปแล้ว เช่นพระวิหารแกลบวัดมหาธาตุ วัดสิงหาราม และวัดพระราม จ.อยุธยา

---

[๑] สมคิด จิระทัศนะกุล, "**พื้นฐานสถาปัตยกรรมไทย**.", เอกสารการสอนรายวิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรมไทย, ๒๕๔๐), หน้า หน้า ๘๗.

[๒] จารุณี อินเฉิดฉาย, "**โบสถ์และวิหารในประเทศไทย**," **ในวิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๗.

พระวิหารที่มีการเขียนภาพชาดกหรือพระพุทธประวัติอยู่ภายใน เช่นพระวิหารเขียน ในบรรดาประเภทของวิหารต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้มักจะมีการสร้างอยู่ ๒ แบบคือ เป็นแบบวิหารโถงซึ่งหมายถึงพระวิหารที่ทำเป็นอาคารโล่งไม่มีผนังกั้น และพระวิหารทึบซึ่งหมายถึงพระวิหารที่ทำเป็นอาคารทึบที่มีช่องเปิดเป็นประตูและหน้าต่าง ซึ่งถือว่าเป็นแบบอย่างทั่วไปของการสร้างพระวิหาร[๑]

๔. หอไตร

หอไตรมีชื่อเต็ม ๆ ว่าหอพระไตรปิฎกเป็นสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์พระธรรมวินัยและตำราวิชาการด้านหระพุทธศาสนา ซึ่งสมัยก้อนมีจำนวนน้อย เพราะไม่สามารถผลิตได้เองทีละมาก ๆ นอกจากต้องคัดเลือก หรือจารขึ้นด้วยมือ อาคารที่สร้างขึ้นจึงมีลักษณะมิดชิด เป็นพิเศษ โครงสร้างแข็งแรงและมีขาดเล็ก สร้างด้วยไม้ลักษณะเป็นเรือนไทย ส่วนใหญ่สร้างกลางสระน้ำ เพื่อป้องกัน หนู มด ปลวก และแมลงที่จะมาทำลายหนังสือสมุดหรือใบลานผูก ไอชื้นจากสระน้ำที่อยู่ใต้อาคารและโดยรอบจะช่วยให้อาคารชุ่มเย็น เป็นการรักษาใบลานและเอกสารสำคัญให้มีอายุยืนนานกว่าปกติ ส่วนหอไตรที่สร้างบนพื้นราบนั้นมักจะทำใต้ถุนสูง ไม่มีบันได เมื่อใช้จึงจะนำบันไดมาพาดอีกทีหนึ่ง สมัยก่อนนิยาสร้างตามวัดต่าง ๆ กันมาก

หอไตร เป็นสถานที่ใช้เก็บสมุดตัวเขียนพระธรรมคำสั่งสอน และตำราในพระพุทธศาสนา หอไตรที่สร้างในสมัยโบราณมีทั้งที่เป็นเครื่องไม้และเครื่องก่ออิฐถือปูน ฝาภายนอกและข้างในเขียนทำรูปภาพด้วยสีพหุรงค์หรือสีเอกรงค์อย่างปิดทองรดน้ำมีอยู่หลายแห่งด้วยกัน หอเขียนในวังสวนผักกาด จังหวัดกรุงเทพฯ เป็นตัวอย่างหอไตรที่เขียนทำรูปภาพ ตกแต่งด้วยวิธีปิดทองรดน้ำ หอไตรแห่งนี้เดิมอยู่ที่วัดบ้านกลิ้ง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หอไตรอย่างที่เป็นตึกก่อและมีเขียนรูปภาพจิตรกรรมพหุรงค์ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ วัดพระ-เชตุพนวิมลมังคลาราม จังหวัดกรุงเทพฯ เป็นต้น

๕. ศาลาการเปรียญ

การเปรียญ หมายถึง อาคารสถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาใช้เป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุแสดงธรรมหรือประกอบการกุศลต่างๆ[๒] ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบันฑิตยสถาน

---

[๑] สมคิด จิระทัศนะกุล, “**พื้นฐานสถาปัตยกรรมไทย**.”, เอกสารการสอนรายวิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๐), หน้า ๙๐-๙๔.

[๒] ราชบัณฑิตยสถาน, “**การเปรียญ**,” ใน**พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ก**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้กล่าวว่าการเปรียญเป็นชื่อเรียกของอาคารศาลาวัดที่พระภิกษุสงฆ์ใช้แสดงธรรม[๑] น. ณ ปากน้ำ ให้ความหมายอย่างเดียวกันคือเป็นศาลาสำหรับสัปบุรุษ และสีกาใช้ฟังธรรม[๒] ขณะที่ โชติ กัลยาณมิตรให้คำจำกัดความว่า เป็นอาคารโถงขนาดใหญ่สำหรับพระสงฆ์ศึกษาทางปริยัติ สำหรับฆราวาสฟังธรรมหรือสำหรับการทำบุญกุศลต่าง ๆ

ส่วนพจนานุกรมนอกราชบัณฑิตยฯโดยสำนักพจนานุกรมมติชนให้ความหมายว่าเป็นอาคารที่ประชาชนมาชุมนุมทำพิธีทางศาสนาในวัด[๓] จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปว่า “การเปรียญ” หรือ “ศาลาการเปรียญ”เป็นอาคารสำหรับพระสงฆ์ใช้แสดงธรรมแก่ฆราวาสหรือใช้ประกอบการบุญกุศลต่างๆ อาทิเช่น ทำบุญเลี้ยงพระ จัดเทศน์มหาชาติ ทอดผ้าป่าหรืออาจใช้เป็นที่ประชุมชาวบ้าน โดยมากมีขนาดใหญ่เพื่อตอบรับการใช้งานของกลุ่มคนจำนวนมาก

จุดเริ่มต้นของศาลาการเปรียญมีสถานภาพเป็นโรงเรียนศึกษาปริยัติธรรมของพระสงฆ์ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับชื่ออาคาร เพราะคำว่า “เปรียญ” นั้นอาจแผลงมาจาก “บาเรียน” ในภาษาบาลีอันหมายถึงผู้รู้ธรรมหรือผู้เล่าเรียน[๔]

การสร้างศาลาการเปรียญว่าเป็นผลมาจากการเรียนการสอนพระปริยัติของพระสงฆ์ในสมัยอยุธยาเป็นสำคัญ โดยก่อนจะมีศาลาการเปรียญนั้นการศึกษาของสงฆ์มีขึ้นในพระวิหารหรือตามศาลาต่าง ๆ ในวัดไม่ได้มีสถานที่แน่นอน แต่เมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองส่งผลให้จำนวนพระสงฆ์บวชเรียนมากขึ้นทำให้เกิดความต้องการสถานที่ ศึกษาเล่าเรียนอย่างเป็นสัดเป็นส่วนขึ้นโดยเฉพาะ[๕]

ศาลาการเปรียญจะมีบทบาทหน้าที่ใช้งานหลายอย่างจนเสมือนหนึ่งเป็นอาคารเอนกประสงค์ของวัด แต่แท้จริงแล้ววัตถุประสงค์หลักแรกเริ่มอย่างเดียวในการสร้างศาลาการเปรียญคือ

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, “**การเปรียญ**,” ใน**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕.

[๒] ประยูร อุลุชาฎะ (น. ณ ปากน้ำ), **พจนานุกรมศิลป** (ฉบับแก้ไขปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖.

[๓] สำนักพจนานุกรม มติชน, “**ศาลาการเปรียญ**,” ใน**พจนานุกรมนอกราชบัณฑิตยฯ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๗.

[๔] สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๘, ดู“บาเรียน,” **ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า, ๖๒๕ ; แต่มีผู้ให้ทัศนะว่าเปรียญอาจแผลงมาจาก ปริญ (แผลงจาก อิ เป็น เอีย) หมายถึง รู้รอบ (ปริ แปลว่า รอบ ญา แปลว่า รู้), ภาษิต จิตรภาษา, “ศาลากลางบ้าน,” ศิลปวัฒนธรรม ๑๕, ๙ (กรกฎาคม ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

[๕] อุษา ง้วนเพียรภาค, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙๑.

เพื่อเป็นสถานที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์[๑]

บทบาทแรกเริ่มของศาลาการเปรียญจึงเสมือนโรงเรียนที่สอนพระให้เป็นเปรียญ[๒] อุษา ง้วนเพียรภาคได้กล่าวถึงมูลเหตุในการสร้างศาลาการเปรียญว่าเป็นผลมาจากการเรียนการสอนพระปริยัติของพระสงฆ์ในสมัยอยุธยาเป็นสำคัญ โดยก่อนจะมีศาลาการเปรียญนั้นการศึกษาของสงฆ์มีขึ้นในพระวิหารหรือตามศาลาต่างๆ ในวัดไม่ได้มีสถานที่แน่นอน แต่เมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองส่งผลให้จำนวนพระสงฆ์บวชเรียนมากขึ้นทำให้เกิดความต้องการสถานที่ศึกษาเล่าเรียนอย่างเป็นสัดเป็นส่วนขึ้นโดยเฉพาะ[๓]

กล่าวได้ว่าจุดเริ่มต้นของศาลาการเปรียญมีสถานภาพเป็นโรงเรียนศึกษาปริยัติธรรมของพระสงฆ์ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับชื่ออาคาร เพราะคำว่า “เปรียญ” นั้นอาจแผลงมาจาก “บาเรียน” ในภาษาบาลีอันหมายถึงผู้รู้ธรรมหรือผู้เล่าเรียน[๔]

ศาลาการเปรียญจึงเริ่มขยายจากพระสงฆ์ออกไปสู่ฆราวาสและจากโรงเรียนศึกษาพระธรรม ศาลาการเปรียญได้เปลี่ยนสถานะบทบาทไปเป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์และฆราวาสได้เข้ามาประกอบศาสนกิจอันเป็นกุศลร่วมกันจนกลายมาเป็นอาคารสำคัญใช้จัดงานต่างๆปัจจุบันศาลาการเปรียญมีบทบาทหน้าที่เป็นอาคารเอนกประสงค์ของวัด หน้าที่เดิมของการเป็นโรงเรียนสอนพระสงฆ์ได้หมดไปเมื่อแต่ละวัดมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมโดยเฉพาะขึ้นแทนที่ ตัวอย่างหน้าที่ใช้งานของศาลาการเปรียญในปัจจุบันมีดังต่อไปนี้

๑. เป็นที่สำหรับพระสงฆ์แสดงพระธรรมแก่ฆราวาสในวันธรรมสวนะ หรือใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนาในโอกาสต่างๆ เช่น เทศน์มหาชาติหรือทอดผ้าป่า

๒. เป็นที่สำหรับฆราวาสทำบุญถวายภัตตราหารพระสงฆ์

๓. เป็นที่สำหรับอุบาสกอุบาสิกาเข้ามาใช้ถือศีลอุโบสถและฝึกวิปัสสนากรรมฐาน

๔. เป็นที่ตั้งศพและสวดพระอภิธรรมศพ ในกรณีที่วัดไม่มีศาลาสวดศพ[๕]

---

[๑] สมคิด จิระทัศนกุล, **วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๕.

[๒] อ้างแล้ว, อุษา ง้วนเพียรภาค, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, หน้า ๑๙๑.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

[๔] อ้างแล้ว, สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๘, ดู“บาเรียน,” **ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า, ๖๒๕ ; แต่มีผู้ให้ทัศนะว่า เปรียญอาจแผลงมาจาก ปริญ (แผลงจาก อิ เป็น เอีย) หมายถึง รู้รอบ (ปริ แปลว่า รอบ ญา แปลว่า รู้), ภาษิต จิตรภาษา, “ศาลากลางบ้าน,” ศิลปวัฒนธรรม ๑๕, ๙ (กรกฎาคม ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

[๕] อ้างแล้ว, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, หน้า ๑๙๒.

การสร้างศาลาการเปรียญพบมากแถบภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย ทางภาคใต้พบบ้างแต่ไม่มากนักเรียกว่าโรงธรรมหรือศาลาธรรม[๑] ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นอาคารทรงโรงยกใต้ถุนสูงเล็กน้อยไม่นิยมกั้นฝาผนัง หลังคาจั่วมีกันสาดโดยรอบ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักเรียกชื่อตามภาษาถิ่นว่า หอแจก หัวแจก หรือ โฮงธรรม[๒]

ศาลาการเปรียญเป็นของวัดตั้งอยู่ภายในวัด ส่วนศาลากลางย่านเป็นของชุมชนตั้งอยู่กลางชุมชนสร้างเพื่อเป็นที่ทำบุญตักบาตรฟังเทศน์ของชาวบ้านในกรณีที่ชุมชนนั้นอยู่ห่างจากวัดมาก ซึ่งไม่สะดวก ในการไปทำบุญโดยต้องถือข้าวของและสำรับภัตตราหารไปไกล และการนิมนต์พระมาย่อมสะดวกกว่าจึงเกิดเป็นศาลาโถงทรงโรงขึ้น[๓]

อาคารที่สร้างขึ้นภายในวัดสำหรับเป็นที่พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมสมาคมกัน และยังได้พบอาคารลักษณะเดียวกันนี้ในลังกาที่เมืองอนุราธปุระ และเมืองโปลนนารุวะโดยปรากฏชื่อในเอกสารโบราณของลังกาว่า “ สันนิบาตศาลา ” ซึ่งเมื่อพิจารณารูปแบบหน้าที่ใช้งานแล้วมีลักษณะใกล้เคียงกับศาลาการเปรียญที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง[๔]

๖. พระอุโบสถ

อุโบสถมีความหมายที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาใน ๔ ลักษณะ [๕]คือ

๑. หมายถึงวันพระ ซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงและรับฟังธรรม

๒. หมายถึงการแสดงพระปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุกๆ ๑๕ วัน

๓. หมายถึงการรักษาศีล ๘ ของเหล่าฆราวาสในทุกๆวันพระ

๔. หมายถึงสถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน

อุโบสถ เป็นสถานที่ประชุมของสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรม วัดในปัจจุบันมักสร้างอุโบสถให้มีขนาดใหญ่กว่าอาคารหลังอื่น ๆ และตั้งอยู่ในบริเวณใจกลางของเขตพุทธาวาสเพื่อให้แลดูโดด

---

[๑] วนิดา พึ่งสุนทร, “**สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้**,” **อาษา ๘**, ๒๕๔๓, หน้า ๕๙.

[๒] ธวัช ปุณโณทก, “หอแจก (ศาลาการเปรียญ) : ศาสนสถาน,” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ๑๔**, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๒, หน้า ๕๐๘๐.

[๓] ภาษิต จิตรภาษา (นามแฝง), “ศาลากลางบ้าน.” **ศิลปวัฒนธรรม ๑๕, ๙**, กรกฎาคม ๒๕๓๗, หน้า ๖๐ - ๖๒.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

[๕] เปี่ยม บุญยะโชติ (ร.ต.อ.), “การสร้างโบสถ์และอานิสงส์การสร้าง,” ใน **ประมวลหลักโหราศาสตร์กับมูลเหตุของศาสตร์และพิธีกรรมของโหร**, (พระนคร : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๓), หน้า ๒๘๐.

เด่นเป็นประธานของวัด แต่ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา อุโบสถมักสร้างให้มีขนาดเล็กกว่าวิหาร ไม่จำเป็นต้องใช้เป็นที่ชุมนุมชนมาก ๆ เพราะเป็นเพียงสถานที่เพื่อการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์โดยเฉพาะเท่านั้น

ในวัดขนาดใหญ่บางครั้ง เมื่อเข้าไปในบริเวณวัด อาจจะเป็นการยากที่จะรู้ได้ว่าอาคารหลังใดเป็นเป็นอุโบสถ หลังใดเป็นวิหาร เพราะมีรูปแบบการสร้างคล้ายคลึง และบางทีก็มีขนาดไล่เลี่ยกัน การจะสังเกตว่าอาคารหลังใดเป็นอุโบสถ ดูได้ที่ใบเสมาซึ่งจะมีอยู่รอบบริเวณอุโบสถส่วนวิหารจะไม่มีใบเสมา

อุโบสถ หมายถึง “การแสดงปาฏิโมกข์และสถานที่ที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรม”[๑] นอกจากที่กล่าวมาแล้วโดยทั่วไปยังใช้เรียกอาคารที่ใช้ทำสังฆกรรม เช่น พระอุโบสถ อุโบสถและโบสถ์ คำทั้งสามนี้พระธรรมธีรราชมหามุนีได้แสดงความคิดเห็นว่า

อุโบสถ หมายถึง “เขตกำหนดความพร้อมเพรียงของสงฆ์ เป็นเขตที่สงฆ์ตกลงไว้สำหรับภิกษุที่อยู่ภายในเขตนั้นต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน”[๒] และคำว่าสีมานี้ในทางพระวินัยมีความหมายกว้างอันรวมไปถึงดินแดนที่บ้านเมือง เช่น พระเจ้าแผ่นดินหรือรัฐบาลยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นดินแดนเอกเทศต่างหากจากบ้านเรือนตามภาษาพระวินัยเรียกว่า วิสุงคามสีมา[๓]

อุโบสถ หมายถึง “การแสดงปาฏิโมกข์และสถานที่ที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรม”[๔] นอกจากที่กล่าวมาแล้วโดยทั่วไปยังใช้เรียกอาคารที่ใช้ทำสังฆกรรม เช่น พระอุโบสถ อุโบสถและโบสถ์ คำทั้งสามนี้พระธรรมธีรราชมหามุนีได้แสดงความคิดเห็นว่า พระอุโบสถ แต่เรียกตามภาษาชาวบ้านโดยทั่วไปทั้งสองสั้น ๆ ว่า “โบสถ์” เป็นที่รู้จักกัน

พระอุโบสถ แต่เรียกตามภาษาชาวบ้านโดยทั่วไปทั้งสองสั้น ๆ ว่า “โบสถ์” เป็นที่รู้จักกัน[๕] นอกจากคำดังกล่าวแล้วยังมีคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับเขตแดนที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยได้แก่คำว่า สีมา

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๙), หน้า ๑๐๓๘.

[๒] พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๔๐ - ๓๔๑.

[๓] **วิ. มหา**. ๔/๔๒๔.

[๔] พระธรรมธีรราชมุนี, “ความรู้เรื่องสีมา” ใน **วัดศรีประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔.

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

พระอุโบสถเริ่มมีความสำคัญขึ้นมาเป็นลำดับ ต่อเมื่อในสมัยอยุธยาตอนกลาง สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) พระองค์ทรงออกบวชระยะหนึ่ง จึงเกิดเป็นธรรมเนียมและประเพณีนิยมว่าลูกชายต้องบวชเรียน ทำให้พระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น[๑] นับเป็นการเริ่มมีโบสถ์อย่างถาวรในวัดของแต่ละชุมชน และบทบาทของวัดที่เคยเป็นศูนย์รวมของจิตใจของคนภายในชุมชนก็ได้เพิ่มเป็นสถานที่ฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง ในสมัยนี้พระอุโบสถได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในผังพุทธาวาสของวัด กล่าวคือ พระอุโบสถได้เข้าไปอยู่ในตำแหน่งด้านหน้าพระเจดีย์แทนที่พระวิหาร ส่วนพระวิหารร่นลงไปอยู่ท้ายพระเจดีย์แทนหรือบางวัดไม่มีพระวิหาร และในบางวัดพระวิหารเดิมที่อยู่ด้านหน้าพระเจดีย์ก็ถูกเปลี่ยนการใช้งานเป็นพระอุโบสถแทน [๒]

พระอุโบสถในสมัยอยุธยาสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระอุโบสถในน้ำ หมายถึงพระอุโบสถที่สร้างขึ้นในน้ำ เพื่อใช้น้ำเป็นสิ่งกำหนดเขตแดนเพื่อทำสังฆกรรม ซึ่งเรียกว่า โบสถ์แพ หรือโบสถ์น้ำ

๒. พระอุโบสถบนบก หมายถึงพระอุโบสถที่สร้างขึ้นบนผืนดิน มีการกำหนดเขตสีมาด้วยใบเสมาเป็นแบบอย่างที่พบเห็นได้ทั่วไป

ในการสร้างพระอุโบสถนั้นก็มักจะสร้างแบบเหมือนพระวิหารคือเป็นพระอุโบสถโถงและพระอุโบสถทึบ แต่จะมีลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้นมาคือ พระอุโบสถแบบมหาอุด หมายถึงพระอุโบสถที่ก่อผนังทึบปิดล้อมทั้ง ๔ ด้าน โดยไม่เจาะช่องหน้าต่างเลย จะมีช่องประตูอยู่เพียง ๒ ช่องเท่านั้น สาเหตุที่ปิดทึบอาจเป็นไปได้ว่า ต้องการพื้นที่ของผนังสำหรับเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถก็เป็นได้[๓]

การสร้างโบสถ์ จะมีขนาดเล็ก รูปแบบคล้ายกับวิหาร ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฐานเตี้ยๆ ผนังก่ออิฐถือปูน ประตูเข้าออกทางเดียว หน้าต่างถ้าไม่ทำเป็นช่องลูกกรง ก็จะเจาะเป็นช่องหน้าต่างเล็กๆ ด้านละ ๑-๓ บานหรือบางหลังก็เป็นโบสถ์มหาอุด คือไม่มีหน้าต่างเลย[๔]

---

[๑] จารุณี อินเฉิดฉาย, “โบสถ์และวิหารในประเทศไทย ,” **ใน วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๗. สมคิด จิระทัศนกุล, **วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**, หน้า ๑๕๕.

[๒] สมคิด จิระทัศนกุล, **วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**, หน้า ๖๖.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

[๔] อ้างแล้ว, “โบสถ์และวิหารในประเทศไทย ,” **ใน วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, หน้า ๑๔๗, สมคิด จิระทัศนกุล, **วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**, หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

สิ่งควรชมเกี่ยวกับอุโบสถ ทั้งบริเวณภายนอกและภายในอุโบสถ มีสิ่งควรชมดังนี้

๑) ศาสนสถานที่อยู่บริเวณภายนอกอุโบสถ ได้แก่ รูปทรงของอุโบสถ และการประดับตกแต่งส่วนที่เป็นหลังคา หน้าบัน ผนัง ซุ้ม บานประตู บานหน้าต่าง

ก. รูปทรงของอุโบสถ อุโบสถส่วนมากมักสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่เรียกว่า “ทรงโรง”มีประตูทางเข้าทางด้านหน้าและด้านหลัง ซึ่งเรียกว่า ด้านสกัด แต่มีอุโบสถบางแห่งที่สร้างเป็นแปลนรูปกากบาท คือ มีปีกยื่นออกไปทางด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน เรียกว่า “ทรงจัตุรมุข” คือ มีมุข ๔ ด้าน แทนที่จะมีแต่เพียงมุขด้านหน้า และด้านหลังเท่านั้น

ข. อุโบสถมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันได้ คนโบราณมีวิธีกำหนดขนาดของอุโบสถ (และวิหาร) โดยดูจากจำนวนของช่วงเสาแต่ละคู่ ช่วงระหว่างเสาคู่หนึ่ง เรียกว่า “ห้อง” อุโบสถขนาดเล็กอาจมีเพียง ๕ ห้อง แต่อุโบสถขนาดใหญ่ อาจมีถึง ๑๑ ห้อง หรือมากกว่านั้น (การนับจำนวนห้องนิยมเรียกเป็นเลขคี่)

ค. หน้าบัน หน้าบัน คือ ส่วนที่จั่วของมุข มักนิยมทำเป็นลวดลาย ทำด้วยไม้แกะสลักหรือปูนปั้นเป็นรูปแบบต่าง ๆ เช่น ลายกระหนก ลายดอกไม้ ภาพใบไม้แบบจีน บางที่ก็มีรูปเทพพนม หรือรูปเทวดา หรือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ประดิษฐานไว้ด้วย วัดหลวงที่สำคัญ ๆ หลายวัด นิยมสลักลวดลายหน้าบันเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ที่กรอบของหน้าบันจะทำเป็นตัวลำยอง ใบระกา ช่อฟ้า และหางหงส์ ตัวลำยอง (หรือนาคลำยอง) คือ รูปสัญลักษณ์ของตัวนาคที่พาดอยู่ทางกรอบด้านข้างของหน้าบัน โดยมีนางหงส์เป็นส่วนหัวของนาค ช่อฟ้าเป็นส่วนหาง และใบระกาเป็นรูปนาคที่เรียงอยู่บนหลัง วัดบางแห่งในภาคเหนือ ยังคงทำตัวลำยอง ช่อฟ้า และหางหงส์ เป็นรูปนาคทั้งตัวให้เห็นชัดเจน แต่โดยทั่วไปแล้วช่างไทยได้มีการประดิษฐ์ช่อฟ้า และใบระกา ให้ดูเป็นสัญลักษณ์ของนาคมากกว่ามิหนำซ้ำยังดัดแปลงรูปของช่อฟ้าให้เป็นเหมือนปากนกด้วย บางทีจึงมีผู้แลความหมายของช่อฟ้าว่าเป็นครุฑที่จับนาค (คือ ตัวลำยอง) ไว้

ง. ซุ้ม บานประตู และบานหน้าต่าง บานประตู และบานหน้าต่างของอุโบสถ นิยมกตกแต่งเป็นลวดลาย โดยอาจแกะสลักเป็นลายรดน้ำ ลายประดับมุก หรือภาพเขียนสีก็ได้ลวดลายและภาพที่นิยมกัน มักเป็นภาพทวารบาล ภาพเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ภาพรามเกียรติ์ ภาพดอกไม้ ภาพใบไม้ และลายกระหนก เป็นต้น เหนือบานประตูและบานหน้าต่าง นิยมทำเป็นซุ้มรูปปูนปั้น เพื่อให้แลดูสวยงาม ซึ่งอาจเป็นรูปทรงแบบต่าง ๆ เช่น ซุ้มทรงมณฑป ซุ้มบันแถลง ซุ้มหน้านาง และซุ้มฝรั่ง เป็นต้น

ในขุททกนิกาย อรรถกถาชาดกว่า “ในการทำอุโบสถกรรม[๑] คือการรักษาอุโบสถศีล ท่านก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญตบะด้วยเหมือนกัน อันเป็นการเปิดโอกาสให้ฆราวาสหรือคฤหัสถ์ที่สนใจที่จะมาฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ในบางครั้งบางคราวเพื่อเป็นการทดลองการใช้ชีวิตแบบบรรพชิต แม้เพียงวันหนึ่งกับคืนหนึ่งของวันขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ วันขึ้นหรือแรม ๑๕ ค่ำ ก็ถือว่าเป็นความดี ในการฝึกให้รู้จักบังคับควบคุมความยากของตนเอง”

“โบสถ์” หรือ “อุโบสถ” ของทางภาคกลาง เป็นรูปของเสียงที่กร่อนมาจากคำว่า “สีมา” ซึ่งมีความหมายถึง ขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา[๒] กิจหรือการงานของสงฆ์ เรียกว่า “สังฆกรรม” มี ๔ อย่างนี้ อปโลกนกรรม ๑ ญัตติกรรม ๑ ญัตติทุติยกรรม ๑ ญัตติโลกุตถกรรม ๑ กรรมทั้ง ๔ นี้เว้นอปโลกนกรรม สงฆ์ต้องทำในสีมา ทำนอกสีมาไม่ได้

อุโบสถในปัจจุบัน จากพุทธบัญญัติได้กล่าวถึงวัตถุแห่งการกำหนดเขตของสีมา ทรงพระอนุญาตให้หมายเขตด้วยวัตถุบางอย่าง เรียกว่า “นิมิต แปลว่า เครื่องหมายวัตถุอันควรใช้เป็นนิมิตนั้น ระบุไว้ในบาลี ๘ ชนิด ได้แก่ ภูเขา ๑ ศิลา ๑ ป่าไม้ ๑ ต้นไม้ ๑ จอมปลวก ๑ หนทาง ๑ แม่น้ำ ๑ น้ำ ๑”[๓]

ตามพระวินัยได้กำหนดขอบเขตของอุโบสถหรือสีมาไว้ว่า ห้ามไม่ให้สมมติสีมาเล็กเกินไปจนจุพระภิกษุ[๔] รูปนั่งหัตถบาสไม่ได้ และห้ามไม่ให้สมมติสีมาใหญ่เกินไปกว่า ๓ โยชน์ สีมาเล็กเกินไปใหญ่เกินไปนี้เป็นสีมาวิบัติ ใช้ไม่ได้

โดยสรุปคำว่า “พระอุโบสถ” ในพระพุทธศาสนา แม้จะต่างกันที่คำแต่มีความหมายเกี่ยวข้องกันคืออุโบสถ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมโดยมีโรงอุโบสถ (อุโบสถาคาร) ตั้งอยู่ในเขตของสีมา ส่วนคำว่าสีมา หมายถึง เขตแดนที่กำหนดขอบเขตของพื้นที่โดยมีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัย เรียกว่า นิมิต และนอกจากนี้ความหมายของสีมายังรวมไปถึงเขตพื้นที่อื่นๆ อันเป็นเขตของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ต่อมาพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะทำสังฆกรรมอันใดจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นเขตที่ได้รับการสมมติว่าเป็นสีมาที่ถูกต้องตามพระวินัย

---

[๑] **ชา. อฏ.** ๕/๒๗๗.

[๒] มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, **สารานุกรมไทยภาคอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖๑๗.

[๓] สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘.

[๔] **วิ. มหา.** ๔/๑๕๕/๓๙๖.

๗. พระพุทธรูป

พระพุทธรูปที่ปรากฏในประเทศไทยนั้น มีทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม พระพุทธรูปเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาในอินเดีย ช่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ได้จัดส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานอกจากชมพูทวีป โดยเฉพาะประติมากรรมนั้น พระพุทธรูปถือได้ว่า เป็นรูปเปรียบหรือรูปเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นหลักฐานสำหรับให้คนรุ่นหลังทราบว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่มีตัวตนและมีชีวิตอยู่จริง[๑]

พระพุทธรูป ในวัดวาอารามที่ได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่รวมทั้งวัดที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นจำนวนมาก จนอาจกล่าวได้ว่ามีการสร้างพระพุทธรูปสำคัญขึ้นมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวังนับเป็นจำนวนมากที่สุด[๒] นอกจากพระพุทธรูปแล้ว พระองค์ทรงพระราชดำริสร้างงานประติมากรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเป็นคติใหม่ๆ หลายแบบอย่างด้วยกัน ซึ่งสามารถจัดกลุ่มตามรูปแบบศิลปกรรมได้ดังนี้[๓]

พระพุทธรูปนั้น มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นในยุคสมัยคันธาราฐ[๔] (อาณาเขตคันธาราฐปัจจุบันนี้อยู่ ในประเทศอัฟกานิสถาน) ในแผ่นดินพระเจ้ามิลินท์ (Menander) เมื่อราว ๆ พ.ศ. ๓๖๓-๓๘๓ ความนิยมบูชาพระพุทธรูป ก็แพร่หลายลงมาทางใต้ จนชาวมคธและมณฑลอื่นในประเทศอินเดีย มีคติเดิมที่ถือว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพ พากันเลื่อมใสในการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นที่นิยมบูชากันทั่วไป[๕] พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบของพระพุทธรูป[๖]

---

[๑] สมพร ไชยภูมิธรรม, **ปางพระพุทธรูป**, (กรุงเทพมหานคร : ต้นธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

[๒] สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, (ม.ร.ว.), **พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง**, จัดพิมพ์เนื่องใน วโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถครบ ๕ รอบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๕), หน้า ๙๙.

[๓] จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, "ประติมากรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว," **มหาเจษฎาบดินทรานุสรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๐๑ - ๒๒๑.

[๔] อาณาเขตคันธาราฐเดี๋ยวนี้อยู่ในดินแดนประเทศอัฟกานิสถานบ้าง อยู่ในดินแดนอินเดียของอังกฤษมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือบ้าง (ปัจจุบันนี้เป็นประเทศปากีสถาน).

[๕] หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ศจ.), **พระพุทธรูปปางต่าง ๆ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๓๑), หน้า ๙๘-๙๙.

[๖] สุจิตต์ วงษ์เทศ, **มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูป**, (อัฟกานิสถาน สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ), (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

พระพุทธรูปสร้างกันต่อมาภายหลัง หรือถ้าว่าอีกนัยหนึ่ง คืออ้างว่าพระพุทธรูปมีขึ้นโดยมีพระบรมพุทธานุญาต และเหมือนพระพุทธองค์ เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นแต่ในครั้งพุทธกาล[๑]

พระเจ้าอโศกพระองค์ ทรงเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง และทรงส่งสมณะทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา ให้เจริญแพร่หลาย ทั้งในประเทศอินเดีย และต่างประเทศ แต่ไม่ปรากฏว่า มีการสร้างพระพุทธรูป เท่าที่ได้พบมีเพียงสัญลักษณ์ เช่นรูปพระนางมหามายากำลังประทับนั่ง หรือยืนบนดอกบัว และมีช้างกำลังพรมน้ำมนต์อยู่ (หมาย ถึง ประสูติ) ม้าไม่มีคนขี่ (หมายถึง ปางเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์) บัลลังก์เปล่ามีต้นโพธิ์ประกอบ (หมายถึงตรัสรู้) ธรรมจักร (หมายถึงปางประทานปฐมเทศนา) พระบาทยุคล(หมายถึงปางประทับยืน) สถูป (หมายถึงปางปรินิพพาน)[๒] เป็นต้น

การสร้างพระพุทธรูปนั้น ในประวัติศาสตร์ไทยแต่ละสมัยนั้น มีหลักเกณฑ์ในการสร้างที่ต่างกันออกไป แต่หากวิเคราะห์จุดเริ่มต้นของหลักเกณฑ์ในการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่แรกนั้น พบว่า ศิลปินชาวอินเดียได้เป็นผู้รวบรวมขึ้นเรียกว่า “ศิลปะศาสตร์”[๓]

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย มีสกุลศิลปะของไทยปะปนอยู่ทุกระยะที่สกุลศิลปะของพระพุทธรูป ได้เริ่มปรากฏขึ้นในประเทศไทย นอกจากสกุลศิลปะแรกเริ่มคือ สกุลศิลปะอมราวดีเท่านั้น ที่ศิลปินไทยยังไม่ได้แสดงฝีมือ เพราะเป็นสมัยแรกที่ศิลปินอินเดียเป็นผู้ริเริ่ม เช่นเดียวกับศิลปินกรีกเฮเลนนิค ของสกุลศิลปะคันธาราฐที่เป็นผู้นำให้ศิลปินอินเดีย ต่อจากนั้นมาศิลปินไทยก็ได้แสดงฝีมือสืบเนื่อง ซึ่งเป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ[๔]

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเนื่องด้วยคติพระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์นั้น ปรากฏการสร้างขึ้นทั้งในประเทศไทยเอง และกลุ่มประเทศอื่น ๆ ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สี่องค์ภายในเจดียวิหารอานันทะ พุกาม ประเทศพม่า และ พระพุทธรูปศิลาสี่องค์ ที่วัดพระเมรุ

---

[๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา , ๒๕๑๕), หน้า ๕๓-๕๔.

[๒] หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ศจ.ป่วน อินทุวงศ์), **เราเคารพพระพุทธรูปอย่างไร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปดักชั่น, ๒๕๓๑), หน้า ๘๓-๘๔.

[๓] จิตร บัวบุศย์, **สกุลศิลปะ-พระพุทธรูปในประเทศไทยมรดกวัฒนธรรม**, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๒.

[๔] อ้างแล้ว, กรมศิลปากร, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย**, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

จ. นครปฐม[๑] เป็นต้น ซึ่งล้วนมีการแสดงออกที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในอิริยาบถประทับนั่ง หรือ ยืน หันหลังชนกันสี่องค์

ในสมัยรัตนโกสินทร์คติการสร้างพระอดีตพุทธเจ้า 4 พระองค์ ที่หมายถึงพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสรู้แล้วในกัลป์ปัจจุบันก็ยังปรากฏอย่างต่อเนื่อง โดยพบหลักฐานว่ามีความนิยมอย่างมากในกลุ่มชาวมอญช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ อาทิ พระอดีตพุทธเจ้าสี่องค์ที่ประดิษฐานในพุทธปรางค์องค์กลางของวัดพิชยญาติการามฯ[๒] เป็นต้น

จีรพันธ์ สมประสงค์[๓] กล่าวถึง พระพุทธรูป รูปแรกเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ากนิษกะ ซึ่งครองราชย์สมบัติระหว่าง พ.ศ.๖๖๒-๗๐๖ เป็นฝีมือช่างกรีกโรมันเชื่อกันได้รับอิทธิพล และได้ช่างผู้ประดิษฐ์ พระพุทธรูปมาจากเอเชียตะวันตก เนื่องด้วยการสร้างพระรูปมีการสร้างระยะหลังเหตุที่เวลาล่วงเลยจาก พระพุทธเจ้าปรินิพานมานานเช่นนี้ เองลักษณะพุทธรูปจึงเป็นลักษณะที่ทำตามความคิดฝัน เพื่อเป็นพุทธานุสติ ให้บุคคลที่ได้เห็นแล้วระลึกถึงพุทธรูปจึงเป็นผู้ให้กำเนิดพุทธศาสนา และเพื่อจะให้ได้น้อมใจให้ประพฤติตามคำสั่งสอนพระพุทธองค์ เมื่อเกิดพระพุทธรูปแล้วต่อมาจึงมีผู้นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน และคิดทำพระพุทธรูปปางต่าง ๆ อีกหลายปาง พระพุทธรูปที่ทำเป็นปางต่าง ๆ นั้นหมายถึงเรื่องในตอนนั้น ในพระพุทธรูปประวัติแต่ปางนี้หมายถึง ท่าทางหรืออิริยาบถก็มี เช่น ปางประทายอภัย และปางประทานพร ซึ่งในพุทธประวัติไม่มีเรื่องนี้โดยเฉพาะตอน แต่เรายืมมาจากอภัยมุทรา และงานวรมุทราของศาสนาพราหมณ์มาใช้ ซึ่งบางทีท่าทีแสดงออกมาของพระพุทธรูปบางปาง ก็ไม่สามารถจะปรับเข้าในพุทธประวัติตอนหนึ่งตอนใดเลย

หม่อมเจ้า สุภัทรดิส ดากุล[๔] กล่าวถึงศิลปะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ สมัย อย่างกว้าง ๆ คือ สมัยก่อนที่ชนชาติไทยเข้าปกครองและสมัยที่ชนชาติไทยเข้าปกครองประเทศแล้ว สมัยแรกแบ่งออกได้อีก ๕ สมัย คือ วัตถุรุ่นเก่าที่ค้นพบในประเทศไทย ศิลปะ

---

[๑] รองศาสตราจารย์ พิริยะ ไกรฤกษ์ได้เคยตั้งข้อสันนิฐานว่าอาจหมายถึงรูปพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ในกัลป์ปัจจุบัน, ดู พิริยะ ไกรฤกษ์, **อารยธรรมไทย : พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เล่ม ๑ ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๘๐.

[๒] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, "รายงานการวิจัยเรื่อง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระราชศรัทธาปณิธานในการสถาปนาวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา," **ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.๒๕๔๗**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๘.

[๓] จีรพันธ์ สมประสงค์, **ศิลปะประจำชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔๓.

[๔] อ้างแล้ว, สุภัทรดิส ดากุล (ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า), **ศิลปะในประเทศไทย**, หน้า ๑.

ทวารวดี เทวรูปรุ่นเก่า ศิลปะศรีวิชัย และศิลปะลพบุรี สมัยหลังแบ่งออกได้เป็น ๕ สมัย เช่นเดียวกัน คือ ศิลปะเชียงแสน สุโขทัย อู่ทอง อยุธยา และรัตนโกสินทร์

ลวดลายพระปรางค์ แบ่งออกเป็นดังนี้

๑) ลายไทย

๒) สายจีน

แต่เดิมพระพุทธรูป ซึ่งเปรียบเสมือนรูปเคารพแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า สร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปครองจีวรตามความเป็นจริงอย่างพระภิกษุสงฆ์ ต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิ์หรือกษัตริย์ ซึ่งน่าจะมีต้นเค้ามาจากการถวายเครื่องประดับทองแด่พระพุทธรูป[๑]

พระพุทธรูปทรงเครื่องของศิลปะขอมนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงศาสนาพราหมณ์มานับถือศาสนามหายานแบบพุทธตันตระ (วัชรยาน) อันมีลักษณะที่ตั้งใจจะแข่งขันกับศาสนาฮินดู จึงมีการสร้างรูปพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ นานา เช่นเดียวกันกับรูปเคารพในศาสนาฮินดู[๒]

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปทั้ง ๔ พระองค์ที่ประดิษฐานภายในปรางค์ประธานนั้น เป็นพระพุทธรูปแสดงปางสมาธิ พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง ระหว่างพระขนงและขอบพระเนตรบนป้ายเป็นแผ่น ขมวดพระเกศาเล็ก รัศมีเป็นเปลวสูง พระวรกายโดยรวมเพรียวบางจากลักษณะดังกล่าวคาดว่าเป็นรูปแบบเฉพาะของงานประติมากรรมในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยสามารถเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปสำคัญในรัชกาลนี้ อาทิ พระเสฏฐตมมุนีพระประธานในพระอุโบสถวัดราชนัดดารามฯ หรือ พระเสรฏฐมุนี พระประธานในศาลาการเปรียญวัดสุทัศน์ฯ[๓] เป็นต้น

---

[๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

[๒] ผาสุข อินทราวุธ, **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗-๙ และ ๒๗๓-๒๘๒.

[๓] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “รายงานการวิจัยเรื่อง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระราชศรัทธาปณิธานในการสถาปนาวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา,” **ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.๒๕๔๗**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๐.

รูปพระพุทธองค์ สร้างขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ ๗[๑] เล็กน้อย เป็นฝีมือช่างคันธารราฐ (ปัจจุบันอยู่ในเขตปากีสถานและอัฟกานิสถาน) ลักษณะพระพุทธรูปสร้างขึ้นตามจินตนาการของช่างผู้สร้าง เพื่อเป็นพุทธานุสติให้บุคคลที่ได้เห็นแล้วระลึกถึงพระพุทธเจ้าเพื่อจะได้น้อมนำจิตใจให้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ไม่ใช่สร้างให้เหมือนพระพุทธองค์ เมื่อเกิดพระพุทธรูปขึ้นมาแล้ว ครั้งแรกเป็นฝีมือช่างชาวกรีก ต่อมามีผู้นิยมสร้างกันแพร่หลาย ช่างชาวอินเดียก็คิดสร้างขึ้นเป็นแบบอินเดีย เหตุนี้เมื่อประเทศต่างๆได้แบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปก็คิดแก้ไขดัดแปลง พระพุทธลักษณะไปทีละเล็กทีละน้อย จนเกิดเป็นแบบอย่างเฉพาะตัวของแต่ละสกุลช่างในประเทศนั้นๆ การสร้างพระพุทธรูปนั้น ในประวัติศาสตร์ไทยแต่ละสมัยนั้น มีหลักเกณฑ์ในการสร้างที่ต่างกันออกไป แต่หากวิเคราะห์จุดเริ่มต้นของหลักเกณฑ์ในการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่แรกนั้นพบว่า ศิลปินชาวอินเดียได้เป็นผู้รวบรวมขึ้นเรียกว่า “ศิลปะศาสตร์”[๒]

ในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และได้ปรารภ ดังปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ ๑๐๐ ปี ท่านอนิโชภิกขุ มีข้อความดังนี้ว่า

“เราสร้างรูปพระพุทธเจ้าขึ้นเพื่อเอาบุญ และเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา หรือเพื่อให้มหาชนรุ่นหลังรู้ว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก จะได้พากันกราบไหว้บูชาพระองค์ จะได้พากันไปสวรรค์นิพพาน อนึ่งเราได้ฟังอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปว่าผู้ใดสร้างรูปพระพุทธเจ้าจะองค์เล็กเท่าต้นคาก็ดี ใหญ่กว่าต้นคาก็ดี ผู้นั้นจะได้เป็นพรหม เป็นอินทร์หมื่นชาติแสนชาติ จะไม่เป็นผู้ตกต่ำเลยจนตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน และถ้าเราสร้างพระพุทธรูปด้วยทองคำ ผู้นั้นจะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราได้ฟังดังนั้นก็เกิดศรัทธาเลื่อมใส สร้างรูปพระพุทธองค์เสียมากมายหลายล้านหลายโกฏิ“[๓]

การสร้างรูปที่เคารพนั้นมิได้มีเฉพาะแต่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเท่านั้น แม้แต่ผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูก็ไม่นิยมการสร้างรูปเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือ แต่ต่อมาจากการที่ได้มีการติดต่อกับสังคมภายนอกอารยธรรมต่าง ๆ ทั้งที่ติดต่อค้าขายหรือการทำศึกสงครามจึงกระจายเข้าสู่อินเดีย โดยเฉพาะการขยายอาณาเขตของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์

---

[๑] ไขศรี ศรีอรุณ, **พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตั้งแต่มหาภิเนษกรมณ์ถึงมหาปรินิพพาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

[๒] อ้างแล้ว, จิตร บัวบุศย์, **สกุลศิลปะ-พระพุทธรูปในประเทศไทยมรดกวัฒนธรรม**, หน้า ๒๒.

[๓] อนิโชภิกขุ, **อนุสรณ์ ๑๐๐ ปี ท่านอนิโชภิกขุ (หลวงพ่อขอม)**, ในงาน ๑๐๐ ปี หลวงพ่อขอม วัดไผ่โรงวัว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศรีทิพย์พริเนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔.

ของกรีกที่ยกทัพมาเพื่อหมายจะยึดครองอินเดียได้แผ่อำนาจมาตั้งแต่ยุโรปจนถึงอินเดียฝ่ายเหนือ คือเมืองคันธารราฐเมื่อพระองค์ได้รับชัยชนะก่อนจะยกทัพกลับ ได้ทรงแต่งตั้งคนของพระองค์ไว้ทำหน้าที่ในการรักษาอาณาเขต ชาวกรีก โรมันหรือโยนกเหล่านั้น ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาตามชาวพื้นเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้นั้น คือพระเจ้าเมนันเดอร์(Manander) หรือที่รู้จักกันในนามพระยามิลินท์ พระองค์มีความเก่งกล้าสามารถทั้งในด้านสงครามและพระอัจฉริยภาพด้านสติปัญญา ภายหลังพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และต่อมาได้สละราชสมบัติผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา[๑]

๘. โลหะปราสาท

เจดีย์ในกลุ่มทรงโลหะปราสาทยังมีลักษณะที่น่าสนใจ เช่น มณฑปท้ายวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ก็เป็นรูปแบบแปลก ๆ ที่ยังไม่มีการกล่าวถึงกันมากนัก ตลอดจนการศึกษานั้นมักจะยุติกันในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เท่านั้น[๒]

โลหะปราสาทวัดราชนัดดาฯ[๓] สร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ที่จะสร้างเจดีย์ประธานของวัดให้มีรูปแบบไม่เหมือนใคร ประกอบกับได้แรงบันดาลใจมาจากพุทธประวัติที่นางวิสาขา บุตรีของธนัญชัยเศรษฐี แห่งเมืองราชคฤห์ สร้างโลหะปราสาทถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ มีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำและจากคัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารเมืองลังกา ที่ได้กล่าวถึงพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย กษัตริย์แห่งกรุงอนุราธบุรี ประเทศลังกา ทรงสร้างโลหะปราสาท ๙ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง หลังคามุงด้วยแผ่นทองแดง พระสงฆ์อาศัยอยู่แต่ละชั้นตามความรู้ ลดหลั่นจากบนลงมา สำหรับโลหะปราสาทวัดราชนัดดานี้จึงเป็นองค์ที่ ๓ ของโลก มีลักษณะทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบไทยโดยเฉพาะ เป็นโลหะปราสาท ๓ ชั้น มียอดทั้งหมด ๓๗ ยอด หมายถึง โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ การสร้างปราสาทในรัชกาลของพระองค์สำเร็จเพียงปราสาทโกลน ยังไม่ได้ถือปูนก็สิ้นรัชกาล

๒) ศาสนสถานที่อยู่บริเวณภายในอุโบสถ ประกอบด้วย

---

[๑] พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๔.

[๒] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และสุรพล ดำริห์กุล, **วัดร้างในเวียงเชียงใหม่**, หน้า ๓๓-๓๘.

[๓] กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตเลขา**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร ,๒๕๑๖), หน้า ๔๖.

๑. พระประธาน คือ พระพุทธรูปสำคัญที่สุดภายในอุโบสถหรือวิหาร ถ้ามีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่เพียงองค์เดียว ก็ถือพระพุทธรูปองค์นั้นเป็นประธาน แต่ถ้ามีหลายองค์จะถือองค์สำคัญที่สุดเป็นประธาน ซึ่งตามปกติแล้ว พระประธานจะประดิษฐานอยู่ที่สูงและโดดเด่นกว่าพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ

วัดโดยทั่วไป มักใช้พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นพระประธานในอุโบสถ เนื่องจากถือว่าเป็นปางที่สำคัญ แต่บางวัดก็อาจใช้ปางอื่น ๆ เช่น ปางสมาธิ หรืออาจเป็นพระพุทธรูปยืน พระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นต้น

พระประธานมีเศวตฉัตรตั้งอยู่เหนือเศียร เศวตฉัตรนี้ส่วนใหญ่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา หรือบางทีก็เป็นเศวตฉัตรที่ใช้ในงานถวายเพลิงพระบรมศพกษัตริย์พระองค์ใดองค์หนึ่ง และโปรดฯหนำมาถวายเป็นพุทธบูชาในภายหลัง

๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ผนังด้านในของอุโบสถ ตามปกติจะตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนังนอกจากจะเพื่อความสวยงามแล้ว ยังก่อให้เกิดศรัทธา หรือให้ความรู้ด้านศาสนาและวรรณคดีแก่ประชาชนที่เข้าไปในอุโบสถด้วย

๓. ใบเสมาและลูกนิมิต ใบเสมา คือ เครื่องหมายบอกเขตอุโบสถ ส่วนมากทำเป็นแผ่นหินสลักเจียน เป็นรูปคล้ายเจว็ดในศาลพระภูมิ ปักไว้บนลานรอบอุโบสถรวม ๘ แห่ง (คือที่มุม ๔ แห่ง และตรงกึ่งกลางระหว่างมุมต่าง ๆ อีก ๔ แห่ง)

ข้างในประดิษฐานใบเสมาแต่ละจุด จะมีลูกนิมิตฝังอยู่แห่งละหนึ่งลูก ลูกนิมิตนิยมสลักจากศิลาเป็นลูกกลม ๆ ขนาดประมาณเท่าบาตร ฝังลงไปในหลุมตรงที่จะปักใบเสมา การที่ต้องฝังลูกนิมิตไว้เข้าใจว่า เพื่อใช้สำหรับเป็นหลักฐานในการสอบจุดที่ปักใบเสมา ในกรณีที่อาจจะมีการเคลื่อนย้ายของใบเสมาได้ในภายหลัง เพราะลูกนิมิตนั้นฝังอยู่ใต้ดิน การเคลื่อนย้ายย่อมทำได้ยากกว่าในเสมาที่ปักอยู่บนดิน ในการสร้างอุโบสถจึงต้องมีพิธีฝังลูกนิมิต ซึ่งจะมีอยู่ทั้งหมดรวม ๙ ลูก คือ นอกจากบริเวณใต้ใบเสมา 8 แห่งแล้ว ยังฝังไว้อีกลูกหนึ่งภายในบริเวณอุโบสถด้วย

ชนิดของใบเสมา วัดที่มีฐานะเป็นวัดหลวงมักนิยมสร้างในเสมาเป็นแผ่นหิน ๒ แผ่นปักซ้อนกัน แต่ก็ไม่จำเป็นว่าวัดหลวง จะต้องมีใบเสมาคู่เสมอ

๔. ประเพณีการปักใบเสมาคู่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เนื่องจากเมื่อครั้งที่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เข้ามาเผยแพร่ในกรุงสุโขทัยนั้น พระสงฆ์ลังกาวงศ์ตั้งข้อรังเกียจใบเสมาที่พระสงฆ์ผูกไว้ ไม่ยอมทำสังฆกรรมในอุโบสถที่มีอยู่เดิม พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงอาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์ให้ผูกเสมาบรรดาวัดสำคัญ ๆ ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง โดยปักใบเสมาซ้อนลงบนใบเสมาเดิม ธรรมเนียมการปักใบเสมาคู่จึงนิยมทำกันตามวัดสำคัญ ๆ เรื่อยมา

๕. วิหาร เป็นอาคารที่มีรูปทรงและการประดับตกแต่งคล้ายคลึงกับอุโบสถเพียงแต่ไม่มีใบเสมาล้อมรอบเหมือนอย่างอุโบสถ ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และประกอบศาสนพิธีต่างๆ

๖. เจดีย์ และปรางค์ เจดีย์ และปรางค์ถือเป็นสิ่งเคารพสักการะที่มีความสำคัญมากในวัดต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจะมีที่มาแตกต่างกัน แต่คนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ถือว่าความสำคัญเท่าเทียมกัน และเป็นสิ่งที่เคารพบูชาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นเดียวกัน

เจดีย์[๑] หมายถึง สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา เจดีย์ในพระพุทธศาสนามีตำรากำหนด ว่าเป็น ๔ อย่างต่างกัน คือ ๑. ธาตุเจดีย์ ๒.บริโภคเจดีย์ ๓. ธรรมเจดีย์ ๔. อุเทสิกเจดีย

เจดีย์ หมายถึง สิ่งที่ก่อขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชาหรือสิ่งที่ใช้เตือนใจให้ระลึกถึง ในทางศาสนาก็หมายเอาสถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนาเรียกเต็มๆ ว่าสัมมาสัมพุทธเจดีย์หรือพุทธเจดีย์มี ๔ ประเภท [๒] คือ

๑. ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

๒. บริโภคเจดีย์หมายถึงสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอยอย่างแคบหมายถึงต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึงสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลตลอดจนสิ่งทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริขารอื่น ๆ เป็นต้น

๓. ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

๔. อุทเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างอุทิศพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป

ความเชื่อหรือแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์นั้น ได้อิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนานิกายเจติยะซึ่งเป็นนิกายที่เกิดขึ้นหลังการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ มีหลักคำสอนที่สำคัญเหมือนกับนิกายมหาสังฆิกะ[๑] โดยเฉพาะ ๒ ข้อแรกคือ (๑) การสร้าง การประดับตกแต่ง และการบูชาพระ

---

[๑] สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

[๒] สารตฺถ.ฏีกา.(บาลี) ๑/๒๑๔,ขุ.ขุ.อ.(บาลี) ๑๙๗., พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๔-๑๑๕., สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ, **ตำนานพุทธเจดีย์**, **หน้า** ๑-๑๒. ทรงอธิบายว่า **ธาตุเจดีย์** มีความเชื่อมาในสมัยพุทธกาล, **บริโภคเจดีย์** แรก ๆ ได้แก่สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ถ้ารวมกับสถูปเถ้าถ่านและสถูปทะนานตวงก็เป็น ๖, **ธรรมเจดีย์** กำเนิดจากมีพุทธดำรัสให้มีธรรมแทนพระองค์ ส่วนมากนิยมเลือกคาถา เย ธมฺมา, **อุทเทสิกเจดีย์** ไม่กำหนดว่าจะเป็นอะไร เพียงแต่มีศรัทธาทำอุทิศต่อพระพุทธเจ้า เช่น พระแท่น เป็นต้น

เจดีย์เป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ (๒) การถวายดอกไม้ เครื่องประดับตกแต่งเป็นต้นแก่พระเจดีย์ ถือเป็นการได้รับบุญกุศลอันใหญ่หลวง

เจดีย์เป็นสถาปัตยกรรมที่ไทยรับเอารูปแบบมาจากสถูปเจดีย์ของอินเดียและศรีลังกา แล้วมาพัฒนาเป็นรูปต่าง ๆ กันในภายหลัง

การสร้างเจดีย์มีคติมาจากอนุสรณ์สถานในอินเดียโบราณ ซึ่งบรรจุอัฐิบุคคลสำคัญไว้ โดยก่อเป็นมูลดินสูงขึ้น แล้วปักร่มหรือฉัตรไว้ข้างบนเป็นเครื่องสังเกต เรียกอนุสรณ์สถานเช่นนี้ว่า สถูป (Stupa) ต่อมาได้มีการสร้างสถูป เพื่อบรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า จึงเกิดมีเจดีย์ในพุทธศาสนาขึ้น สำหรับรูปแบบเจดีย์ที่แพร่หลายในประเทศไทย

เจดีย์ เป็นสถูปอันเป็นสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุสิ่งควรบูชามีกระดูกแห่ง บุคคลที่นับถือเป็นต้น นี่เป็นความหมายของคำว่าเจดีย์ ซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไป เจดีย์ก็คือสถูป สถูปก็คือเจดีย์ ใช้แทนกันได้ แต่เจดีย์ยังหมายความอย่างอื่นอีกก็ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร ต้นไม้ ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นโพธิ์ เพราะฉะนั้นสิ่งก่อสร้างซึ่งมีลักษณะเป็นที่ระลึกอันศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นที่ เคารพนับถือก็เรียกว่าเจดีย์ได้ทั้งนั้น เป็นอันว่าเจดีย์มีความหมายกว้างกว่าสถูป ๖ เจดีย์มี ๔ อย่าง คือ ๑. ธาตุเจดีย์ หมายเอาสิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระธาตุไว้ ๒. บริโภคเจดีย์ หมายเอาพระเจดีย์ ซึ่งบรรจุของใช้อันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า มีบาตรและจีวร เป็นต้น และยังหมายความไปถึง สังเวชนียสถานด้วย ๓. ธรรมเจดีย์ หมายเอาพระเจดีย์ซึ่งบรรจุหรือจารึกพระธรรมของพระพุทธเจ้า ๔. อุเทสิกเจดีย์ หมายเอาเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นเป็นที่บรรจุพระพุทธรูป หรือองค์พระพุทธรูปเองและ รอยพระพุทธบาทด้วย[๒]

สันติ เล็กสุขุม[๓] ได้อธิบายถึงลักษณะของสถูปเจดีย์ไว้ว่า พระเจดีย์ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า เจดีย์ มี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่บรรจุ

เจดีย์ทรงปรางค์[๔] หมายถึง เจดีย์ที่มีรูปทรงคล้ายดอกข้าวโพด ประกอบด้วยส่วนฐาน รองรับส่วนกลางที่เรียกว่าเรือนธาตุ และส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ดังกล่าวนี้ คลี่คลาย มาจากรูปแบบของปราสาทขอม แต่เจดีย์ทรงปรางค์สูงเพรียวกว่าปราสาทแบบขอม นิยมเรียกเจดีย์ ทรงปรางค์แบบสั้น ๆ ว่า ปรางค์

---

[๑] พระอุดรคณาธิการ, (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, (พระนคร: การศาสนา, ๒๕๐๗), หน้า ๑๕.

[๒] อ้างแล้ว, สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิฆเณศ พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

สันติ เล็กสุขุม[๑] เขียนงานค้นคว้า เรื่อง เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย เพื่อใช้สอนนักศึกษาในสาขาประวัติศาสตร์ ศิลปะ สาขาโบราณคดี และได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มจากสำนักพิมพ์มติชน ในชุดศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษพ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อบริการสำหรับประชาชนทั่วไปที่สนใจศึกษา ตอนหนึ่งท่านได้กล่าวถึงความหมายและรูปแบบของพระเจดีย์ว่า “เจดีย์ที่สร้างในพุทธศาสนามีกำเนิดอยู่ในประเทศอินเดียโบราณ ครั้นแพร่หลายออกมาสู่ดินแดนต่าง ๆ นานเข้า ก็มีความคลี่คลายทางด้านความหมายและรูปแบบที่หลากหลายยิ่งขึ้น เพราะการปรับปรุงให้เข้ากับแนวความคิด ความต้องการและสนุทรียภาพของดินแดนต่าง ๆ เหล่านั้น การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างดินแดนที่ใกล้เคียงกันยังก่อให้เกิดการถ่ายรับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมซึ่งกันและกันอีกด้วย เกิดเป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่มีแนวความคิดและรูปแบบศิลปกรรมอันเกี่ยวข้องกันแต่ต่างก็มีแนวทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของตนด้านความหมาย ตามตำราในพระพุทธศาสนาได้แบ่งเจดีย์ไว้ ๔ ประเภท

เจดีย์ [๒]หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ของพระมหากษัตริย์ บริโภคเจดีย์ หมายถึง สังเวชนียสถานที่พระพุทธเจ้าเคยประทับอยู่เช่น ที่ประสูติที่ตรัสรู้ ธรรมเจดีย์ หมายถึง คาถาแสดงอริยสัจ หรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อุเทสิกะเจดีย์ หมายถึง ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนา อุทิศแด่พระพุทธเจ้าส่วนรูปแบบของเจดีย์ท่านกล่าว่า งานก่อสร้างพระเจดีย์มีต้นแบบในอินเดียโบราณพัฒนามาจากลักษณะของเนินดินเหนือหลุมฝังศพ ซึ่งเป็นที่มาของพรเจดีย์ทรงระฆังที่รู้จักเรียกกันในปัจจุบัน เหนือทรงระฆังทำบัลลังก์หรือพุทธอาสน์ และทำฉัตรปักเป็นส่วนยอด ต่อมาจึงมีรูปแบบของเจดีย์ทรงอื่น ๆ มีการคลี่คลายปรับปรุงอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ที่รับนับถือพุทธศาสนา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ[๓] ได้กล่าวถึงเรื่องสถูปเจดีย์ในตำนานพระพุทธเจดีย์ มีสาระสำคัญว่า การสร้างพุทธเจดีย์ในสมัยสุโขทัยได้สร้างตามคติลังกาเป็นพื้น พุทธเจดีย์สมัยสุโขทัย ถ้าว่าโดยภูมิมณฑลที่สร้างดูเหมือนเป็นวงแคบกว่าพุทธเจดีย์ในสมัยอื่น ๆ คือที่เกิดอยู่แต่จังหวัดสุโขทัยกับจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น มิได้แพร่หลายเหมือนกับพุทธเจดีย์ในสมัยอื่น ๆ

---

[๑] สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**, หน้า ๔๗.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

[๓] กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (สมเด็จฯ), **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๕ - ๑๔๓.

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่จากอินเดียมาสู่ประเทศไทย เมื่อประมาณพุทธศักราช ๕๐๐ และได้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา ดังปรากฏหลักฐานนับตั้งแต่สมัยทวารวดีมาจนถึงปัจจุบัน ในชั้นเอกพุทธศาสนิกชน ได้สร้างวัดขึ้นมาเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ และอัฐิของผู้ทรงคุณธรรมในพระศาสนา ต่อมาได้สร้างวัดเพื่อใช้เป็นที่พำนักของพระสงฆ์และใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตลอดจนเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พระธรรมมาสู่ประชาชน

๒.๒.๒ ศาสนสถานในวัดกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งของคนไทยและคนต่างชาติ

การท่องเที่ยวให้เกิดความหลากหลาย และสนองตอบต่อกลุ่มนักท่องเที่ยว และมีผู้ให้ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

แนวคิดการอนุรักษ์ยังพบในหนังสือของกรมศิลปากร (๒๕๓๓) ซึ่งมีการไล่ลำดับระหว่างเวลากับแนวคิดที่เกิดขึ้น แต่ไม่มีการวิเคราะห์ใด ๆ โดยการรวบรวมประวัตินั้นจะให้ พ.ศ. ๒๕๖๖ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาแรกที่มีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศ เนื่องจากเป็นช่วงที่มีกฎหมายฉบับแรกที่ กล่าวถึงการสงวนรักษาของโบราณ ทั้งนี้ยังขาดการกล่าวถึงแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งยังไม่มีการการศึกษาใดที่เอ่ยถึง ถึงแม้จะมีการกล่าวว่าความคิดดั้งเดิมของคนไทยกระทำเพื่อความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่มีการศึกษาครั้งใดที่ลงลึกถึงความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ในอดีตของคนไทยเป็นเช่นใด กระทำตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเรื่องใด และเหตุใดจึงมีความคิดเช่นนั้น[๑] เป็นต้น

สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา เป็นบทความที่รวบรวมประวัติแนวคิดและวิธีการปฏิบัติงานอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมไทยโดยผู้เขียนได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในช่วงเวลา ๗๐ ปีที่ผ่านมา โดยแบ่งเป็นยุค ๓ ยุค ดังนี้ คือ ๑. การอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม ๒๔๖๖ - ๒๔๗๕ โดยเริ่มการอนุรักษ์จากประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พ.ศ. ๒๔๖๖ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกที่กล่าวถึงการสงวนรักษาของโบราณ ๒. งานอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในสมัยนี้เป็นช่วงที่อนุรักษ์มรดกทาง

---

[๑] กรมศิลปากร, **แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๓๘), (จัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในโอกาส ๖๐ ปี แห่งการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานครั้งแรก ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ ของพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕).

สถาปัตยกรรมอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ๓. การอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๒๕๓๖ แสดงพัฒนาการในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศทางด้านต่างๆ ทั้งการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ อันมีผลต่อการปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถาน[๑]

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนัษฐิติ ได้แบ่งประวัติศาสตร์และการพัฒนาของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทยออกเป็น ๓ ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงก่อนการพัฒนาเป็นประเทศไปสู่แบบอย่างตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ระหว่างยุคไทยประเพณีและสมัยใหม่ และช่วงหลังการก่อตั้งของกรมศิลปากร ในบทความนี้ได้บรรยายเรื่องราวที่สำคัญเฉพาะบางตอนไว้เพียงคร่าว ๆ โดยขาดการอ้างอิงที่สมบูรณ์ โดยกล่าวในตอนรัชกาลที่ ๔-๗ และช่วงที่มีการบูรณะ โดย อนัสติโลซีสในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๕ - ๒๕๐๗ โดยขาดบางเรื่องราวที่เป็นจุดเปลี่ยนแปลงของพัฒนาการแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานไทยไป ทั้งยังไม่ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ในสมัยอดีตและปัจจุบัน[๒]

วินิจ วีรยางกูร ให้คำจำกัดความทรัพยากรการท่องเที่ยวว่า หมายถึง “สถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรมและวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่น ที่มีลักษณะเด่นสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้” และได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ภูเขา น้ำตก ถ้ำ น้ำพุร้อน บ่อน้ำร้อน เขตสงวนพันธุ์สัตว์ สวนสัตว์ อุทยานแห่งชาติ วนอุทยานสวนรุกขชาติ ทะเล หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เกาะ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด และอ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

๒. ประเภทโบราณวัตถุสถานและศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศาสนา ได้แก่ วัด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ ชุมชนโบราณ ศาสนสถาน กำ แพงเมือง คูเมือง อนุสาวรีย์ และอนุสรณ์สถาน

---

[๑] สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, **๗๐ ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม (ไทย)**, **วารสาร"หน้าจั่ว"** วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, (มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับที่ ๑๒ ประจำปี ๒๕๓๖ - ๒๕๓๗, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๗), หน้า ๒๓.

[๒] ปิ่นรัชฎ์ กาญจนัษฐิติ, **แนวคิดและวิธีปฏิบัติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

๓. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ในลักษณะของพิธี งานประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต (เช่น หมู่บ้านชาวเขา สภาพชีวิตในชนบท) ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง ไร่ สวน พืช ผัก ผลไม้ และเหมือง[๑]

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์ กล่าวถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สิ่งที่ดึงดูดใจ ที่ก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวซึ่งนอกจากจะเป็นทั้งวัตถุดิบ และเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะ “ขาย” ให้แก่นักท่องเที่ยว อาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สินค้า” ที่มีคุณลักษณะพิเศษ ที่สามารถดึงดูดให้ “ลูกค้า” หรือนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา “ซื้อ” กันถึงที่ตั้งอยู่ของสินค้า และได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพทางกายภาพของธรรมชาติที่มีความสวยงาม หรือความน่าสนใจต่อการเดินทางไปเที่ยวชมได้แก่ ภูเขา ป่าไม้ น้ำตก แม่น้ำลำธารชายทะเล เกาะแก่ง ภูมิทัศน์ และสภาพภูมิศาสตร์อื่น ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงบริเวณซึ่งมนุษย์เราได้เข้าไปปรับปรุง ตกแต่ง เพิ่มเติมในบางส่วน ให้ความงามของธรรมชาติเด่นชัดขึ้น ได้แก่อ่างเก็บน้ำ เขื่อน และสถานที่ตากอากาศต่าง ๆ

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์เราได้สร้างสรรค์ขึ้น ตามวัตถุประสงค์ และเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกของอดีต และได้สร้างเสริมขึ้นในสมัยปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดในทางการท่องเที่ยว ได้แก่ พระราชวัง ศาสนสถาน โบราณวัตถุสถาน อนุสรณ์สถาน และพิพิธภัณฑ์

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม หมายถึง รูปแบบการดำ เนินชีวิตของผู้คนในสังคม และการประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือ และสืบทอดต่อกันมาตลอดจน กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ สภาพชีวิตไทยริมคลอง ตลาดน้ำ เรือนแพ หมู่บ้านชาวเขา หมู่บ้านประมง งานเทศกาลประเพณี ศูนย์แสดงวัฒนธรรมประเพณี และสวนสนุก[๒] เป็นต้น

ประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา ในประเทศไทยจึงมีวัดอยู่มากมาย สมัยโบราณวัดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญกับสังคมไทยมาก เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม และเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนที่อยู่ในสังคมนั้นๆ วัดจึงเป็นสถานที่ที่มีความผูกพันกับคนไทยมา

---

[๑] วินิจ วีรยางกูร, **การจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.

[๒] วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์. “การท่องเที่ยว” ใน **ตำรา-เอกสารวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร: ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ, หน่วยศึกษานิเทศก์, ๒๕๓๓), หน้า ๘๙-๙๐.

โดยตลอด เมื่อเป็นเด็กก็ใช้วัดเป็นสถานที่วิ่งเล่นและเล่าเรียนหนังสือ หนุ่มสาวได้พบปะพูดคุยกันในงานวัดเมื่อมีเทศกาล งานบุญต่างๆ คนแก่คนเฒ่าหาความสงบสุขในบั้นปลายของชีวิตด้วยการไปวัดฟังเทศน์ฟังธรรม ศาสนสถานที่ใช้ประกอบกิจพิธีของพระพุทธศาสนา ภายในวัดประกอบด้วยสถานที่สำคัญๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง ฯลฯ ซึ่งสถานที่ต่างๆเหล่านี้นอกจากมีความสำคัญในด้านของศาสนาแล้ว ยังเป็นสถานที่ที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรมที่งดงามของไทยอีกด้วย เพราะเป็นศูนย์รวมความสวยงามของศิลปะไทยในด้านต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ฯลฯ

๒.๒.๓ ศาสนสถานในวัดกรุงเทพมหานครที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำนวน ๔๐ วัด

(๑) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งประกอบไปด้วย พระอุโบสถ พระเจดีย์ พระวิหาร ศาลาราย เป็นต้น เมื่อการก่อสร้างพระอารามสำเร็จ ในราว พ.ศ.๒๓๒๗ โปรดฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะประชุมทำสังฆกรรมสวดผูกพัทธสีมาในวันเดียวกัน[๑]

๑) สถานที่ตั้ง

ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอกทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง ภายในไม่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับพระบรมมหาราชวัง และกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการสร้างวัดในพระราชวังตามอย่างวัดพระศรีสรรเพชญ์ของกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอก ด้านทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวังเขตพระนคร กรุงเทพฯ มีพื้นที่รวมกับพระบรมมหาราชวังจำนวน ๑๕๒ ไร่ ๒ งาน

๒) ประวัติวัดพระศรีรัตนศาสดาราม[๒] (วัดพระแก้ว)

พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นผู้ก่อตั้งราชวงศ์จักรี ได้ทรงสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ในขณะเดียวกันก็เป็นกรุงเทพฯ (กรุงรัตนโกสินทร์) และเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรง

---

[๑] การก่อสร้างพระอารามสำเร็จในปีมะโรง ฉศก จุลศักราช ๑๑๔๖, (พ.ศ.๒๓๒๗), ดูรายละเอียดในเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, และสมเด็จฯ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ (ตรวจชำระและพระนิพนธ์อธิบาย), **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖), หน้า ๔๘- ๔๙.

[๒] การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **คู่มือมัคคุเทศก์**, (กรุงเทพมหานคร: พระบรมมหาราชวัง, ๒๕๔๐), หน้า ๕๗.

ครองราชบัลลังก์ งานก่อสร้างพระบรมมหาราชวังดำเนินการเป็นเวลา ๓ ปี และวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งอยู่ภายใน ข้าง ๆ พระตำหนักของพระมหากษัตริย์นั้น

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดให้สร้างพระอุโบสถ ขึ้นก่อน เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระมหามณีรัตนปฏิมากร หรือ พระแก้วมรกต ที่ทรงอัญเชิญมา จากเวียงจันทน์เพื่อเป็นศูนย์กลางที่สำคัญ และมีพระระเบียงล้อมรอบ มีศาลาราย ๑๒ หลัง รอบพระอุโบสถ และทรงโปรดให้สร้างสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ อีก เช่น สร้างหอระฆังทางด้านทิศใต้ของ พระอุโบสถ สร้างหอพระไตรปิฎกประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทอง ที่ทรงโปรดให้สังคายนาขึ้น หอพระไตรปิฎกนี้ตั้งอยู่กลางสระน้ำ เรียกว่า หอพระมณเฑียรธรรม ต่อมาทรงโปรดให้สร้างที่ประดิษฐานพระไตรปิฎกขึ้นใหม่ในตำแหน่งเดิม สร้างอาคารขึ้นใหม่เรียกว่าพระมณฑป ขยาย เขตวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกไปทางทิศเหนือ สร้างหอพระนาก สร้างพระวิหารขาว สร้าง เจดีย์ทองแบบย่อมุมไม้สิบสอง ๒ องค์ สร้างเจดีย์ทรงปรางค์ ๘ องค์ ซึ่งเป็นแบบที่สืบเนื่องมาจาก สมัยอยุธยาตอนปลาย[๑]

๓) ประวัติศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ วัดพระแก้ว (Convocation Hall)[๒]

ภาพ พระอุโบสถ วัดพระแก้ว

ที่มา : Subhapadis Diskul,Professor.M.C., **History of Temple of the Emerald Buddha.**, อ้างใน นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ., Tourist Guide to Thailand, ๒๕๕๑,หน้า ๔๖.

---

[๑] สำนักราชเลขาธิการ, **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ กรุงเทพฯ ๑๙๘๔ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๒๒๙.

[๒] Subhapadis Diskul,Professor.M.C., **History of Temple of the EmeraldBuddha**, อ้างใน นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์, Tourist Guide to Thailand, ๒๕๕๑, หน้า ๔๖.

มีความสำคัญคือ เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร(พระแก้วมรกต) พระอุโบสถ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระพุทธรูปปางสมาธิ ทำด้วยมณีสีเขียวเนื้อเดียวกันทั้งองค์หน้าตักกว้าง ๔๘.๓ เซนติเมตร สูงตั้งแต่ฐานถึงยอดพระเศียร ๖๖ เซนติเมตร ซึ่งประดิษฐานอยู่ในบุษบกทองคำ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นพระอุโบสถที่สวยสดงดงามมาก มีภาพเขียนปางมารวิชัยอยู่ทางด้านทิศตะวันออก บานประตูพระอุโบสถและบานหน้าต่างประดับด้วยมุก มีลวดลายสวยงาม เป็นฝีมือในรัชกาลที่ ๑ พระอุโบสถสำหรับพระสงฆ์สวดมนต์ทางพระพุทธศาสนา พระอุโบสถหลังนี้สร้างขึ้นมา พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๒๘ สมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ ๑ เพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกต ผนังพระโบสถ์ด้านนอกตกแต่งด้วยปูนปั้นปิดทอง และประดับด้วยสีต่าง ๆ ภาพเหล่านี้มีสิงโตยืนเฝ้าประตูเป็นตัวอย่างวัฒนธรรมไทย-จีนผสมกัน ในขณะที่ผนังอุโบสถภายใน อธิบายพุทธประวัติและเรื่องอื่น ๆ ทางเข้าพระอุโบสถอยู่ด้านทิศตะวันออก ภายในพระอุโบสถนอกจากมีพระแก้วมรกตแล้ว ยังมีสิ่งสำคัญคือ

บุษบกไม้ประดับทอง บานประตูประดับมุก พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ รูปยืนขนาดใหญ่ ทรงอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ พระพุทธรูปสำริดเรียกว่าพระพุทธปันนี รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างลักษณะปางสมาธิ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ และรูปสิงห์สัมฤทธิ์เฝ้าอยู่ที่ประตู

๒. พระแก้วมรกต (The Emerald Buddha)[๑]

ภาพ พระแก้วมรกต

ที่มา : Subhapadis Diskul,Professor.M.C., **History of Temple of the Emerald Buddha.**, อ้างใน นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ., Tourist Guide to Thailand, ๒๕๕๑, หน้า ๔๖.

---

[๑] Op. cit., Subhapadis Diskul,Professor.M.C., **History of Temple of the Emerald Buddha.**, อ้างใน นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ., Tourist Guide to Thailand, ๒๕๕๑,หน้า ๔๖.

พระแก้วมรกต เป็นพระประทับนั่งอย่างสมาธิราบในสกุลช่างล้านนาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงอัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทร์ **นครวัดจำลอง** รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้พระสามภพพ่ายสร้างขึ้น โดยจำลองแบบจากปราสาทหินนครวัดของกัมพูชา เมื่อถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ด้วยปูน เพื่อฉลองพระนครครบรอบ ๑๐๐ปี[๑]

พระแก้วมรกตสกัดจากหยกสีเขียวทั้งองค์ ขนาดขององค์พระแก้วมรกตสูงทั้งฐาน ๖๖ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๔๘.๓ เซนติเมตรเป็นพระพุทธรูปปางประทับนั่งสมาธิพระบาทขวาเหลื่อมซ้อนบนพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนเหลื่อมกันโดยพระหัตถ์ขวาทับบนพระหัตซ้ายวางบนพระเพลาพระพุทธรูปลักษณะสมัยเชียงแสนตอนเหนือของประเทศไทย พระพุทธรูปถูกค้นพบครั้งแรกในจังหวัดเชียงราย สมัยพระเจ้าติโลกนาถ (พ.ศ. ๑๘๙๔-๒๐๓๐) ผู้ซึ่งนำพระพุทธรูปองค์นั้นมายังเมืองเชียงใหม่ใน ค.ศ. ๑๔๘๑

ปี พ.ศ. ๒๐๙๔ พระมหากษัตริย์ไชยเชษฐา กษัตริย์ ของประเทศลาว ได้นำพระพุทธรูปนั้นไปยังเมืองหลวงพระบาง และนำไปไว้ที่เวียงจันทน์ เมืองหลวงของลาว พระพุทธรูปองค์นั้นอยู่ในลาว จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๒๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๑ พระมหากษัตริย์ไทยรัชกาลที่ ๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้รบและชัยชนะเหนือลาว ได้นำกลับมาจากเวียงจันทน์ และประดิษฐานไว้ ที่ วัดอรุณราชวราราม เมืองธนบุรีเมืองหลวงสมัยนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในพระบรม มหาราชวังในกรุงรัตนโกสินทร์

ดังนั้น ในวันที่ ๕ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระแก้วมรกตได้ถูกย้ายมาจากวัดอรุณและได้นำมายังวัดพระแก้ว และประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ ที่ตั้งเมืองหลวงปัจจุบัน

พระพุทธรูปองค์นี้ ประดิษฐานไว้เหนือบุษบกทำด้วยไม้หุ้มทองคำ มีเครื่องทรงตามประเพณี ๓ ฤดู เครื่องทรงแต่ละฤดูคือ ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝน เครื่องทรงทั้งหมดทำด้วยทองคำและเพชร พิธีเปลี่ยนเครื่องทรงของพระแก้วมรกตเกิดขึ้น ๓ ครั้งต่อปี พระมหากษัตริย์ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงนั้นด้วยพระองค์เอง

๓. พระระเบียงภาพฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ (Cloisters with Mural Paintings)

---

[๑] ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร, **ของดีกรุงเทพฯ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘-๒๙.

พระระเบียงเปรียบได้กับกำแพงวัด รูปภาพเหล่านี้สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ รูปภาพจารึกเหล่านี้มีจำนวน ๑๗๘ ตอน (ห้อง) นี้คือคำโคลงที่บรรยายภาพจากตำนานเรื่องรามเกียรติ์ในแต่ละตอน นี้คือข้อความสรุปเรื่องย่อ ๆ ล้อมรอบกำแพง ภาพจากรอบพระอุโบสถอธิบายเรื่องรามเกียรติ์ หรือพระรามายานะของวรรณคดีอินเดีย

ทศกัณฐ์ นักรบผู้ครองเมือง ได้ลักพาเอานางสีดา พระมเหสีของพระรามไปเมืองลงกา ไปสถานที่ ที่เขาคิดว่านางสีดาอาจรักเขาทศกัณฐ์ได้ขอร้องให้ญาติต่างๆและพวกพ้องของเขาได้ร่วมมือกับเขาในการรบ ในขณะเดียวกัน พระรามมีกองทัพลิง และพวกนักรบลิงมหาศาล อยู่ภายใต้การบัญชาการของเขา ที่สุดพระรามได้รับชัยชนะเหนือ ทศกัณฐ์ และได้นำนางสีดา กลับเมืองอาโยธยา ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพระราม คำว่า “อาโยธยา” เป็นเมืองหลวงเก่าของอยุธยาในสมัยของพระมหากษัตริย์ ชื่อว่าพระรามา

เรื่องรามเกียรติ์ได้รับความนิยมอย่างมากในประเทศไทย ตลอดทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอื่น ๆ ศิลปะไทยถูกจารึกไปด้วยเรื่องรามเกียรติ์หรือ พระรามยานะ คำว่าพระรามาในภาษาอังกฤษ คือคำนำหน้าชื่อของพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรียุคปัจจุบัน

๔. พระศรีรัตนเจดีย์ (Phra Sriratana Chetiya)

ภาพ พระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มา : Subhapadis Diskul,Professor.M.C., **History of Temple of the Emerald Buddha.**, อ้างใน นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ., Tourist Guide to Thailand, หน้า ๒๕๕๑,หน้า ๔๖.

ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นมีเจดีย์อยู่หลายรูปแบบ เช่น เจดีย์แบบย่อมุมไม้สิบสอง เจดีย์ทรงปรางค์ แต่เจดีย์ที่นิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา จนถึงปัจจุบัน คือ

เจดีย์ ทรงระฆัง ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อวันศุกร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ แรม ๑ ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘[๑] โดยสร้างตามแบบเจดีย์ประธานที่วัดพระศรีสรรเพชญ พระนครศรีอยุธยา เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากศรีลังกา พระราชทาน นามว่า พระศรีรัตนเจดีย์

พระศรีรัตนเจดีย์ สร้างขึ้นตามแบบเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ด้านตะวันตกของพระมณฑป ภายในมีเจดีย์องค์เล็กประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระอัษฎามหาเจดีย์ บริเวณด้านหน้าพระอาราม สร้างสมัยรัชกาลที่ ๑ เพื่อถวายแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตั้งอยู่ภายนอกระเบียง ๖ องค์ ภายในมีเจดีย์องค์เล็กประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ[๒]

องค์เจดีย์ประกอบด้วยฐานเขียง มีมาลัยเถา ๓ ชั้น สลับด้วยบัวคว่ำบัวหงายรองรับองค์ระฆัง เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมมีเสาหานรองรับปล้องไฉน ซึ่งทำเป็นบัวลูกแก้วซ้อนกัน ๒๐ ชั้น จากนั้นเป็นปลียอดและเม็ดน้ำค้าง พระศรีรัตนเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่ประดับด้วยกระเบื้องโมเสกสีทองทั้งองค์ มีซุ้มประตูทางเข้าทั้ง ๔ ทิศ ตอนบนของซุ้มประตูประดับด้วยเจดีย์จำลององค์เล็กที่มีลักษณะเช่นเดียวกับพระศรีรัตนเจดีย์ ภายในองค์เจดีย์เป็นห้องโถง ตรงกลางห้องโถงประดิษฐานเจดีย์บรรจุพระบรมสารีรกธาตุ ตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐถือปูน ๒ ชั้น องค์เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริธาตุมีสีดำทั้งองค์ และมีลักษณะเหมือนกับพระศรีรัตนเจดีย์ทุกประการ[๓]

๕. หอไตร (หอ พระมณฑป)

หอไตรทางพระพุทธศาสนานั้น สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ประดิษฐานพระไตรปิฎก (คัมภีร์พระพุทธศาสนา) ซึ่งชำระแล้วที่วัดมหาธาตุ และหลังจากชำระเรียบร้อยแล้วได้นำฉบับพิมพ์ใหม่มาเก็บไว้ที่หอไตรมียอดแหลมอันสวยงามนี้ มีรูปยักษ์ และรูปนาคจำแลงมีใบหน้าเหมือนมนุษย์คอยรักษา ประตูมณฑปทั้ง ๔ ด้าน มีพระพุทธรูปศิลาทั้ง ๔ องค์ จำลองแบบของชวา ในศตวรรษที่ ๑๔ หรือ ๑๕ ประดิษฐานที่มุมทั้ง ๔ ของกำแพงภายนอก รูปภาพจำลองเหล่านี้ มีองค์จริงประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้ว พระพุทธรูปต้นแบบถูกทำจากศิลาที่เกิดจากภูเขาไฟ และผู้ปกครองชวา สมัยนั้นได้น้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ระหว่างพระองค์เสด็จประพาส อินโดนีเซีย

---

[๑] กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนคร ครบ ๒๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ภาคที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน จำกัด โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๕๐.

[๒] อ้างแล้ว, ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร, **ของดีกรุงเทพฯ**, หน้า ๒๘-๒๙.

[๓] อ้างแล้ว, สำนักราชเลขาธิการ, **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒**, หน้า ๒๘๔ - ๒๘๕.

มีเสาบุษบกขนาดเล็ก ๔ เสาล้อมรอบๆหอไตรนั้นอยู่ที่ฐานของบุษบกประดิษฐานพระบรมสัญลักษณ์ของรัชกาลต่างๆ ในราชวงศ์จักรี ปัจจุบันมณฑปนั้นพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงใช้เพื่อประดิษฐานสิ่งอันมีคุณค่าน่าเคารพอย่างยิ่ง พระมณฑปไม่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชม

๖. พระวิหารยอด

วิหารหลังนี้ คือ พระวิหารมียอดแหลม พระวิหารยอดนั้น สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ คือพระบาทสมเด็จพระะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประตูของวิหารนี้ประดับด้วยมุก อยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย พระวิหารมียอดแหลมนั้น สร้างขึ้นมาเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ มีชื่อ ว่าพระนาค พระพุทธรูปองค์นี้ได้นำมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันนี้ยังใช้เป็นพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปพระนาค

๗. พุทธปรางค์ปราสาท ที่หน้าพระมณฑป

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างพุทธปรางค์ปราสาท ที่หน้าพระมณฑป สร้างเจดีย์ทรงระฆัง (พระศรีรัตนเจดีย์) โดยนำแบบอย่างมาจากเจดีย์ประธาน ที่วัดพระศรีสรรเพชญ พระนครศรีอยุธยา ในรัชสมัยต่อมาส่วนใหญ่จะเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ อาคารต่างๆ ที่สร้างไว้แต่เดิม จนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร รัชกาลปัจจุบัน ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารสิ่งก่อสร้างทั่วทั้ง พระอารามและสร้างบุษบกตราแผ่นดินขึ้นอีก ๑ องค์ เพื่อประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน[๑]

(๒) วัดพระเชตุพนวิมลมังคราราม ราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์)

พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร หรือ วัดโพธิ์ เป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย จัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร และเป็นวัดประจำรัชกาลในรัชกาลที่ ๑ ทั้งยังเปรียบเสมือนเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศด้วย เนื่องจากเป็นที่รวมจารึกสรรพวิชาหลายแขนง และทางยูเนสโก ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำโลกเมื่อ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

---

[๑] อ้างแล้ว, สำนักราชเลขาธิการ, **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒**, หน้า ๒๓๐ - ๒๓๓.

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ซึ่งเดิมชื่อว่า วัดโพธารามนั้น เป็นวัดโบราณที่ราษฎรสร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง ในปี พ.ศ.๒๓๑๑ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม และยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดครั้งสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปในวัด

๑) สถานที่ตั้ง

พระอารามหลวงแห่งนี้มีเนื้อที่ ๕๐ ไร่ ๓๘ ตารางวา

๒) อาณาเขต

ด้านทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง อยู่ด้านทิศเหนือจดถนนท้ายวัง ทิศตะวันออกจดถนนสนามไชย ทิศใต้จดถนนเศรษฐการ ทิศตะวันตกจดถนนมหาราช มีถนนเชตุพน ขนาบด้วยกำแพงสูงสีขาวแบ่งเขตพุทธาวาส และสังฆาวาสชัดเจน

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง เดิม มีชื่อว่าวัดโพธาราม[๑] เป็นวัดโบราณสร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ.๒๒๓๑-๒๒๔๖ ในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา[๒] ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง ได้ทรงกำหนดเขตเมืองหลวงไว้ทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา วัดโพธารามได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ และยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ซึ่งเดิมชื่อว่า วัดโพธารามนั้น เป็นวัดโบราณที่ราษฎรสร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง ในปี พ.ศ.๒๓๑๑ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม และยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดครั้งสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปในวัด

๔) ประวัติศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

---

[๑] แสงโสม เกษมศรี (ม.ร.ว.) และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, **ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๓.

[๒] สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม**, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นวัดที่มีสิ่งก่อสร้างค่อนข้างแน่น เนื่องจากการบูรณะแบบใส่คะแนน (แข่งกันบูรณะ) ส่งผลให้มีอาคารและสิ่งก่อสร้าง รวมถึงพระพุทธรูปมากมายภายในวัดแห่งนี้ โดยสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ

เขตวัดโพธารามเดิม ได้แก่ ส่วนตะวันตกของวัด ริมแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่นี้เป็นที่ตั้งของวิหารพระพุทธไสยาสน์ ศาลาการเปรียญ (ซึ่งเป็นพระอุโบสถเดิม ของวัดโพธาราม) พระมณฑป และพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล วิหารพระพุทธไสยาสน์วิหารพระพุทธไสยาสน์ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่ทรงโปรดฯ ให้ขยายพระอารามออกมาทางทิศเหนือ (เข้ามาซ้อนทับเขตวัดโพธารามเดิม ที่ถูกยุบไปก่อนหน้านี้) โดยพระองค์ทรงโปรดให้พระองค์เจ้าลดาวัลย์เป็นแม่กองในการก่อสร้าง โดยได้สร้างพระพุทธไสยาสน์ขึ้นก่อน แล้วจึงสร้างพระวิหารภายหลัง โดยมีขนาดเท่ากับพระอุโบสถ บริเวณผนังของวิหารนั้น ด้านบนมีภาพเขียนสีเรื่องมหาวงศ์ และผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนภาพสีเกี่ยวกับพระสาวิกาเอตทัคคะ ๑๓ องค์ อุบาสกเอตทัคคะ ๑๐ ท่านและอุบาสิกาเอตทัคคะ ๑๐ ท่าน อยู่ด้วยภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ก่ออิฐ ถือปูน ปิดทองทั่วทั้งองค์ และมีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๓ ของประเทศ โดยมีลักษณะพิเศษ ได้แก่ พระบาทซ้ายและขวาซ้อนเสมอกัน โดยที่พระบาทประดับมุกภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ตรงกลางเป็นรูปกงจักรตามตำรามหาปุริสลักขณะ โดยลวดลายของมงคล ๑๐๘ ประการนั้น เป็นการผสมผสานกันระหว่างคติความเชื่อที่รับมาจากชมพูทวีปและจีน

๑. พระอุโบสถ [๑]

ภาพ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

---

[๑] รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, **คู่มือนำเที่ยว วัดโพธิ์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า๑๒.

ที่มา : รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, **คู่มือนำเที่ยว วัดโพธิ์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า๑๒.

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ นั้นได้โปรดให้สร้างพระระเบียงรอบพระอุโบสถเป็น ๒ ชั้น เชื่อมต่อด้วยพระวิหารทิศอยู่รอบพระอุโบสถทั้ง ๔ ทิศ ในพระระเบียงชั้นนอก มีพระพุทธรูปตั้งประจำอยู่ ๒๔๔ องค์ และในพระระเบียงชั้นใน มีพระพุทธรูปประจำอยู่ ๑๕๐ องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นพระพุทธรูปโบราณเคยประดิษฐานอยู่ในวัดต่างๆ ในหัวเมืองภาคเหนือ เช่น สุโขทัย พิษณุโลก ลพบุรี และอยุธยา[๑]

ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ และยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๓๖ รัชกาลที่ ๑ โปรดฯให้ปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งวัดและสร้างพระอุโบสถ[๒] ในปี พ.ศ.๒๓๗๕[๓] ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอารามใหม่อีกครั้ง โดยในครั้งนี้ โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทักษเทเวศร เป็นแม่กอง[๔] ทำขยายพระอุโบสถให้มีขนาดใหญ่ขึ้น[๕] และให้ผูกพัทธสีมาขึ้นใหม่[๖] รวมทั้งทำซุ้มครอบใบเสมาด้วย[๗] ในสมัยรัชกาลที่ ๔ บูรณปฏิสังขรณ์ในส่วนที่ชำรุดและสร้างพระมหาเจดีย์เพิ่มเติมอีก ๑ องค์ รวมทั้งโปรดให้แก้สร้อย

---

[๑] ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๓.

[๒] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, (ตรวจชำระและพระนิพนธ์อธิบาย), **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, หน้า ๑๕๘.

[๓] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔), หน้า ๕๗.

[๔] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓**, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

[๕] เนื่องจากพระอุโบสถเดิมเล็กและเตี้ยไป ไม่สมกับวงพระระเบียงและพระวิหารทิศทั้ง 4 ด้าน จึงโปรดให้สร้างใหม่ให้ใหญ่โตขึ้นกว่าของเดิม โดยขยายแนวเสาเฉลียงรอบนอกออกไปเท่าแนวเสมาเดิม และขยายแนวเสาในประธานออกไปเท่าผนังพระอุโบสถเดิม ดูรายละเอียดใน ตำนานวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา, ๑๙. และ กรมศิลปากร, "จดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน," **ประชุมจารึกวัดโพธิ์**, (พระนคร: โรงพิมพ์เจริญธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔-๑๖.

[๖] ในเดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปี พ.ศ.๒๓๘๒, ดูรายละเอียดใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, หน้า ๑๒.

[๗] กรมศิลปากร, "จดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน,"**ประชุมจารึกวัดโพธิ์**, หน้า ๑๖.

พระอารามเป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” [๑] หลังจากนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน มีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามมาโดยตลอด

ระหว่างที่เสียกรุงศรีอยุธยาและแผ่นดินเป็นจลาจล วัดต่าง ๆ ในหัวเมืองเหล่านี้จำนวนมากได้กลายเป็นวัดร้าง ปรักหักพังขาดคนดูแลบำรุงรักษา พระองค์จึงโปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปโบราณดังกล่าวซึ่งส่วนใหญ่ชำรุดทรุดโทรม มาทำการบูรณปฏิสังขรณ์ให้สมบูรณ์ แล้วเอาปูนพอกแปลงพักตร์ให้เป็นแบบเดียวกัน มีขนาดเท่า ๆ กัน ประดิษฐานไว้ที่พระระเบียงรอบพระอุโบสถ[๒]

ภาพ พระประธานในพระวิหารทิศเหนือ มุขหน้า ถวายพระนามว่า “พระป่าเลไลย”
ที่มา : รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, **คู่มือนำเที่ยว วัดโพธิ์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

๒. พระพุทธรูปพระพุทธรูปในพระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง

---

[๑] กรมศิลปากร, “**วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์**,” ใน ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่ม ๔, (กรุงเทพมหานคร: ยูไนเตดโปรดักชั่น, ๒๕๒๕), หน้า ๘๒.

[๒] คึกฤทธิ์ ปราโมช (พล.ต.ม.ร.ว.), “พระพุทธรูปโบราณในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม,” **วัดพระเชตุพนสองร้อยปี, (๒๓๓๒-๒๕๓๒)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์ , ๒๕๓๒), หน้า ๕๓-๕๖.

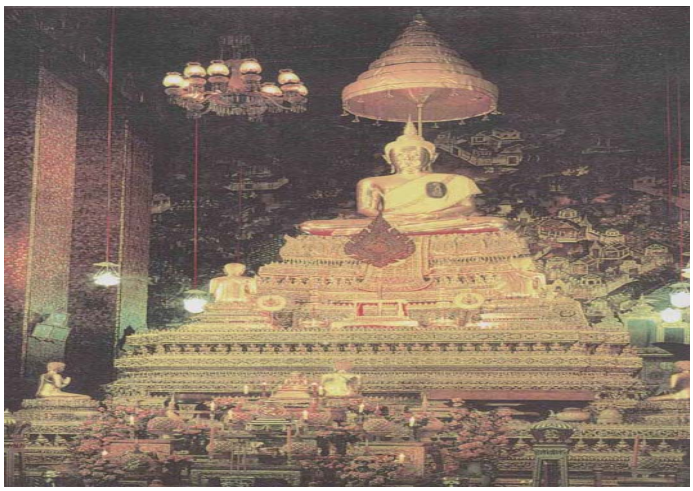

ภาพ พระพุทธเทวปฏิมากร
พระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
บนฐานชุกชีที่ทำเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น
แต่ละชั้นประดับด้วยแถวครุฑ ยักษ์ เทวดา ตามลำดับ

ที่มา : รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, วัดโพธิ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

พระพุทธปฏิมากรหล่อด้วยทองเหลืองสัมฤทธิ์ ซึ่งเดิมมีสภาพชำรุดหักพัง ทรงรับสั่งให้นำมาจากเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี กรุงเก่า และวัดศาลาสี่หน้า มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กจำนวน ๑,๒๔๘ องค์ ทรงให้ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปเหล่านี้โดยให้ช่างหล่อ ต่อพระศอ พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แล้วแปลงพระพักตร์และองค์พระให้งดงาม แล้วจัดพระพุทธรูปดังกล่าวไว้ในพระระเบียงชั้นในชั้นนอกและพระวิหาร โดยทรงพระกรุณาให้เอาแพรลายย้อมครั่งทรงพระพุทธรูปในพระวิหารทิศ พระระเบียง และพระวิหารคด[๑] นอกจากนี้ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทหล่อปิดทอง สูง ๘ ศอกคืบ ๕ นิ้ว เพื่ออัญเชิญประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารทิศเหนือ มุขหน้า ถวายพระนามว่า “พระป่าเลไลย”[๒] สำคัญ คือพระพุทธเทวปฏิมากรในปางสมาธิ มีพระสรีรางคาร รัชกาลที่ ๑ ประดิษฐานไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปนั้น พระพุทธรูปทั้งพระอารามคือในพระอุโบสถ พระวิหารทิศและพระระเบียงทั้ง ๓

---

[๑] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔), หน้า ๕๒-๕๔.

[๒] พระครูปลัดสัมพิพัฑฒนพรหมจริยาจารย์ (บุญ), **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญวัดพระเชตุพนฯ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔), หน้า ๒๑.

แห่ง ซึ่งรวมถึงพระพุทธรูปประจำพระระเบียงชั้นในและชั้นนอก ทั้งของเดิมและของใหม่ลงรักปิดทองใหม่ทั้งหมด[๑]

๓. พระระเบียงและวิหารทิศ (Phra Rabieng and Phra Vihara)

ภาพ พระระเบียงและวิหารทิศ

ที่มา : http://www.dhammajak.net/board/viewtopic.php?t=13490, สืบค้นวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๕๓.

พระพุทธรูปประจำพระระเบียงรอบพระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ ๑ ไว้ว่า คงเป็นรสนิยมของศิลปะในสมัยนั้นที่นิยมความมีขนาดเท่ากัน เพื่อความเป็นระเบียบในการจัดวาง จึงได้เอาปูนพอกพระพุทธรูปโบราณเหล่านั้น โดยปั้นปูนพอกให้พระพุทธรูปมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปสมัยรัชกาลที่ ๑ และมีขนาดไล่เลี่ยกันอันเป็นขนาดที่โบราณนิยมสร้าง[๒]

พระระเบียงวัดพระเชตุพนฯ ว่า มีลักษณะแปลกกว่าวัดอื่น คือมี ๒ ชั้น แต่ไม่ใช่ ๒ ชั้นรอบ กล่าวคือ บริเวณลานพระอุโบสถข้างในเป็นสี่เหลี่ยม พระระเบียงจึงเป็นสี่เหลี่ยม มีพระวิหารทิศอยู่ช่วงกลางของพระระเบียงทั้ง ๔ ทิศ พระระเบียงสองชั้นที่ว่านี้ พระระเบียงชั้นนอกหรือชั้นที่สอง ไม่ได้กั้นหุ้มมุมพระระเบียงชั้นใน แต่ย่อเข้ามาทั้งสองข้างชนพระวิหารทิศ[๓]

พระระเบียงครอบคลุมพื้นที่ล้อมรอบพระอุโบสถ มีพระพุทธรูปโบราณ ๓๙๔ องค์ พระระเบียงด้านใน ประดิษฐาน พระพุทธรูป ๑๕๐ องค์ กับพระพุทธรูปอื่นอีก ๒๔๔ องค์ ที่

---

[๑] อ้างแล้ว, นิยะดา เหล่าสุนทร, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, หน้า ๖๐-๖๓.

[๒] คึกฤทธิ์ ปราโมช , (พลตรี ม.ร.ว.), “ พระพุทธรูปโบราณในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.” ใน **วัดพระเชตุพนฯ สองร้อยปี (๒๓๓๒-๒๕๓๒)**, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตการพิมพ์ , ๒๕๓๒), หน้า ๕๓-๕๖.

[๓] จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนริน ทรเทวี, พิมพ์พร้อมกับฉบับเพิ่มเติม พ.ศ.๒๓๑๐ - ๒๓๘๑, (ม.ป.ท.,๒๕๐๑), พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตน์กิริฏกุลินี, ตุลาคม ๒๕๐๑), หน้า ๒๕๙-๒๖๐.

พระพุทธรูป ปางมารวิชัย กำลังประทับท่านั่งใต้ต้นโพธิ์ อยู่ในวิหารทิศตะวันออก พระพุทธรูปโลกนาถศาสดาราม กำลังประทับท่ายืน ในวิหารทิศตะวันออก ถูกนำมาจากวัดศรีสรรเพชญ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธปฏิมากรหล่อด้วยทองเหลืองสัมฤทธิ์ ซึ่งเดิมมีสภาพชำรุดหักพัง ทรงรับสั่งให้นำมาจากเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี กรุงเก่า และวัดศาลาสี่หน้า มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กจำนวน ๑,๒๔๘ องค์ ทรงให้ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปเหล่านี้โดยให้ช่างหล่อ ต่อพระศอ พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แล้วแปลงพระพักตร์และองค์พระให้งดงาม แล้วจัดพระพุทธรูปดังกล่าวไว้ในพระระเบียงชั้นในชั้นนอกและพระวิหาร โดยทรงพระกรุณาให้เอาแพรลายย้อมครั่งทรงพระพุทธรูป ในพระวิหารทิศ พระระเบียง และพระวิหารคด ๑๕ นอกจากนี้ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทหล่อปิดทอง สูง ๘ ศอกคืบ ๕ นิ้ว เพื่ออัญเชิญประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารทิศเหนือ มุขหน้าถวายพระนามว่า “พระป่าเลไลย”[๑]

๔. พระปรางค์สี่มุม

พระปรางค์หรือสถูป หมายถึงเจดีย์องค์ใหญ่ แต่ละมุมของลานพระอุโบสถนั้น มีเจดีย์ 4 องค์ที่บุด้วยหินอ่อนสีเทา มีเทวรูป ๔ องค์เรียกว่าท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ผู้อารักขาสถิตอยู่ในซอกทั้งสี่ที่ฐานพระปรางค์พระปรางค์ด้านมุมตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า พระพุทธมังคลกายพันชนะ มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้เรียกว่า พระพุทธธัมจักร มุมด้านตะวันตกเฉียงใต้เรียกว่า พระพุทธวินัยปิฎก มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือเรียกว่า พระพุทธอภิธรรมธราวาส

---

[๑] อ้างแล้ว, พระครูปลัดสัมพิพัฑฒนพรหมจริยาจารย์ (บุญ), **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญวัดพระเชตุพนฯ**, หน้า ๒๑.

๕. วิหารพระพุทธไสยาสน์ (พระนอน)

ภาพ พระพุทธไสยาส วัดโพธิ์

ที่มา : http://www.dhammajak.net/board/viewtopic.php?t=13490, สืบค้นวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๕๓.

วิหารพระพุทธไสยาสน์ สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๓ วิหารหลังนี้มีขนาดเท่าพระอุโบสถ หรือ พระอุโบสถ วิหารหลังนี้ประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์

พระพุทธไสยาสน์ก่อด้วยอิฐถือปูน ปิดด้วยแผ่นทอง พระพุทธไสยาสน์ มีความยาว ๔๖ เมตร สูง ๑๕ เมตร ขนาดพระพักตร์มีความยาว ๕ เมตร มีความกว้าง ๓ เมตร

รูปภาพที่น่าสนใจที่สุด คือฝ่าพระบาทประดับมุกขนาดยาว ๕ เมตร กว้าง ๑.๕ เมตร แสดงสัญลักษณ์หมายถึงมงคล ๑๐๘

พระพุทธไสยาสน์แสดงลักษณะพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ในป่าสาลวัน ของเมืองกุสินาราประเทศอินเดีย

(๓) วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง หรือวัดอรุณ)

๑) สถานที่ตั้ง

วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ของแม่น้ำเจ้าพระยา เลขที่ ๓๔ ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

๒) อาณาเขต

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ของแม่น้ำเจ้าพระยา

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดอรุณราชวราราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และฟากตะวันออกของถนนอรุณอมรินทร์ ระหว่างคลองนครบาลหรือคลองวัดแจ้ง กับพระราชวังเดิม ตำบลวัดอรุณ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี

วัดอรุณราชวราราม เป็นวัดโบราณ สร้างมาแต่ครั้งสมัยอยุธยา เดิมเรียกว่า “ วัดมะกอก”ภายหลังเปลี่ยนเป็น “ วัดมะกอกนอก” แล้วเปลี่ยนเป็น “ วัดแจ้ง”[๑] “วัดอรุณราชวราราม” โดยลำดับ ปัจจุบันเรียก “วัดอรุณราชวราราม”[๒]

เดิมชื่อวัดมะกอก ได้รับการยูรณะปฏิสังขรณ์และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดแจ้ง” มาตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี[๓] ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร หรือรัชกาลที่ ๒ ซึ่งดำรงพระยศในขณะนั้นทำการบูรณะ แต่การปฏิสังขรณ์คงสำเร็จได้เพียงกุฏิสงฆ์ ส่วนพระอุโบสถและพระวิหาร ยังไม่แล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาล ต่อมา เมื่อรัชกาลที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ต่อจากที่ทำค้างไว้ในรัชกาลก่อนหน้า ในปี พ.ศ.๒๓๕๒[๔] การมาเที่ยวชมยังบริเวณวัดที่มีความสวยงามและเต็มไปด้วยความเงียบสงบ ล้อมรอบเจดีย์ลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งสิ่งปลูกสร้างที่เป็นเจดีย์เหล่านี้คือพระปรางค์เป็นที่ทราบกันดีเป็นเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นของวัดอรุณ บรรดาเจดีย์ทั้งหลายของวัดอรุณ สร้างขึ้นด้วยอิฐและฉาบด้วยปูน การตกแต่งมีลักษณะพิเศษ มีชิ้นส่วนเป็นพันๆชิ้นของกระเบื้องลายแบบจีนหลากสี

---

[๑] อ้างแล้ว, กรมศิลปากร, **ประวัติวัดอรุณราชวราราม**, หน้า ๒.

[๒] ปริยา ศุภวงศ์, **อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖.

[๓] เรื่องเดียวกัน, **ประวัติวัดอรุณราชวราราม**, หน้า ๒.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

พระปรางค์วัดอรุณเป็นหนึ่งของดินแดนที่มีความโดดเด่นมีชื่อเสียงก้องโลกในกรุงเทพมหานคร พระระเบียงตรงกลางสามารถยืนมองเห็นทิวทัศน์ ของกรุงเทพฯ เป็นที่ประทับใจยิ่งตรงข้ามฝั่งแม่น้ำ จากบริเวณแห่งนี้ผู้คนจะสามารถมองเห็นพระบรมมหาราชวัง พระแก้วมรกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดโพธิ์

ภาพของวัดอรุณเป็นหนึ่งในบรรดางานที่มีสีสันที่สุดของเมืองไทย เช่นงานทอดกฐินเมื่อเวลาพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินทางชลมาร์คโดยกระบวนเรือพยุหยาตรา เพื่อทรงถวายผ้าพระกฐินแด่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาหลังครบไตรมาส

สิ่งที่น่าประทับใจที่สุด คือพระปรางค์เจดีย์ มีความสูง ๘๑ เมตร ๘๕ เซนติเมตร เมื่อนักท่องเที่ยว จากประเทศอื่นมาถึงวัดอรุณ นักท่องเที่ยว เหล่า นั้นในอดีต ชอบปีนบันไดขึ้นไปยังพระปรางค์หรือพระเจดีย์ เผื่อจะได้ภาพที่เป็นทัศนียภาพของเมืองหลวงและของแม่น้ำพระปรางค์คือสิ่งที่เด่นชัดบอกให้ทราบว่า ในที่สุดพวกเขาก็มาถึงกรุงเทพ ฯ

๔) ประวัติศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระปรางค์องค์ใหญ่

ภาพ พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามฯ

ที่มา : ปริยา ศุภวงศ์, อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖.

ศาสนสถานที่สำคัญที่สุดในวัดอรุณ รัชกาลที่ ๒ วางแผนที่จะยกพระปรางค์องค์เดิมอยู่ด้านหน้าวัด มีความสูงเริ่มแรก เพียง ๑๖ เมตร ควรจะปฏิสังขรณ์ใหม่ เพื่อให้เป็นเครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง แต่รัชสมัยของพระองค์ได้สิ้นสุดเสียก่อน หลังจากนั้น พระปรางค์ (เจดีย์) ที่พบเห็น ในปัจจุบัน ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ช่วงรัชกาลที่ ๓ ช่วงปี พ.ศ. ๒๓๘๕-๒๓๙๐

มาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้สร้างกุฏิ พระปรางค์ มณฑป ฯลฯ รวมทั้งบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งอื่น ๆ อีก เมื่อการก่อสร้างทุกอย่างสำเร็จ ยังไม่ทันได้ฉลองวัดก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน[๑]

ต่อมาหน้าที่นี้ได้ปฏิบัติสืบกันมาโดยรัชกาลที่ ๔ พระปรางค์สูง ๘๑ เมตร ล้อมรอบด้วยพระปรางค์องค์เล็กๆ และมณฑปอีกจำนวนหนึ่งในแต่ละด้าน พระปรางค์นั้นเรียกได้ว่าเป็นพระเจดีย์ที่เป็นใจกลางสำคัญยิ่ง มีบันไดล้อมไว้โดยรอบ ทั้งสามด้านเดินรอบองค์พระซึ่งสามารถขึ้นไปโดยการปีนบันไดชั้นสูงด้านใดด้านหนึ่งในสี่ด้าน

มงกุฎอยู่บนยอด ยอดขั้นสุดท้ายมีง่ามมุงกุฎ ทั้ง ๙ ยอดถูกยกขึ้น รัชกาลที่ ๓ ทรงสั่งให้สวมมงกุฎนั้นบนยอดพระปรางค์ พระปรางค์องค์เล็กทั้ง ๔ล้อมรอบพระปรางค์องค์ประธาน

๒. พระระเบียงวิหารคด

พระวิหารคดล้อมรอบ ๆ พระอุโบสถ ในบริเวณกำแพงแก้วสร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่สอง ทางเข้าไปยังซุ้มประตูนั้นจะพบเห็นตรงกลางแต่ละด้านของพระระเบียงวิหารคดมีหลังคามุงมีสี่ประตูเปิดเข้าออกทั้งสี่ทิศ เสาตกแต่งเป็นดอกบัวตูมเคลือบด้วยทอง ระหว่างเสาและบริเวณเนื้อที่ของวิหารคด มีพระพุทธรูปหินที่สร้างแบบศิลปะจีน มีพระพุทธรูปตั้งเป็นแถว ๑๒๐ องค์ในพระระเบียง ปางมารวิชัยซึ่งมีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒

---

[๑] กรมการศาสนา, **ประวัติวัดสำคัญทางพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๓๑-๓๔.

๓. พระอุโบสถ

ภาพ พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามฯ

ที่มา : http://www.watarun.org/index.html สืบค้นวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร หรือรัชกาลที่ ๒ ซึ่งดำรงพระยศในขณะนั้นทำการบูรณะ แต่การปฏิสังขรณ์คงสำเร็จได้เพียงกุฏิสงฆ์ ส่วนพระอุโบสถและพระวิหาร ยังไม่แล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาล ต่อมา เมื่อรัชกาลที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ต่อจากที่ทำค้างไว้ในรัชกาลก่อนหน้า ในปี พ.ศ.๒๓๕๒[๑]

พระอุโบสถหลังนี้ เป็นสถาปัตยกรรมในรูปทรงอยุธยาตอนปลาย มีหลังคาสองชั้นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบเงามัน จิตรกรรมฝาผนังภายในนั้นวาดเอาไว้สมัยรัชกาลที่ ๓ และ ที่ ๕ พระอุโบสถหลังเดิมสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นแบบสมัยอยุธยาตอนปลาย ต่อมาโครงสร้างถูกทำให้ยาวขึ้นคล้ายๆสมัยรัชกาลที่ ๑ ด้านหน้าประตูทางเข้า คือรูปยักษ์วัดแจ้งรูปยักษ์วัดแจ้งฐานของเสาถูกยกพื้น

พระอุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกทางแม่น้ำเจ้าพระยา และประตูหลักด้าตะวันออก ที่พระมหากษัตริย์ ทรงเสด็จเข้าทางพระอุโบสถสำหรับพิธีพระราชทานผ้าพระกฐินแด่พระสงฆ์หลังออกพรรษาแล้ว ประตูด้านหน้านี้ มีรูปยักษ์สองตน ยักษ์แต่ละตนสูง ๖ เมตร ยืนเฝ้าหน้าประตูพระอุโบสถยักษ์สีขาวด้านทิศเหนือ คือ ยักษ์ สหัสสเดชะ ยักษ์สีเขียวด้านทิศใต้ คือ ยักษ์ทศกัณฐ์ผู้ร้ายในเรื่องรามเกียรติ์ยักษ์ทั้งสองตนปั้นขึ้นด้วยปูน ประดับด้วยเศษดินเผาเคลือบเงาด้วยสีต่างๆ ยักษ์เหล่านั้นคล้ายคลึงกับยักษ์ ในวัดพระแก้ว ยักษ์วัดอรุณมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓

---

[๑] อ้างแล้ว, กรมศิลปากร, **ประวัติวัดอรุณราชวราราม**, หน้า ๑๗.

๔. พระประธานองค์ใหญ่

ภาพ พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามฯ

ที่มา : ข่าวสด, **พระพุทธธรรมมิศรราชฯ วัดอรุณราชวราราม กทม**., (คอลัมน์ เดินสายไหว้พระพุทธ, ๑๗ ม.ค. ๕๓,

พระประธานองค์ใหญ่ในพระอุโบสถมีพระนามว่า “พระพุทธธรรมมิศรราชโลกธาตุดิลก”พระพุทธรูปนี้มีลักษณะ ปางมารวิชัยสร้างขึ้นมาสมัยรัชกาลที่ ๒ และพระสรีรังคารของรัชกาลที่ ๒ บรรจุไว้ที่ฐานของพระประธาน ตามพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๔

พระปรางค์ ที่สูงสง่าเป็นหน้าเป็นตาของกรุงเทพฯ องค์นี้ เดิมสูงเพียง ๘ วา หรือประมาณ ๑๖ เมตรเท่านั้น แต่พระปรางค์ที่เห็นกันในปัจจุบันนี้ได้มีการต่อเติมขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อคราวที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดอรุณฯ ใหม่หมดทั้งวัด พระปรางค์องค์ที่บูรณะใหม่นี้มีขนาดความสูงถึง ๑ เส้น ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ กับอีก ๑ นิ้ว หรือประมาณ ๖๗ เมตร ล้อมรอบด้วยปรางค์ทิศและมณฑปทิศ องค์พระปรางค์ประดับด้วยกระเบื้องทำเป็นลวดลายต่างๆ สวยงาม[๑]

๕. พระวิหาร

พระวิหารสมัยกรุงธนบุรีตั้งแต่เริ่มแรก ปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์ทรงโปรดเกล้าให้ตกแต่งผนังด้านนอกด้วยอิฐลายเคลือบดินเผา มีพระพุทธรูปที่สำคัญสององค์ภายในพระวิหารหลังนี้ พระประธานมีชื่อว่าพระพุทธชมพูนุทมหาบุรุษลักขณา อสีตยานุบพิตร สร้างด้วยทองแดง และประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่นี้ส่วนพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์เล็กประดิษฐานไว้ด้านหน้าพระพุทธรูปองค์แรก ถูกนำมา จากเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาวใน พ.ศ. ๒๔๐๑

---

[๑] ข่าวสด, **พระพุทธธรรมมิศรราชฯ วัดอรุณราชวราราม กทม**., (คอลัมน์ เดินสายไหว้พระพุทธ, ๑๗ ม.ค. ๒๕๕๓.

(๔) วัดบวรนิเวศวิหาร

วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่สำหรับวัดธรรมยุตนิกาย ผู้ก่อตั้งนิกายนี้ คือ พระมหากษัตริย์พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เริ่มประเพณี กษัตริย์เข้ามาผนวชเป็นพระภิกษุที่วัดนี้วัดบวรนิเวศวิหารได้เป็นที่ประทับ ของราชวงศ์ผู้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลและเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์พร้อมด้วยพระราชโอรสองค์อื่น ๆ อีกในพระราชวงศ์ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุเป็นครั้งคราวที่วัดนี้ เป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา ชื่อ “มหามกุฏราชวิทยาลัย”

๑) สถานที่ตั้ง

เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ฝ่ายธรรมยุต ตั้งอยู่ริมถนนบวรนิเวศ และถนนพระสุเมรุ ในท้องที่แขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุเทพมหานคร เลขที่ ๒๔๘ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพฯม มีพื้นที่ ๓๑ ไร่ ๙๓ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เจ้าฟ้าบวรมหาศักดิพลเสพ พระอนุชาของรัชกาลที่ ๓ ได้สั่งให้สร้างวัดนี้พร้อมกับวัดรังษีสุทธาวาส ระหว่างพ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๗๕

ในครั้งแรกวัดนี้เรียกว่า “วัดใหม่” แต่เมื่อรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้านิมนต์เสด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔) ผู้ทรงผนวชอยู่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เสด็จมาปกครองเป็นสมภารวัดนั้น ชื่อของวัดใหม่จึงเปลี่ยนนามใหม่ว่า วัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนวัดรังษีสุทธาวาส ซึ่งอยู่ในสภาพทรุดโทรมได้รวมมาเป็นวัดเดียวกับวัดบวรนิเวศวิหาร ในสมัยของรัชกาลที่ ๖

๓) ประวัติศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถวัดบวรมงคล

ที่มา : คณะกรรมการอำนวยการฯ, ศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร, กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๘.

พระอุโบสถของวัดนี้ ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ ๒ องค์ มีชื่อว่า พระสุวรรณเขต หรือหลวงพ่อโต ซึ่งเป็นพระประธานในพระอุโบสถ ได้อัญเชิญลงมาจากจังหวัดเพชรบุรี และพระพุทธชินสีห์ ประทับนั่งอยู่ด้านหน้าพระสุวรรณเขตซึ่งได้อัญเชิญมาจากจังหวัดพิษณุโลก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะทรงตรีมุข หันหน้าไปทางทิศเหนือ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบลูกฟูกแบบจีน

เป็นเขตสังฆกรรมแล้วยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินสีห์กับพระพุทธสุวรรณเขต ผู้มาแวะเยี่ยมควรได้เข้าไปเยี่ยมสักการะ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งจะเปิดให้บุคคลทั่วไปเข้านมัสการกราบไหว้

๒. พระพุทธชินสีห์

ภาพ พระพุทธชินสีห์

ที่มา : http://www.dhammajak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=19342, สืบค้นวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระพุทธชินสีห์ พุทธลักษณะผสมศิลปะสุโขทัยและเชียงแสน ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว วัสดุสำริดลงรักปิดทอง อันเชิญมาจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก

พระพุทธชินสีห์ สร้างขึ้นคราวเดียวกันกับพระพุทธชินราช และพระศาสดา เป็นพระพุทธรูปสำคัญพระองค์หนึ่งของหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมาแต่ต้น ต่อมาพระวิหารชำรุดทรุดโทรมลง ขาดการปฏิสังขรณ์ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ จึงโปรดให้อัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ โดยประดิษฐานไว้มุขหลังของพระอุโบสถที่เป็นจตุรมุข ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยเมื่อยังทรงผนวช และครองวัดบวรนิเวศวิหารอยู่ ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อัญเชิญพระพุทธชินสีห์มาเป็นพระประธานในพระอุโบสถ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคารพนับถือพระพุทธชินสีห์มาก ได้โปรดให้กะไหล่รัศมีองค์พระด้วยทองคำ ฝังพระเนตรฝังเพชรที่พระอุณาโลม แล้วปิดทองทั้งองค์พระ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ ได้โปรดให้หล่อฐานด้วยทองสัมฤทธิ์ ปิดทองใหม่ทั้งองค์พระและฐาน แล้วให้มีการสมโภช ๕ วัน[๑]

๓. พระศรีศาสดา

พระศรีศาสดา ลักษณะผสมศิลปะสมัยสุโขทัยกับเชียงแสน ปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว วัสดุสำริดเคลือบและปิดทองพระพุทธรูปเก่าโบราณ ซึ่งมีประวัติเล่าสืบกันว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกกษัตริย์ลิไทที่หนึ่ง พ.ศ.๑๙๐๗ แห่งเมืองพิษณุโลกโปรดให้หล่อพระพุทธรูป ๓ องค์ขึ้นในเวลาเดียวกัน คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา พระศรีศาสดาเสร็จได้ประดิษฐานไว้ในวิหารหลังเล็กในด้านทิศใต้ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก เป็นเวลาร้อยปี ต่อมาเจ้าอาวาสวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี ได้อัญเชิญพระศรีศาสดา เพื่อมาประดิษฐานที่วัด หลังจากสมเด็จเจ้าพระยาพิชัยญาติได้ปฏิสังขรณ์ วัดประดู่ฉิมพลี

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่องและทรงดำริว่า พระศรีศาสดาเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญควรประดิษฐาน ไว้ ณ วัดหลวง พระองค์ได้ทรงดำริที่จะนำพระพุทธรูป นั้นมาประดิษฐานไว้ ณ วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นการชั่วคราวก่อน และแล้วพระองค์ดำริว่า พระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดาครั้งหนึ่งได้เคยประดิษฐาน อยู่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุด้วยกันหลังจากสร้างพระวิหารเสร็จ พระศรีศาสดาได้ย้ายมาประดิษฐานเป็นการถาวร ที่วิหารพระศรีศาสดา

๓. พระเจดีย์

พระเจดีย์มีสัณฐานกลม มีคูหาภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มีทักษิณ ๒ ชั้นเป็นสี่เหลี่ยม ที่องค์พระเจดีย์มีซุ้มเป็นทางเข้าสู่คูหา ๔ ซุ้ม กลางคูหาพระเจดีย์ประดิษฐานพระเจดีย์กาไหล่ทองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และมีพระเจดีย์องค์ประดิษฐานอยู่โดยรอบพระเจดีย์ วัดบวรนิเวศวิหารก่อพระฤกษ์ วันเสาร์ที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๗๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และใช้เวลาก่อสร้างต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔

พระเจดีย์องค์สำคัญด้านหลังพระอุโบสถประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระเจดีย์สร้างขึ้นมาคล้าย ๆ กับเจดีย์จังหวัดนครปฐม พระเจดีย์องค์นี้วัดความสูงได้มากกว่า ๕๐ เมตร

---

[๑] http://www.dhammajak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=19342, สืบค้นวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

ทางเข้าไปยังเจดีย์เริ่มแรกมีบันไดสองทางทั้งทางตะวันออกเฉียง เหนือและตะวันออกเฉียงใต้ ที่มุมทั้งสี่ของระเบียงนี้ คือเป็นที่รู้จักกันเป็นพระปรางค์มีประตูทางเข้าจึงอาจเข้าไป ภายในมีทรงแบบหอระฆังใหญ่โต ด้านใน มีห้องโค้งบรรจุเจดีย์เล็ก ๆ ซึ่งมีพระบรมสารีริกธาตุ ถูกบรรจุอยู่ ห้องมีหลังคาโค้ง ภายในเปิดให้บุคคลทั่วไป เพียงปีละครั้ง หรือในโอกาสสำคัญ เช่นวันวิสาขบูชา

๔. พระวิหารพระศาสดา

พระวิหารนี้มีขนาด ๕ ห้องมีเฉลียงรอบ ภายในแบ่งเป็น ๒ ตอน คือทางทิศตะวันออก 3 ห้อง ประดิษฐานพระศาสดา ทิศตะวันตก ๒ ห้อง ประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ เดิมบริเวณที่สร้างนั้นเป็นคูและที่ตั้งคณะลังกา แต่โปรดให้รื้อเพื่อสร้างพระวิหาร

๕. พระพุทธบาท

รอยพระพุทธบาทนี้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงได้มาจากจังหวัดชัยนาท ประดิษฐานไว้ที่วัดบวรสถานสุทธาวาส รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ย้ายมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ รอบรอยพระพุทธบาทสลักภาพพระอสีติมหาสาวกมีตัวอักษรบอกชื่อ เป็นรอยพระบาทคู่สลักบนศิลาแผ่นใหญ่ ยาว ๓.๖ เมตร กว้าง ๒.๑๗ เมตร ประดิษฐานภายในศาลาติดกาแพงด้านทิศตะวันตก

(๕) วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม เป็นพระอารามหลวง ชั้นเอก ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเล้าฯ ให้สร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ การสร้างวัดนี้ทรงนำเอาหลักเดิมแต่โบราณมาใช้ ดังเช่นวัดราชประดิษฐ์ฯกล่าวคือ ทรงสถาปนาพระมหาเจดีย์เป็นหลัก

๑) สถานที่ตั้ง

๒ ถ.เฟื่องนคร แขวงวัดราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ถนนสราญรมย์ และกรมแผนที่ทหาร
ทิศใต้	ติดต่อกับ	พระราชอุทยานสราญรมย์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ถนนราชินี และคลองหลอด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	กระทรวงต่างประเทศ

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามเป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุตชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อวันเสาร์ แรม ๖ ค่ำ

เดือนยี่ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๒ และพระราชทานวิสุงคามสีมา ในวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๒ โดยมีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ประดิษฐ์วรการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาสตรศุภกิจ และเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ทรงเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้สร้างตามแบบของวัดในสมัยโบราณ คือ สร้างเจดีย์ให้เป็นหลักสำคัญของวัด ล้อมด้วยพระระเบียง พระอุโบสถ พระวิหารและวิหารทิศมีกำแพงกั้นระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส ชื่อของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม หมายถึงวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง และเป็นวัดที่มีมหาสีมาหรือเสมาขนาดใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ประดิษฐานเสาศิลาจำหลัก ยอดเป็นรูปเสมาธรรมจักร ๘ เสา ตั้งประจำที่กำแพงทั้ง ๘ ทิศ ดังนั้นขอบเขตของมหาสีมาจึงกว้างขวาง ทำให้ประกอบพิธีสงฆ์ได้ทุกแห่งภายในวัด วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามถือเป็นวัดประจำรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธาบูรณปฏิสังขรณ์ ทำให้วัดนี้เป็นวัดประจำรัชกาลของพระองค์ด้วย[๑]

๔) ประวัติศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระเจดีย์ใหญ่

ภาพ พระเจดีย์ใหญ่วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

ที่มา : กรมศิลปากร, **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์ และการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖.

---

[๑] กรมศิลปากร, **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์ และการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ ในช่วงเวลาที่กระแสวัฒนธรรมตะวันตกทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้ต้องพัฒนาปรับเปลี่ยนประเทศอย่างรอบด้านไม่เว้นแม้ศิลปะงานช่าง อนึ่งในรัชกาลที่ ๕ มีสถาปนิกชาวตะวันตกเข้ามารับจ้างออกแบบอาคารตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งในช่วงเวลานั้นช่างไทยคงได้เรียนรู้วิทยาการและเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบตะวันตกและได้นำมาปรับเปลี่ยนใช้ในการก่อสร้างเจดีย์ เช่น เจดีย์ประธานทรงระฆังของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดประจำรัชกาลที่ ๕ และยังเป็นรูปทรงที่ต่อเนื่องตามพระราชนิยมเจดีย์ทรงระฆังในรัชกาลที่ ๔ โดยมีลักษณะพิเศษคือองค์เจดีย์ตั้งบนฐานประทักษิณที่สูง และเจาะช่องคูหาที่ฐานสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ภายในองค์เจดีย์เป็นที่ว่างโล่ง สูงขึ้นไปตามรูปทรงขององค์เจดีย์[๑]

ภาพ เจดีย์ประธานทรงระฆัง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ที่มา : ดูประวัติวัดราชบพิธฯ และการศึกษาสถาปัตยกรรมของวัดโดยเฉพาะเจดีย์ ใน สุดจิต (เศวตจินดา) สนั่นไหว, **การศึกษาเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกราฟิคอาร์ต ๒๘ จำกัด, ๒๕๔๑, พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี วันประสูติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ๒ มีนาคม ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๘-๑๐๙, หน้า ๑๙๔-๑๙๗.

---

[๑] ดูประวัติวัดราชบพิธฯ และการศึกษาสถาปัตยกรรมของวัดโดยเฉพาะเจดีย์ ใน สุดจิต (เศวตจินดา) สนั่นไหว, **การศึกษาเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม** (กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟิคอาร์ต ๒๘ จำกัด, ๒๕๔๑, พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี วันประสูติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ๒ มีนาคม ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๘-๑๐๙, หน้า ๑๙๔-๑๙๗.

เจดีย์ที่สร้างขึ้นในวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามนั้น เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ที่มีความสูง ๔๓ เมตร วัดโดยรอบฐานกว้าง ๕๒.๖ เมตร ส่วนฐานของเจดีย์เป็นทรงกลมมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ รวมทั้งรูปหล่อของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช รวม ๑๔ ซุ้ม องค์เจดีย์ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเบญจรงค์ ซึ่งเป็นฝีมือ การออกแบบลายของพระอาจารย์แดงช่างเขียนที่มีฝีมือในยุคนั้น เหนือองค์ระฆังขึ้นไปมีเสาหาน ตั้งเรียงกันอยู่บนบัลลังก์เพื่อรองรับปล้องไฉน ซึ่งทำเป็นบัวลูกแก้วซ้อนกัน ส่วนยอดบนสุดเป็นลูกแก้วประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ[๑]

องค์พระมหาเจดีย์เป็นทรงไทยย่อเหลี่ยม ทรงระฆังกลม ตั้งอยู่บนฐานทักษิณที่สูงในระดับแนวหลังคาพระระเบียงคด ฐานคูหาประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเบญจรงค์โดยตลอดทั้งองค์ เหนือฐานพระมหาเจดีย์มีซุ้มคูหากระจกประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาปางนาคปรก ศิลปะลพบุรี สลักจากหินทรายจานวน ๒ องค์

พระเจดีย์ใหญ่ เป็นพระเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนประฐานทักษิณ สูงระดับแนวหลังคาพระระเบียง ยอดพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่ฐานประทักษิณนั้นเจาะเป็นซุ้มไว้หลายซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปและรูปปั้นพระเถระสำคัญ ๆ

ศาลาเล็ก ๒ ห้อง บนกำแพงเก้าทิศละคู่รวม ๘ ห้อง ตามระดับพื้นที่โดยทั่วไป

ศาลาใหญ่ติดกำแพงวัดหน้าพระอุโบสถ ๕ ห้อง ระเบียง ๓ ด้าน ๒ หลัง

ศาลาใหญ่ติดกำแพงวัดทั้ง ๒ ข้างพระอุโบสถ ๓ ห้องระเบียง ๓ ด้านข้างละ ๑ หลัง

---

[๑] กรมศิลปากร, **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๔.

๒. พระอุโบสถ

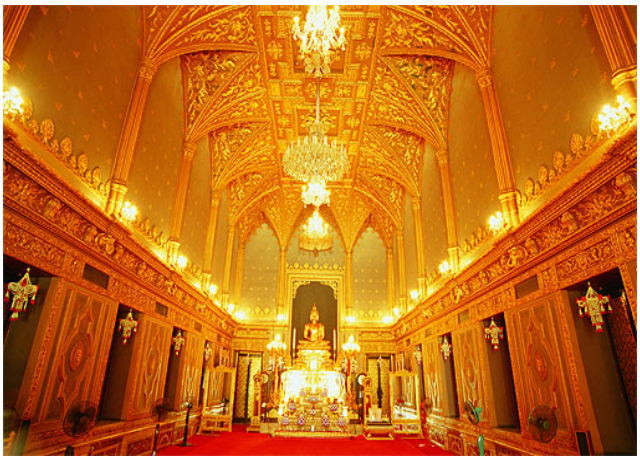

ภาพ พระอุโบสถวัดราชบพิตรสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

ที่มา : กรมศิลปากร, **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์ และการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖.

พระอุโบสถหลังนี้ ทรงภายนอกเป็นแบบไทย ส่วนทรงภายในพระอุโบสถนั้นเป็นศิลปะตะวันตกแบบโกธิค กล่าวกันว่าเพดาน เสา และลวดลาย ประดับตกแต่งผนังลักษณะคล้ายพระที่นั่งแห่งหนึ่ง ในพระราชวังแวร์ซายร์ ประเทศฝรั่งเศส แต่ก็มีศิลปะไทยปนอยู่ด้วย

เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยแท้ ประดับประดาด้วยกระเบื้องเคลือบเบญจรงค์อย่างประณีตงดงามจนเป็นที่กล่าวขานถึงในนาม “วัดลายเบญจรงค์” ส่วนภายในพระอุโบสถนั้นสง่างามแบบศิลปะตะวันตก เพดานและผนังของพระอุโบสถตกแต่งด้วยสีทอง เป็นศิลปะยุโรปแบบโกธิคคล้ายพระที่นั่งแห่งหนึ่งในพระราชวังแวร์ซาย ผนังพระอุโบสถมีตราสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๕ ส่วนบนเพดานประดับด้วยโคมไฟระย้าที่ให้แสงสีเหลืองอาบทุกสิ่งทุกอย่างจนกลายเป็นสีทองไปหมดผนังด้านนอกของพระอุโบสถ หลังคาด้านหน้ามุขเด็ด มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ติดช่อฟ้าใบระกา หน้าบันมุขเป็นรูปช้าง ๗ เศียร เทิดพานทองรองรับใส่มงกุฎ หน้าบันมุขเด็ดเป็นรูปพระเกี้ยวอยู่กลางลานกระหนก ประตูและหน้าต่างมีซุ้มยอดมณฑปครึ่งซีกติดลวดลายปูนปั้นปิดทอง บานประตู ๑๐ บาน บานหน้าต่าง ๒๘ บาน ด้านในเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ ด้านนอกประดับด้วยมุกเป็นลวดลายจำลองเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เฉพาะตราชั้นหนึ่ง รวม ๕ ดวง นับแต่ดวงบนลงมาคือ

๑. นพรัตน์ราชวราภรณ์

๒. มหาจักรีบรมราชวงศ์

๓. ปฐมจุลจอมเกล้า

๔. ประถมาภรณ์ช้างเผือก

๕. ประถมมาภรณ์มงกุฎไทย

พระสายสร้อยเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฯ ฉัตรตั้งมีราชสีหาคชสีห์ประคองฉลองพระองค์ครุยและเครื่องหมายเบญจราชกุลภัณฑ์ กับมีภาษิตกำกับว่า “สพเพสำ สงฆภูตานำ สามคคี วุฑฒิสาธิกา” ประกอบอยู่ด้วย[๑]

๓. พระพุทธอังคีรส พระประธานในพระอุโบสถ

พระพุทธอังคีรส พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อปางสมาธิ ทรงผ้ามีกลีบ หน้าตักกว้าง ๒ ศอกคืบ พระฉวีวรรณเป็นทองคำทั้งองค์ประดิษฐานอยู่บนชุกชีหินอ่อนที่สั่งจากประเทศอิตาลี พระพุทธอังคีรสเป็นพระนามของพระพุทธเจ้าพระนามหนึ่ง แปลว่า มีพระรัศมีซ่านออกจากพระวรกาย หล่อในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ การหล่อทำเป็นพระราชพิธี ทองคำทั้งองค์ สิ้นเนื้อทองแปดหนัก ๑๘๐ บาท เป็นทองคำที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงนำเอาไปไว้ที่พระปฐมเจดีย์ แต่มาสิ้นรัชกาลเสียก่อน ต่อมาโปรดให้หล่อฐานบัลลังก์กะไหล่ทองเนื้อหก หนัก ๔๘บาทใต้ฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธอังคีรสบรรจุพระบรมราชสรีรังคาร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๗และพระสรีรางคารของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ด้วยกันเช่น พระสรีรังคารของรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๗

๔. พระนิรันตราย

เป็นพระพุทธรูปทองคำ ประดิษฐานอยู่บนชุกชีเป็นเบญจาด้านหน้าและต่ำกว่าพระพุทธอังคีรสลงมา พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิเพชร หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ มีเรือนแก้วเป็นพุ่มมหาโพธิ์ ยอดเรือนแก้วมีรูปพระมหามงกุฎและเรือนแก้วนี้ติดกับฐานชั้นล่างขององค์พระพุทธรูป มีอักษรขอมจารึกพระคุณนามแสดงพระพุทธคุณลงบนกลีบบัว พระนิรันตราย เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริแบบอย่างสร้างขึ้นแล้วหล่อจำลองพระราชทานอารามต่าง ๆ ในคณะสงฆ์ธรรมยุตินิกาย ปัจจุบันพระนิรันตราย เป็นองค์ที่ทำขึ้นใหม่ เพราะองค์ที่พระราชทานมานั้นถูกขโมยลักไป ชุกชีที่ประดิษฐานเป็นเบญจาซีกเล็ก เคยเป็นที่ทรงพระโกฐสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรรณาภรณ์เพชรรัตน์

---

[๑] กรมศิลปากร, **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖.

๕. พระวิหาร

มีลักษณะรูปทรงเป็นแบบเดียวกับพระอุโบสถ ทั้งภายนอกและภายใน ต่างกันแต่ว่าบานประตูและบานหน้าต่างของพระวิหาร สลักด้วยไม้เป็นลวดลายไทยจาลองรูปดวงตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และลงรักปิดทอง เท่านั้น ประดิษฐานพระประทีปวโรทัย เป็นพระประธาน หลังพระประธานเป็นตู้พระไตรปิฎกขนาดใหญ่ ๓ ตู้ เป็นพระไตรปิฎกฉบับใบลานบรรจุอยู่ในกล่องไม้สัก ด้านหน้าและด้านขวาของ, พระประทีปวโรทัย ประดิษฐาน พระรูปหล่อสมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถร) อยู่ด้านใต้พระเจดีย์ ใหญ่ รูปทรงเป็นแบบเดียวกับพระอุโบสถทั้งภายนอกและภายใน ต่างแต่ว่าบานประตูและบานหน้าต่างสลักด้วยไม้ เป็นลวดลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์เท่านั้น กล่าวกันว่า เดิมประตูและหน้าต่างของพระวิหารนี้เป็นของพระอุโบสถ แต่เมื่อนำเอาบานมุกมาติดที่พระอุโบสถแล้ว จึงได้เอามาไว้ที่พระวิหารและข้อแตกต่างจากพระอุโบสถอีกอย่างหนึ่ง ภายในพระวิหารก็คือ ลวดลายมีเฉพาะที่เพดาน

พระประธานในพระวิหารนามว่า พระประทีปวโรทัย ประดิษฐานอยู่บนชุกชี เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยของเก่า หลังพระประธานเป็นตู้พระไตรปิฎก ๓ ตู้ขนาดใหญ่ เป็นพระไตรปิฎกฉบับใบลาน บรรจุอยู่ในกล่องไม้สัก พระไตรปิฎกเหล่านี้กล่าวกันว่า อาจเป็นพระไตรปิฎกสมัยรัชกาลที่ ๑ ที่ยังเหลืออยู่ ตู้พระไตรปิฎกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมวงค์เธอ กรมหลวงชินวรสิริรัตน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าครองวัด

๖. วิหารทิศ

หรือวิหารมุข อยู่ทางทิศตะวันออก และทิศตะวันตก หน้าบันมุข ชั้นบนเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ หน้ามุขชั้นล่างเป็นรูปช้างสามเศียรเทิดบุษบก และซุ้มประตูเข้าเป็นทรงมณฑปครึ่งซีก แต่บานประตูเป็นภาพเขียนสีรูปเซี่ยวกาง พระระเบียงหรือวิหารคด มีผนังประดับกระเบื้องเคลือบลายเบญจรงค์ เชื่อมพระอุโบสถกับพระวิหารทิศ

๗. หอระฆัง

อยู่ทางด้านทิศตะวันออก เป็นหอระฆัง ๒ ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนทำเป็นซุ้มโปร่งทั้ง ๔ ด้าน ตรงมุมย่อเหลี่ยมไม้สิบสอง ยอดเป็นรูปพระเกี้ยวประดับด้วยกระเบื้องลายเบญจรงค์ อยู่ในบริเวณที่จัดเป็นรูปเทพพนมอยู่ท่ามกลางลายกระหนก

๘. สุสานหลวง

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของวัด สุสานหลวงแห่งนี้เป็นที่ตั้งของพระอนุสาวรีย์และที่บรรจุพระสรีรางคารของพระ บรมราชเทวี พระราชเทวี เจ้าจอมมารดา พระราชโอรส และพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระอนุสาวรีย์เหล่านี้ก็มีรูปทรงที่หลากหลาย มีทั้งแบบไทย แบบฝรั่ง หรือแม้แต่แบบขอมก็มี

๙. พระอนุสาวรีย์ ในสุสานหลวงคือ พระอนุสาวรีย์ของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (ราชสกุลอาภากร) พระอนุสาวรีย์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระอนุสาวรีย์สุขุมาลนฤมิตร์ (ราชสกุลบริพัตร) พระอนุสาวรีย์รังษีวัฒนา (ราชสกุลมหิดล) ซึ่งพระอนุสาวรีย์รังษีวัฒนานี้เองที่เป็นที่บรรจุสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (สมเด็จย่า) และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ หรือพระราชบิดา พระราชมารดา และพระเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน[๑]

(๖) วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรวิหาร

วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ถนนบำรุงเมือง ตำบลราชบพิตร เขตพระนคร กรุงเทพใกล้เสาชิงช้าวัดสุทัศน์ตั้งอยู่ใจกลางเมืองหลวง หรือใจกลางเกาะรัตนโกสินทร์ เป็นเรื่องความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเสมือนภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล

๑) สถานที่ตั้ง

แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ชื่อสามัญ วัดสุทัศนเทพวราราม ประเภท เถรวาทมหานิกาย

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดสุทัศน์เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก (วรวิหาร) รัชกาลที่ ๑ ผู้ก่อตั้งกรุงเทพฯ โปรดเกล้าให้สร้างวัดสุทัศน์ขึ้นใน พ.ศ.๒๓๕๐ และเสร็จสมบูรณ์ ใน พ.ศ.๒๓๕๔ ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ เพื่อประดิษฐานหลวงพ่อพระโต หรือพระศรีศากยมุนีพระพุทธรูปองค์สำคัญ ซึ่งได้อัญเชิญมาจากวัดมหาธาตุจังหวัดสุโขทัยเพื่อมาประดิษฐานไว้ในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนฯ ใน พ.ศ. ๒๓๕๑

ในอดีต วัดนี้เรียกชื่อต่าง ๆ เช่น รัชกาลที่ ๑ ทรงขนานว่า วัดมหาสุทธาวาส รัชกาลที่ ๒ ทรงขนานนามว่าวัดสุทัศนเทพทาราม รัชกาลที่ ๔ ทรงขนานนามว่า วัดสุทัศนเทพวราราม

วัดสุทัศนเทพวราราม ล้อมรอบด้วยกำแพงที่งดงามสูง ๑.๙๔ เมตร และมีความหนา ๐.๘๕ เมตร มีประตูทางเข้าวัด ๑๕ ประตูภายในบริเวณพระอารามหลวงนั้น วิหารที่สำคัญที่สุดคือพระวิหารหลวง

---

[๑] กรมศิลปากร, **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๔.

บริเวณรอบพระอารามหลวงนั้น คือ พระระเบียงพระวิหารคด ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวน ๑๕๖ องค์ ซึ่งส่วนมากเป็นพระพุทธรูปปางขัดสมาธิ[๑]

๔) ประวัติศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระวิหารหลวงของพระศรีศากยมุนี

ภาพ พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์

ที่มา : พระครูวิจิตรการโกศล, **ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม**, พิมพ์ในงานยกช่อฟ้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี เมษายน ๒๕๑๖, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๖), หน้า ๗๑.

พระวิหารหลวงของพระศรีศากยมุนี ได้เริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ และแล้วเสร็จสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โครงสร้างพระวิหารมี ๕ ห้อง มีความกว้าง ๒๓.๘๔ เมตร มีความยาว ๒๖.๒๕ เมตร พระวิหารหลวงสร้างขึ้นในรูปแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในพระวิหาร คือ พระศรีศากยมุนี ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ครอบคลุมทั่วฝาผนังภายในเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๒ และ ที่ ๓ รูปแกะสลักบนประตูด้านหน้า กล่าวกันว่าเป็นฝีพระหัตถ์ของรัชกาลที่ ๒ ประตูเป็นบานประตูไม้ที่หนามาก แกะสลักได้อย่างวิจิตรลึกซึ้งประตูกว้าง ๑.๓๐ เมตร สูง ๕.๖๔ เมตร พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๒ ผู้ออกแบบและแกะสลักบานประตูบานนี้ด้วยพระองค์เอง

๒. พระศรีศากยมุนี

พระศรีศากยมุนี ศิลปปะสมัยสุโขทัย ปางมาร วิชัยขัดสมาธิราบ ขนาดหน้าตักกว้าง ๖.๒๕ เมตรสูง ๘ เมตร เคลือบและปิดทองสำริด พระพุทธรูปนี้รัชกาลที่ ๔ ทรงตั้งชื่อว่าศรีศากยมุนี ในจารึกหินอ่อนของวัดป่ามะม่วง กล่าวว่าพระมหาธรรมราชาลิไท พระมหากษัตริย์ ราชวงศ์พระร่วงของเมืองสุโขทัย ได้โปรด เกล้าให้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้แล้วจัดให้มีงานฉลองสมโภชใน

---

[๑] พระครูวิจิตรการโกศล, **ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม**, พิมพ์ในงานยกช่อฟ้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี เมษายน ๒๕๑๖, (กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๖), หน้า ๗๑.

พ.ศ ๑๙๐๔ พระประธานในพระวิหารหลวงของวัดสุทัศนเทพวราราม พระศรีศากยมุนีได้รับเชิญมาจากวัดมหาธาตุในเมืองสุโขทัยอันเป็นศูนย์กลางเมืองสุโขทัย การอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ที่ใหญ่ที่สุดของประเทศในขณะนั้นลงบนแพและลอยลงมาตามแม่น้ำเมื่อแพมาถึงกรุงเทพฯ แลมาถึงท่าพระราชวังและได้จัดฉลองสมโภช และเคลื่อนย้าย จากท่าช้าง พระประธานจึงได้ชักขึ้นบกแห่ไปตามถนนเพื่อไปยังวัดสุทัศน์ฯ

พระประธานประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี ฐานทั้งหมดนั้นปิดทอง และประดับลวดลายด้วยกระเบื้องเคลือบสี พระสรีรางคารของรัชกาลที่ ๘ พระเชษฐาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้อัญเชิญบรรจุที่ผ้าทิพย์ด้านหน้าแท่นใต้ฐานพระศรีศากยมุนีทุกๆปีในวันที่ ๙ เดือนมิถุนายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายเครื่องสักการะถวายบังคม พระสรีรางคาร พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ พระวิหารวัดสุทัศนเทพวรารามคล้ายวันสวรรคตของพระองค์

๓. พระระเบียงวิหารคด

พระพุทธรูปรอบพระระเบียงวิหารคด สร้างขึ้นสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ วิหารคด พระระเบียงที่ล้อมรอบพระวิหารพระศรีศากยมุนี ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองรวม ๑๕๖ องค์ มีลักษณะของพระพุทธรูปสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่วน มากอยู่ในลักษณะปางนั่งสมาธิ พระพุทธรูปเหล่านี้ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีที่ประดับด้วยทอง และลวดลายกระเบื้องเคลือบสีบานประตู ระเบียงพระวิหารคดเป็นบานประตูไม้ขนาดใหญ่ หลังคาบนประตูกำแพงทั้งหมด ๔ ประตูมีมุมทั้ง ๔ ของพระระเบียง วิหารคดอยู่ในแบบจัตุรมุข

๔. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ วัดสุทัศน์

ที่มา : พระครูวิจิตรการโกศล, **ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม**, พิมพ์ในงานยกช่อฟ้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี เมษายน ๒๕๑๖, (กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๖), หน้า ๗๑.

พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามเป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทิศตะวันออก ขนาดกว้าง ๒๒.๖๐ เมตร ยาว ๗๒๒๕ เมตร ซึ่งถือว่าเป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่มากหลังหนึ่ง อาคารหลังนี้เริ่มวางฤกษ์ก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๗ และสำเร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ.๒๓๘๖ ใช้เวลาก่อสร้าง ๑๐ ปีเศษ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา เป็นแม่กองงาน และมีกรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง[๑]

ลักษณะของพระอุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ตั้งบนฐานไพที ที่มีเฉลียงรอบทั้ง ๔ ด้านมีเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่รองรับหลังคาทั้งหมด ๖๘ ต้น เสาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแบบหัวเสาเรียบไม่มีการตกแต่ง อันเป็นสิ่งที่นิยมกันในสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ แต่หลังคาก็ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงกำหนดลาย แบบวิธีแกะสลัก และเริ่มจำหลักร่วมกับกรมหมื่นจิตรภักดี โดยสลักบนไม้แผ่นเดียวให้มีลวดลายลึกสลับซับซ้อนถึง ๑๔ เซนติเมตร เป็นลายเครือเถาประกอบด้วยภาพสัตว์ต่าง ๆ บานประตูนี้มีความหนา ๑๖ เซนติเมตร กว้าง ๑๓๐ เมตร สูง ๕.๖๔ เมตร แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าบานประตูวิหารหลวง (บานใหญ่คู่กลางด้านหน้า) ได้ถูกทำลายลงด้วยอัคคีภัย เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๒ ปัจจุบันจึงได้นำไปตั้งแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยได้นำเอาบานประตูคู่กลางด้านหลังมาติดตั้งไว้ด้านหน้าแทน และได้สร้างบานประตูคู่ใหม่ติดไว้ที่ประตูกลางด้านหลัง[๒]

พระอุโบสถได้สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นพระอุโบสถใหญ่ที่สุด ยาวที่สุด และสวยที่สุดในประเทศไทย การก่อสร้างรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าให้สร้างขึ้นได้ริเริ่มใน พ.ศ.๒๓๗๗ และแล้วเสร็จสมบูรณ์ ใน พ.ศ.๒๓๘๖ ปลายรัชกาลที่ ๓ การก่อสร้างเป็นปูนผสมทรายและหินอ่อนรูปแบบสถาปัตย กรรมไทย พระอุโบสถมีความยาว ๗๒.๒๕ เมตร กว้าง ๒๒.๖๐ เมตร มีภาพจิตรกรรมฝาผนังบานประตูบรรยาย เรื่องพุทธประวัติและเรื่องรามเกียรติ์ ในเรื่องพระรามยานะในรัชกาลพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จมาสักการะพระศรีศากยมุนีและมีพระราชดำรัชว่าเมื่อเวลาทรงผนวชจะเสด็จมาทรงผนวชที่วัดนี้ดังนั้นวัดสุทัศนเทพวรารามจึงเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชสรีรังคาร และถือกันว่า เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๘ในปัจจุบัน มูลนิธิอัฐมราชานุสรณ์มีที่ทำการที่วัดนี้และบริเวณมุมลานทักษิณชั้นล่างพระวิหารด้านตะวันตกเฉียงเหนือเป็นประดิษฐานพระบรมรูปของรัชกาลที่๘ทางวัดจัดงานวันที่คล้ายวันสวรรคตคือวันที่๙มิถุนายนเป็นประจำทุกปี

---

[๑] พระครูวิจิตรการโกศล, **ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม**, พิมพ์ในงานยกช่อฟ้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี เมษายน ๒๕๑๖, (กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๖), หน้า ๗๑.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

๕. พระพุทธตรีโลกเชฏฐ์

พระพุทธรูป เป็นศิลปะรัตนโกสินทร์ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐ ศอก ๘นิ้ว สูง ๑๖ ศอก ๑๘ นิ้วพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ คือพระพุทธตรีโลกเชฏฐ์ ได้รับถวายพระนามในสมัยรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดให้กรมหมื่นณรงค์หริรักษ์หล่อพระพุทธรูปองค์นี้ และพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ สร้างขึ้นตามพระบัญชาของรัชกาลที่ ๔ ขึ้นแทนพระศรีศาสดา ที่อัญเชิญไปวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถของวัดสุทัศนเทพวรารามจนกระทั่งปัจจุบันนี้

๖. พระพุทธเสฏฐมุนี

เป็นพระพุทธรูปซึ่งพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าให้สร้างจากโลหะผสมของกลักฝิ่นที่ยึดได้และเผาหน้าพระราชวังสุทไธสวรรค์ ซึ่งกำลังจะทิ้งกล่องผสมโลหะจำนวนมากมาสร้างเป็นพระ พุทธรูปมีขนาดหน้าตักกว้าง ๔ ศอกและได้ประดิษฐานไว้ในศาลาการเปรียญที่วัดสุทัศนเทพวรารามพระพุทธรูปองค์ได้รับการขนานนามต่อมาว่าพระพุทธเสฏฐมุนีจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๗. สัตตมหาสถาน

สัตตมหาสถาน วัดสุทัศนเทพวรารามฯ มีแรงบันดาลใจในการสร้างเช่นเดียวกับโลหะปราสาท คือ เป็นสิ่งสำคัญที่กล่าวถึงในพุทธประวัติ[๑] สัตตมหาสถาน คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุข ภายหลังการตรัสรู้ ๗ แห่ง แห่งละ๗ วัน โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดให้จำลองขึ้นบริเวณด้านทิศตะวันออกของวัดสุทัศนเทพวรารามฯ เรียงเป็นแนวตรงระหว่างพระวิหารถึงพระอุโบสถ ตัวอาคารก่ออิฐถือปูนยกพื้นสูงระดับศีรษะ ทำเป็นแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ และปลูกต้นไม้ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติแต่ละตอน เรียงตามแนวเหนือใต้ตามที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา

สัตตมหาสถาน คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุข ภายหลังการตรัสรู้ ๗ แห่ง แห่งละ ๗ วัน โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดให้จำลองขึ้นบริเวณด้านทิศตะวันออกของวัดสุทัศนเทพวรารามฯ เรียงเป็นแนวตรงระหว่างพระวิหารถึงพระอุโบสถ ตัวอาคารก่ออิฐถือปูนยกพื้นสูงระดับศีรษะ ทำเป็นแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ และปลูกต้นไม้ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติแต่ละตอน เรียงตามแนวเหนือใต้ตามที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา[๒]

---

[๑] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชศรัทธาปณิธานในการสถาปนาวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๔.

[๒] กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (สมเด็จ), **หนังสือคำฤษดี**, ๒๔๗๒, หน้า ๑๗๑.

(๗) วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร

วัดสระเกศ เป็นที่รู้จักกันแต่เดิมว่าวัดสะแก หลังจากกรุงเทพมหานครได้สถาปนาขึ้นแล้ว รัชกาลที่หนึ่ง พระพุทธยอดฟ้า ได้ทรงโปรดให้สร้าง พระบรมมหาราชวัง และขุดคลองมหานาค พระองค์พระราชทานนามวัดนั้นใหม่ว่า วัดสระเกศ

๑) สถานที่ตั้ง

เลขที่ ๗๗ ถนนจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ถนนจักรพงษ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บริเวณบ้านพักอาศัย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บริเวณบ้านพักอาศัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ซอยพงษ์สาร

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดสระเกศ วัดสมัยกรุงศรีอยุธยา คำว่า “วัดสระเกศ” ตามอักษร หมายถึง ทำความสะอาดพระเกศา มีตำนานกล่าวไว้ว่า รัชกาลที่หนึ่งได้เสด็จเข้ามายังป่าแห่งนั้น และเสด็จผ่านมาทำพิธีสระพระเกศาตามประเพณีที่วัดสะแก หลังจากเสด็จกลับจากประเทศเขมร นามเดิมวัดนั้นจึงเปลี่ยนเป็นวัดสระเกศใน พ.ศ. ๒๓๒๕

กษัตริย์รัชกาลที่ ๓ ทรงสั่งให้สร้างบรมบรรพต หรือภูเขาทอง เพื่อให้เป็นพระปรางค์ แต่รัชกาลของพระองค์ได้สิ้นสุดก่อน และกษัตริย์รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตัดสินพระทัย สร้างแบบเป็นเจดีย์แทน เจดีย์แบบทรงลังกา เพิ่มเติมตรงยอดของภูเขาทอง ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ เจดีย์หรือพระปรางค์นั้น เสร็จสมบูรณ์สมัยรัชกาลที่ ๕ เจดีย์ภูเขาทองได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและ นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายภาพ ทิวทัศนียภาพ ของกรุงเทพฯ ได้ดี

วัดสระเกศ ตั้งอยู่ปากคลองมหานาคเป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่า สร้างมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ” วัดสะแก” ตามพระราชพงศาวดารระบุว่า ในปีพุทธศักราช ๒๓๒๖ นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้โปรดให้ลงมือก่อสร้างพระนครรวมทั้งพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคลได้โปรดให้ขุดคลองรอบเมืองตั้งแต่บางลำพูเรื่อยไปจนจดแม่น้ำด้านใต้ตอนเหนือวัดจักรวรรดิราชาวาส แล้วโปรดให้ขุดคลองหลอดและขุดคลองใหญ่เหนือวัดสะแกอีกคลองหนึ่ง พระราชทานนามว่าคลองมหานาคเพื่อให้ประชาชนชาวพระนครได้ลงประชุมเล่นเพลง และสักวาในเทศกาลฤดูน้ำเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเมื่อขุดคลอ

มหานาคแล้วทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดสระเกศ”[๑] แปลว่าชำระหรือทำความสะอาดพระเกศาปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรมหาวิหารมีพระราชาคณะที่สำคัญเป็นเจ้าอาวาสสืบต่อกันมาหลายรูป

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. บรมบรรพต หรือภูเขาทอง

ภาพ บรมบรรพต หรือภูเขาทอง

ที่มา : http://www.watsrakesa.com, สืบค้นวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๓.

ใน พ.ศ.๒๔๔๒ พระบรมสารีริกธาตุ ได้ถูกพบใกล้ตำบล ปิปราหว้า เขตแดนประเทศเนปาล บริเวณเมืองกบิลพัสดุ์เก่า และพระบรมสารีริกธาตุนั้นถูกบรรจุอยู่ในพระสถูป (โกศ) ถูกจารึกไว้พร้อมอักษรโบราณ พระบรมสารีริกธาตุเชื่อกันว่า เป็นส่วนแบ่งที่กษัตริย์ราชวงศ์ศากยะได้รับ หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว ภูเขาทอง ที่เด่นสง่า อันเป็นมรดกล้ำค่าของกรุสยามมาจนปัจจุบันพระบรมบรรพตนั้น เดิมถูกสร้างเป็นพระปรางค์ในสมัยรัชกาลที่3เนื่องจากมีพระราชประสงค์จะสร้างเจดีย์ให้เหมือนกับวัดภูเขาทองในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งอยู่ติดกับลำคลอง โปรดให้พระยาพิพัฒน์รัตนราชโกษา(ทัต บุนนาค) เป็นแม่กองสร้างทรงพระราชทานนามว่า ”พระเจดีย์ภูเขาทอง” แต่เนื่องจากพื้นดินดอนนั้นลุ่มดินจึงอ่อนรับน้ำหนักไม่ไหวเกิดทรุดพังลงมจึงต้องหยุดสร้าง ล่วงมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค)ซึ่งเป็นบุตรแม่กองสร้างในสมัชรัชกาลที่ ๓ เป็นแม่กองสร้างสืบต่อมาให้ซ่อมแซมโดยแปลงเป็นภูเขาและก่อพระ

---

[๑] น. ณ ปากน้ำ, (นามแฝง), **ศิลปะในกรุงเทพฯ ภาคแรก**, (กรุงเทพมหานคร: พีระพัธนา, ๒๕๒๑), หน้า ๙๙.

เจดีย์ไว้บนยอดมีพระระเบียงโดยรอบและเสด็จวางศิลาฤกษ์ในเดือน ๖ ปีฉลู พุทธศักราช ๒๔๐๘ แล้วโปรดให้เปลี่ยนนามใหม่ว่า “บรมบรรพต”

๒. พระเจดีย์ทรงลังกาบนยอดภูเขา

สร้างเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ นับว่าในอดีตทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในมณฑปบนบรมบรรพต ๓ ครั้งด้วยกัน คือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ ครั้งและในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชอีก ๑ ครั้ง

๓. หลวงพ่อดำ

บริเวณเชิง “ภูเขาทอง” มีพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูป ที่ตามประวัติบอกว่าสร้างพร้อมกันกับภูเขาทองสำหรับเจ้านายและชาวบ้านที่ไม่สามารถเดินขึ้นบูชาองค์พระบนยอดเขา คือ “หลวงพ่อดำ” ซึ่งเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันมาแต่เดิม หลังจากสร้างเสร็จมีการลงรักแต่ไม่ได้ปิดทอง ปัจจุบันทำการปิดทองแล้ว พุทธลักษณะ เป็นแบบปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ พระพักตร์กลมแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระกรรณกาง พระวรกายไม่ได้สัดส่วนเพราะตั้งแต่พระนาภี ถึงพระอุระมีช่วงยาวผิดปกติ เส้นความอ่อนไหวที่ใช้ในการปั้นมีน้อยกว่าพระพุทธรูปที่สร้างในสมัยเดียวกัน แต่ก็เป็นพระพุทธรูปที่สำคัญของวัดสระเกศ ที่ชาวบ้านไปสักการ อยู่เป็นประจำ

๔. พระวิหาร

พระพุทธรูปองค์นั้นเรียกว่า พระอัฏฐารส ประดิษฐานไว้ในพระวิหารนี้ พระวิหารนี้ตั้งอยู่ด้านตะวันออกของภูเขาทอง กษัตริย์รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างวิหารนั้นให้อัฐเชิญพระอัฏฐารส ประดิษฐานไว้ (พระมีพลัง ๑๐ ประการ) มาจากวัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้สร้างพระวิหารขึ้นใหม่อีก ๑ หลัง[๑]

๕. พระอุโบสถ

ภาพ ๒.๑๙ : พระอุโบสถ

ที่มา : http://www.watsrakesa.com, สืบค้นวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๓.

---

[๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ตรวจชำระและพระนิพนธ์อธิบาย), **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๔๕.

เดิมชื่อวัดสะแก ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ภายหลังจากโปรดฯให้ขุดคลองมหานาคแล้ว จึงให้ชาวเขมรที่เข้ามาขุดคลอง ให้ช่วยขุดรากทำพระอุโบสถใหม่[๑] พระอุโบสถนั้น ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว มีระเบียงและพระเจดีย์รอบๆ พระอุโบสถ พระอุโบสถนี้ สร้างขึ้นสมัยกษัตริย์รัชกาลที่ ๑ พระระเบียงของพระอุโบสถมีซุ้มประตูแต่ล้านทั้งสี่ทิศ ภายในพระอุโบสถภาพฝาผนังด้านหลังพระประธาน แสดงส่วนไตรภูมิคือสวรรค์โลก และ นรกภาพบนผนังในพระอุโบสถ คือ รูปฤาษี อยู่ชั้นที่หนึ่ง รูปเทพธิดาอยู่ชั้นกลางสองด้าน และรูปท้าวจตุโลกบาลอยู่ชั้นล่างสุด

๖. พระระเบียง

พระระเบียงและเจดีย์รายรอบพระอุโบสถภายในวิหารคดนั้นมีพระพุทธรูปทั้งสี่ด้านพระพุทธรูป รวมทั้งหมด ๑๖๓ องค์ประดิษฐาน ไว้ช่วงปฏิสังขรณ์วัดสระเกศสมัยรัชกาลที่หนึ่งผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติวัดสระเกศ

(๘) วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

วัดชนะสงคราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร วัดนี้เป็นวัดโบราณที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง เดิมเรียกว่า “วัดกลางนา” เพราะบริเวณรอบ ๆ วัดเป็นทุ่งนา

ครั้นมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ทั่วทั้งพระอาราม และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดตองปุ เช่นเดียววัดตองปุที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญที่เคร่งครัดในวินัย พระมหากษัตริย์จึงทรงสถาปนาให้มีสมณศักดิ์ และมีหน้าที่ประกอบการพระราชพิธีต่าง ๆ คู่เคียงกับพระสงฆ์ไทยมาแต่โบราณ

๑) สถานที่ตั้ง

เลขที่ ๗๗ ถนนจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ถนนจักรพงษ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บริเวณบ้านพักอาศัย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บริเวณบ้านพักอาศัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ซอยพงษ์สาร

---

[๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ตรวจชำระและพระนิพนธ์อธิบาย), **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๔๕.

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ก็โปรดเกล้าฯให้วัดนี้เป็นวัดพระสงฆ์รามัญ เพื่อเทิดพระเกียรติทหารชาวรามัญในกองทัพสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งทำการรบร่วมกับทหารไทยจนได้ชัยชนะถึง ๓ ครั้ง คือ การต่อสู้กับพม่าในสงครามเก้าทัพ เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๘ สงครามที่ ท่าดินแดงและสามสบ เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๙ และสงครามที่นครลำปาง ป่าสาง เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๐ เป็นที่กล่าวกันว่า เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทนำทัพกลับจากสงครามก็ทรงมาหยุดพัก ณ วัดนี้ เพื่อทำพิธีสรงน้ำและเปลี่ยนเครื่องทรงใหม่ มีพระราชศรัทธาให้นำฉลองพระองค์ลงยันต์คลุมถวายองค์พระประธานในพระอุโบสถและโปรดให้แม่ทัพนายกองทำเช่นนั้นด้วยเพื่อเป็นพุทธบูชา เมื่อทรงสถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่จึงโปรดให้ช่างนั้นเอาปูนพอกทั้งเสื้อยันต์และผ้ายันต์เหล่านั้นลงไป และปั้นเป็นพระประธานองค์ใหม่ขึ้นมีขนาดใหญ่กว่าเดิม แล้วถวายวัดนี้เป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ จึงทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดชนะสงคราม”

ปัจจุบันนี้ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัดชนะสงครามเป็นโบราณสถาน ในปี พ.ศ.๒๔๙๒

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

พระอุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ฝีมือช่างวังหน้าสมัยรัชกาลที่๑ แบบเดียวกับวัดมหาธาตุ กว้าง ๑๓วา ๒ ศอก ยาว ๒๐ วา ๒ ศอก สูง ๑๐ วา มีระเบียงทั้งด้านหน้า และด้านหลัง หลังคาเป็นชั้นลด ๓ ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ทั้งด้านหน้าและด้านข้าง ด้านหลังผนังอุโบสถและช่องหน้าต่างรวมทั้งทวยแบบเดียวกับวัดมหาธาตุ และใบเสมาติดอยู่กับผนังโบสถ์ ทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เช่นเดียวกับที่วัดมหาธาตุ

โดยเฉพาะทวยมีลักษณะพิเศษ คือมีลายนกพันใบรอบทวย ซึ่งมีลักษณะเช่นนี้อยู่ ๓ แห่งเท่านั้น คือ วัดมหาธาตุ วัดชนะสงคราม และวัดวรรณดาราราม ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หน้าบันทำลวดลายลงรักปิดทองประดับกระจก ทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑมีลายกระหนกเปลวประกอบ และมีเทพชุมนุมล้อมรอบ หน้าบันตรงปั้นลมเป็นนาคลำยอง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของช่างวังหน้าที่ไม่นิยมนาคสะดุ้ง ซุ้มประตูด้านนอกเป็นรูปปั้นลายกนก บานประตูด้านนอกเป็นลานรดน้ำด้านในเป็นภาพเขียนสี เป็นภาพเทพนมยืนบนแท่น ข้างใต้แท่นเขียนเป็นภาพล้อชวนขัน

๒. พระพุทธรูปภายในพระอุโบสถ

ภาพ ๒.๒๐ : พระพุทธรูปภายในพระอุโบสถ

ที่มา : http://www.watsrakesa.com, สืบค้นวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๓.

ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสมัยรัชกาลที่๑ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นบุด้วยดีบุกแล้วลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย มีชื่อว่า พระพุทธนรสีห์ตรีโลกเชษฐ์ หน้าตักกว้าง ๒.๕๐ เมตร สูง ๓.๕๐ เมตร ประดิษฐานบนฐานชุกชีใหญ่ สูง ๑.๓๐ เมตร บนฐานเดียวกันนี้ ด้านหน้าทางเบื้องขวาและซ้ายของพระประธาน มีพระอัครสาวกนั่งประนมมืออยู่ข้างละองค์ เหนือเศียรพระประธานมีฉัตร ๗ ชั้น และมีพระพุทธรูปโบราณประดิษฐานรอบพระประธาน ซึ่งสร้างในสมัยเดียวกัน รวม ๑๕ องค์ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ๕ องค์ ทิศตะวันตก ๔ องค์ ทิศเหนือและทิศใต้ ทิศละ ๓ องค์ แต่ละองค์หน้าตัก
กว้าง ๐.๙๕ เมตร สูง ๑.๒๐ เมตร

พระพุทธรูปทั้ง ๑๖ องค์นี้ สันนิษฐานว่าสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงนำแบบอย่างมาจากวัดชุมพลนิกายาราม อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในพระอุโบสถของวัดชุมพลนิกายาราม มีพระพุทธรูปรวม ๗ องค์ แต่ละองค์มีพระนามจารึก เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า นับจากพระสมณโคดมย้อมขึ้นไปตมบทสวดอาฏานาฏิยปริตร ดังนั้น พระพุทธรูปในพระอุโบสถวัดชนะสงครามก็สร้างตามคติเดียวกัน เพียงแต่ไม่ได้จารึกพระนามไว้ ต่อมาพระธรรมทัศนาธร(สุทสฺโส ทองสุก) ดำรงตำแน่งเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามได้ประพันธ์พุทธมงคลคาถาผูกตามพระนามพระพุทธเจ้าทั้ง ๑๖ พระองค์ ตั้งแต่ ปีพ.ศ.๒๔๙๒

พระพุทธเจ้าทั้ง ๑๖ องค์นี้ ตามคตินิยมโบราณนับถือกันมาก ถือว่าทรงพระคุณในการประสิทธิ์ประสาทชัยชนะเหนือศัตรู ถึง ถึงกับบัญญัติอักขระย่อขึ้นแทนพระนามเรียกว่าหัวใจ คือ “นะมะนะอะ นอกอนะกะกอออนออะนะอะกะอัง” ผูกเป็นยันต์เรียกว่ายันต์พระเจ้า ๑๖ พระองค์ ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูป ๑๖ พระองค์ในพระอารามนี้ อาจเนื่องด้วยความหมายนี้

๓. หน้าต่างพระอุโบสถวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

จิตรกรรมฝาผนังซุ้มประตูด้านนอกเป็นรูปปั้นลายกนกบานประตูด้าน ในมีภาพเขียนสีบริเวณเฉลิงพระอุโบสถหลังพระประธานเป็นที่บรรจุพระสรีรางคารพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรฯ ทั้ง ๕ รัชกาล

๔. พระเจดีย์

มีพระเจดีย์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทรงจอมแห ๒ องค์ ตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน ฐานกว้างด้านละ ๙ เมตร สูง ๑๕ เมตร และตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ มีเจดีย์ทรงกลม ๒ องค์ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๔ เมตร สูงประมาณ ๘ เมตร สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมี ๒ องค์ เป็นทรงจอมแหอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถส่วนด้านหลังพระอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงกลม ๒ องค์ พระพุทธนรสีห์ตรีโลกเชฏฐ์ ประดิษฐานเป็นพระประธาน ในพระอุโบสถสร้าง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทำด้วนปูนปั้นแล้วบุด้วยดีบุกลงรักปิดทองปรางค์มารวิชัยที่ฐานชุกชีมีพระพุทธรูปโบราณซึ่งสร้างสมัยเดียวกันประดิษฐานล้อมรอบ ๑๕ องค์

(๙) วัดอินทรวิหาร

วัดอินทรวิหาร เป็นวัดที่สมเด็จพระพุฒาจารย์โต พรหมรังสี ท่านได้มาสร้าง พระยืนอุ้มบาตรใหญ่ที่สุดในโลก เพื่อรำลึกถึงสมัยตอนเป็นเด็กที่ท่านได้มายืนได้ที่ตำบลบางขุนพรหม

๑) สถานที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่บางขุนพรหม ถนนวิสุทธิกษัตริย์ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดอินทรวิหาร เป็นวัดราษฎร์ สร้างขึ้นก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมเรียกกันว่า วัดบางขุนพรหมนอก ตามชื่อตำบลที่ตั้ง ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดอินทาราม เพื่อเป็นเกียรติแก่ เจ้าอินทร์ น้าชายของ เจ้าน้อยเขียวค่อม พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นผู้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดใหม่และได้นิมนต์พระสงฆ์จากนคร เวียงจันทน์ ประเทศลาวมาเป็นผู้ปกครองวัด ต่อมาในสมัย รัชกาล

ที่ ๔ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตารามฯ ได้สร้างพระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตรสูง ห่มจีวรแบบห่มคลุม แต่การก่อสร้างสำเร็จเพียงสูงแค่พระนาภี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้ถึงแก่มรณภาพเสียก่อน เจ้าอธิการภู เจ้าอาวาสวัดขณะนั้นและผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมกันสร้างต่อจนเสร็จสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ และได้จัดงานสมโภช ๓ วัน ระหว่างวันที่ ๔-๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ จากนั้นนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นต้นมา ทางวัดจะจัดงานนมัสการ หลวงพ่อโต ในช่วงเดือนมีนาคมเป็นงานประจำปี

วัดอินทรวิหาร สร้างราวปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาสมัยก่อนมีชื่อเรียกกันต่าง ๆ ว่า “วัดไร่พริก วัดอินหลวงพ่อโต วัดบางหลวงพรหมนอก วัดอินทาราม” ต่อมารัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามวัดเนื่องจากชื่อเดิมไปพ้องกับวัดอินทารามที่บางยี่เรือใต้ฝั่งธนบุรี สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น) แห่งวัดบวรนิเวศวิหารจึงขนานนามให้ใหม่เป็น “วัดอินทรวิหาร” [๑]

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระศรีอริยเมตไตรยหรือหลวงพ่อโต

ภาพ พระศรีอริยเมตไตรยหรือหลวงพ่อโต

ที่มา : http://guru.thaibizcenter.com/articledetail.asp?kid=866, สืบค้นวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๓.

วิเริ่มสร้างโดยสมเด็จพุฒาจารย์ โต พรหมรังสี) ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ใช้เวลาสร้างถึง ๖๐ ปี (๒๔๑๐-๒๔๗๐) แล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นพระพุทธรูปยืนปางทรงบาตรศิลปะแบบ

[๑] www.fungdham.com/place01.html, สืบค้นวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๓.

สุโขทัยที่สูงสุดในโลก สร้างแบบก่ออิฐถือปูน พระวรกายประดับกระจกโมเสคทองคำ ๒๔ เค มีบันไดขึ้นทางด้านหลังองค์พระจนถึงพระเศียรสำหรับให้ขึ้นไปปิดทองได้ทั่วพระวรกาย

"หลวงพ่อโต" หรือ "พระศรีอริยเมตไตรย" พระพุทธปฏิมากรยืนปางอุ้มบาตร วัดอินทรวิหาร แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพฯ ซึ่ง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม ได้เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ก่อด้วยอิฐถือปูน หากดำเนินการการก่อสร้างไปได้เพียงครึ่งองค์ สูงเพียงพระนาภี (สะดือ) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรังสี) ก็สิ้นชีพิตักษัยณ ศาลาใหญ่ วัดบางขุนพรหมใน เป็นพระยืนอุ้มบาตรที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรังสี) สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าท่านได้สอนยืนและเดินได้ที่นั่น ต่อมา พระครูธรรมานุกูล (ภู จนฺทเกสโร) ซึ่งร่วมสร้างหลวงพ่อโต กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรังสี) มาแต่ต้น ได้ดำเนินการก่อสร้างต่อมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๓ พระครูธรรมานุกูล (ภู จนฺทเกสโร) มีอายุ ๙๑ ปี พรรษาที่ ๗๐ ชราภาพมากแล้ว จึงได้ยกขึ้นเป็นกิตติมศักดิ์ ท่านจึงมอบฉันทะให้ พระครูสังฆบริบาล (แดง) แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ต่อจากเดิม หากดำเนินก่อสร้างสำเร็จเพียงบางส่วนเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ พระครูสังฆรักษ์ (เงิน อินฺทสโร) ภายหลังได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ "พระอินทรสมาจาร" ได้ดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้จัดให้มีงานสมโภชเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔-๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ (หม่อมเจ้าภุชงค์ ชุมพูนุท) เสด็จมาทรงเป็นประธานฝ่ายสงฆ์, สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิจ เสด็จมาทรงเป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์ เปิดงานสมโภชองค์หลวงพ่อโต[๑]

[๑] http://guru.thaibizcenter.com/articledetail.asp?kid=866, สืบค้นวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๓.

๒. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ วัดอินทรวิหาร

ที่มา : www.fungdham.com/place01.html, สืบค้นวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๓.

พระอุโบสถทรงไทยแบบอยุธยา การสร้างบูรณะได้อนุรักษ์รูปแบบไว้หมดทุกประการ สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ประดับและปูพื้นด้วยหินอ่อนและหินแกรนิต ช่อฟ้าใบระกาหน้าบันซุ้มเสมา เป็นงานฝีมือปูนปั้นแบบอยุธยา ประดับกระจก งดงามมาก ชั้นใต้ดินปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์รักษาของเก่า ของวัด โดยเฉพาะพระพุทธรูป ตู้ลายรดน้ำ และของที่ขุดได้ในการบูรณะปฏิสังขรณ์ เปิดให้ชมเฉพาะเวลามีงานประจำปี

๓. เจดีย์

ภาพ เจดีย์ วัดอินทรวิหาร

ด้านหลังอุโบสถ มี ๓ องค์ ได้ปรับปรุงเคลื่อนย้าย ๒ องค์ด้านทิศเหนือส่วนองค์ด้านใต้เป็นของดั้งเดิม

๔. บ่อน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหมรังสี)

พระโสภณธรรมวงศ์ เจ้าอาวาส ขณะดำรงสมศักดิ์เป็น พระครูธรรมธร ทองสืบ ดำริที่จะบูรณะบ่อน้ำพระพุทธมนต์เดิมที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ สร้างไว้ในสมัยที่ท่านมาสร้าง "หลวงพ่อโต" จึงได้ร่วมกับบรรดาศาสนิกชนผู้เคารพศรัทธาดำเนินการรื้ออาคารไม้สี่เหลี่ยม ซึ่งคลุมบ่อน้ำพระพุทธมนต์เดิมและสร้างอาคารใหม่รูปทรงคล้ายเจดีย์ศิลปะไทยประยุกต์แทน งานก่อสร้างเริ่มเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๓๐ เสร็จบริบูรณ์ในเดือนมีนาคม ๒๕๓๑ แล้วจึงทำการตกแต่งภายนอกและภายในอาคาร ด้วยงานจิตรกรรม

อินทรวิหาร มาควบคุมการก่อสร้างองค์หลวงพ่อโต มีญาติโยมมาขอน้ำพระพุทธมนต์ท่านก็ให้ไปตักเอาในบ่อที่ท่านทำไว้ ปรากฏว่านำไปใช้แล้วเกิดความศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นที่นิยมกันมาตั้งแต่สมัยที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ยังมีชีวิตอยู่ ฯพณฯ จอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้มาซ่อมบูรณะขึ้นใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๙๔ ทำเป็นหลังคาคลุม มีเสาอยู่ตรงกลางเหมือนเดิม ไม่สามารถรักษาความสะอาดได้ จึงได้เลิกใช้ มาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ พระโสภณธรรมวงศ์ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันจึงได้ปรับปรุงสร้างใหม่ เป็นรูปแบบที่ผสมผสานแปลกตาและงดงาม เหมือนของอินเดียก็ใช่ ของจีนก็ใช่ หรือจะดูให้เป็นไทยก็ไทยร้อยเปอร์เซ็นต์ งานศิลปะชิ้นนี้ได้รับรางวัลงานยอดเยี่ยม ๒ รางวัล ที่สำคัญได้อัญเชิญรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งซึ่งสร้างด้วยไมก้าร์ไฟเบอร์ที่แข็งแรงและทนทาน เป็นฝีมือของช่างดวงแก้ว ผู้ที่สร้างหุ่นขี้ผึ้งไทยที่ดังไปทั่วโลก ตรงกลางบ่อได้อัญเชิญแผ่นยันต์พระคาถา ๑๒๑ พระคาถาที่ขุดพบใต้บ่อมาประดิษฐานไว้ แผ่นยันต์นี้เป็นลายมือของท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ที่ท่านเขียนขึ้นเอง จะมีเสียงสวดพระคาถาชินบัญชรอย่างต่อเนื่อง อากาศข้างในมีความเย็นด้วยแอร์ โดยรอบมีตู้ประดิษฐานน้ำพระพุทธมนต์ที่อัญเชิญมาจากสถานที่ต่าง ๆ โดยรอบ มีภาพศาลาที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ มรณภาพที่เป็นหลักฐานว่าท่านมรณภาพที่ศาลาการเปรียญวัดอินทรวิหารนี้ ด้านหน้าบ่อน้ำมนต์จะมีรูปปั้นโยมพ่อโยมแม่ของท่านเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ที่ท่านปั้นไว้เอง พ่อ-แม่-ลูก มาอยู่รวมกัน และมีรูปปั้นหลวงปู่ภู ศิษย์คู่บุญบารมีที่มีอายุยืนและไม่มีโรค ยืนถือไม้เท้าอยู่ไว้ให้สักการะบูชา[๑]

[๑] https://www.myfirstbrain.com/AroundTheCity_View.aspx?Id=49363

(๑๐) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์วรมหาวิหาร

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร สร้างในสมัยอยุธยา เดิมเรียก 'วัดสลัก' ได้รับการบูรณะในรัชกาลที่ ๑-๕ โดยได้รับพระราชทานนามว่า 'วัดนิพพานาราม วัดพระศรีสรรเพชดาราม และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ' ตามลำดับ ภายหลังเปลี่ยนเป็น ' วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์' คนทั่วไปนิยมเรียกสั้นๆว่า "วัดมหาธาตุ" เป็นพระอารามหลวง ชั้นเอกพิเศษ ชนิดราชวรมหาวิหาร ๑ ใน ๖ ของไทย และเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกของไทย คือ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (มจร.)

๑) สถานที่ตั้ง

ตั้งอยู่เลขที่ ๓ ถนนหน้าพระธาตุ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ ๕๐ ไร่เศษ

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์[๑] พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร เดิมชื่อเรียกกันว่า วัดสลักในหนังสือเก่าบางแห่งเรียกว่า วัดฉลัก ก็มีบ้าง วัดชะหลัก ก็มีบ้าง ทั้งสองชื่อหลังนี้คงจะเพี้ยน มาจากชื่อแรกมูลเหตุที่รียกว่า วัดสลัก นั้นสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ว่า "จะเป็นเพราะเมื่อแรกสร้างมีของสิ่งใดที่ทำด้วยฝีมือสลักผิดกับที่ทำเกลี้ยงๆ เป็นสามัญในวัดอื่น คนทั้งหลายจึงเรียกว่า วัดสลัก มิใช่นามสำหรับวัดแต่เป็นวัดขนาดกลางมิใช่วัดเล็ก ๆ" แต่อีกความเห็นหนึ่งซึ่งเป็นคำเก่าเล่าต่อกันมาว่าวัดนี้แต่ก่อนนั้นมีพระภิกษุ ที่เป็นช่างฝีมือแกะสลักขึ้นชื่ออยู่มาก จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านพากันเรียกชื่อวัดตามเกียรติคุณดังกล่าวนั้น ว่า วัดสลัก ไปด้วย

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ หรือวัดสลัก เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่จะเป็นวัดที่ท่านผู้ใดสร้าง และสร้างในเดือน ปีใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีย้ายราชธานีมาจากอยุธยาแล้วมาตั้งอยู่ ที่กรุงธนบุรีได้กำหนดพื้นที่สร้างพระนครทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาวัดสลักก็ได้เข้าอยู่ในเขตพระนครด้วยจึงทรงยกฐานะเป็นพระอารามหลวงแต่มิได้ทรงเปลี่ยนแปลงชื่อวัด

วัดสลัก หรือวัดนิพพานารามเปลี่ยนนามเป็นวัดพระศรีสรรเพชญมาได้ประมาณ ๑๕-๑๖ ปี ครั้งถึงปีกุน พ.ศ.๒๓๔๖ เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดให้เปลี่ยนชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ เป็น วัดมหาธาตุ ซึ่งใน

---

[๑] สำนักงานแผนกธรรมมหาธาตุวิทยาลัย อาคารมหาธาตุวิทยาลัย ชั้น ๓ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร: http://www.mahathatde.com/index.php?lay=s10/12/2552.

การเปลี่ยนชื่อเป็นวัดมหาธาตุครั้งนี้ สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า วัดมหาธาตุ เรียกเต็มตามแบบว่าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นหลักของพระนครย่อมมีทุกราชธานีในประเทศนี้จำต้องมีในพระนครอมรรัตนโกสินทร์นี้ประการ ๑ พระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระมณฑป (คือในโบสถ์พระธาตุ) เป็นพระศรีรัตนมหาธาตุมีอยู่ในพระอารามแล้วประการ ๑ เป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราชเหมือนวัดมหาธาตุที่กรุงเก่านี่อีกประการ ๑ เพราะสมควรแก่นามว่าวัดมหาธาตุ ยิ่งกว่านามอื่น ด้วยประการฉะนี้ จึงพระราชทานนามว่า “วัดมหาธาตุ”

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระวิหาร

ภาพ พระวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วรมหาวิหาร

อยู่ด้านหลังพระมณฑป ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยฐานสูง มีมุขโถงด้านหน้าและด้านหลังชายคามุขรองรับด้วยเสาสี่เหลี่ยม ๖ ต้น ระหว่างเสากั้นเป็นกำแพงกรุกระเบื้องปรุ มีบันไดขึ้นสู่มุขด้านหน้าและหลัง ด้านละ ๒ บันได ผนังด้านเหนือและใต้มีหน้าต่างด้านละ ๑๒ ช่อง ด้านตะวันออกและตะวันตกมีหน้าต่างด้านละ ๔ ช่อง มีประตูอยู่กลางด้านละ ๑ ประตู หน้าบันด้านหน้าและหลังเป็นรูปตราพระราชรัยจกรในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร มีภาพเทพนมเหาะด้านข้างด้านละ ๓ องค์ พื้นลายทั่วไปเป็นลายดอกลอยใบเทศ วิหารโพธิ์ลังกา หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วิหารน้อย สร้างในรัชกาลที่ ๔ ตรงที่ตั้งตำหนักที่พระองค์ทรงประทับอยู่เวลาทรงผนวช อยู่ทางตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งปลูกในสมัยรัชกาลที่ ๒ กำแพงแก้วของวิหารกับฐานโพธิ์เชื่อมต่อกัน มีซุ้มประตูทั้งหน้าและหลัง

ประดิษฐานพระพุทธรูปก่ออิฐ ปางมารวิชัย เป็นพระประธานภายในพระวิหารซึ่งสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดให้สร้างขึ้น

๒. พระประธานในพระอุโบสถ

พระศรีสรรเพชญ์

ภาพ พระประธานในพระอุโบสถ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วรมหาวิหาร

พระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕.๑๖ เมตร สูง ๙.๘๖ เมตร ลงรักปิดทอง เป็นผลงานของพระยาเทวารังสรรค์ ช่างวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระประธานขนาดใหญ่ในพระอุโบสถ สร้างตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์

พระศรีสรรเพชญ์ พระประธานขนาดใหญ่ในพระอุโบสถ สร้างตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕.๑๖ เมตร สูง ๙.๙๖ เมตร ลงรักปิดทอง เป็นผลงานของพระยาเทวารังสรรค์ ช่างวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๑

๓. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วรมหาวิหาร

เป็นอาคารทรงไทยฐานสูง ตั้งอยู่หลังพระมณฑปคู่กับพระวิหาร หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี มีช่อฟ้าใบระกา หน้าบันเป็นไม้ แกะสลักปิดทองประดับกระจก กลางเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑจับนาค แวดล้อมด้วยภาพเทวดาเหาะด้านละ ๓ องค์ เหนือขึ้นไปเป็นเทพนม พื้นลายทั่วไปเป็นลายใบเทศก้านต่อดอก รอบพระอุโบสถมีเสมาตั้งประจำ ๔ ทิศ ใบเสมาสลักเป็นภาพครุฑยุดนาค ในพระอุโบสถรอบๆพระประธานมีรูปพระอรหันต์ ๘ องค์ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีทั้งพระประธาน และพระอรหันต์นี้สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทโปรดให้สร้างขึ้น

ไม่มีมุขหน้าหลัง ทางเข้าออกมี ๒ ด้านและขนาดใหญ่กว่าพระอุโบสถอื่นๆ พระสงฆ์ทำสังฆกรรมได้ ๑,๐๐๐ รูป มีพระประธานขนาดใหญ่ลงรักปิดทอง ฝีมือ พระยาเทวารังสรรค์ ยอดฝีมือช่างวังหน้า ตั้งอยู่หลังพระมณฑปคู่กับพระวิหาร เป็นอาคารทรงไทยฐานสูง หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี มีช่อฟ้าใบระกา หน้าบันเป็นไม้ แกะสลักปิดทองประดับกระจก กลางเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑจับนาค แวดล้อมด้วยภาพเทวดาเหาะด้านละ ๓ องค์ เหนือขึ้นไปเป็นเทพนม พื้นลายทั่วไปเป็นลายใบเทศก้านต่อดอก รอบพระอุโบสถมีเสมาตั้งประจำ ๔ ทิศ ใบเสมาสลักเป็นภาพครุฑยุดนาค ตั้งอยู่หลังพระมณฑปคู่กับพระวิหาร เป็นอาคารทรงไทยฐานสูง หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี มีช่อฟ้าใบระกา หน้าบันเป็นไม้ แกะสลักปิดทองประดับกระจก กลางเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑจับนาค แวดล้อมด้วยภาพเทวดาเหาะด้านละ ๓ องค์ เหนือขึ้นไปเป็นเทพนม พื้นลายทั่วไปเป็นลายใบเทศก้านต่อดอก รอบพระอุโบสถมีเสมาตั้งประจำ ๔ ทิศ ใบเสมาสลักเป็นภาพครุฑยุดนาค

๔. มณฑปพระเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ

ภาพ พระเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วรมหาวิหาร

ตั้งอยู่ทางด้านหน้าของพระอุโบสถและพระวิหาร รอบพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูป ๔ ปาง คือ ปางประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ภายในประดิษฐานพระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ส่วนบนของพระเจดีย์ สาหรับใต้ฐานพระเจดีย์ บรรจุพระอัฐิพระบรมชนกนารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

ภายในประดิษฐาน พระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุ บรรจุพระบรม สารีริกธาตุ เจดีย์เป็นศิลปะแบบรัชกาลที่ ๑ แบบฉบับของรัตนโกสินทร์ยุคแรก อยู่ภายในวงพระระเบียง ตั้งอยู่ทางด้านหน้าของพระอุโบสถและพระวิหาร ภายในประดิษฐานพระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ส่วนบนของพระเจดีย์ สำหรับใต้ฐานพระเจดีย์ บรรจุพระอัฐิพระบรม

ชนกนารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท รอบพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูป ๔ ปาง คือ ปางประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน และที่ผนังทั้ง ๔ ด้าน มีพระพุทธรูปสำริดสมัยสุโขทัยและอยุธยาซึ่งอัญเชิญมาจากหัวเมืองเหนือในรัชกาลที่ ๑ ตั้งอยู่รวมทั้งสิ้น ๒๘ องค์

๕. พระวิหารโพธิ์ลังกา

ภาพ พระวิหารโพธิ์ลังกา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วรมหาวิหาร

เป็นวิหารขนาดเล็ก เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วิหารน้อย สร้างในรัชกาลที่ ๔ ตรงที่ตั้งตาหนักที่พระองค์ทรงประทับอยู่เวลาทรงผนวช อยู่ทางตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งปลูกในสมัยรัชกาลที่ ๒ กำแพงแก้วของวิหารกับฐานโพธิ์เชื่อมต่อกัน มีซุ้มประตูทั้งหน้าและหลัง

(๑๑) วัดราชบุรณราชวรวิหาร

วัดราชบูรณะ หรือวัดเลียบ ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ในสมัยอยุธยานั้น เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๑ ทรงบูรณะขึ้นในพระบรมราชูปถัมภ์ของรัชกาลที่ ๑ และพระราชทานนามว่า วัดราชบูรณะให้คู่กับวัดมหาธาตุ ยังขาดแต่วัดราชประดิษฐ์เท่านั้น รัชกาลที่ ๔ จึงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ตามโบราณราชประเพณี ปัจจุบันพระอารามแห่งนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานที่สำคัญของชาติ โดยกรมศิลปากร ประกาศลงราชกิจจานุเบกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

วัดราชบุรณะราชวรวิหาร เรียกอีกชื่อว่า วัดเลียบ สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยพ่อค้าชาวจีนชื่อ เลี๊ยบ มาค้าขายจนร่ำรวย จึงมีศรัทธาสร้างไว้ในพุทธศาสนา ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ พระราชทานนามว่า วัดราชบุรณราชวรวิหาร[๑]

๑) สถานที่ตั้ง

เลขที่ ๑๑๙ ถนนจักรเพชร แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

---

[๑] กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตเลขา**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร ,๒๕๑๖), หน้า ๑๑๙.

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ปั๊มน้ำมันเชลล์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ถนนจักรเพชร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ที่ทำการไฟฟ้านครหลวง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ถนนตรีเพชร
ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ปั๊มน้ำมันเชลล์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ถนนจักรเพชร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ที่ทำการไฟฟ้านครหลวง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ถนนตรีเพชร

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดราชบูรณะราชวรวิหาร[๑] เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งตามชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดเลียบ" เป็นวัดโบราณมหานิกายมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ได้เริ่มสร้างสมัยอยุธยาตอนปลาย มีประวัติการสร้างว่า ในครั้งสมัยอยุธยาตอนปลายนั้นมีพ่อค้าจีนคนหนึ่ง ชื่อว่า "เลี๊ยบ" ได้มาจอดเรือสำเภาพักอาศัยขายของอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อขายสินค้าร่ำรวยขึ้น จีนเลี๊ยบเป็นผู้ที่มีความเสื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้สร้างศาลาไว้เป็นที่ทำบุญและให้ทานเป็นทำนองเดียวกับศาลาพักร้อน ต่อมาได้มีชาวบ้านมาร่วมทำบุญถวายทานมากขึ้น จึงได้สร้างพระเจดีย์ พระวิหารขึ้น เหนือบริเวณฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตรงใกล้กับที่ตนเคอาศัยขายของอยู่นั้น ชาวบ้านที่อาศัยศาลาทำบุญถวายทานบ้างเป็นที่พักร้อนบ้าง เพราะอยู่ใกล้กับฝั่งแม่น้ำ อากาศร่มเย็นจึงได้ขนาดนามว่า "วัดจีนเลี๊ยบ" ตามชื่อของผู้สร้างอย่างทำเนียมของคนไทยสมัยโบราณเพื่อเป็นอนุสารณ์แก่ผู้สร้าง ต่อมาชาวบ้านคงจะเรียกให้สั้นเข้าเลยกลายคำว่า "จีน" จึงหายไปเหลือ แต่คำว่า "วัดเลี๊ยบ" และต่อมาเป็น "วัดเลียบ" เป็นที่นิยมเรียกกันจนคุ้นปากชาวบ้านจนมาถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันพระอารามแห่งนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานที่สำคัญของชาติ โดยกรมศิลปากร ประกาศลงราชกิจจานุเบกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

---

[๑] **วัดราชบูรณะราชวรวิหาร**, http://th.wikipedia.20/11/2552.

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระปรางค์

ภาพ พระปรางค์ วัดราชบุรณะราชวรวิหาร

ที่มา : กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตเลขา**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร ,๒๕๑๖), หน้า ๑๑๙.

พระปรางค์นั้น เป็นโบราณสถานที่สร้างมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน พระปรางค์มีฐานกว้างด้านละ ๑๕ วา สูงจากพื้นถึงยอดนภศูลและยอดฉัตร ๑๖ วา ๒ ศอก ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบทั้งองค์ เป็นพระปรางค์ย่อมุมไม้ ๒๘ มีฐานบัวซ้อนขึ้นไป ๕ ชั้น แต่ละชั้นทำเป็น

รูปมารแบกโดยรอบ ชั้นซุ้มค่อนข้างสูง เหนือชั้นซุ้มขึ้นไปเป็นชั้นมารแบกอีกชั้นหนึ่งต่อขึ้นไปเป็นชั้นกลีบขนุน ๘ ชั้น ยอดพระปรางค์เป็นนภศูล มีมงกุฎครอบบนนภศูลอีกทีหนึ่ง ได้รับการบูรณะโดยกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ.๒๕๐๕

๒. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ วัดราชบุรณะราชวรวิหาร

พระอุโบสถ เป็นพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ มีลักษณะเป็นแบบทรงไทยจตุรมุข ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี หลังคาเป็นมุขลด ๒ ชั้น และมีมุขหน้ายื่นออกมาทุกด้าน ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ พร้อม ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัย เบื้องหลังเป็นซุ้มวิมานลงรักปิดทอง พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี ซึ่งอยู่บนฐานไพทีอีกชั้นหนึ่ง เบื้องหน้าพระพุทธรูปประธาน เป็นพระอัครสาวกประทับยืนอยู่ทั้งเบื้องซ้าย และเบื้องขวา ๒ องค์ หน้าบันและซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลวดลายปูนปั้น ออกแบบและทำปูนปั้นโดย สง่า มยุระ จิตรกรเอก ซึ่งเป็นผู้เขียนภาพฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

รอบพระอุโบสถด้านด้านนอก เป็นที่ประดิษฐานซุ้มสีมา ซึ่งเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง ประดับกระจก หลังคาเป็นยอดเจดีย์ ภายในซุ้มเป็นใบสีมาทำด้วยศิลาสลัก

(๑๒) วัดราชนัดดารามวรวิหาร

วัดราชนัดดารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี จึงทรงพระราชทานนามวัดว่า วัดราชนัดดาราม เมื่อปีมะเมียอัฐศก พ.ศ. ๒๓๘๙ ได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยายมราช (บุนนาค) อธิบดีกรมนครบาลจัดหาสถานที่และกำกับการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ ในส่วนของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์เป็นผู้กำกับการสร้างโลหะปราสาทและให้เจ้าพระยามหาโยธากำกับการสร้างกุฏสงฆ์พร้อมทั้งกำแพงเขื่อนรอบวัด และตัดถนนผ่านกำแพงพระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ได้ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ ๒ วัน คือ วันอาทิตย์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๘๙[๑]

๑) สถานที่ตั้ง

สภาพฐานะและที่ตั้ง วัดราชนัดดารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร อยู่เลขที่ ๒ แขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดถนนราชดำเนินกลาง
ทิศใต้	ติดคลองวัดเทพธิดา
ทิศตะวันออก	ติดถนนมหาไชย
ทิศตะวันตก	ติดซอยวัดราชนัดดา ถนนบ้านดินสอ

---

[๑] กรมศิลปากร, "วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์," **ศิลปวัฒนธรรมไทย**, **เล่ม ๔**, (กรุงเทพมหานคร: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๑๕), หน้า ๕๔.

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดฯให้สร้างพระราชทานแก่ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ในปี พ.ศ.๒๓๘๙ โดยให้เจ้าพระยายมราช (บุนนาค) เป็นผู้เลือกสถานที่ ทำแผนที่ และแผนผังขึ้นทูลถวาย พร้อมกันนี้เมื่อมีพิธีวางศิลาฤกษ์และพิธียกขื่อพระอุโบสถ รัชกาลที่ ๓ พร้อมทั้งพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ได้เสด็จฯมาประกอบพิธีดังกล่าวด้วยทั้งสองพระองค์เอง

วัดราชนัดดารามวรวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี[๑] จึงทรงพระราชทานนามวัดว่า วัดราชนัดดาราม เมื่อปีมะเมียอัฐศก พ.ศ. ๒๓๘๖ ได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (บุนนาค) อธิบดีกรมนครบาลจัดหาสถานที่ได้ที่แห่งหนึ่งอยู่ริมพระนครด้านในทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นสวนผลไม้ติดต่อกับบ้านพระกฤษณรักษ์ พระรามวิไชย และนางจันทร์ ภรรยาของหลวงอภัยพิทักษ์ (อยู่) เจ้าพระยายมราชเป็นผู้ออกแบบแผนผังสร้างวัดนี้ขึ้นในเนื้อที่กว้างประมาณ ๕ เส้น ๔ วา ๒ ศอก ยาวประมาณ ๔ เส้น ๙ วา ๒ ศอก หรือประมาณ ๒๕ ไร่เศษ เมื่อพระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรแผนผังวัดแล้วทรงพอพระราชหฤทัย จึงทรงโปรดฯ เกล้า ให้จัดทำตามนั้น โดยให้เจ้าพระยายมราชกำกับการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญส่วนเจ้าพระยาพิพัฒน์ผู้กำกับการสร้างโลหะปราสาทและให้พระยามหาโยธากำกับการสร้างกุฎิสงฆ์พร้อมทั้งกำแพงเขื่อนรอบวัด และตัดถนนผ่านกำแพงพระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี[๒] ได้ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ ๒ วัน คือวันอาทิตย์ แรม ๙ ค่ำ และวันจันทร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๘๙

---

[๑] กรมศิลปากร, **โลหะปราสาท วัดราชนัดดารามวรวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๘), หน้า ๓๔.

[๒] กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร :กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, หน้า ๒๘๕.

๒) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ พระเสรฐตมุนี ในพระอุโบสถวัดราชนัดดา

ที่มา : กรมศิลปากร, “วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์,“ **ศิลปวัฒนธรรมไทย**, **เล่ม ๔**, (กรุงเทพมหานคร : ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๑๕), หน้า ๕๔.

สร้างในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำพิธีก่อรากฐาน ณ วันอาทิตย์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะเมีย อัฐศก พ.ศ. ๒๓๘๙[๑] สร้างด้วยอิฐฉาบปูน มีพระประธานหล่อด้วยโลหะทองแดง โดยขุดแร่ที่นครจันทึก จังหวัดนครราชสีมา ได้มีการชักลากพระไปยังพระอุโบสถในวันศุกร์ที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๙ ในการนี้เป็นเหตุให้พระยายมราชและทนาย ๒ คน ถูกตะเฆ่ที่ใช้สำหรับที่ใช้ลากพระทับตาย

๒. พระวิหารและการเปรียญ

สร้างในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อสร้างโดยเจ้าพระยายมราช (บุญนาค)

---

[๑] กรมศิลปากร, **โลหะปราสาท วัดราชนัดดารามวรวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๘), หน้า ๓๔.

๓. โลหะปราสาทวัดราชนัดดาฯ

ภาพ โลหะปราสาทวัดราชนัดดาฯ

ที่มา: ปริยา ศุภวงศ์, อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม**, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖.

สร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ที่จะสร้างเจดีย์ประธานของวัดให้มีรูปแบบไม่เหมือนใคร ประกอบกับได้แรงบันดาลใจมาจากพุทธประวัติที่นางวิสาขา บุตรีของธนัญชัยเศรษฐี แห่งเมืองราชคฤห์ สร้างโลหะปราสาทถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ มีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำและจากคัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารเมืองลังกา ที่ได้กล่าวถึงพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย กษัตริย์แห่งกรุงอนุราธบุรีประเทศลังกาทรงสร้างโลหะปราสาท ๙ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง หลังคามุงด้วยแผ่นทองแดง พระสงฆ์อาศัยอยู่แต่ละชั้นตามความรู้ ลดหลั่นจากบนลงมา สำหรับโลหะปราสาทวัดราชนัดดานี้จึงเป็นองค์ที่ ๓ ของโลก มีลักษณะทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบไทยโดยเฉพาะ เป็นโลหะปราสาท ๓ ชั้น มียอดทั้งหมด ๓๗ ยอด หมายถึง โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ การสร้างปราสาทในรัชกาลของพระองค์สำเร็จเพียงปราสาทโกลน ยังไม่ได้ถือปูนก็สิ้นรัชกาล[๑]

---

[๑] กรมศิลปากร, "วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์," **ศิลปวัฒนธรรมไทย, เล่ม ๔**, (กรุงเทพมหานคร: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, ๒๕๑๕), หน้า ๔๖.

(๑๓) วัดเทพธิดารามวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

สภาพฐานะและสถานที่ตั้ง วัดเทพธิดาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๗๐ ถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จเด็จพระปรมินทรมหาเจษฎาบดินทร์ รัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าชายลดาวัลย์ ต้นราชสกุล “ลดาวัลย์ ณ อยุธยา” พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาเอมน้อย) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างวัดเทพธิดาราวรวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๙ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิลาศ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระปิยราชธิดา และสำเร็จเรียบร้อยเมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๒ [๑]

วัดเทพธิดารามวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้สร้างเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ โดยทรงโปรดฯ ให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าชายลดาวัลย์ (ต่อมาได้เป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี ในรัชกาลที่ ๔) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ณ ตำบลสวนหลวงพระยาไกร ริมคลองหลอด อันเป็นคลองสำคัญที่ขุดเชื่อมกับคลองรอบกรุงด้านทิศตะวันออกของกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นเส้นทางคมนาคมอันสำคัญในสมัยนั้น โดยใช้เวลาในการสร้าง ๔ ปี แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จผูกพัทธสีมาด้วยพระองค์เอง การสร้างวัดเทพธิดารามในครั้งนั้น พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ทรงได้บริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมด้วย[๒]

ภายหลังการเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงทรงปฏิบัติพระราชภารกิจในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบเนื่องต่อมาอย่างสม่ำเสมอ ด้วยที่ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกตามแบบแผนประเพณีนิยม[๓] ทรงบำรุงคณะสงฆ์

---

[๑] กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, **ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑๘-๒๔๐.

[๒] สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, ” วัดวาอารามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.“, **พระเกียรติคุณพระบรมจักรีวงศ์**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖.

[๓] สมใจ นิ่มเล็ก, สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” **๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑) หน้า ๑๐๒.

เป็นอย่างดียิ่ง ทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์อย่างมากมายในการสร้าง บูรณะ และปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ ทั้งในเขตพระนครและนอกเขตพระนคร ทั้งยังทรงชักชวนบุคคลต่างๆ ให้ช่วยกันทำบุญด้วยการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัด วัดใดที่ถวายขันเป็นพระอารามหลวง ก็จะได้รับราชทานทรัพย์ช่วย[๑]

วัดเทพธิดาราม หรือ วัดพระยาไกรสวนหลวง[๒] เป็นพระอารามหลวงแรกใน ๓ พระอารามที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๗๙[๓] ภายหลังการเสด็จขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. ๒๓๖๗) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าวิลาส พระธิดาพระองค์ใหญ่ที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาบางเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ทั้งยังทรงเป็นพระราชธิดาที่ทรงพระเมตตาโปรดปรานอย่างยิ่งด้วยที่รับราชการใกล้ชิดพระองค์ตลอดมา ซึ่งภายหลังต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๘๑ ทรงได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ นับเป็น พระราชธิดาที่ได้รับพระราชอิสริยยศใหญ่ยิ่งเหนือกว่าพระราชธิดาทั้งปวง และมีผู้คนยำเกรงมาก[๔]

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม

ที่มา : ประวัติวัดเทพธิดาราม, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดจงเจริญ, ม.ป.ป.), หน้า ๘.

---

[๑] กรมศิลปกร, **วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๘.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

[๓] อ้างแล้ว, ประวัติวัดเทพธิดาราม, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดจงเจริญ, ม.ป.ป.), หน้า ๑.

[๔] อ้างแล้ว, **วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์**, หน้า ๑๘.

สมัยรัชกาลที่ ๕ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ที่ทรุดโทรม อาทิ หลังคาพระอุโบสถ[๑] พระอุโบสถขนาดกว้าง ๑๓. ๒๐ เมตร ยาว ๒๗.๒๐ เมตร ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ภายในประดิฐฐาน พระประธานซึ่งสลักด้วยศิลาสีขาวปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๔ นิ้ว สูง ๒๐ นิ้ว เรียกกันว่า “หลวงพ่อขาว” ไม่ทราบประวัติการสร้างหรือที่มา กล่าวกันว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้อัญเชิญมาจากพระบรมมหาราชวัง พระพุทธรูปนี้ประดิษฐานอยู่เหนือเวชยันต์บุษบก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันโปรดฯ พระราชทานนามว่า “พระพุทธเทววิลาส” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔[๒]

๒. พระวิหาร

ตั้งอยู่ถัดไปทางด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ ลักษณะคล้ายกันกับพระอุโบสถ จะแตกต่างกันตรงที่ขนาดที่ย่อมกว่า คือ กว้าง ๑๓.๒๐ เมตร ยาว ๒๒.๒๐ เมตร ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒.๕๐ เมตร ประทับนั่งบนอาสนะฐานสิงห์ประกอบหน้ากระดานบัวหงายซ้อนกัน ๕ ชั้น สิ่งสำคัญภายในพระวิหารนอกจากพระประธานแล้วยังมีรูปหมู่อริยสาวิกา (ภิกษุณี) ซึ่งได้รับเอตทัคคะในฝ่ายภิกษุณีบริษัทหล่อด้วยดีบุกประดิษฐานอยู่ด้วย ๕๒ องค์[๓]

๓. พระปรางค์

ภาพ พระปรางค์ วัดเทพธิดาราม

ที่มา : ประวัติวัดเทพธิดาราม, (กรุงเทพมหานคร :ห้างหุ้นส่วนจำกัดจงเจริญ, ม.ป.ป.), หน้า ๘.

---

[๑] กรมการศาสนา, **ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนาตอน ๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔๐.

[๒] ประวัติวัดเทพธิดาราม, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดจงเจริญ, ม.ป.ป.), หน้า ๘.

[๓] กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, **ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา**, หน้า ๒๑๘-๒๔๐.

มีทั้งหมด ๔ องค์ ตั้งอยู่ประจำทิศทั้ง ๔ เหนือมุมกแพงแก้วรอบพระอุโบสถ พระปรางค์ทั้ง ๔ องค์นี้มีฐานทักษิณยกสูงทรงแปดเหลี่ยม องปรางค์สูงประมาณ ๕ เมตร ที่ซุ้มปรางค์บริเวณเรือนธาตุแต่ละองค์มีรูปท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ได้แก่ ท้าวธตรบ วิรุณหก วิรูปักษ์ และกุเวร ประจำรักษาทิศทั้งสี่ใต้องค์ปรางค์ทำเป็นห้องประดิษฐานพระพุทธรูป

๔. พระเจดีย์

ลักษณะเป็นพระเจดีย์รายรอบพระวิหาร แบบเจดีย์รงระฆังเหลี่ยมย่อมมุมตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมตัดมุม มีทั้งสิ้น ๑๔ องค์

๕. ศาลาราย

แบ่งเป็นศาลรายคร่อมกำแพงแก้ว ฐานเตี้ยรอบพระอุโบสถทั้ง ๔ ด้าน ด้านละ ๒ หลัง รวม ๘ หลัง คือสร้างเป็นศาลา โถงก่ออิฐถือปูนคร่อมกำแพงพระอุโบสถเพื่อใช้ประโยชน์ได้ทั้งด้านนอกและด้านใน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศาลา ๒ หน้า ศาลาอีก ๔ หลังอยู่บริเวณด้านหน้าและด้านทิศใต้ของพระวิหารด้านละ ๒ หลัง ทำเป็นศาลาพื้นประชิดกำแพง และที่ทางออกด้านหลังพระวิหาร (ด้านทิศตะวันตก) ทำเป็นศาลาโถง หลังคาซ้อน ๒ ชั้น คร่อมทางเข้า/ออกซึ่งเป็นเส้นทางสู่เขตสังฆวาส ที่กำแพงด้านทิศเหนือด้านการเปรียญทำเป็นศาลายพื้นสูงที่มุมกำแพง ๒ หลัง[๑]

(๑๔) วัดมกุฏกษัตริยารามวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมถนนและคลองผดุงกรุงเกษม ด้านใกล้ถนนราชดำเนินนอก หลังจากขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูพระนครชั้นนอก

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดมกุฏกษัตริยารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวง ชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริที่จะให้มีวัดเรียงรายอยู่ตามชายคลองเหมือนที่กรุงศรีอยุธยา จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดขึ้นเคียงคู่กับวัดโสมนัสวิหาร การก่อสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๑๑ ในขั้นแรกโปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อว่า วัดนามบัญญัติ ไปพลาง ๆ ก่อน เมื่อสิ้นรัชกาลจึงค่อยเรียกนามพระราชทานว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม อันเป็นนามตามพระปรมาภิไธย

วัดมกุฏกษัตริยารามวรวิหารสร้างขึ้นตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูพระนครชั้นนอก และสร้างวัดโสมนัสวิหาร เพื่อ

---

[๑] อ้างแล้ว, กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศาสนา, **ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา**, หน้า ๒๑๘-๒๔๐.

อุทิศพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีแล้วในปี พ.ศ.๒๓๙๙ มีพระราชดำริว่าสมัยอยุธยามีการสร้างวัดเรียงรายตามคูเมือง เช่น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าบรมโกศ) ทรงสร้างวัดกุฎีดาวริมคูเมืองตรงข้ามกับวัดสมณโกฏิของพระมเหสี ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระราชประสงค์สร้างวัดส่วนพระองค์คู่กับวัดโสมนัสวิหาร ณ ริมคลองผดุงกรุงเกษมทางเหนือ ใกล้กับป้อมหักกำลังดัษกร โปรดให้ซื้อที่สวนของราษฎรติดต่อกับเขตวัดโสมนัสวิหารสร้างพระอารามทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กลองสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม เป็นนายช่าง พระยามหานุภาพเป็นนายงานในการก่อสร้างนั้น ท่านทั้งสามได้วางแผนผังวัดให้คล้ายกับวัดโสมนัสวิหาร เนื่องจากพื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นสวนของราษฎร พระองค์จึงโปรดให้ซื้อที่สวนของราษฎรติดกับเตวัดโสมนัสวิหารและทำการถมที่ เมื่อการปรับพื้นที่เรียบร้อยแล้ว จึงเริ่มก่อสร้างฐานพระวิหาร ฐานวิหารคดฐานพระเจดีย์และฐานพระอุโบสถ[๑]

ครั้นถึง พ.ศ.๒๔๑๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาวางศิลาฤกษ์ทรงเร่งรัดให้การก่อสร้างกุฏิเสนาสนะ ให้เสร็จทันเปิดก่อนวันเข้าพรรษา และเมื่อการก่อสร้างเสนาสนะเสร็จตามพระราชประสงค์ในปี พ.ศ.๒๔๑๑ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดในวันศุกร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง พ.ศ.๒๔๑๑ โปรดให้นิมนต์พระจันทรโคจรคุณ (จุนทรสี ยิ้ม) และพระภิกษุอีก ๒๐ รูปจากวัดบวรนิเวศวิหาร มาประจำในพระอาราม โปรดพระราชทานนามว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม” แต่ชื่อวัดเป็นพระปรมาภิไธยของพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการมิกล้าจะกราบทูลออกชื่อวัด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เรียกว่า “วัดพระนามบัญญัติ” แทน และสิ้นรัชกาลของพระองค์แล้ว จึงให้เรียกว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม” แต่ก็มีการเรียก “ วัดพระนามบัญญัติ” ต่อมาถึง ๒๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงประกาศให้เรียกว่า “ วัดมกุฏกษัตริยาราม” ตามพระราชประสงค์ เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓[๒]

---

[๑] วัดมกุฏกษัตริยาราม ราชวรวิหาร, **ประวัติวัดมกุฏกษัตริยาราม ราชวรวิหาร**, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๑-๒๒.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๘.

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ วัดมกุฏกษัตริยารามวรวิหาร

ที่มา : วัดมกุฏกษัตริยาราม ราชวรวิหาร, **ประวัติวัดมกุฏกษัตริยาราม ราชวรวิหาร**, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๑-๒๒.

ในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม มีลักษณะของจิตรกรรมไทยร่วมสมัยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกปะปนอยู่[๑]

ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสวัด ผนังภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมพระอุโบสถมีลายพระมหามงกุฎอันเป็นตราประจำรัชกาลที่ ๔ ทั้งที่หน้าบันและด้านบนของซุ้มประตูหน้าต่าง เช่นเดียวกันผนังด้านในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมอันหลากหลายแตกต่างจากวัดอื่นเช่นเรื่องพระสาวกในบาลีและอรรถกถาพระอัครสาวก ๑๑ พระองค์อัครสาวิกา ๘ องค์ภาพการบำเพ็ญกรรมฐานสิ่งที่พึงปฏิบัติเนื่องด้วยธรรมวินัยธุดงควัตรบนบานหน้าต่างและบานประตูด้านในเขียนพระสูตรที่เป็นคาถาด้วยตัวอักษรบรรจงเป็นต้น

๒. พระเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงระฆังมีระเบียงคดล้อมรอบ

[๑] สมชาย มณีโชติ, **จิตรกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

๓. พระวิหาร ตั้งอยู่ด้านหน้าเขตพุทธาวาส ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยขนาด ๗ ห้อง

(๑๕) วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ระดับ วรมหาวิหารใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นวัดเริ่มแรกในระบอบประชาธิปไตยที่งดงามด้วยสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายในบริเวณวัดมีพระเจดีย์ศรีมหาธาตุเป็นปูชนียสถานสำคัญ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จ พระสัมมนาสัมพุทธเจ้า ดินจากสังเวชนียสถาน และต้นพระศรีมหาโพธิ์จากประเทศอินเดีย

๑) สถานที่ตั้ง

วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ระดับ วรมหาวิหารตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ใกล้กับวงเวียนอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดที่สร้างขึ้นหลังจากที่คณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ หรือระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ การเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้นนำมาซึ่งความขัดแย้งทางการเมืองจนก่อให้เกิดเหตุการณ์ “กบฏบวรเดช” ที่เกิดการสู้รบกัน ณ ท้องทุ่งบางเขนต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ รัฐบาลได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์สถานการณ์สู้รบเรียกว่าอนุสาวรีย์อำนวยสงคราม หรืออนุสาวรีย์หลักสี่ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ฯพณฯ พลตรีหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ได้เสนออนุมัติเงินเพื่อสร้างวัดให้เป็นอนุสรณ์สถานแห่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้อยู่ใกล้ ๆ กับอนุสาวรีย์หลักสี่และเป็นการอุทิศบุญกุศลให้กับวีรชนผู้เสียชีวิตในสงครามครั้งนั้น คณะรัฐมนตรีจึงลงมติเห็นชอบให้สร้างวัดขึ้นเรียกว่า “วัดประชาธิปไตย”

ขณะที่ดำเนินการอยู่นั้นรัฐบาลได้ส่งทูตพิเศษ ซึ่งมีนาวาเอกหลวงธำรง นาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าคณะไปเจริญสันถวไมตรีกับต่างประเทศในภาคพื้นเอเชีย จึงได้ขอพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กิ่งตอนของต้นศรีมหาโพธิ์ ๕ กิ่ง และดินจากสังเวชนียสถานจากรัฐบาลอินเดียตั้งแต่วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ และเห็นสมควรนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ที่พระเจดีย์และต้นศรีมหาโพธิ์นำมาปลูกไว้กลางเกาะคูน้ำของวัดที่สร้างขึ้นใหม่นี้ เพื่อเป็นศิริมงคลจึงตั้งชื่อใหม่ว่า “วัดพระศรีมหาธาตุ” ซึ่งต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้รับ

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร จึงเป็นวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๘๕[๑]

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระเจดีย์ศรีมหาธาตุ

ภาพ พระเจดีย์ศรีมหาธาตุ ภายในประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นตามเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา ได้รับรูปแบบมาจากพระศรีรัตนเจดีย์ (พระเจดีย์ทอง) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นด้วยเทคนิคสมัยใหม่ กรรมวิธีคอนกรีตเสริมเหล็ก ไม่ได้ก่ออิฐถือปูนแบบช่างโบราณ (เรียงอิฐขึ้นไปทีละชั้นและฉาบปูนทับ) เป็นวิธีการก่อสร้างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ถือเป็นเจดีย์แบบไทยประยุกต์ สมัยใหม่องค์แรก (ลักษณะเดียวกันนี้คือเจดีย์ยุทธหัตถี จังหวัดสุพรรณบุรี) เจดีย์ศรีมหาธาตุสูง ๓๘ เมตรได้ออกแบบรูปทรงและรายละเอียดเพื่อให้เหมาะสมกับกรรมวิธีการก่อสร้าง ชั้นฐานมีชานเดินได้โดยรอบองค์พระเจดีย์และมีกำแพงล้อมรอบอีกชั้น มีทางขึ้นลง ๔ ด้าน ที่องค์พระเจดีย์มีซุ้มประตูเปิดเข้าออกได้ทั้ง ๔ ด้าน พร้อมมีซุ้มช่องให้แสงผ่านได้อีก ๔ ช่อง ที่บานและกรอบประตูลงรักปิดทอง เขียนลายรดน้ำลายพุ่มข้าวบิณฑ์หน้าสิงห์ ส่วนชั้นมาลัยเถา ๓ ชั้น โดยเฉพาะในชั้นบนจะเจาะช่องแสงเพื่อให้แสงสว่างเข้าภายในเป็นจังหวะโดยรอบองค์พระเจดีย์ บนองค์ระฆังจะไม่มีบัลลังก์เหมือนเจดีย์แบบไทยโดยทั่วไป (พบนิยมในเจดีย์มอญ) ส่วนยอดที่เป็นปล้องไฉนก็จะลดรูปแบบให้ง่าย โดยใช้

---

[๑] มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, **มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ๑๑๓ ปี ย้อนอดีตสู่อนาคต**, (กรุงเทพมหานคร: ดอกเบี้ย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙.

แบบอย่างของบัวกลุ่ม ตามลักษณะของเจดีย์ย่อมุมไม้ ยอดบนสุดประดับฉัตร (นิยมในเจดีย์แบบเชียงแสนหรือเจดีย์มอญ)

ภายในพระเจดีย์องค์ใหญ่นี้ มีพระเจดีย์องค์เล็กปิดทองทั้งองค์รูปแบบเดียวกันประดิษฐานอยู่ ตรงกลางเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ได้อัญเชิญมาจากประเทศอินเดีย (โดยรัฐบาลอินเดียส่งมอบ ซึ่งถือเป็นพระบรมสารีริกธาตุที่มีการมอบกันโดยรัฐบาลทั้ง ๒ ประเทศ) ระหว่างผนังด้านในของพระเจดีย์องค์ใหญ่กับพระเจดีย์องค์เล็กก็มีทางเดินได้รอบและที่ผนังทำเป็นช่องสำหรับบรรจุอัฐิของรัฐบุรุษผู้ทำคุณประโยชน์ไว้ ๑๑๒ ช่อง เหมือนวิหาร Pantheon ของฝรั่งเศส[๑]

๒. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถทรงจัตุรมุข ภายในประดิษฐานพระศรีสัมพุทธมุนี

ที่มา : เกษม ชำนาญดี, **พลังปัญญา...๑๑๓ ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๘.

สร้างอย่างพระที่นั่งจัตุรมุข ได้แบบอย่างมาจากพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ใบเสมาที่แสดงสัญลักษณ์ของพระอุโบสถจะอยู่ภายในด้านหน้า ผนังภายในมีภาพปั้นนูนต่ำที่มีลักษณพิเศษกว่าอุโบสถของวัดอื่น ๆ โดยปั้นเป็นรูปปูชนียสถานที่สำคัญในภูมิภาคต่าง ๆของไทย เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ วัดพระธาตุพนม วัดพระปฐมเจดีย์ ประดับไว้เป็นระยะ ๆ ด้านบนฝ้าเพดานประดับด้วยลวดลายดาวเพดานที่สวยงาม (เช่นเดียวกับที่วัดหน้าพระเมรุอยุธยา) มุขด้านหน้า (ทิศตะวันออก) เป็นทางเข้า มุขด้านหลังประดิษฐานพระศรีสัมพุทธมุนีพระประธาน (พระพุทธชินราชจำลอง ข้อสังเกตพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยจะมีหลายแบบ แต่แบบพระพุทธชินราชจะมีลักษณะเด่นพิเศษคือ นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ จะยาวเสมอกัน ถือเป็นลักษณะของมหาบุรุษอย่างหนึ่ง พระพุทธบารมี

---

[๑] เกษม ชำนาญดี, **พลังปัญญา...๑๑๓ ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๘.

ปกปัฐพีเฉลิมพระเกียรติของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครก็มีลักษณะเดียวกัน) มุขด้านใต้เป็นที่ตั้งอาสนสงฆ์ ส่วนมุขด้านทิศเหนือเป็นที่สาธุชน ต่อจากมุขด้านทิศเหนือและใต้เป็นวิหารคดล้อมรอบผนังด้านในวิหารคดประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ซึ่งจะเป็นที่ศึกษารูปแบบและพุทธลักษณะของพระพุทธรูปได้อย่างดีแห่งหนึ่ง[๑]

๓. ต้นพระศรีมหาโพธิ์

รัฐบาลอินเดียมอบกิ่งตอนพระศรีมหาโพธิ์ ๕ กิ่งมาพร้อมกับพระบรมสารีริกธาตุและดินจากสังเวชนียสถาน ปลูกที่วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร ๒ กิ่ง บริเวณเกาะรูปวงกลมกลางสระน้ำทั้งด้านทิศเหนือและใต้ (อีก ๓ กิ่งไปปลูกที่วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม)

วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่และวัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช) วัดพระศรีมหาธาตุได้ชื่อว่าเป็นวัดเริ่มแรกของระบอบประชาธิปไตยที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น รัฐบาลได้ให้สถาปนิกออกแบบพร้อมร่วมคิดร่วมสร้างกันอย่างดีเยี่ยมและถือว่าเป็นแบบฉบับของสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ที่ฝากฝีมือไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็น กับทั้งเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของชาวพุทธทั้งหลาย ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุ ดินจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง พร้อมต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เป็นกิ่งตอนจากต้นเดิมที่พระพุทธเจ้าประทับจนตรัสรู้ จึงเป็นสถานที่สำคัญของท้องถิ่นที่ควรรู้จักและเข้ากราบนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ รวมทั้งชมสิ่งต่าง ๆของวัด ซึ่งถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของเขตบางเขนและของเมืองไทย[๒]

(๑๖) วัดราชสิงขร

๑) สถานที่ตั้ง

ถนนเจริญกรุง แขวงวัดพระยาไกร เขตบางคอแหลม กรุงเทพฯ ๑๐๑๒๐

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดราชสิงขร พระอารามหลวงสันนิฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (๒๒๗๕-๒๓๐๑) ซึ่งเป็นช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงแล้ว ได้ทรงอัญเชิญ “หลวงพ่อแดง” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ปางมารวิชัยหล่อด้วยสัมฤทธิ์แต่มีสีแดงมาจากอยุธยา มาประดิษฐานที่วัดนี้ เพื่อเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไป ต่อมากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้ทรงทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เป็นการส่วนพระองค์โดมิได้ออกพระนาม แต่ได้ปรากฏหลักฐานของใบเสมา

---

[๑] อ้างแล้ว, เกษม ชำนาญดี, **พลังปัญญา...๑๑๓ ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร**, หน้า ๒๔๙.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘.

หินชนวนที่ฝังติดกับผนังด้านนอกพระอุโบสถทั้ง8ทิศอันเป็นพุทธศิลป์ที่ทรงโปรดทำเป็นการเฉพาะพระองค์

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

ภาพ พระอุโบสถ วัดราชสิงขร

๑. พระอุโบสถ สันนิษฐานว่าพระองค์เจ้าหญิงพิกุลทองและพระองค์เจ้าหญิงเกษร พระธิดาในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ โดยสร้างเป็นแบบศิลปะราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ อุโบสถหลังเก่า ของวัดต่อมาถูกยกเป็นวิหาร ขนาดเล็ก จุภิกษุได้ประมาณ ๒๐ รูป ตามพระวินัย มีหลังคาชั้นเดียว เป็นอิทธิพลลักษณะหน้าต่างที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอน กลาง ตั้งอยู่หน้าศาลาการเปรียญหลังปัจจุบัน ปัจจุบันคงเหลือแต่เพียงพระประธานเป็นพระพุธรูปศิลปะอยุธยา พระพักตร์แบบอู่ทอง ปางมารวิชัย เดิมเรียกกันว่าหลวงพ่อขาวบ้าง พระอู่ทองบ้าง เก็บรักษาอยู่ในบริเวณวิหารคดที่สร้างขึ้นใหม่ ล้อมกั้นเขตบริเวณอุโบสถ วิหาร และสถูปเจดีย์ที่บูรณะ ปฏิสังขรณ์ใหม่ เป็นเขตพุทธาวาสดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

๒. หลวงพ่อแดง

ภาพ : หลวงพ่อแดง วัดราชสิงขร

เป็นพระพุทธรูปเนื้อสำริดแก่ทองคำปางมารวิชัย ศิลปะเป็นแบบอยุธยาที่มีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย เป็นพระพุทธรูปเนื้อสำริดแกมทองคำ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒.๑๐ เมตร ความสูงวัดจากฐานขององค์พระ ถึงยอดพระเกศ ๒.๙๐ เมตร ศิลปะแบบอยุธยา ที่มีอิทธิพลของ

ศิลปะสุโขทัยเข้าปน มีความงดงามมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพักตร จนทำให้เกิดการขนานนามท่านว่าหลวงพ่อพระพุทธสุโขทัยเวลาต่อมาพระศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่ของวัดเป็นพระพุทธรูปขนาด ใหญ่ที่มีการทยอยชะลอลงมาจากกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ระยะที่กำลังใกล้เสียกรุงแล้วหลบหนีออกจากสถานที่ที่ไม่ปลอดภัย ในภาวะสงคราม ต้องทำกันโดยการผูกแพแล้วนำพระพุทธรูปนอนบนแพ มัดจนแน่นหนาด้วยหวายแล้วคว่ำแพให้องค์พระพุทธรูปอยู่ในน้ำ เพื่อเป็นการอำพรางทั้งข้าศึกศัตรู หลวงพ่อแดงลอยน้ำมาขณะล่องแพมาใกล้วัดราชสิงขร ด้วยกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก เนื่องจากเป็นฤน้ำหลาก ทำให้การควบคุมแพเป็นไปลำบาก แพเสียหลักและแตกจนทำให้หลวงพ่อแดงจมลงที่ฝั่งตรงข้ามกับวัด และยังไม่สามารถนำหลวงพ่อขึ้นจากน้ำได้ จนกระทั่งหน้าแล้งฤดูน้ำลดจึงได้นำหลวงพ่อขึ้นจากน้ำ อัญเชิญขึ้นมาสู่วัดราชสิงขรประดิษฐานอยู่กลางแจ้ง ปรากฏว่าเมื่อชำระคราบตะไคร่น้ำออกแล้วเกิดสนิมแดงขึ้นจับทั่วองค์หลวงพ่อ ชาวบ้านจึงพากันนิยมเรียกท่านว่าหลวงพ่แดงปรากฏกิตติศัพท์ด้านความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เลื่องลือและนับถือเลื่อมใส

๓. สถูปเจดีย์

มี ๒ องค์ประดิษฐานอยู่ทางด้านหน้าพระของสถูปเจดีย์ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

(๑๗) วัดบวรมงคลราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดบวรมงคล เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหารตั้งอยู่เลขที่ ๑๖๕ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๒๙ ไร่ ๒ งาน ๒๕ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดบวรมงคลราชวรวิหาร เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อ "วัดลิงขบ" ต่อมาสมเด็จพระบวรราชเจ้ากรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ได้ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ เพื่อให้ชาวมอญมีสถานที่ในการ

ประกอบศาสนากิจต่างๆ ตามประเพณีทรงพระราชทานนามว่า "วัดบวรมงคล" เมื่อถึงปี ๒๔๖๒ ได้เปลี่ยนจากวัดมอญมาเป็นวัดธรรมยุตและเริ่มมีพระสงฆ์ไทยมาจำพรรษา ถือเป็นวัดที่มีชื่อเสียงอย่างมากในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ พระอุโบสถ

เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาลด ๓ ชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันเป็นรูปพัดยศอยู่กลาง ล้อมรอบด้วยลายเครือเถา เพดานเขียนเป็นลวดลายจีนแต่ปัจจุบันลบเลือนหมดแล้ว ผนังภายในฉาบปูน ที่มุมทั้งสี่ของพระอุโบสถมีพระเจดีย์ทิศประจำอยู่ทุกมุม

หลังคาลด ๓ ชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกาหน้าบันเป็นรูปพัดยศและลายเครือเถา เพดานเขียนลายจีนบานประตูหน้าต่างทาสีแดง มุมทั้งสี่มีพระเจดีย์ระจำทิศสวนเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๙ อยู่ในบริเวณลานวัดริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นสวนสาธารณะและลานคนเมือง เปิดใช้เป็นสถานประกอบกิจกรรมทางศาสนา

๒. พระประธาน

ภาพ : พระประธาน

พระประธาน ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น หน้าตักกว้าง ๓ เมตร ๔๐ เซนติเมตรสูงจากฐานถึงพระรัศมี ๗ เมตร ๔๕ เซนติเมตรปางมารวิชัย พร้อมพระอัครสาวกซ้าย ขวา

๓. เจดีย์หงษา

สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นเจดีย์หมู่ ๙ องค์ ประกอบด้วยเจดีย์ใหญ่ ๑ องค์ และละองค์บริวาร ๘ องค์ อยู่บนฐานเดียวกัน ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นศิลปมอญ

เป็นพระเจดีย์ทรงมอญ ลักษณะศิลปกรรมแบบมอญ สร้างสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นพระเจดีย์หมู่รวม ๙ องค์ ประกอบด้วยพระเจดีย์ใหญ่ ๑ องค์ และพระเจดีย์ องค์บริวาร ๘ องค์ อยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยม อยู่หน้าวัด

๔. พระวิหารคด

หลังคาคร่อมกำแพงพระอุโบสถ มีประตูเข้าออกได้ ๔ ทิศ ภายในพระวิหารคดประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยรอบพระอุโบสถรวม ๑๐๘ องค์

(๑๘) วัดคฤหบดี

๑) สถานที่ตั้ง

วัดคฤหบดี เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่เลขที่ ๙๕๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๑๕ ไร่

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดคฤหบดีเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญเป็นวัดที่พระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู่) ต้นสกุล "ภมรมนตรี" เป็นผู้สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ สร้างเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๗ แต่เดิมนั้น พระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู่) ข้าราชการกรมพระคลังมหาสมบัติในรัชการที่ ๓ ซึ่งยกที่ดินอันเป็นนิวาสถาน เดิมของตนสร้างขึ้นและได้รับพระราชทานนาม วัดอันมีความหมายว่าวัดผู้มีฐานะอันร่ำรวย ซึ่งคงเป็นจริงดังนั้น เพราะท่านผู้นี้เป็นผู้ใกล้ชิด และมีส่วนสำคัญในพระราชกรณียกิจด้านการค้าสำเภาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เหตุที่พระยาราชมนตรีอุทิศบ้านสร้างวัดก็เพราะได้รับพระราชทาน บ้านหลวงให้อยู่ในบริเวณใกล้พระราชวัง

พระยาราชมนตรีบริรักษ์ได้ถวายตัวเข้ารับราชการตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงกรมเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ครั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติได้โปรดตั้งนายภู่จางวางเป็นพระยาราชมนตรีบริรักษ์จางวางมหาดเล็ก และได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นว่า การพระคลังมหาสมบัติ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบ้านที่พระศรีสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) อาศัยอยู่ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของท่าพระ (ท่าช้างวังหลัง) ให้พระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู่) ได้อยู่อาศัยใหม่ พระยาราชมนตรีฯ จึงได้ยกบ้านเดิมของท่านให้สร้างเป็นวัด และนำความน้อมเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระองค์ได้ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง พร้อมกับพระราชทานนามว่า "วัดคฤหบดี" และได้พระราชทานพระแซกคำ ไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถด้วยเมื่อสร้างวัดคฤหบดีแล้ว ท่านได้รับพระราชทานพระพุทธรูปทองคำล่ำค้าองค์หนึ่งให้ ประดิษฐานให้เป็นพระประธานในอุโบสถ พระพุทธรูปองค์นี้คือ พระแซกคำ (หรือบางแห่งเขียนพระแทรกคำ) พระพุทธรูปไม่ใหญ่โตนักแต่มีค่าควรเมือง

ในรัชการที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ไปทำศึกเวียงจันทน์ได้อัญเชิญพระแซกคำกลับมาถวายสมเด็จพระนั่งเกล้าพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้ประดิษฐานไว้ที่ฐานชุกชีที่วัดอรุณราชวรารามซึ่งเคยประดิษฐานพระแก้วมรกต เมื่อครั้งกรุงธนบุรีนัยว่าเพราะพุทธลักษณะคล้ายกันมาก ผิดตรงที่พระแซกคำเป็นพระพุทธรูปที่สร้างด้วยทองลูกบวช ซึ่งใช้วิธีหล่อ มิใช่แกะสลักเช่นพระแก้วมรกตจึงทำให้ลวดลายคมชัดยิ่งกว่า ต่อมาพระยาราชมนตรี (ภู่) ต้นสกุลภมรมนตรี ซึ่งเป็นข้าราชบริพารเก่าแก่มาตั้งแต่ครั้งยังทรงกรมสร้างวัดคฤหบดีขึ้นน้อม

ถวายเป็นราชอารามหลวง พระบาทพระนั่งเกล้าฯ จึงได้พระราชทานพระแซกคำไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถดังกล่าว

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดคฤหบดีครั้งใหญ่ ทำให้อาคารเสนาสนะต่างๆ มีสภาพถาวรมั่นคงเป็นที่พอพระราชหฤทัยและได้พระราชทานตราประจำรัชกาลพระองค์ประดิษฐานไว้จนกระทั่งบัดนี้

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถทรงจีน

ภาพ พระอุโบสถทรงจีนวัดคฤหบดีหลังคาลด ๒ ชั้นไม่มีช่อฟ้าใบระกา

พระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู่) ต้นสกุลภมรมนตรี ได้ยกบ้านเดิมของท่านให้สร้างเป็นวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ และพระองค์ได้พระราชทานพระแซกคำไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถด้วย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ทำการปฏิสังขรณ์วัดคฤหบดีครั้งใหญ่ และได้ทรงพระราชทานตราประจำรัชกาลพระองค์ท่านประดิษฐานไว้จนทุกวันนี้

๒. หลวงพ่อแซกคำ

ภาพ หลวงพ่อแซกคำ

พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่มีประชาชนเข้ามากราบไหว้สักการะขอพร ทำให้มีผู้คนเข้ามาภายในวัด บริเวณด้านหน้าวัดเป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ มีความสวยงามและสะอาดสะอ้าน แสดงให้เห็นถึงการจัดระบบการทำความสะอาดเป็นอย่างดีอย่างไรก็ตามหลวงพ่อแซกคำเป็นพระประธานในพระอุโบสถหลวงวัดคฤหบดีได้มาประดิษฐานที่วัดนี้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระยาราชมนตรีฯ ในหลวงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยนั้นพระยาราชสุภาวดี (เจ้าพระยาบดินทรเดชา) เป็นแม่ทัพ เสร็จจากศึกปราบกบฏเวียงจันทน์แล้วได้ยึดทรัพย์สมบัติกลับเข้ากรุงเทพรัตนโกสินทร์มากมาย รวมทั้งพระพุทธรูปสำคัญ คือ พระแซกคำ ซึ่งรอดหูรอดตาจากคราวเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกตีลาวในรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี

พระแซกคำ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองนพคุณ (ทองคำโบราณ) ศิลปะแบบเชียงแสนยุคปลาย (พ.ศ.๑๖๐๐-๑๘๐๐) ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๘ นิ้ว ที่เรียกว่า เชียงแสนสิงห์สาม ดูจากพระเศกเป็นซ่อเปลวงเพลิงถอดได้ ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี มีอายุราว ๙๐๐ กว่าปี พระพุทธรูปเป็นทองคำนพคุณแท้จริง ดูเหมือนว่า มาจากเวียงจันทน์ จริงๆ แต่มีอายุราว ๙๐๐ ปี ในสมัยสุโขทัยตอนปลายถึงสมัยพระนางจามเทวีสร้างเมืองหริญภุชัย

พระแซกคำเป็นพระพุทธรูปที่ประวัติเกี่ยวข้องกับพระแก้วมรกตมาตลอด เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชอัญเชิญ พระแก้วมรกตมาจากนครเชียงใหญ่ กลับไปยังล้านช้าง ซึ่งตรงกับช่วงกลางสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ทรงประดิษฐานพระแก้วมรกตไว้คู่กับพระแซกคำองค์นี้ ต่อมาเมื่อทรงย้ายพระราชธานีจากหลวงพระบางลงมายังเวียงจันทน์ ก็โปรดให้เชิญพระแก้วมรกต พระบางและพระแซกคำ ลงไปประดิษฐาน ณ ราชธานีใหม่ด้วย พระแซกคำจึงนับเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญองค์หนึ่งยิ่ง ถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มากองค์

๓. พระวิหาร

พระวิหาร มีลักษณะและขนาดเช่นเดียวกับพระอุโบสถและตั้งอยู่คู่กันภายในบริเวณกำแพงแก้ว ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ หลายองค์

(๑๙) วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร

วัดมหาพฤฒาราม วรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่บนถ.มหาพฤฒาราม แขวงมหาพฤฒาราม เขตบางรัก

๑) สถานที่ตั้ง

วัดมหรรณพาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๒๖๑ ถนนตะนาว แขวงเสาชิงช้า เขตพระนครกรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐ มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๒ งาน ๓๗ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดมหาพฤฒาราม เดิมชื่อว่า วัดท่าเกวียน หรือบางครั้งก็เรียกว่า วัดตะเคียน[๑]

วัดมหาพฤฒารามเป็นวัดโบราณที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของคลองผดุงกรุงเกษม แต่เดิมในช่วงสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดนี้แต่เดิมชื่อว่า "วัดท่าเกวียน" เนื่องจากเคยเป็นที่พักแรมของกองเกวียน ที่เดินทางเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ แต่ต่อมาชาวบ้านก็พากันเรียกชื่อวัดนี้ว่า "วัดตะเคียน" สันนิษฐานว่าเรียกชื่อวัดตามต้นตะเคียนที่ขึ้นหนาแน่นอยู่รอบบริเวณวัดที่มีอาณาบริเวณถึง ๑๔ ไร่[๒]

ความสำคัญของวัด คือ ในปี พ.ศ.๒๓๙๓ เมื่อครั้งเจ้าฟ้ามงกุฎ หรือทูลกระหม่อมพระ หรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จมาถวายผ้าป่าแก่พระอธิการแก้วซึ่งเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในขณะนั้น พระอธิการแก้วเป็นพระเถระที่ทรงวิทยาคุณอย่างสูงในการทำนายลักษณะบุคคล ท่านได้จับพระหัตถ์เจ้าฟ้ามงกุฎและได้ทำนายว่า “พระองค์จะได้เป็นเจ้าชีวิตในเร็ว ๆ วันนี้“ ฝ่ายทูลกระหม่อมพระทรงรับสั่งว่า “ถ้าได้ครองแผ่นดินจริง จะมาสร้างวัดให้อยู่ใหม่” ยังเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทยโบราณที่มีการประดับตกแต่งอย่างอลังกาอยู่ สำหรับหน้าบันของพระอุโบสถด้านทิศตะวันออก เป็นไม้และสลักประดับกระจกสีรูปพระอาทิตย์ประทับนั่งในบุษบกบนราชรถเทียมด้วยราชสีห์ หันหน้ารถสู่ทิศใต้ ส่วนหน้าบันด้านทิศตะวันตก เป็นรูปพระจันทร์ประทับในบุษบกบนราชรถเทียมด้วยม้า หันหน้ารถสู่ทิศเหนือ พื้นลายหน้าบันทั้ง ๒ ด้าน แกะเป็นลายใบเทศดอกโตประดับด้วยกระจกสีต่าง ๆ สลับกัน

---

[๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๙๙.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑-๗๒.

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

จิตรกรรมฝาผนังของที่วัดมหาพฤฒาราม แตกต่างจากวัดอื่นตรงที่เขียนเรื่อง "ธุดงควัตร ๑๓" และการไปสืบพระพุทธศาสนาที่ลังกา แทนการเขียนเรื่องทศชาติชาดกหรือพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ของวัดอื่น โดยนำเอาศิลปะทางตะวันตกมา นำเอาวิธีการเขียนภาพแบบ ๓ มิติตามวิธีการเขียนภาพจิตรกรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในการเขียนภาพทิวทัศน์ มีการจัดองค์ประกอบภาพให้มีความลึก เหมือนจริงตามธรรมชาติ และรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในการวาดภาพตกแต่งประดับอาคาร

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร

ที่มา : เสมอชัย พูลสุวรรณ, **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ๒๔**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒-๖๐.

พระอุโบสถ มักจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับภาพอดีตพุทธประวัติ ทศชาติ หรือ ไตรภูมิโลกสัณฐาน ดังปรากฏหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ อาทิ จิตรกรรมเรื่องอดีตพุทะภายในเจดีย์บริวารด้านหลังเจดีย์ประธาน วัดเจดีย์เจ็ดแกว กลางเมืองศรีสัชณาลัย อายุราวพุทะศตวรรษที่ ๑๙[๑]

พระอุโบสถ สร้างเป็นรูปโถงตลอด หลังคาลด ๒ ชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกา หน้าจั่วเป็นสัญลักษณ์พระมงกุฎวางอยู่บนพานสองชั้นในบุษบก ซึ่งตั้งอยู่บนช้างสามเศียร หมายถึง เจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) ผู้ครองสยามประเทศ ทรงเป็นผู้สร้างพระอุโบสถหลังนี้ บานประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถ เป็นรูปวัวลาก หมายถึง ชื่อเดิมของวัดท่าเกวียน รูปช้างหมายถึง เจ้า

---

[๑] เสมอชัย พูลสุวรรณ, **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ๒๔**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒-๖๐.

พระอุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน อยู่ระหว่างพระวิหารและวิหารพระพุทธไสยาสน์ หลังคามุงกระเบื้อง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันทั้งสองด้านเป็นลายปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดับกระจก เป็นภาพพระมหามงกุฎ ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้าภายในบุษบก ซึ่งอยู่เหนือหลังช้างไอยราพต ๓ เศียรสองข้างประดับด้วยฉัตร ๗ ชั้น แวดล้อมด้วยลายกระหนกเปลว จำลองจากพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ ผนังภายในมีภาพจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๔ แบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนบนเหนือ

๒. พระพุทธไสยาสน์

ภาพ : พระพุทธไสยาสน์

พระพุทธรูปประธานภายในอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ และมีพระนามซึ่งรัชกาลที่ ๔ ทรงถวายให้ว่า “ พระพุทธตรีโลกเชษฐ์” เป็นพระปางมารวิชัย ประดิษฐานบนฐานชุกชีสูง ทางด้านหน้าองค์พระประธาน มีกลุ่มใพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ ทำด้วยปูนปั้นลงสีประดิษฐานอยู่ โดยพระมหาสาวกเหล่านี้รัชกาลที ๔ ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นแทนที่ “ พระศรีศาสดา” ที่ได้อัญเชิญไปไว้ยังวัดบวรนิเวศวิหาร[๑]

เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธไสยาสน์ (พระนอน)ของวัดพระมหาพฤฒารามใหญ่โตเป็นรองก็แค่พระพุทธไสยาสน์ที่วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) เท่านั้น เป็นพระพุทธไสยาสน์ที่มีมาแต่ครั้งยังเป็น วัดท่าเกวียน และ วัดตะเคียน แต่เดิมไม่ได้

[๑] อ้างแล้ว, พนพัฒน์ หอมหวาน, **วัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร**, หน้า ๔๗.

๓. พระวิหาร

พระวิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะคล้ายกับพระอุโบสถ หน้าบันมีลายปูนปั้นลายกระหนกเปลว ปลายกระหนกเป็นศีรษะสัตว์หิมพานต์ ตรงกลางเป็นรูปบุษบกตรีมุข ภายในมีจุลมงกุฎประดิษฐานอยู่เหนือพานแว่นฟ้า สองข้างพานประดับด้วยฉัตร ๕ ชั้น ลายจุลมงกุฎจำลองจากพระราชลัญจกรในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซุ้มประตูหน้าต่างเป็นซุ้มแบบเรือนแก้ว บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำรูปเทพนม ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยกรุงสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๓ เมตร สูง ๔.๑๐ เมตรมีพระอัครสาวกซ้ายขวา

(๒๐) วัดดุสิดารามวริหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดดุสิดาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๗๑ ถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้าแขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๓๗ ไร่ ๑ งาน ๙๕ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดดุสิดารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีตั้งอยู่ริมน้ำเจ้าพระยา เหนือคลองบางกอกน้อย มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา เดิมชื่อว่า “วัดเสาประโคน”[๑]

[๑] เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, (กรุเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรื่องรัตน์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓.

วัดดุสิดารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีตั้งอยู่ริมน้ำเจ้าพระยา เหนือคลองบางกอกน้อย มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา เดิมชื่อว่า “วัดเสาประโคน”[๑] ได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (แจ่ม) พระธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทูลขอบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระระเบียง พระเจดีย์และมุมพระระเบียง ซึ่งมีลักษณะเป็นศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระบวรราชเจ้ากรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ทรงปฏิสังขรณ์และสร้างเพิ่มเติมบางส่วน เช่น หอสวดมนต์ เจดีย์ ศาลาการเปรียญและกุฏิ แล้วพระราชทานนามวัดว่า “วัดดุ สิดาราม” [๒] และสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการบูรณะและปฏิสังขรณ์ใหญ่ตลอดพระอาราม ต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์อีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะทรงบูรณะพระอุโบสถพร้อมพระ ระเบียงในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็บูรณะอีกครั้งและได้รวมวัดภูมรินราชปักษีและวัดน้อยทองอยู่เข้า ไว้ด้วยกันหลังจากสงครามมหาเอเชียบูรพาสิ้นสุดลง[๓]

วัดดุสิดาราม เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อว่า “วัดเสาประโคมส่วนหนักฐานที่จะแสดงให้รู้ว่า วัดนี้ได้สร้างขึ้นในปีไหน ใครเป็นผู้สร้าง และได้สร้างถาวรวัตถุหรือปูชนียวัตถุ อะไรไว้บ้างในยุคแรก ก็ไม่มีปรากฏ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๑ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯได้ทรงสถาปนาพระอารามนี้ได้ทรงปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุหรือคงจะทรงสร้างพระอุโบสถ พร้อมทั้งพระระเบียง หอระฆังและกุฏิ ๒ คณะ คือ ด้านเหนือพระอุโบสถคณะ ๑ ด้านใต้พระอุโบสถคณะ ๑ ส่วนศาลาเก๋งและวิหาร คงเป็นเพียงทรงปฏิสังขรณ์ของเดิมเท่านั้นในรัชกาลที่ ๒สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ได้ทรงสร้างและทรงปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในพระอารามนี้ ทรงสร้างกุฏิด้านหน้า คือ ทางทิศตะวันออกแห่งพระอุโบสถขึ้นอีกคณะหนึ่ง และทรงสร้างหอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ และพระเจดีย์ในบริเวณกุฏิ (พระเจดีย์องค์นี้ นัยว่าเป็นที่บรรจุพระอัฐิสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงศรีสุนทรเทพ ซึ่งเป็นพระเชษฐภคินี) ส่วนถาวรวัตถุอย่างอื่น คงเป็นเพียงทรงปฏิสังขรณ์เท่านั้น [๔]

ครั้นเมื่อพระองค์ได้ทรงสร้างและทรงปฏิสังขรณ์เรียบร้อยแล้ว จึงได้พระราชทานนาม

---

[๑] เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, (กรุเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรื่องรัตน์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓.

[๒] วรรณิภา ณ สงขลา, **จิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒.

[๓] ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ, “**วัดของเราวัดดุสิดาราม**,”วารสารวัฒนธรรมไทย ๑, ๙, (พฤษภาคม ๒๕๒๘), หน้า ๔๕.

[๔] เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรื่องรัตน์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓.

ใหม่ว่า “วัดดุสิดาราม”ในรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๕ สมัยเมื่อพระปัญญาคัมภีร์เถรเป็นเจ้าอาวาส สร้างกุฏิใหม่ขึ้นอีก ๒ คณะ ตั้งอยู่ริมน้ำ และได้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถพร้อมทั้งพระระเบียง ได้สร้างศาลาคู่ที่ประตูด้านหน้าพระอุโบสถ ในรัชกาลที่ ๖ พระมหาพรหมสำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ได้ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสปกครองพระอารามนี้ ต่อมาได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระญาณสมโพธิได้ดำเนินการ ก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเสด็จมาตรวจสภาพของพระอารามนี้และวัดภุมรินราชปักษีกับวัดน้อยทองอยู่ ซึ่งตั้งอยู่ติดต่อกันกับพระอารามนี้ เสร็จแล้วทรงรับสั่งให้รวมวัดภุมรินราชปักษี ซึ่งมีพระภิกษุอาศัยอยู่เพียงรูปเดียวเข้ากับวัดดุสิดาราม

ในระยะหลัง เมื่อสงครามสงบแล้ว พระประสิทธิวีรียคุณ ได้ยื่นหนังสือขอรวมวัดน้อยทองอยู่เข้ากับวัดดุสิดารามต่อทางการคณะสงฆ์ และได้รับอนุมัติจากทางการให้รวมได้ ปัจจุบันวัดดุสิดารามมีเนื้อที่และอาณาเขตดังนี้ของวัดนี้ มี ๓ แปลง คือแปลงที่ ๑ เนื้อที่ประมาณ ๒๕ ไร่ ๒ งาน ๔๘ แปลงที่ ๒ เนื้อที่ประมาณ ๖ ไร่ ๒ งาน ๔๐ วาแปลงที่ ๓ เนื้อที่ประมาณ ๕ ไร่ ๑ งาน ๗ วารวมทั้ง ๓ แปลง เป็นเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ ๓๗๑ ไร่ งาน ๙๕ วา

๒) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระประธาน

ภาพ : พระประธานวัดดุสิดาราม

ที่มา : ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ, “วัดของเราวัดดุสิดาราม,” **วารสารวัฒนธรรมไทย ๑, ๙,** (พฤษภาคม ๒๕๒๘), หน้า ๔๕.

ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ หน้าตักกว้าง ๒.๑๒เมตร พุทธรูปยืนก่อด้วยปูนลงรักปิดทองติดกับฝาผนังพระระเบียงรอบอุโบสถ ๔๔ องค์ ในลานมุมพระระเบียงทั้งสองข้างหน้าพระอุโบสถมีพระปรางค์อยู่ข้าง ๑ องค์ และในลานมุมพระระเบียงด้านหลัง มีปูชนียวัตถุที่เป็น พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ใหญ่บ้างเล็กบ้างอีกมากถาวรวัตถุของวัดที่มีอยู่ในบัดนี้ คือ พระ

๒. พระอุโบสถ

ภาพ : **พระอุโบสถวัดดุสิดาราม**

ที่มา : เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรื่องรัตน์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๔.

พระอุโบสถวัดดุสิดารามหันไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา ฐานอาคารโค้งเล็กน้อยมีร่องรอยการเรียงอิฐเป็นแบบอยุธยาตอนปลาย มีระเบียงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ล้อมรอบด้วยระเบียงคตมีประตูเข้าออกอยู่ตรงกึ่งกลาง ระเบียงคตแต่ละด้านและมีเสานางเรียงรองรับหลังคาระเบียงซึ่งเป็นเสาไม้เรียงกันไปถี่มาก ตามผนังระเบียงเจาะซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางรำพึงพื้นผนังที่ว่างเขียนภาพพระสาวกมีทั้งอยู่ในท่ายืนและท่านั่งในซุ้มรอนแก้วซึ่งเขียนเป็นลายดอกไม้มีฉากธรรมชาติ ดอกไม้ใบไม้ รูปสัตว์นานาชนิดบนพื้นสีน้ำตาล ดูโครงสีส่วนรวมซึ่งเป็นสสลัวคล้ายกับสีของภาพในพระวิหารวัดภุมรินทร์ราชปักษี จึงน่าจะเป็นงานที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือจากประวัติการซ่อมน่าจะเขียนขึ้นราวตอนต้นของรัชกาลที่ ๕ คราวบูรณะระเบียงคต แต่สภาพปัจจุบันของภาพเขียนทรุดโทรมมาก ภายในพระอุโบสดถูกครอบคลุมด้วยบรรยากาศของสีแดงซึ่งเกิดจากสีของภาพจิตรกรรมและเพดานที่มีพื้นแดง มีพระประธานเป็นพระพุทะรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ วงพระพักตร์อวบอ้วน[๑]

พระอุโบสถวัดดุสิดารามหันไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา ฐานอาคารโค้งเล็กน้อยมีร่องรอยการเรียงอิฐเป็นแบบอยุธยาตอนปลาย มีระเบียงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ล้อมรอบด้วยระเบียงคดมีประตูเข้าออกอยู่ตรงกึ่งกลาง ระเบียงคดแต่ละด้านและมีเสานางเรียงรองรับหลังคาระเบียงซึ่ง

[๑] อ้างแล้ว, เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, หน้า ๓๔.

เป็นเสาไม้เรียงกันไปถี่มาก ตามผนังระเบียงเจาะซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางรำพึง พื้นผนังที่ว่างเขียนภาพพระสาวกมีทั้งอยู่ในท่ายืนและท่านั่งในซุ้มเรือนแก้วซึ่งเขียนเป็นลายดอกไม้ มีฉากธรรมชาติ ดอกไม้ใบไม้ รูปสัตว์นานาชนิดบนพื้นสีน้ำตาล ดูโครงสีส่วนรวมซึ่งเป็นสีสลัว คล้ายกับสีของภาพในพระวิหารวัดภุมรินทร์ราชปักษี จึงน่าจะเป็นงานที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือจากประวัติการซ่อมน่าจะเขียนขึ้นราวตอนต้นของรัชกาลที่ ๕ คราวบูรณะระเบียงคด แต่สภาพปัจจุบันของภาพเขียนทรุดโทรมมาก[๑]

๓. จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ

ภาพเขียนในพระอุโบสถวัดดุสิดารามเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ลักษณะของงานช่าง เทียบได้กับภาพเขียนในพระที่นั่งพุทธไธสวรรย์ ซึ่งในปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติพระนคร การวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเขียนแบบทักษิณาวัตร คือ “เวียน ขวา” ซึ่งเป็นลักษณะของการเวียนรอบสิ่งที่เป็นมงคล ผนังเหนือขอบประตูและหน้าต่างด้านตรง ข้ามพระประธานเขียนภาพมารผจญ คติการเขียนภาพ “มารผจญ” นี้เดิมเขียนไว้ด้านหลังพระ ประธาน และด้านหน้าเขียนเป็นเรื่องราวไตรภูมิ เช่นภาพเขียนในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ในชั้นหลังลงมาจึงมักเขียนภาพมารผจญไว้ด้านหน้า[๒] สำหรับผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพไตรภูมิอันมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง ส่วนบนสุดเขียนภาพพระเจดีย์จุฬามณีอันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ในส่วนของผนังใต้ขอบประตู ถัดลงมาจากภาพสระอโนดาตและป่าหิมพานต์เขียนเป็นภาพนรกภูมิ มีภาพพระมาลัยลงมาโปรดสัตว์ในเมืองนรก[๓] เป็นที่เลื่องลือว่ารูปเปรตหลังพระประธานวัดดุสิดารามเขียนได้น่ากลัวและสมจริงยิ่งนัก และมักปรากฏภาพยมโลก และภาพพญายมโลกสอบถามเรื่องบาปบุญ อีกด้วย

ภาพเขียนในพระอุโบสถวัดดุสิดารามเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ลักษณะของงานช่างเทียบได้กับภาพเขียนในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ซึ่งในปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร การวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเขียนแบบทักษิณาวัตร คือ “เวียนขวา” ซึ่งเป็นลักษณะของการเวียนรอบสิ่งที่เป็นมงคล ผนังเหนือขอบประตูและหน้าต่างด้านตรงข้ามพระประธานเขียนภาพมารผจญ คติการเขียนภาพ “มารผจญ” นี้เดิมเขียนไว้ด้านหลังพระประธาน และด้านหน้าเขียนเป็นเรื่องราวไตรภูมิ สำหรับผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพไตร

---

[๑] อ้างแล้ว, เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, หน้า ๓๔.

[๒] เสมอชัย พูลสุวรรณ, **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๑.

[๓] เรื่องเดียวกัน, **วัดดุสิดาราม**, หน้า ๑๒.

ภูมิอันมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง ส่วนบนสุดเขียนภาพพระเจดีย์จุฬามณี อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ในส่วนของผนังได้ขอบประตู ถัดลงมาจากภาพสระอโนดาตและป่าหิมพานต์เขียนเป็นภาพนรกภูมิ มีภาพพระมาลัยลงมาโปรดสัตว์ในเมืองนรก เป็นที่เลื่องลือว่ารูปเปรตหลังพระประธานวัดดุสิดารามเขียนได้น่ากลัวและสมจริง[๑]

๔. พระวิหารเก่า

ภาพ : พระวิหารเก่า

เป็นพระวิหารขนาดเล็กลักษณะรูปทรงแบบเรือสำเภา หน้าบันมีรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ด้านหลังประดิษฐานพระพุทธรูป ยืนปางประทานพร

(๒๑) วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดสุวรรณาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นราชวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตะวันตก เดิมชื่อวัดทอง เข้าใจว่ามีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะมีหลักฐานว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้นำเชลยศึกพม่าไปประหารชีวิต พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “...มันไม่ภักดีแก่เราโดยแท้ ยังนับถือเจ้านายมันอยู่และเราจะยกไปทำสงครามผู้คนอยู่รักษาบ้านเมืองน้อย พวกมันมาก จะแหกคุก ออกไปทำแก่จลาจลข้างหลัง จะเอาไว้มิได้ ดำรัสให้เอาไปประหารชีวิตเสีย ณ วัดทอง คลองบางกอกน้อย ทั้งสิ้น...” จึงเข้าใจว่าเป็นวัดเดียวกับวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย ธนบุรี ซึ่งรัชกาลที่ ๑ พระราชทานนามไว้เมื่อคราวสร้าง ปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณารามได้รับการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่โดยตลอดพระอารามในสมัยรัชกาลที่ ๓ และทรงโปรดให้ฉลองวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔[๒]

---

[๑] อ้างแล้ว, เมืองโบราณ, **วัดดุสิดาราม**, หน้า ๑๒.

[๒] วรรณิภา ณ สงขลา, **จิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชนจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๕๘.

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตะวันตก เข้าทางถนนจรัญสนิทวงศ์ ตรงข้ามกับบางขุนนนท์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย พระอารามหลวง ชั้นโทชนิดราชวรวิหาร สร้างขึ้นในกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดทอง ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นสถานที่ซึ่งพระเจ้าตากสินทรงมีพระราชดำรัสให้นำเชลยศึกพม่า จากค่ายบางแก้ว ไปประหารชีวิต ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนาขึ้นใหม่ ทั้งพระอารามและพระราชทานนามว่า "วัดสุวรรณาราม" นอกจากนี้สมเด็จกรมพระราชวังมหาสุรสิงหนาท ทรงมีพระราชศรัทธาสร้างเมรุหลวงสำหรับใช้ในการพระราชทานเพลิงศพเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ ซึ่งตามประเพณีต้องนำไปฌาปนกิจนอกกำแพงพระนครชั้นนอก เมรุหลวงนี้ใช้มาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรง โปรดเกล้าฯให้ปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณาราม

๓) ศาสนถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม, “**จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่อุโบสถวัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย** ,” **ศิลปากร ๔๔, ๔**, (กรกฎาคม-สิงหาคม , ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

พระอุโบสถของวัดสุวรรณารามมีประตูกลางเป็นประตูซุ้มยอด ส่วนประตูขนาบข้างประตูกลางมีขนาดเล็กกว่าและเป็นประตูซุ้มบรรพแถลง มีตุ๊กตาหินรูปขุนนางจีนขนาดเท่าคนจริงจำนวนสองตนตั้งประดับประตู คงนำมาตั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ รัชกาลต่อมาได้มีการบูรณะ

อุโบสถอีก โดยได้เปลี่ยนแปลงส่วนประกอบตกแต่งที่ทำด้วยไม้ เช่น เครื่องหลังคา กระเบื้องมุงและบางส่วนของจิตรกรรมฝาผนังก็อาจได้รับการซ่อมแซมในครั้งนั้นด้วย[๑]

ภายในพระอุโบสถ นอกจากจิตรกรรมฝาผนังแล้ว ก็มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย สูงถึงพระรัศมี ๘ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๑ คืบ พระพุทธรูปองค์นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือตำนานพระพุทธรูปสำคัญว่า "...พระพุทธรูปองค์ไม่ปรากฏเรื่องราว แต่พิจารณาลักษณะพระพุทธรูป เห็นว่าเป็นฝีมือเดียวกับช่างที่หล่อพระศรีศากยมุนี (วัดสุทัศน์ฯ) จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเชิญมาแต่กรุงสุโขทัย ในสมัยรัชกาลที่ ๑..." นอกจากนี้ ผนังพระอุโบสถเหนือบานประตูหน้าต่างทุกบาน มีภาพเขียนสีภายในกรอบไม้สัก ตัดทับไปบนจิตรกรรมด้วย[๒]

๒. จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ

ผนังด้านหลังเขียนเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์และทานกัณฑ์เหนือขึ้นไปเขียนพุทธประวัติตอนยมกปาฏิหาริย์ ตอนพระพุทธองค์ทรงเทศนาโปรด พุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ โดยพระพุทธองค์เสด็จลงทางบันไดแก้ว เบื้องซ้ายเป็นพระอินทร์ซึ่งลงทาง บันไดทองและเบื้องขวาเป็นพระพรหมลงทางบันไดเงิน ทวยเทพต่างพากันมาส่งเสด็จกลับมนุษย์ โลก ปรากฏการณ์ครั้งนี้ ทำให้สรรพสัตว์ในสามโลกแลเห็นซึ่งกันและกันจึงเรียกไตรภูมิ[๓]

๓. พระวิหาร

สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีมุขขวางทั้งด้านหน้าและด้านหลังกับหมู่กุฏิสงฆ์ที่เป็นเรือนไม้ฝาปะกน เก่าแก่และงดงามมาก หมู่กุฏิสงฆ์ เป็นหมู่ตึก ๖ หลัง มีหอฉันอยู่กลางและมีหอเล็กติดกำแพงหอพร้อมทั้งหอระฆังและหอไตร

๔. พระประธาน

---

[๑] สันติ เล็กสุขุม, "**จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่อุโบสถวัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย**," **ศิลปากร ๔๔, ๔**, (กรกฎาคม-สิงหาคม , ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

[๒] ประทีป ประชุมพล, **วัดสุวรรณาราม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

[๓] น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), **จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

ภาพ : พระประธาน

ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๑ คืบมีพระนามว่า พระศาสดา

๕. พระเจดีย์ มี ๓ องค์ อยู่ด้านหน้าพระวิหาร ๑ องค์เป็นเจดีย์ ๘ เหลี่ยม อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ ๒ องค์เป็นพระเจดีย์ย่อมุมสิบหก

(๒๒) วัดระฆังโฆสิตาราม

วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นวัดโบราณ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดบางหว้าใหญ่ ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงอาราธนาพระเถระมาประชุมและชำระพระไตรปิฎก ซึ่งอัญเชิญมาจากนครศรีธรรมราชที่วัดระฆังโฆสิตารามนี้ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ขุดสระแล้วรื้อพระตำหนักและหอนั่งทางด้านตะวันตกของพระอุโบสถเก่า (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งพระวิหาร) มาปลูกลงในสระทำหอไตรเป็นรูปเรือน ๓ หลังแฝด กลางน้ำ ระหว่างการขุดสระมีการขุดพบระฆังโบราณมีเสียงดังกังวาน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้นำไปไว้ที่หอระฆังที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และโปรดให้สร้างระฆังขึ้นใหม่ ๔ ลูก พร้อมกับสร้างหอระฆัง ในการนี้จึงพระราชทานนามวัดว่า วัดระฆังโฆสิตาราม

๑) สถานที่ตั้ง

วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร หรือ วัดระฆัง, วัดหลวงพ่อโต ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๐ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดวรมหาวิหาร อยู่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกายภาค ๑

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดระฆังโฆสิตาราม เดิมชื่อ “วัดบางหว้าใหญ่” มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 โปรดฯให้บูรณะปฏิสังขรณ์ โดยสมเด็จกรมพระยาเทพสุดาวดี (สา)[๑] เป็นวัดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเดิมเป็นวัดราษฎร์ ขึ้นเป็นพระอารามหลวง สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ขณะนั้น พระ

[๑] ตำนานวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา, หน้า ๑๙.

บาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกรับราชการอยู่ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีบรรดาศักดิ์เป็นพระราชวรินทร์ ตำแหน่งเจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา ทรงย้ายจากบ้านอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มาตั้งนิวาสสถานอยู่ใกล้ ๆ กับพระราชวังของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ปัจจุบันคือกรมอู่ทหารเรือ) ต่อมาได้รับพระกระแสรับสั่งของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้เป็นแม่ทัพไปตีเมืองโคราช ท่านจึงสั่งให้รื้อหอพระตำหนักกับหอประทับนั่งมาปลูกถวายไว้ที่วัดบางหว้าใหญ่ ทางด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถ หลังคามุงจาก (ปัจจุบัน พระอุโบสถหลังเก่ายกขึ้นเป็นพระวิหาร เป็นสถานที่ให้เช่าพระ) เมื่อล่วงรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้วพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ แล้วได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมาตั้งใหม่ทางฝั่งตะวัน ออก ของแม่น้ำเจ้าพระยา เรียกชื่อว่ากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ฯและทรงโปรดเกล้าฯให้อาราธนาสมเด็จพระสังฆราช (สี) ที่ถูกถอดยศในสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี มาครองวัดบางหว้าใหญ่ตามเดิมและรับสั่งให้พระสงฆ์วัดบางหว้าใหญ่และวัดโพธารามเข้ารับบิณฑบาตในพระราชวังผลัดเวรกันวัดละ ๗ วันสมเด็จพระสังฆราช (สี) นี้จึงนับว่าเป็นปฐมสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างตำหนักเก๋งหนึ่งหลังอยู่ทางทิศใต้ของวัด เหตุที่ทรงสร้างตำหนักเก๋ง มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งควาญช้างนำช้าง พระที่นั่ง ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกอาบน้ำในเวลาเช้าที่ท่าช้างวังหลวง เมื่อควาญช้างได้อาบน้ำให้แล้วขึ้นจากท่า ช้างกลับไม่ยอมเข้าโรง วิ่งอาละวาดไล่คนที่เดินผ่านไปมาตั้งแต่ท่าช้างถึงหลักเมือง และวนเวียนอยู่แถวนั้นตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงเศษก็ยังไม่ยอมกลับเข้าโรง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้อาราธนาสมเด็จพนรัต (ทองดี) วัดระฆังโฆสิตาราม ให้ไปช่วยนำช้างเข้าโรง เพราะทรงทราบว่าสมเด็จพระพนรัตนี้มีความรู้ทางคชศาสตร์ และท่านก็ได้ช่วยจัดการนำช้างเข้าโรงได้อย่างง่ายดายสมพระราชประสงค์ และในการปราบช้างของสมเด็จพระพนรัตในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ประทับทอดพระเนตรอยู่กับพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่หน้าโรงทานข้างประตูวิเศษไชยศรี ได้ทรงเห็นความสามารถของสมเด็จพระพนรัตจึงเป็นเหตุให้พระองค์ท่านเกิดความเลื่อมใสในวิชาคชศาสตร์ ต่อมาจึงได้ทรงให้สร้างตำหนักเก๋งไว้ที่วัดระฆังโฆสิตาราม และเมื่อทรงผนวชแล้วได้เสด็จไปประทับจำพรรษาอยู่ที่ตำหนักที่ทรงสร้างไว้[๑]

---

[๑] http://th.wikipedia.org/wiki/วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร, สืบค้นวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๓.

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระประธาน

พระประธานยิ้มรับฟ้า ในโบสถ์ เป็นพระพุทธรูปเนื้อทองสำริด ปางสมาธิ หน้าตักกว้างประมาณ ๔ ศอกเศษ เบื้องพระพักตร์มีรูปพระสาวก ๓ องค์ นั่งประนมมือดุจรับพระพุทธโอวาท พระประธานในโบสถ์ องค์นี้ได้รับการยกย่องว่างดงามมากจนปรากฏว่าครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จมาถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดระฆังโฆสิตาราม ได้ทรงมีพระราชดำรัสแก่ผู้เข้าเฝ้าฯใกล้ชิดว่าไปวัดไหนไม่เหมือนมาวัดระฆังพอเข้าประตูโบสถ์พระประธานยิ้มรับฟ้าทุกที ด้วยเหตุนี้จึงทรงถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์ และมหาปรมาภรณ์ช้างเผือกแด่พระประธานองค์นี้เป็นพิเศษ และพระประธานองค์นี้ก็ได้นามว่า พระประธานยิ้มรับฟ้าตั้งแต่นั้นมา พระปรางค์องค์ใหญ่ ตั้งอยู่หน้าพระวิหาร ได้รับการยกย่องจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ว่าเป็นพระปรางค์ที่ทำถูกแบบที่สุดในประเทศไทย

๒. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เกิดเหตุไฟไหม้พระอุโบสถ พระองค์จึงทรงโปรดฯให้สร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่[๑] พระอุโบสถเป็นทรงแบบรัชกาลที่ ๑ หลังคาลด ๓ ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และคันทวยสลักเสลาอย่างสวยงาม บริเวณมุขด้านหน้าและหลังทำปีกนกคลุมมุขอยู่น้าจั่ว ตอนใต้จั่วหรือหน้าบัน ที่จำหลักลายพระนารายณ์ทรงครุฑ ประดับลายกนกปิดทองอย่างประณีตประตูหน้าต่างรอบพระอุโบสถ ปูนปั้นปิดทองทำเป็นรูปซุ้มบนบานประตูหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำปิดทองมีรูประฆังเป็นเครื่องหมาย ด้านในเขียนภาพทวารบาลยืนแท่นระบายสีงดงาม บริเวณฝาผนังภายใน พระอุโบสถโดยรอบเขียนภาพจิตรกรรม ที่ได้รับการยกย่องว่าฝีมืองดงามมากโดยผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ก่อนเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านหลังพระประธานเขียนภาพพระมาลัยขณะขึ้นไปนมัสการพระมหาจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เบื้องล่างเขียนภาพสัตว์นรกในอาการต่าง ๆ ภาพฝาผนังส่วนที่เหลือ เบื้องบนเขียนเป็นเทพชุมนุม ตอนล่างเขียนภาพทศชาติ ซึ่งเขียนได้อย่างมีชีวิตชีวาอ่อนช้อยและแสงสีเหมาะสมกับเรื่องราว ภาพเหล่านี้เขียนโดย พระวรรณวาดวิจิตร(ทองจารุวิจิตร) จิตรกรเอกในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อราว พ.ศ.๒๔๖๕[๒]

๓. ตำหนักแดง

ภาพ : ตำหนักแดง

เป็นเรือนไม้สักฝาปะกน กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขทรงยกถวายวัดระฆังโฆสิตาราม เพื่อปลูกเป็นกุฏิสงฆ์ ปัจจุบันอยู่ภายในบริเวณคณะ ๒ เชื่อกันว่าเป็นตำหนักสำหรับทรงกรรมฐานของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) สันนิษฐานจากพระดำรัสของสมเด็จพระ

---

[๑] สมบัติ จำปาเงิน, **วัดของท่าน**, (กรุงเทพมหานคร: พีระพัธนา, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๘.

[๒] คณะกรรมการจัดการงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, สมุดภาพสถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, ๒๕๒๕) , พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี), หน้า ๓๙.

เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้ตรัสกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ เมื่อเสด็จมาทอดพระเนตรกุฏินี้ว่า นี้เป็นตำหนักปรกของพระเจ้ากรุงธนบุรี หลักฐานที่นำมาอ้างอิงคือฝาประจันที่ใช้กั้นห้องภายในตำหนักเดิม เขียนรูปอสุภต่างๆ ชนิด และมีภาพพระภิกษุเจริญกรรมฐาน ซึ่งสอดคล้องกับพระอุปนิสัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแต่ปัจจุบันภาพเหล่านี้ลบเลือนหายไปหมดสิ้นแล้ว

๔. หอพระไตรปิฎก

ภาพ : หอพระไตรปิฎก

ที่มา : http://th.wikipedia.org/wiki/วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร, สืบค้นวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๓.

เป็นรูปเรือน ๓ หลังแฝด หอด้านใต้ลักษณะเป็นหอนอน หอกลางเป็นห้องโถง หอด้านเหนือเข้าใจว่าเป็นห้องรับแขก ของเดิมเป็นหลังคามุงจาก ได้เปลี่ยนเป็นมุงกระเบื้อง ชายคาเป็นรูปเทพพนมเรียงรายเป็นระยะๆ เปลี่ยนฝาสำหรวดไม้ขัดแตะเสียบกระแชงเป็นขัดด้วยหน้ากระดานไม้สักระหว่างลูกสกลใช้แผ่นกระดานไม้สักเลียบฝาภายในแล้วเขียนรูปภาพต่าง ๆ บานประตูด้านใต้เขียนลายรดน้ำ บานประตูหอกลางด้านตะวันออกแกะเป็นลายกนกวายุภักษ์ ประกอบด้วยกนกเครือเถา บานซุ้มประตูนอกชานแกะเป็นมังกรลายกนกดอกไม้ภายนอกติดคันทวยสวยงาม ภายในมีตู้พระไตรปิฎกขนาดใหญ่เขียนลายรดน้ำ ๒ ตู้ ประดิษฐานไว้ในหอด้านเหนือ ๑ ตู้ หอด้านใต้ ๑ ตู้ หอพระไตรปิฎกนี้ตั้งอยู่ ทิศใต้ของพระอุโบสถ[๑]

---

[๑] http://th.wikipedia.org/wiki/.วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร, สืบค้นวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๓.

๕. พระวิหาร

พระวิหาร (พระอุโบสถหลังเก่า) ลักษณะก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง ลดเป็นมุขด้านหน้าภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ รวมทั้งพระประธานองค์เดิมของวัด ซึ่งแต่เดิมเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นองค์เล็ก ต่อมาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้ปั้นปูนหุ้มพระพุทธรูปใหม่ใหญ่กว่าองค์เดิม

๖. พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี)

ภาพ : พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี)

ตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบติดคันทวยตามเสาอย่างสวยงามหน้าบันทั้งสองด้านจำหลักรูปฉัตร๓ชั้นอันเป็นเครื่องหมายพระยศสมเด็จพระสังฆราช วิหารหลังนี้เดิมหลังคาเป็นทรงปั้นหยา เรียกว่า ศาลาเปลื้องเครื่อง ต่อมา พระราชธรรมภาณี (ละ มูล) อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ ๑๐ ได้เปลี่ยนเป็นหลังคาทรงไทย มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ เพื่อประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระสังฆราช (สี) ซึ่งเดิมบรรจุอยู่ในรูปพระศรีอาริยเมตไตรย

ประดิษฐานในซุ้มพระปรางค์ของวัดระฆังโฆสิตาราม ต่อมาได้ย้ายมาไว้ที่พระวิหารที่ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เพื่อยกย่องพระเกียรติของพระองค์

(๒๓) วัดราชสิทธารามวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร ซอยอิสรภาพ ๒๓ แขวงวัดอรุณ อำเภอบางกอกใหญ่ กรุงเทพ ๑๐๖๐๐

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เดิมชื่อวัดพลับ ครั้งรัชกาลที่ ๑ โปรดฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ตามที่ทรงเห็นว่าทรุดโทรมเท่านั้น[๑] วัดราชสิทธาราม เริ่มปรากฏมีเรื่องราวเป็นสำคัญขึ้นเมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้เองเหตุเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอาราธนาพระอาจารย์สุก วัดท่าหอย ริมคลองคูจาม ในแขวงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลงมาจำพรรษาในเขตพระนครพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระญาณสังวรเถร เรื่องทั้งนี้เป็นด้วย พระญาณสังวรเถร ทรงวิทยาคุณในทางวิปัสสนาธุระอย่างเชี่ยวชาญ สามารถเลื่องชื่อลือชาเป็นที่นับถือของคนทั้งหลายในยุคนั้นเป็นอย่างยิ่ง กล่าวกันว่าท่านทรงไว้ซึ่งพรหมวิหารธรรมอย่างแก่กล้า ถึงสามารถให้ ไก่เถื่อนเชื่องได้เหมือนไก่บ้าน มีลักษณะทำนองเดียวกับคำโบราณที่ยกย่องสรรเสริญพระสุวรรณสามโพธิสัตว์ ในเรื่องสุวรรณสามชาดก

ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๒ ท่านได้รับสมณศักดิ์สูงสุดเป็น สมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ คนทั้งปวงจึงพากันเรียกท่านเป็นฉายาว่า **สมเด็จพระสังฆราช ไก่เถื่อน** เป็นเค้าเนื่องมาแต่ท่านมี พรหมวิหารธรรมหนักแน่นดังกล่าวแล้วอันประเพณีของพระสงฆ์ซึ่งบำเพ็ญวิปัสสนาธุระนั้น ย่อมพอใจสมัครอยู่ในที่วิเวกสงบสงัด ไม่ชอบอยู่วัดภายในเขตประชุมชนคือภายในเมือง จึงได้นามว่าพระสงฆ์ฝ่าย วนวาสีหรืออรัญญวาสี มีการปกครองแยกเป็นแผนกหนึ่งจากพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี ซึ่งเป็นฝ่ายอยู่วัดภายในเมืองและศึกษาทางคันถธุระ นี้เป็นประเพณีมาแล้วช้านาน ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยยังเป็นราชธานีของประเทศไทย เมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหงมหาราชกษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์พระร่วง โปรดให้อาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชมาแต่ลังกาทวีป ก็ทรงสร้างวัดพระราชทานให้เป็นที่แรมพรรษาในที่อรัญญิก คือที่ห่างหมู่บ้านออกไปประมาณราว ๑๐๐ เส้น พอเดินเข้ามาบิณฑบาตถึงหมู่บ้านได้สะดวก ที่เมืองสุโขทัยและเมืองเชียงใหม่ยังมีวัดสร้างในอรัญญิกปรากฏประจักษ์อยู่ แม้ในพระนครศรีอยุธยาก็นับว่าวัดทางนอกพระนครทางฝ่ายตะวันออกเช่น วัดประดู่ทางธรรม และวัดศรีอโยธยาเป็นต้น จัดเป็นวัดสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายอรัญญ

---

[๑] กรมศิลปากร, **ประวัติวัดราชสิทธาราม**, ม.ป.ท., หน้า ๕.

วาสีทั้งนั้น ครั้นตกมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็กำหนดวัดอรัญญวาสีโดยหลักฐานทำนองเดียวกัน ทางฝั่งกรุงธนบุรีกำหนดเอาวัดราชสิทธารามและวัดรัษฎาธิษฐานเป็นสำคัญ ฝั่งพระนครมีวัดราชาธิวาสและวัดเกศเป็นที่กำหนด

วัดราชสิทธารามนี้ เป็นวัดสลักสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องด้วยพระญาณสังวรเถร (สุก) มาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ เพราะเจ้านายในพระราชวงศ์ที่ทรงผนวชย่อมศึกษาวิปัสสนาธุระทุกพระองค์ ด้วยเหตุว่า หากจะทรงศึกษาคันถธุระต้องเรียกภาษาบาลี ต้องผนวชหลาย ๆ พรรษาจึงจะพอรอบรู้ได้ ส่วนวิปัสสนาธุระนั้นเรียนทางสมถภาวนา อาจเรียนสำเร็จประโยชน์ตามอุปนิสัยภายในเวลาอันน้อยได้อยู่ เจ้านายซึ่งทรงผนวชแล้วก็มักจะเสด็จไปประทับอยู่ที่วัดราชสิทธาราม ศึกษาวิปัสสนาธุระมาตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ ที่วัดราชสิทธารามยังมีพระตำหนักจันทน์ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวชปรากฏอยู่

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งวัดในราว พ.ศ.๒๓๕๑ โดยสร้างพระอุโบสถ[๑] เป็นสถาปัตยกรรม ทรงดั้งเดิม แบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๒ ชนิดก่ออิฐถือปูน หลังคาลด ๒ ชั้น หน้าบันทั้ง ๒ ด้าน เป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณด้านข้างเป็นลายขนด มีเสาพาไลรับหลังคารอบพระอุโบสถ มีทางเข้าด้านละ ๒ ประตู รวม ๔ ประตู ส่วนหน้าต่างมีด้านละ ๗ บาน ลายรอบกรอบประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้นลายดอกไม้แบบ เทศผสม ประตูและหน้าต่างเป็นไม้โบราณปิดทองประดับกระจก ด้านข้างพระอุโบสถมีกุฏิวิปัสสนาล้อมรายอยู่ จำนวน ๒๔ หลัง มีกำแพงแก้ว

[๑] บูรณะราว พ.ศ.๒๓๕๑, กรมศิลปากร, **ประวัติวัดราชสิทธาราม**, หน้า ๗-๑๐.

ล้อมรอบ ทั้ง ๔ มุม มีเจดีย์ทรงเหลี่ยมแบบย่อมุมไม้สิบสอง ตอนล่างทำเป็นกุฏิวิปัสสนา รอบพระอุโบสถ

๒. พระประธาน

ภาพ : พระพุทธจุฬารักษ์ พระประธานในโบสถ์

พระพุทธรูปปั้นปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๒ นิ้ว สูงจรดพระรัศมี ๖ ศอก ๑ คืบ เป็นพระประธานประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ พระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะทองเหลืองปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑ ศอกคืบ สูงจรดพระรัศมี ๒ ศอก เป็นพระพุทธรูปโบราณ เดิมประดิษฐานอยู่ ณ วัดท่าหอย คือวัดที่สมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (สุก) ประทับอยู่เดิมในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ ระเบียงพระอุโบสถวัดนี้

เป็นแบบปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตัก กว้าง๕ ศอก ๒นิ้ว สูงจรดพระรัศมี ๖ ศอก ๑ คืบ โดยเล่ากันว่า ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๒ ทรงปั้นพระเศียร ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๓ ทรงปั้นองค์ พระราชทานพระนามว่า "พระพุทธจุฬารักษ์" ด้านหน้ามีพระอัครสาวกทั้งสอง และพระอานนท์ ประดิษฐานตรงกลาง ซึ่งทั้งหมดนี้ ตั้งอยู่บนฐานชุกชี

๓. พระเจดีย์คู่

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งวัดในราว พ.ศ.๒๓๕๑ ยังทรงสถาปนาพระเจดีย์หน้าพระอุโบสถ และพระราชทานนามว่า “พระสิราศนเจดีย์”[๑]ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้สถาปนาพระเจดีย์อีก ๑ องค์หน้าพระอุโบสถเช่นกันพระราชทานนามว่า “พระสิรจุมภฏาเจดีย์” [๒] ทรงสังวาลย์ เป็นพระเจดีย์แบบลังกา ทรงระฆังคว่ำ ปูนปั้นเป็นสังวาลห้อยลงมาจากบัลลังก์ มีฐาน

---

[๑] อ้างแล้ว, บูรณะราว พ.ศ.๒๓๕๑, กรมศิลปากร, **ประวัติวัดราชสิทธาราม**, หน้า ๗-๑๐.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

เป็นบัวลูกแก้ว แล้วจึงเป็นมาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น ต่ำสุดจึงเป็นฐานบัว ล้อมด้วยเจดีย์บริวาร ๔ องค์ เจดีย์ทรงเครื่อง ด้านขวาพระอุโบสถมีนามว่า พระสิราศนเจดีย์ด้านซ้ายนามว่าสิรจุมภฏเจดีย์

๔. พระวิหาร

เดิมวิหารนี้สร้างพร้อมกับพระอุโบสถ เรียกว่า"วิหารแดง" แต่ก่อนมีเจดีย์ทาสีฝุ่นสีแดงล้อมรอบอยู่ วิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีมุขหน้าหลังลด ๓ ชั้น มีคันทวยรับหลังคา ประตูมุขละ ๒ บาน หน้าต่างด้านละ ๕ บาน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป ปางมารวิชัยพระนามว่า "พระพุทธสิทธมงคล" ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเสด็จพระราชดำเนิน และทรงเททองหล่อองค์พระด้วย ส่วนพระวิหารทำพิธีเปิด โดย สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

๕. ศาลาการเปรียญ

เป็นแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ ก่ออิฐถือปูน ด้านในประดิษฐานธรรมาสน์บุษบก ๒ ฝั่ง

(๒๔) วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดโมลีโลกยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๒ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๓ งาน

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตพระราชวังเดิมจึงไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา เดิมชื่อ “วัดท้ายตลาด” เมื่อรัชกาลที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ทรงนิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษา ในสมัยรัชกาลที่ ๒ วัดแห่งนี้เป็นสถานที่ศึกษาของพระราชโอรส ทรงปฏิสังขรณ์และขนามนามว่า “วัดพุทไธสวรรย์” ภายหลังรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระราชทานนามใหม่เป็น วัดโมลีโลกสุธารามวัดโมลีโลกยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร เป็นวัดที่สร้างในสมัยอยุธยา แต่ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง และเหตุที่เรียกว่า วัดท้ายตลาด เนื่องจากอยู่ต่อจากตลาดเมืองธนบุรีปัจจุบันชาวบ้านยังนิยมเรียกชื่อนี้อยู่ ในสมัยธนบุรีวัดนี้เป็นวัดในเขตพระราชฐาน จึงไม่มีพระสงฆ์อยู่ตลอดช่วงรัชกาล ส่วนพระวิหาร สันนิษฐานว่าได้ใช้เป็นฉางเกลือของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายในพระวิหารกั้นเป็น ๒ ตอน ปัจจุบัน ตอนหน้าที่หันออกคลองบางกอกใหญ่ ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นหมู่บนฐานชุกชี ส่วนตอนหลังเป็นพื้นที่ค่อนข้างแคบ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ ได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ทั่วทั้งพระอาราม และทรงเปลี่ยนนามใหม่ว่า "วัดโมลีโลกสุธาราม" ภายหลังมาเรียกกันว่า "วัดโมลีโลกยาราม"

๓) ศาสนถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

พระอุโบสถ ลักษณะทรงไทยยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรักปิดกระจก ฝาผนังภายในและเพดานเขียนภาพลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประตูหน้าต่างแกะสลักเป็นลายกระหนก ลงรัก

ปิดทอง งดงามหลังคามุขลด ๓ ชั้นมุงด้วยกระเบื้องไทยมีช่อฟ้าและใบระกา ซุ้มประตูหน้า ต่างและหน้าบันเป็นลายปูนปั้นบานประตูหน้าต่างเป็นไม้แกะสลักรูปต้นไม้ดอกไม้

๒. พระประธาน

ภาพ : พระประธาน

ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง พุทธลักษณะงดงาม

๓. พระวิหาร

ภาพ : พระวิหาร

ลักษณะทรงไทยผสมจีนมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ และพระอัครสาวกซ้าย ขวา ฝาผนังและเพดานเขียนลวดลายงดงาม ตรงกลางมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ สร้างเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐาน เล่าสืบต่อกันมาว่าในสมัยกรุงธนบุรีโปรดให้ใช้พระวิหารนี้เป็นฉางเกลือ จึงเรียกกันว่า พระวิหารฉางเกลือ มาถึงทุกวันนี้สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยา ประตูหน้าต่างและหน้าบันเป็นลายปูนปั้นฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๓

(๒๕) วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร และเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๓ ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๘ แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เดิมชื่อ “วัดจอมทอง” เป็นวัดราษฎร์ สร้างในสมัยอยุธยา ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ โดยกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์[๑]

เมื่อแล้วเสร็จได้ทูลเกล้าถวายเป็นพระอารามหลวง รัชกาลที่ ๒ ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า “วัดราชโอรส”[๒] วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร และถือเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๓ แห่งบรมราชวงศ์จักรี เป็นวัดโบราณมีมาก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ คือ เป็นวัดราษฎร์ที่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เดิมเรียกว่า "วัดจอมทอง" บ้าง "วัดเจ้าทอง" บ้าง หรือ "วัดกองทอง" บ้าง

---

[๑] พระมหาโกเมศ เขมธมโม, **วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร: กราฟิคอาร์ต (1977) จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงสถาปนาวัดจอมทองขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม เนื่องจากเมื่อครั้งที่ทรงยกทัพไปสกัดทัพพม่าที่ด่านพระเจดีย์สามองค์ ในสมัยราชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๓ มีข่าวว่าพม่าตระเตรียมกำลังจะยกเข้ามาตีประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓) ทรงเป็นแม่ทัพคุมพลไปขัดตาทัพพม่าทางเจดีย์ ๓ องค์ จังหวัดกาญจนบุรี ได้เสด็จประทับแรมที่หน้าวัดจอมทองนี้ และทรงทำพิธีเบิกโขลนทวาร ตามลักษณะพิชัยสงคราม ทรงอธิษฐานให้ประสบความสำเร็จกลับมาโดยสวัสดิภาพ แต่พม่าไม่ได้ยกทัพมาตามที่เล่าลือกันและเมื่อพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงเลิกทัพเสด็จกลับพระนครแล้ว จึงโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดจอมทองใหม่ทั้งวัดและถวายเป็นพระอารามหลวง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่า"วัดราชโอรส" ถึงแม้ว่าพระบาท สมเด็จ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสถาปนาวัดนี้ในขณะที่ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอก็ตามแต่เนื่องจากทรงสถาปนาเป็นการส่วนพระองค์ จึงทรงพระราชดำริเปลี่ยนแปลงแบบอย่างศิลปกรรมตามความพระราชหฤทัย ดังนั้น วัดราชโอรสจึงตกแต่งด้วยศิลปะจีนเป็นส่วนมาก นับเป็นวัดแรก ที่เป็นวัด ที่คิดสร้างออกนอกแบบ อย่างวัดซึ่งสร้างกันอย่างสามัญ ศิลปกรรมไทยที่มีอยู่ในวัดนี้ พระองค์ทรงสร้างได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนงดงามยิ่งนัก อย่างหาที่ติมิได้ เช่น โบสถ์ วิหาร ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แต่หลังคาโบสถ์เป็นกระเบื้องเคลือบแบบไทย กุฏิพระสงฆ์เป็นอาคารตึกแทนเรือนไม้แบบของเดิมการประดับตกแต่งต่างๆ เป็นแบบจีนผสมไทย เช่น บานประตูหน้าต่างพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ประดับด้วยเสี้ยวกางแทนลายเทพนม หรือลายไทยแบบของเดิม หน้าบันพระอุโบสถและพระวิหารประดับพระเบื้องเคลือบสีจึงนับเป็นครั้งแรกที่มีการประยุกต์ศิลปกรรมได้อย่างประณีตเหมาะสมเป็นสัญลักษณ์แห่งศาสนสถานได้อย่างสง่าและงดงาม

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

ที่มา : พระมหาโกเมศ เขมธมโม, **วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร : กราฟฟิคอาร์ต (1977) จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑.

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ โดยกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์[๑] มีพระราชศรัทธาให้สร้างพระอุโบสถ วิหาร และศาลาการเปรียญมีลักษณะทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมผสมระหว่างไทย และจีน หลังคาเป็นแบบจีนแต่มุงกระเบื้องสีแบบไทย ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หน้าบันประดับกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ สวยงาม แต่งเป็นรูปแจกันดอกเบญจมาศ มีรูปสัตว์มงคล ตามคติของจีน คือ มังกร หงส์ และนกยูง ตอนล่าง เป็นภาพทิวทัศน์ มีบ้านเรือน สัตว์เลี้ยงภูเขา ต้นไม้ ตามขอบหลังคา ประดับกระเบื้องสีและถ้วยชาม โดยรอบซุ้มประตู หน้าต่างประดับปูนปั้น ประดิษฐ์เป็นลวดลายดอกเบญจมาศ บานประตูด้านนอกประดับมุกลายมังกรดั้นเมฆ ฝีมือละเอียดประณีต ด้านในเขียนรูปทวารบาลแบบจีน ผนังด้านในพระอุโบสถเขียนเป็นลายเครื่องบูชาแบบจีน ตามคติของจีน บนเพดานเขียนดอกเบญจมาศทองบนพื้นสีแดง

๒. พระประธานในพระอุโบสถ

ภาพ : พระประธานในพระอุโบสถ

พระพุทธอนันตคุณอดุลญาณบพิตร เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้างประมาณ ๑ วา ๒ ศอก หรือประมาณ ๓.๑๐ เมตร สูงประมาณ ๒ วา ๑ ศอก หรือ ประมาณ ๔.๕๐ เมตร พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสรีรังคาร ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐานไว้ที่ฐานพระพุทธรูปพร้อมกับถวายพระปรมาภิไธยประจำรัชกาล และศิลาจารึกดวงชันษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานนพปฎลมหาเศวตฉัตร (ฉัตร ๙ ชั้น) พ.ศ. ๒๕๐๔ พระพุทธรูปองค์นี้กล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปที่สร้างได้งดงามกว่า พระพุทธรูปองค์อื่นที่สร้างในสมัยเดียวกัน

---

[๑] อ้างแล้ว, พระมหาโกเมศ เขมธมฺโม, **วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร**, หน้า ๒๑.

๓. สถูปเจดีย์

อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ เป็นสถูปแบบจีน มีทรงเหลี่ยมซ้อนกัน ๕ ชั้นสูงประมาณ ๕-๖ วา ยอดเป็นรูปทรงน้ำเต้า ถัดมาเป็นทรงเหลี่ยมซ้อนกันเป็นชั้นๆ ในแต่ละเหลี่ยมเจาะเป็นช่องเว้นระยะโดยรอบ ถะ หรือ สถูปองค์นี้ ก่อด้วยอิฐถือปูนปิดทึบ ภายนอกเป็นแผ่นหิอ่อนสลักรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและลวดลายปะติดไว้ด้านนอก

๔. พระวิหารพระพุทธไสยาสน์

ภาพ: วิหารพระนอน วัดราชโอรสารามฯ

ที่มา : ปริยา ศุภวงศ์, อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถในเขตกำแพงแก้วเช่นเดียวกัน แต่พระวิหารมีกำแพงแก้วล้อมรอบโดยเฉพาะอีกชั้นหนึ่ง เป็นพระวิหารขนาดใหญ่ ภายในประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ปูนปั้นขนาดยาว ๒๐ เมตร ที่บานประตู และบานหน้าต่างด้านนอกประดับด้วยลายปูนปั้นที่เรียกว่า กระแหนะ เป็นรูปเลี้ยวกางแบบไทย ยืนอยู่บนประแจจีน ประดับด้วยแจกันดอกเบญจมาศและพานผลไม้ เช่น ทับทิม ส้มมือ ลิ้นจี่ มังคุด และน้อยหน่า เป็นต้น เพดานพระวิหารเขียนลายดอกเบญจมาศ นก และผีเสื้อ และหน้าบันประดับด้วยกระเบื้องสีเป็นลายดอกเบญจมาศและรูปสัตว์มงคลของจีน เช่นเดียวกับหน้าบันพระอุโบสถ

พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถในเขตกำแพงแก้วเช่นเดียวกัน แต่พระวิหารมีกำแพงแก้วล้อมรอบโดยเฉพาะอีกชั้นหนึ่ง เป็นพระวิหารขนาดใหญ่ ภายในประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ปูนปั้น ขนาดยาว ๒๐ เมตร ที่บานประตู และบานหน้าต่างด้านนอกประดับด้วยลายปูนปั้นที่เรียกว่า กระแหนะ เป็นรูปเลี้ยวกางแบบไทย ยืนอยู่บนประแจจีน ประดับด้วยแจกันดอกเบญจมาศและพานผลไม้ เช่น ทับทิม ส้มมือ ลิ้นจี่ มังคุดและน้อยหน่า เป็นต้น

เพดานพระวิหารเขียนลายดอกเบญจมาศ นก และผีเสื้อ สีสวยงามและหน้าบันประดับด้วยกระเบื้องสี เป็นลายดอกเบญจมาศ และรูปสัตว์มงคลของจีน เช่นเดียวกับหน้าบันพระอุโบสถ โดยรอบลานพระวิหารมีสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองประดิษฐานอยู่ ๓๒ องค์ที่ผนังพระระเบียงพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ มีแผ่นหินอ่อนจารึกตำรายาและตำราหมอนวดติดเป็นระยะ ๆ จำนวนทั้งสิ้น ๙๒ แผ่น โดยพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๕. ศาลาการเปรียญ

เป็นอาคารที่มีลักษณะผสมทางศิลปกรรม ระหว่างไทยและจีน เช่นเดียวกัน หลังคาเป็นแบบจีนลด ๒ ชั้น แต่มุงกระเบื้องแบบไทย บนหลังคาประดับรูปถะ ระหว่างมังกรกระเบื้องเคลือบสีอย่าง ศาลเจ้าจีน ผนังด้านนอกตอนบนเขียนรูปผลไม้ เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล เช่นส้มมือหมายถึง การมีวาสนาสูง ทับทิม หมายถึง ความมั่นคงอุดมสมบูรณ์ และผลท้อหมายถึงการมีอายุยืนพระประธานในศาลาการเปรียญ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางประทานพระธรรมเทศนา ถือตาลปัตร

(๒๖) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

๑) สถานที่ตั้ง

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหารมีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๑๐,๕๖๖ ตารางวา ๑๔ ตารางศอก ตั้งอยู่แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ระหว่างถนนสายใหญ่คือ ถนนพระรามที่ ๕ ถนนศรีอยุธยา ถนนราชดำเนินนอก และถนนพิษณุโลก

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เดิมเป็นวัดโบราณ มีชื่อว่า วัดแหลม หรือวัดไทรทอง ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างในสมัยใด จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงปรากฏชื่อขึ้นในประวัติศาสตร์ เมื่อเจ้าอนุวงศ์ ผู้ครองนครเวียงจันทน์ประเทศราชของไทย ได้ก่อการกบฏยกทัพมาตีไทยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ (พระองค์เจ้าพนมวันพระเจ้าลูกยาเธอ

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหน้านภาลัย กับเจ้าจอมศิลา ต้นราชสกุล พนมวัน) เป็นผู้บัญชาการกองทัพในส่วนการรักษาพระนคร โดยทรงตั้งกองบัญชาการอยู่ในบริเวณวัดแหลม หรือวัดไทรทอง นี้เมื่อเสร็จสิ้นการปราบกบฏแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ พร้อมด้วยพระเชษฐภคินี พระขนิษฐภคินี และพระกนิษฐภาดา ร่วมเจ้าจอมมารดาอีก ๔ พระองค์ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้น ประมาณปี พ.ศ.๒๓๗๐-๒๓๗๑ แล้วทรงสร้างพระเจดีย์ ๕ องค์ รายด้านหน้าวัดเป็นอนุสรณ์ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามวัดใหม่ว่า วัดเบญจบพิตร ซึ่งมีความหมายว่าเป็นวัดของเจ้านาย ๕ พระองค์ หรือวัดที่เจ้านาย ๕ พระองค์ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้น[๑]

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

พระอุโบสถ ถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมสมบูรณ์ของศิลปกรรมแบบไทย สร้างขึ้นมาจากหินอ่อนประเทศอิตาลี เป็นพระอุโบสถทรงสี่เหลี่ยม มีหลังคาจัตุรมุข และเชื่อมต่อด้านหลัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าให้สร้าง สร้างขึ้นมาโดยใช้หินอ่อนที่นำมาจากประเทศอิตาลี ด้วยเหตุนี้พระอารามนี้ จึงเป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศว่า “วัดหินอ่อน”[๒]

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โปรดเกล้าให้ยกช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ฝาผนังพื้น และฐานพระพุทธรูป ถูกแต่งอย่างประณีตด้วยหินอ่อน

ในปี ค.ศ.๑๙๔๖ (พ.ศ.๒๔๔๙) สมเด็จพระสังฆราช นามว่า กิตติโสภณมหาเถระ ทรงถวายพระพรสมเด็จกรมพระยาดำรงราชา นุภาพเขียนภาพสถูปเจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทยที่บานหน้าต่างที่ช่องทั้ง ๘ บาน ภาพทั้ง ๘ นั้น คือ

๑. พระปฐมเจดีย์ ที่จังหวัดนครปฐม
๒. พระมหาธาตุ ที่ละโว้ ลพบุรี
๓. พระธาตุพนม ที่จังหวัดนครพนม
๔. พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน
๕. พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช

---

[๑] ชลธีร์ ธรรมวรางกูล, บรรณาธิการ, **ประมวลเอกสารสำคัญ เนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พลับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘), พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล งานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ๒๕ มีค.๒๕๓๘), หน้า ๕๐.

[๒] สมใจ นิ่มเล็ก, **อุโบสถ สถาปัตยกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๓.

๖. พระศรีมหาธาตุ วัดน้อย จังหวัดสุโขทัย

๗. พระมหาธาตุ วัดช้างล้อม ที่ศรีสัชนาลัย สุโขทัย

๘. พระเจดีย์ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลักษณะพระอุโบสถ

มีพระระเบียงใหญ่ และสวยงาม ล้อมรอบพระอุโบสถที่โอบล้อม ทั้งปีกด้านขวาและด้านซ้ายของพระอุโบสถ

หลังคาพระอุโบสถเรียงแถวถี่ ๕ ชั้นซ้อนกันชั้นบนหลังคานั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลืองเป็นรูปทรงกาบโค้ง

หินเป็นเครื่องหมาย (ใบเสมา) เรียงอยู่ล้อมรอบพระอุโบสถ อยู่ในรูปทรงสองตำแหน่งเป็นรูปทรงดอกบัวตูม ตั้งอยู่ที่มุมด้านหน้าทั้งสองข้างของผนังพระระเบียงพระอุโบสถ

พื้นพระอุโบสถปูด้วยแผ่นหินอ่อนมีสีสดสวยเปล่งปลั่ง ผนังด้านนอกและด้านในประกบเรียบด้วยแผ่นหินอ่อนสีขาว

เสาของพระอุโบสถทั้งภายนอกและภายในทำด้วยหินอ่อนสีขาวสมบูรณ์แบบ เสาทั้งหมดนำมาจากประเทศอิตาลี [๑]

๒. พระพุทธชินราชจำลอง

ลักษณะ ศิลปะสุโขทัย ปางมารวิชัย หน้าตัก ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูง ๗ ศอก วัสดุสำริดลงรักและปิดทองพระบาทสมเด็จ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้จำลอง พระพุทธชินราชจากองค์จริงที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกขั้นตอนการสร้าง สร้างขึ้นในเมืองพิษณุโลก ใช้ทอง ๓,๙๔๐ กิโลกรัม และเมื่อพระพุทธรูปหล่อเสร็จแล้วได้อัญเชิญมาโดยทางน้ำนำมายังโรงหล่อของกองทัพเรือ และได้นำมาประดิษฐานในพระอุโบสถของวัดเบญจมบพิตรในเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔

๓. พระระเบียงคต

พระระเบียง หรือเรียกกันว่า ระเบียงเป็นลักษณะมุขที่เชื่อมกับพระอุโบสถในรูปตัว ยู เริ่มจากมุขทางทิศใต้ โอบล้อมรอบไปจากทิศตะวันตก มาจดเชื่อมกับมุขของพระอุโบสถด้านทิศเหนือรูปทรงคล้ายกับพระระเบียงที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

พระระเบียงสร้างขึ้นในสมัยเดียวกับพระอุโบสถ ออกแบบโดยสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์

มีประตูเข้าพระระเบียง ๕ ประตู พื้นพระระเบียงปูด้วยแผ่นหินอ่อนสีเหลืองปนสีขาว

---

[๑] คำอธิบายภาพหน้าปก-รองปก," ใน **ศิลปากร** ๑๓,๑ (พฤษภาคม, ๒๕๑๒), หน้ารองปก.

มีเสา ๙๒ ต้น ค้ำหลังคาของพระระเบียง เสาทั้งหมดมีปลายเสาปั้นรูปทรงดอกบัวเสเหล่านี้ ๖๒ ต้น เป็นเสากลมทำด้วยหินอ่อนล้วน ส่วนเสา ๒๘ ต้นที่เหลือสร้างด้วยอิฐถือปูน และตบแต่งด้วยแผ่นหินอ่อน

ผนังด้านในเป็นอิฐถือปูน ฉาบให้เรียบด้วยปูน แล้วฉาบด้วยสีขาวในขณะผนังด้านนอกประดับแผ่นหินอ่อนสีขาว มีหน้าต่างนับรวม ๔๘ บาน ช่อฟ้าทั้งหมดของหลังคาพระระเบียงลงรักปิดทอง[๑]

๔. พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูป

พระระเบียงนั้น อาจเรียกว่า พิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปเนื่องจากว่า พิพิธภัณฑ์สร้างตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ผู้ซึ่งต้องการสร้างพระระเบียงเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อรวบรวมพระพุทธรูปโบราณเป็นปางและแบบสมัยต่าง ๆ ภายในพระระเบียงมีพระพุทธรูปอยู่ปัจจุบันนี้จำนวน ๕๒ องค์ ในลักษณะปางผสมทั้งอิริยาบถประทับนั่งและประทับยืน

พระพุทธรูปสามสิบสามองค์เป็นองค์เดิมต้นแบบ ส่วน ๑๙ องค์เป็นพระพุทธรูปหล่อขยาย ย่อหรือเป็นเท่าองค์เดิม

พระพุทธรูปบางองค์ที่มีคุณค่าที่ควรกล่าวถึง

๑) พระพุทธรูปองค์ที่นั่งขัดสมาธิในอิริยาบถปางบำเพ็ญทุกกิริยา

๒) พระพุทธรูปปางลีลา (เสด็จจากดาวดึงส์) แบบสุโขทัยนำมาจากวัดมหาธาตุกรุงเทพฯ

๕. พระพุทธรูปอยู่ด้านนอกพระระเบียง

มีพระพุทธรูปหินน่าสนใจ ๔ องค์ทางประตูเข้า หลังพระระเบียงด้านนอก ที่นั่นประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ๔ องค์ คือ

๑. พระพุทธรูปหินของสมัยอยุธยา นำมาจากเมืองลพบุรีอยู่มุมทิศเหนือ

๒. พระพุทธรูปหินสมัยอมราวดี นำมาจากประเทศศรีลังกา (อยู่มุมทิศตะวันตก)

๓. พระพุทธรูปหินสมัยทวาราวดี มาจากลพบุรี (อยู่ทิศใต้)

๔. พระพุทธรูปสมัยอยุธยานำมาจากลพบุรี (มุมตะวันตกเฉียงเหนือ)

---

[๑] "สีมามันตริก",เป็นพื้นที่ว่างกันการคาบเกี่ยวกันระหว่างเขตขัณฑสีมา และมหาสีมา ซึ่งจะส่งให้การสังฆกรรมภายในขัณฑสีใสไม่เกิดผล ถือเป็น "สีมาสังกระ", โชติ กัลยาณมิตร, **พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง**, (กรุงเทพมหานคร: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศ, ๒๕๑๘), ไม่มีเลขหน้า.

(๒๗) วัดอนงคารามวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดอนงคาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๕๕ ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๖๑ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดอนงคารามวรวิหารแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานครตั้งอยู่บนถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน มีชื่อเดิมคือวัดน้อยขำแถม เป็นชื่อท่านผู้หญิงน้อย ซึ่งเป็นภรรยาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย เป็นผู้สร้างขึ้นคู่กันกับวัดพิชัยญาติแล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นผู้ปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ วัดนี้ได้รับพระราชทานชื่อใหม่ว่าวัดอนงคารามอย่างในปัจจุบัน

๔) ศาสนถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

พระอุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนลักษณะทรงไทย หลังคามุงกระเบื้องเคลือบประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรัก ประดับกระจกมีเสาพาไลรอบ หน้าบันปูนปั้นลายดอกลอยซุ้มประตูหน้าต่างลายปูนปั้น ลงรักปิดทองประดับกระจก บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำรูปเซี่ยวกาง และรูปยักษ์ ผนังภายในฝ้าเพดานทาสีปิดทองล่องชาด สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ และ ทำการปฏิสังขรณ์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๙-๒๕๐๐ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นอาคารทรงไทย

ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ช่อฟ้า ใบระกาลงรักประดับกระจก หน้าบันและซุ้มประตูหน้าต่างก็มีลวดลายลงรักปิดทองสวยงาม

๒. พระประธาน

ภาพ : พระประธาน

ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่บนบุษบกเหนือฐานชุกชีลงรักปิดทอง ประดับกระจก มีลายกระจังทำด้วยโลหะและมีพระพุทธรูปยืน ๒ องค์ คู่กันหล่อด้วยโลหะปิดทองอยู่หน้าบุษบก ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๖สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงบูรณะบุษบกและสร้างโคมกึ่งไฟฟ้าติดประจำผนังอุโบสถ

พระพุทธจุลนาคเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัย เป็นพระประธานในพระวิหาร และมีพระพุทธรูปพระสาวกหล่อด้วยโลหะปิดทองยืนอยู่ด้านซ้ายขวา อีกทั้งด้านหน้าพระประธานยังมีพระพุทธมังคโล ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางสมาธิตั้งอยู่ด้านหน้าอีกด้วยพระมณฑปซึ่งสร้างขนาบกับพระวิหารหลังที่อยู่ด้านทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ที่จำลองมาจากวัดราชาธิวาสและหลังที่อยู่ด้านทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธบาทจำลองเอาไว้

๓. พระวิหาร

พระวิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนลักษณะทรงไทย หลังคามุงกระเบื้องเคลือบประดับช่อฟ้า ใบระกา ประดับกระจก หน้าบันลายดอกไม้ประดับกระจก ระหว่างเสาระเบียงตรงประตูด้านหน้าและด้านหลังประดับรวงผึ้งห้อย ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลายปูนปั้น บานประตูหน้าต่างสลักลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลงรักปิดทอง ประดับกระจกฝ้าเพดานทาสีปิดทองล่องชาด ผนังภายในทาสีปิดทองล่องชาด มีภาพลายก้านแย่ง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัย อัญเชิญมาจากสุโขทัย พระนามว่า พระจุลนาค และพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางสมาธิ พระนามว่า พระพุทธมังคโล พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้ายขวา

๔. ศาลาการเปรียญ

ศาลาการเปรียญ เป็นอาคาร ๒ ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ มีช่อฟ้า ใบระกาหางหงส์ ประดับกระจก

(๒๘) วัดพิชยญาติการาม

๑) สถานที่ตั้ง

วัดพิชยญาติการาม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๖๘๕ ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๒๕ ไร่

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดพิชยญาติการาม เดิมเป็นวัดร้างไม่มีพระสงฆ์ สามเณรอยู่จำพรรษา และไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นมาในสมัยใด ต่อมาระหว่างปี พุทธศักราช ๒๓๗๒-๒๓๗๕ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) หรือ “สมเด็จพระยาองค์น้อย ครั้งดำรงบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาศรีพิพัฒน์” ได้ดำเนินการปรับปรุงก่อสร้างสถาปนาขึ้นใหม่ทั้งวัด แล้วน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามว่า“วัดพระยาญาติการาม”หรือ“วัดพระยาญาติ” รัชกาลที่ ๔ พระบาทพระราชทาน นามใหม่เป็น “วัดพิชยญาติการาม”จนถึงปัจจุบันนี้ และมีพระพุทธรูปรุ่นเดียวกับพระพุทธชินราช โดยท่านผู้สถาปนาวัดได้อัญเชิญจากวิหารหลวงจังหวัดพิษณุโลก มาประดิษฐานไว้เป็นประธานในพระอุโบสถ วัดพิชยญาติการามวรวิหาร จึงจัดเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ มากแห่งหนึ่ง และมีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ของประเทศไทย

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ผู้สถาปนาวัดได้วางแบบแปลนแผนผังของวัดทั้งเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส (หมู่กุฏิพระสงฆ์) ไว้อย่างสวยงาม เขตพุทธาวาส มองจากด้านหน้าวัดจะเห็นเจดีย์คู่อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ อยู่ตรงกลางพระปรางค์๓องค์ อยู่ด้านหลังหน้าบันของพระอุโบสถอยู่ในระดับตำแหน่งที่ต่ำกว่าหน้าบันมุขของพระปรางค์องค์ใหญ่อย่างพอเหมาพอดีเห็นแล้วสวย งามเป็นที่น่าอัศจรรย์มาก กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ประกอบด้วยซุ้มประตู ๓ ซุ้ม และตั้งพระอสีติมหาสาวก (วิหารคด) ๖ หลัง ส่วนเขตสังฆาวาสได้ จัดไว้ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาสมีพระอุโบสถตั้งอยู่ตรงกลางถือว่าเป็นศูนย์กลางของวัด นอกจากความโดดเด่นในเชิงแบบแปลนแล้ว ในเชิงศิลปกรรมและประติมากรรม ก็มีความโดดเด่นสวยงามเช่นกันโดยเฉพาะภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถทั้งในส่วนที่เป็นศิลปะไทย และศิลปจีน รอบฐานพระอุโบสถด้านนอกมีหินแกรนิตรายล้อมทั้ง ๔ ด้านแต่ละด้าน มีภาพแกะสลักเรื่องราว

พงศาวดารจีน เรื่อง“สามก๊ก”อยู่อย่างสมบูรณ์อีกอย่างหนึ่ง อาคารต่าง ๆ ตามแนวกำแพงแก้ว เช่น ศาลาตั้งพระอสีติมหาสาวก (พระอรหันต์สาวก ๘๐ องค์) แต่ละหลังสร้างติดกับกำแพงแก้ว ใช้ผนังของตัวอาคารเป็นส่วนหนึ่งขอกำแพงแก้วเป็นทรงจีนมีรูปทรงหลังคาจั่วจีนมีลวดลายปูนปั้นประดับลังคา และลวดลายปูนปั้นรูปดอกไม้โดยใช้ถ้วยกระเบื้อง เคลือบสีประดับอยู่ตามหน้าบันซุ้มประตู ๓ ซุ้ม เป็นทรงไทย หลังคาจั่ว๓ ระดับ มีช่อฟ้าเป็นรูปพญานาคเหนือประตูทั้ง ๓ ซุ้ม ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปพญาหงษ์กระเบื้องเคลือบสี และหน้าบันของแต่ละซุ้มประดับด้วยลายดอกไม้ปูนปั้นสวยงาม การวางแบบแปลนของวัด ศิลปกรรม และประติมากรรมเหล่านี้เป็นลักษณะ เด่นที่สุดของวัด และเป็นศิลปะที่ในหลวง รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรด ดังเนื้อหาในบทกลอน ของเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง นายมี แต่งขึ้นถวายตอนหนึ่งว่า“.. ฯลฯ วัดพระยาศรีพิพัฒน์ นามพระยาญาติกา

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

พระอุโบสถ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคามุงกระเบื้องศิลปะแบบจีนหน้าบันทั้งสองด้านเป็นลายปูนปั้นมังกร สอดสีประดับกระเบื้อง เพดานเหนือระเบียงเขียนลายดอกไม้สอดสี เสาพาไลเป็นศิลากลมฐานพาไลสลักศิลาเป็นรูปภาพ เรื่องสามก๊กบานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเชี่ยวกางเหยียบสิงโต บานประตูกลางเป็นลายรดน้ำรูปเทวดาถือพระขรรค์เหยียราชสีห์ ผนังภายในและเสามีภาพจิตรกรรมรูปลายดอกไม้ ผนังบานกกหน้าต่างด้านนอกเขียนรูปต้นไม้สวรรค์ต่าง ๆ หลังพระประธานเขียนเป็นรูปซุ้มเรือนแก้ว ลานหน้าพระอุโบสถปูด้วยแผ่นศิลาจากเมืองจีน เสมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นเสมาคู่ ซุ้มเสมาช่างไทยออกแบบ และสั่งแกะสลักศิลาสำเร็จมาจากเมืองจีนซุ้มประตูมี ๓ ซุ้ม เป็นทรงไทย หลังคา จั่ว ๓ ระดับ ประดับช่อฟ้า เป็นรูป

พญานาค เหนือประตูทั้ง ๓ ซุ้ม ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปพญาหงส์ตกแต่งด้วยถ้วยกระเบื้องเคลือบสีและหน้าบันของแต่ละซุ้มประดับด้วยลายดอกไม้ปูนปั้น

๒. พระประธาน

ภาพ : พระประธาน

พระประธาน ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย พระนามว่า พระสิทธารถ อัญเชิญมาจากวัดวิหารทอง จังหวัดพิษณุโลก

๓. เจดีย์

ภาพ : เจดีย์

ที่ประดิษฐานอยู่ด้านหน้า พระอุโบสถ มี ๒ องค์ แต่ละองค์ วัดโดยรอบ ๒๓ วา สูง ๑๑ วาเศษ มีลักษณะคล้ายกับ พระเจดีย์บรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพียงแต่ขนาดไม่เท่ากันพระพุทธรูปปางมารวิชัยมีชื่อเรียกว่า“สมเด็จพระสิทธารถพุทธเจ้า” หน้าตักกว้าง ๓ ศอกเศษ สูง ๓ ศอก ๑ คืบเศษ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ และงดงามมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เสด็จพระราชดำเนินเพื่อพระราชทานผ้าพระกฐิน ได้ทอดพระเนตรเห็นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหลวง สร้างฉัตรขาวโลหะ ๕ ชั้น มาถวายเป็นราชสักการะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เสด็จมาปิดทองใหม่ ในคราวที่เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน และ ในปี พ.ศ.๒๔๔๗ ทรงรับสั่งให้เจ้า

พนักงาน หลวงมาเปลี่ยนเครื่องทรงอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ พระเทพปริยัติโมลี (ปัจจุบัน คือ พระพรหมโมลี) เจ้าอาวาส พิจารณาเห็นว่า สมควรให้เปลี่ยนฉัตรใหม่ เนื่องจากฉัตรเดิมเก่าและชำรุดมากแล้วจึงให้ช่างหลวง สร้างฉัตรขาว ขลิบทอง ๕ ชั้นมาถวายแทนฉัตรเก่าดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้

๔. พระปรางค์

ภาพ : พระปรางค์

มี ๓ องค์ คือ

๑. **พระปรางค์องค์ใหญ่** สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า และพระโคตมพุทธเจ้า

๒. พระปรางค์องค์เล็ก มี ๒ องค์ แต่ละองค์มีขนาดและรูปทรงเดียวกัน พระปรางค์ด้านทิศตะวันออกเป็นที่ประดิษฐาน พระศรีอริยเมตไตย หรือ พระศรีอาริย์ พระปรางค์ด้านทิศตะวันตก เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธบาทจำลอง ๔ รอย สลักไว้บนแผ่นศิลา วางบนแท่นหล่อด้วยสำริด

(๒๙) วัดบรมนิวาส ราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดบรมนิวาสฯ นี้เป็นอารามหลวงอยู่ใกล้ตลาดโบ๊เบ๊ แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานครพระอารามหลวง ชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัด บรมนิวาสฯ นี้ สันนิษฐานว่า น่าจะชื่อ วัดบรมสุข ซึ่งแต่เดิมเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาลูกหลานผู้สร้างได้ถวายวัด แด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชอยู่ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับไว้เป็นวัดในพระอุปถัมภ์ จากนั้นจึงทรงถวายต่อไปยังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทอดหนึ่ง ซึ่งรัชกาลที่ ๓ ก็ทรงรับไว้เป็นอารามหลวงชั้นโท จากนั้นทรงพระราชทานนามว่า วัดนอก อันหมายถึงวัดนอกกำแพงวังนั่งเอง

วัดนอก นี้ แม้ว่าจะได้มีการสร้างมาก่อน ที่จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นวัดหลวง และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่เพื่อให้สมกับเป็นอารามหลวงนั้น วัดนี้มาบูรณะให้ออกมาคล้ายกับ งานสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาจนแล้วเสร็จจริงใน รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และหลังจากสร้างจนแล้วเสร็จ รัชกาลที่ ๔ จึงทรงพระราชทานนามให้ใหม่ว่า วัดบรมนิวาส ราชวรวิหาร

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. **พระทศพลญาณ** เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถที่มีจิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง จิตรกรเอกแห่งรัชสมัย เขียนเป็นทิวทัศน์และผู้คนอย่างตะวันตกคล้ายกับที่วัดบวรนิเวศวิหารให้บรรยากาศแปลกตา ภาพวาดระหว่างช่องหน้าต่างแสดงศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน และข้อประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ เช่น การบวช การถวายผ้าผ้าจำนำพรรษา การรักษาศีลในเทศกาลเข้าพรรษา การลอยกระทง การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า

การทำบุญเนื่องในวันมาฆบูชาและวิสาขบูชา เป็นต้น ส่วนเหนือช่องหน้าต่างเป็นภาพปริศนาธรรมที่ใช้ตัวละคร

พระทศพลญาณ พระปางมารวิชัย

พระพุทธพิชิตมาร พระปางสมาธิเพชร

๒. พระอุโบสถ สร้างอยู่หน้าพระเจดีย์เป็นการสร้างตามแบบแผนโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังคาประดับช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ หน้าบันทำเป็นปูนปั้นลายดอกและใบอย่างเทศ ตรงกลางเป็นตราพระมหามงกุฎมีมาลัยล้อม ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง พระประธานเป็นศิลปะสมัยสุโขทัยปางมารวิชัยมีนามว่า “พระทศพลญาน”

๓. พระเจดีย์ ทรงกลมฐานสี่เหลี่ยมประดับกระเบื้องสีทองภายในทำเป็นห้องมีประตูเข้า บานประตูด้านนอกประดับมุกเป็นรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์

๔. ศาลาการเปรียญ ทรงไทยยกพื้นสูง หน้ามุขทั้งสองด้านประดับไม้จำหลัก หลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์

(๓๐) วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ตั้งอยู่ เลขที่ ๙๖๙ แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ที่ดินของวัดมีเนื้อที่ ๑๘ ไร่ ๙ ตารางวา ตามโฉนดเลขที่ ๔๘๙๘ เล่มที่ ๔๙ [๑]

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดกับที่ธรณีสงฆ์ของวัดปทุมธานี (ที่ดินเลขที่ ๔) ถัดออกไปเป็นที่ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และคลองแสนแสบ

ทิศใต้	ติดกับ	ถนนพระรามที่ ๑
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ทางสาธารณประโยชน์ และศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์

[๑] ปราณี กล่ำส้ม และ ชุติมา ชุณหะชา, “วัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร,” ใน **วัดปทุมวนาราม**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๖.

ทิศตะวันตก	ติดจรดคลองอรชร	เป็นคลองซอยที่แยกออกมาจากคลองแสนแสบ ถัดออกไปเป็นศูนย์การค้าสยามพารากอน

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

การสร้างวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร (วัดสระปทุม) สร้างเมื่อรัชกาลที่ ๔ คู่กับพระราชอุทยานสำหรับพักผ่อนพระราชอริยบทนอกพระนคร ที่เรียกกันว่า สระปทุม วัดนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงนิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต จากวัดบวรนิเวศวิหาร มาครองวัด ในครั้งกระนั้นทรงโปรดให้พระภิกษุพายเรือรอบสระบัวภายในวัด เพื่อรับบิณฑบาตจากพระองค์เองและเจ้าจอมหม่อมเป็นครั้งคราว พระอุโบสถมีบานประตูและหน้าต่างที่ประดับลายปูนปั้นเป็นรูปชาวนากำลังไถนา ตกปลา มีสระบัวแวดล้อม อันเป็นสภาพชีวิตคนในพื้นที่บริเวณที่สร้างวัดครั้งกระนั้น[๑]

เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ประกอบพิธียกช่อฟ้าพระอุโบสถที่ได้ทำการบูรณะแล้วเสร็จ หลังจากนั้นในวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๓ เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน และได้พระราชาทานพระราชทรัพย์สร้างศาลาพระราชศรัทธาเพื่อให้พุทธบริษัทได้ใช้ในการอบรมและปฏิบัติธรรม[๒]

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระวิหาร

ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญที่อันเชิญมาจากกรุงเวียงจันทน์ คือ พระเสิมและพระแสน นับว่าสอดคล้องกับจิตรกรรมฝาผนังเรื่องศรีธนญชัย หรือ เชียงเมี่ยง จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารเป็นตัวอย่างภาพเขียนฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่แสดงการรับอิทธิพลฝรั่งอย่างชัดเจนอีกแห่งหนึ่ง ภาพที่น่าสนใจได้แก่ ภาพสะพานเหล็กซึ่งมีลูกล้อสำหรับชักลากเพื่อเปิดเรือผ่านไปมาได้ และเป็นสะพานแบบที่ถูกรื้อไปหมดแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น ต่อมาๆ ได้บรรจุพระบรมมีเรือพระที่นั่งหลายลำ ริมฝั่งมีศาลาที่ประทับ ในสระเต็มไปด้วยบัวหลายพันธุ์

---

[๑] กรมการศาสนา, **ประวัติทั่วราชอาณาจักร, เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๕.

[๒] ปราณี กล่ำส้ม และ ชุติมา ชุณหะชา, “วัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร,” ใน **วัดปทุมวนาราม**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๖.

๒. พระอุโบสถ

เป็นอาคารขนาดย่อมกว่าพระวิหาร กว้างยาวประมาณ ๑๐.๒๐ x ๑๗.๒๐ เมตร แบ่งเป็น ๕ ห้อง รูปทรงอาคารทำหลังคาลดหน้า-หลังอย่างละชั้น หลังคาเพียง ๒ชั้น หน้าบัน ใช้เครื่องไม้แกะสลักเป็นกระบวน ลายกอบัวมีแนวคลื่นเหมือนน้ำ ตอนกลางสลักรูปพระมหาพิชัมงกุฎ ประดิษฐานบนพานมีกรอบรูปดอกบัวล้อม ด้านนอกสลักลายกระหนกเปลวโดยรอบ เครื่องประกอบหน้าเป็นเครื่องลำยอง มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์

(๓๑) วัดคูหาสวรรค์

๑) สถานที่ตั้ง

วัดคูหาสวรรค์ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ที่ตั้ง อยู่ริมคลองบางหลวง แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

๒) อาณาเขต

ทิศเหนือ	จรด	คูวัดโบสถ์
ทิศใต้	จรด	ถนนวัดสุวรรณคีรี (วัดกุฎี)
ทิศตะวันออก	จรด	คลองบางกอกใหญ่
ทิศตะวันตก	จรด	ที่ดินกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดคูหาสวรรค์ ตั้งอยู่ถนนเพชรเกษม ๒๘ แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ เป็นวัดโบราณสร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีอยู่ แต่ใครจะเป็นผู้สร้างนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน เดิมเรียกชื่อว่า วัดศาลาสี่หน้า ดังปรากฏตามแผนที่วัดสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาให้เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดวรวิหาร แต่ตามหลักฐานรับรองสภาพวัดของกองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปรากฏว่าตั้งวัด เมื่อพ.ศ. ๒๓๒๐ และรับวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๐สมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งรัชการที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สถาปนาพระอุโบสถศาลาการเปรียญและเสนาสนะขึ้นอีกเป็นอันมาก เมื่อสถาปนาสำเร็จบริบูรณ์ แล้วจึงพระราชทานนามใหม่ว่าวัดคูหาสวรรค์

วัดนี้ ครั้งรัชกาลที่๑พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงกรุณาโปรดให้อัญเชิญ พระพุทธปฏิมากรปางนั่งสมาธิราบ ขนาดหน้าตัก ๕ ศอกคืบ ๔ นิ้ว ซึ่งนับเป็นพระพุทธรูปที่งาม ที่เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดนี้ไปประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ฯ ทรงขนานพระนามว่า “พระพุทธเทวปฏิมากร” ซึ่งยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แล้วทรง

พระกรุณาโปรดให้สร้างพระประธานขึ้นใหม่ อีก ๔ องค์ สำหรับประดิษฐานเป็นพระประธานแทนพระพุทธเทวปฏิมากร ที่โปรด ให้อัญเชิญนั้น และโปรดให้สถาปนาพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และ เสนาสนะ ขึ้นอีกเป็นอันมาก เมื่อสถาปนาสำเร็จบริบูรณ์แล้ว จึงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดคูหาสวรรค์”ส่วนศาลาสี่หน้านั้น จะทรงพระกรุณาโปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้น ในครั้งนั้นด้วยหรืออย่างไรไม่ปรากฏ แต่สันนิษฐานว่า คงจะได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ปฏิสังขรณ์ของอื่นๆ เช่น พระอุโบสถและศาลาการเปรียญเหล่านี้เป็นต้น ก็ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์ทั้งหมด แม้ศาลาสี่หน้าไม่ใหญ่โตเท่าไร ตั้งแต่พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาแล้ว ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาอีกครั้งหนึ่ง สันนิษฐานว่า คงจะได้โปรดสถาปนาทั่วทั้ง พระอาราม ได้บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ คือ พระอุโบสถ ทำพื้นใหม่ขึ้น ทั้งข้างนอกข้างในและเปลี่ยน ชื่อฟ้า ใบระกา ปิดทองหน้าบันบานประตู หน้าต่างใหม่ ศาลาการเปรียญเปลี่ยนพื้นทำฝาช่อฟ้าใบระกา มุงกระเบื้องหลังคาใหม่ ศาลาขวางก็ได้เปลี่ยนช่อฟ้าพื้นใหม่ด้วย ศาลาสี่หน้า

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

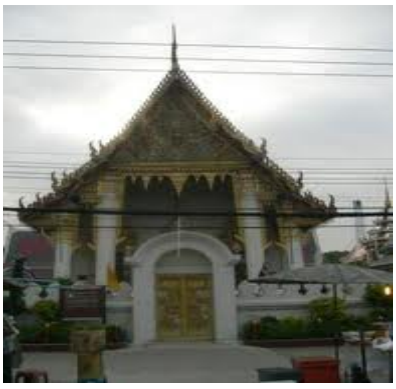

ภาพ : พระอุโบสถ

มีช่อฟ้าในระกาประดับกระจก หน้าบันสลักลายเป็นรูปเทพพนม บานประตูและหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ สวยงามมากสร้างมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาประกอบด้วย ช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันประดับกระจก มีประตูหน้า ด้านหน้า ๓ ประตู สำหรับประตูกลางแล้ว ควรที่ทางราชการและทางวัดรวมทั้งประชาชนทั่วไป จะร่วมกันอนุรักษ์อย่างยิ่ง

๒. พระประธานในพระอุโบสถ

ภาพ : พระประธานในพระอุโบสถ

มี ๔ องค์ (เป็นพระปูนปั้น) หันพระพักตร์ ไปในทิศทั้ง ๔ คือ ทิศบูรพาเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิทำด้วยศิลาแลง ประกอบอิฐถือปูนปิดทอง หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๑๐ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๕ ศอก ทิศทักษิณเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิสลักด้วยศิลาแลง หน้าตัก ๓ ศอก สูงตลอดพระรัศมี ๕ ศอก ทิศปัจจิมเป็นพระพุทธรูป ปางผจญมาร สลักด้วยศิลาแลง หน้าตักกว้าง ๒ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๔ ศอก ๑ นิ้ว ทิศอุดรเป็นพระพุทธรูป ปางผจญมาร (ปางมารวิชัยก็เรียก) สลักด้วยศิลาแดงปิดทอง น้าตักกว้าง ๓ ศอก สูงตลอดพระรัศมี ๔ ศอก ๘ นิ้ว

๓. พระมหาเจดีย์ มี ๓ องค์ สร้างย่อมุมแบบไม้สิบสอง ตั้งเรียงกันอยู่ด้านหลัง พระอุโบสถ องค์กลางฐานกว้างประมาณ ๒ วา ๓ ศอก สูงตลอดยอดประมาณ ๗ วา และอีก ๒ องค์นั้น ฐานกว้าง ๓ ศอก สูงตลอดยอดประมาณ ๕ วาเท่ากัน

(๓๒) วัดอัปสรสวรรค์

วัดอัปสรสวรรค์ วัดแห่งนี้เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในสมัยใดนั้นยังไม่สามารถระบุหลักฐานที่แน่ชัดได้ รู้แต่สาเหตุที่เรียกวัดนี้ว่าวัดหมูนั้นก็เนื่องจากว่า ผู้สร้างวัดแห่งนี้เป็นชาวจีนชื่ออู๋ มีอาชีพเลี้ยงหมูเป็นผู้สร้างขึ้น เมื่อมีวัดแล้วหมูเหล่านั้นก็มาเดินเพ่นพ่านเต็มลานวัด ชาวบ้านจึงเรียกว่าวัดหมูกันมาตั้งแต่นั้น

๑) สถานที่ตั้ง

วัดอัปสรสวรรค์ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหารตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๙ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญกรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐ มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๖ ไร่ ๓ งาน ๘๐ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

รัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมน้อย (สุหรานากง) เห็นว่าวัดหมู่ทรุดโทรมมาก จึงกราบบังคนสมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้พระองค์จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้สถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่ทั้งวัด และหลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์เพิ่มอีก และในครั้งนั้นก็ได้พระราชทานชื่อวัดให้ใหม่ว่า “วัดอัปสรสวรรค์” เพื่อเป็นที่ระลึกแด่เจ้าจอมน้อย ซึ่งสามารถในการแสดงละครเรื่องอิเหนาเป็นตัวสุหรานากงได้ดี จนได้รับฉายาว่า เจ้าจอมน้อยสุหรานากง และในการบูรณะครั้งนี้ ทำให้วัดอัปสรสวรรค์ กลายมาเป็นวัดที่มีความพิเศษหนึ่งเดียวในเมืองไทย

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระพุทธรูปพระประธาน

ภาพ : พระพุทธปฏิมาประธาน ๒๘ องค์

ที่มา : ปริยา ศุภวงศ์, อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม**, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑.

ในวัดที่มีถึง ๒๘ องค์ต่างจากวัดทั่วไปที่มีพระประธานเพียงองค์เดียวพระพุทธรูปทุกองค์เป็นปางมารวิชัยบนฐานชุกชีเดียวกันที่สร้างลดหลั่นกันลงมา องค์หน้าสุดคือ พระพุทธโคดม ซึ่งหมายถึงพระศาสดาองค์ปัจจุบัน ส่วนองค์อื่น ๆ หมายถึงพระพุทธเจ้าในภพต่างๆ ๒๘ ภพ ซึ่งมีพระนามจารึกอยู่ที่ฐานทุกพระองค์

พระพุทธรูปจำนวน ๒๘ พระองค์ก็เพื่อแทนพระพุทธเจ้าที่ได้เกิดขึ้นมาในชาติภาพต่างๆ รวมแล้ว ๒๘ พระองค์ ก็เพื่อแทนพระพุทธ เจ้าที่ได้เกิดขึ้นมาในชาติภาพต่าง ๆ รวมแล้ว ๒๘ พระองค์ ได้แก่ พระพุทธตัณหังกร พระพุทธเมธังกร พระพุทธสรณังกร พระพุทธทีปังกร พระพุทธโกณฑัญญะ พระพุทธสุมังคละ พระพุทธสุมนะ พระพุทธเรวตะ พระพุทธโสภิตะ พระพุทธอโนมทัสสี พระพุทธปทุมะ พระพุทธนารทะ พระพุทธปทุมุตตระ พระพุทธสุเมธะ พระพุทธสุชาตะ พระพุทธปิยทัสสี พระพุทธอัตถทัสสี พระพุทธธรรมทัสสี พระพุทธสิทธัตถะ พระพุทธติสสะ พระพุทธปุสสะ

พระพุทธวิปัสสี พระพุทธสิขี พระพุทธเวสสภู พระพุทธกกุสันธะ พระพุทธโกนาคมนะ พระพุทธกัสสปะและพระพุทธโคตมะซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าที่เราได้เรียนรู้เรื่องราวของ พระพุทธรูปทั้ง ๒๘ พระองค์นี้ เป็นปางมารวิชัย หล่อขึ้นให้มีขนาดเท่าๆ กัน วางเรียงตั้งลดหลั่นกันลงมาเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมงดงามแปลกตาไม่มีวัดไหนในประเทศไทยและวัดไหนในโลกจะเหมือนและด้วยความที่วัดแห่งนี้เป็นเพียงแห่งเดียวที่มีพระประธาน ๒๘ พระองค์ [๑]

ที่วัดนี้จึงมีบทสวดมนต์พระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ซึ่งเป็นบทสวดมนต์เฉพาะของวัดอัปสรสวรรค์ ซึ่งจะใช้สวดทุกครั้งทีทำวัตรเช้าเย็นและจะเพิ่มบทสวดนี้เป็นกรณีพิเศษด้วยในการสวดมนต์ในพิธีการต่างๆ ด้วยความพิเศษที่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียวเช่นนี้ พระพุทธรูปประธาน ๒๘ องค์ ในพระอุโบสถวัดอัปสรสวรรค์จึงถูกยกย่องให้เป็น “อันซีนบางกอก” ไปด้วยประการฉะนี้ ส่วนที่ตั้งอยู่ข้าง ๆ พระอุโบสถนั้น ก็คือพระวิหาร เป็นศิลปะแบบจีนเช่นเดียวกัน ภายในมีพระพุทธรูปอยู่สององค์ เป็นพระปางมารวิชัยทั้งสององค์ และในภายหลังได้มีผู้มาสร้างรูปหล่อนางสุชาดากำลังถวายข้าวมธุปายาสแก่พระพุทธเจ้าด้วย

๒. พระวิหาร

ภาพ : พระวิหาร

วัดอัปสรสวรรค์ก็คือภาพทวารบาลที่ประตูวิหาร ซึ่งเขียนลงรักปิดทองเป็นรูปนางฟ้ากำลังเพลิดเพลินอยู่ในสระบัว ดูอ่อนช้อยงดงามสมกับชื่อวัดอัปสรสวรรค์ ต่างจากวัดอื่นๆ ที่มักทำเป็นรูปเทวดาหรือทหารที่ดูขึงขังมากกว่าและถ้าอยากจะรู้ว่าองค์ไหนเป็นพระประธาน ๒๘ องค์ในโบสถ์วัดอัปสรสวรรค์

---

[๑] ปริยา ศุภวงศ์, **อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, รายงานการวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑.

๓. พระปรางค์เก่าแก่ก่ออิฐถือปูน

พระปรางค์ ลักษณะก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานด้านหน้าระหว่างพระอุโบสถและพระวิหารพระพุทธปรางค์ มี ๖ องค์ เป็นไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก ตรงยอดหล่อด้วยโลหะ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียงลดหลั่นอยู่บนฐานชุกชีชั้นล่างทางด้านซ้ายและทางด้านขวาของพระพุทธโคดม ด้านละ ๓ องค์

๔. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

สร้างตามศิลปะนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ก่ออิฐถือปูนทรงแบบจีน กำแพงแก้วล้อมรอบหลังคาลดชั้นเดียว หน้าบันประดับลวดลาย ที่ด้านหน้าของพระอุโบสถมี พระปรางค์ สีขาว ก่ออิฐถือปูน สูงราว ๑๕ วา

(๓๓) วัดธรรมมงคลเถาบูญนนทวิหาร

เดิมเป็นป่าสะแก ซึ่งพระเทพเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยังค์) ใช้เป็นที่พักธุดงค์ในระหว่างเดินทาง เข้ากรุงเทพฯ นายเถา-นางบุญมา อยู่ประเทศ มีศรัทธาจึงมอบที่ให้ และได้สร้างเป็นวัดขึ้น เมื่อ พ.ศ . ๒๕๐๖ ปัจจุบันมีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๔๐ ไร่ พระ เณร จำพรรษาประมาณ ๕๐๐ กว่ารูป

๑) สถานที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่ถนนสุขุมวิท ๑๐๑ ซอยปุณณวิถี ๒๐ แขวงบางจาก เขตพระโขนง เดิมเป็นป่าสะแก ซึ่งพระเทพเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยังค์) ใช้เป็นที่พักธุดงค์ในระหว่างเดินทางเข้ากรุงเทพฯ นายเถา-นางบุญมา อยู่ประเทศมีศรัทธาจึงมอบที่ให้ และได้สร้างเป็นวัดขึ้นใน ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณ ๔๐ ไร่

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดธรรมมงคลเถาบูญนนทวิหาร พระเทพเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยังค์) ใช้เป็นที่พักธุดงค์ในระหว่างเดินทาง เข้ากรุงเทพฯ นายเถา-นางบุญมา อยู่ประเทศ มีศรัทธาจึงมอบที่ให้ และได้สร้างเป็นวัดขึ้น เมื่อ พ.ศ . ๒๕๐๖ ปัจจุบันมีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๔๐ ไร่ พระ- เณร จำพรรษาประมาณ ๕๐๐ กว่ารูปเป็นเจดีย์ที่สูงสุดในประเทศไทยชั้นบนสุดบรรจุพระเกศา พระอุรังคธาตุพระบรมสารีริก ธาตุ ที่ได้รับจากประเทศบังคลาเทศ ฐานเจดีย์ เป็นทรง ๔ เหลี่ยม สูง ๙๔.๗๘ เมตร มี ๑๔ ชั้นประกอบด้วยห้องแสดงพิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม สถาบันราชภัฏฯ

ส่วนฐานเจดีย์เป็นโรงเรียนครูสอนสมาธิประกอบด้วย ห้องเรียนขนาดใหญ่ รองรับนักศึกษาครั้งละ ประมาณ ๕๐๐ คน มีห้องเดินจงกรม ห้องนั่งสมาธิ วิปัสสนา ห้องอาหารและห้องประชุมที่มีทั้งความสวยงามและประโยชน์ใช้สอย รวมถึงการเปิดสถาบันชนาพัฒน์ซึ่งเป็นสถานศึกษาอาชีพแห่งใหม่ในประเทศไทยที่เชิญนักออกแบบชื่อดังจากประเทศอิตาลี มาสอนการออกแบบ เช่นการตกแต่งภายใน ออกแบบผลิตภัณฑ์ เครื่องหนัง แฟชั่นดีไซประดิษฐานอยู่ในศาลาหลังคาแบบโดมแก้ว

พระพุทธรูปหยกเขียว ที่ใหญ่ที่สุดในโลกนี้มีนามว่า "พระพุทธมงคลธรรมศรีไทย" หยกชิ้นใหญ่นี้ได้ถูกค้นพบที่ใต้ทะเลสาบน้ำแข็ง ประเทศแคนนาดา

ศูนย์สมาธิวิริยานุภาพ ตั้งอยู่บริเวณด้านข้างของวัด ในหมู่บ้านรังสิยา เป็นสถานที่ที่สร้างขึ้น เพื่อช่วยให้ฆราวาสผู้มาปฏิบัติธรรม มีที่พัก ที่สัปปายะ ภายในมีห้องพักแบบโรงแรม ๘๐ ห้อง จุผู้มาปฏิบัติได้ ประมาณ ๑๘๐ คน แบ่งห้องพักเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อไม่ให้แออัดและไม่รบกวนกัน มีทั้ง ห้องเดียว ห้องคู่ และห้องรวมสำหรับครอบครัว ทุกห้องมีเตียง มีที่นอนสปริง หมอน ผ้า

ปูที่นอน ตู้เสื้อผ้า และติดเครื่องปรับอากาศ ใช้รองรับผู้มาปฏิบัติสมาธิพักค้างคืนได้ตั้งแต่ ๓ วัน ถึง ๗ วันมีห้องนั่งสมาธิบริเวณจงกรมมุมหนังสือธรรมมะและห้องอาหารให้บริการผู้มาเข้าอบรม ศูนย์สมาธิ วิริยานุภาพวัดธรรมมงคลการบำเพ็ญสมาธิเป็นประโยชน์มากต่อชีวิต แต่การแสวงหาสถานที่บำเพ็ญนั้นพอสมควรเพราะต้องมีครูบาอาจารย์ สถานรองรับอันเป็นที่สงบมีอิสระพร้อมทั้งความสะดวกสบาย จึงจะได้ผลสมความตั้งใจที่ใกล้พระมหาเจดีย์ วัดธรรมมงคล ได้จัดสถานสมาธิเป็นบริเวณ ๖๐๐ ตารางวา เป็นอาคาร เพื่อบำเพ็ญสมาธิเพียบพร้อมทุกประการ เช่น ห้องบรรยาย ห้องนั่งสมาธิเป็นคณะ ห้องพักแรม ห้องสุขา ห้องครัว ห้องสนทนาธรรม มีแอร์คอนดิชั่น มีที่จอดรถ และมีครูบาอาจารย์คอยแนะนำวิธีการ พร้อมทั้งโปรแกรมประจำวันสำหรับผู้จะมาบำเพ็ญสมาธิไม่จำเป็นต้องรู้จักใคร

ศูนย์สมาธิวิริยานุภาพปัจจุบันมีคนจำนวนมากต้องการจะทำสมาธิแต่ไม่ทราบจะไปที่ไหน จะหาครูบาอาจารย์ได้อย่างไร ลำบากด้วยสถานที่ทั้งไม่รู้จักใครบ้าง ไม่มีอิสระบ้าง เป็นต้น เพื่อพักผ่อนทางใจเพิ่มพูนพลังจิตพร้อมเพิ่มสมรรถนะทางใจให้มีความแกร่งสู่ความสำเร็จให้บังเกิด

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระวิริยะมงคลมหาเจดีย์ฯ

เป็นเจดีย์ที่สูงสุดในประเทศไทย ชั้นบนสุดบรรจุพระเกศา พระอุรังคธาตุ พระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้รับจากประเทศบังคลาเทศ ฐานเจดีย์ เป็นทรง ๔ เหลี่ยม สูง ๙๔.๗๘ เมตร มี ๑๔ ชั้น

๒. พระหยกเขียวที่ใหญ่ที่สุดในโลก

ประดิษฐานอยู่ในศาลาหลังคาแบบโดมแก้ว พระพุทธรูปหยกเขียว ที่ใหญ่ที่สุดในโลกนี้มีนามว่า "พระพุทธมงคลธรรมศรีไทย" หยกชิ้นใหญ่นี้ได้ถูกค้นพบที่ใต้ทะเลสาบน้ำแข็งประเทศแคนนาดา หยกเป็นวัสดุที่มีความ แข็งแกร่งมาก และเหมาะแก่การนำมาสร้าง พระพุทธรูป เพราะมีความสวยงาม คงทนถาวร ตราบนานเท่านาน[๑]

(๓๔) วัดเทพสิรินทราวาสราชวรวิหาร

วัดเทพศิรินทราวาส ราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุติกนิกายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้สร้างแล้วทรงสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๒๑ ต่อมาเมื่อโปรดให้ตั้งโรงเรียนเทพศิรินทร์ขึ้นด้านหน้าพระอาราม และสถาปนาสุสานหลวงเป็นที่ฌาปณกิจศพขึ้นด้านหลังพระอาราม ตลอดจนโปรดฯให้ตั้งโรงพยาบาลเทพศิรินทรพยาบาลขึ้นด้านทิศใต้ของพระอาราม ก็ทรงพระราชทานชื่อตามพระนามสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีพระบรมราชชนนี เช่นเดียวกับที่ทรงพระราชทานชื่อของพระอารามด้วยทั้งสิ้น ส่วนระดับชั้นของพระอารามแต่เดิมยังไม่แน่นอนนัก เนื่องจากในประกาศเลื่อนสมณศักดิ์นั้นใช้คำว่า “ราชวรวิหาร” สลับกับ “วรวิหาร” เรื่อยมาจนกระทั่งมีการกำหนดแบ่งชั้นของพระอารามหลวงขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดเทพศิรินทราวาสจึงมีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรวิหารตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน[๒]

๑) สถานที่ตั้ง

วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าวัดเทพศิรินทร์) เป็นวัดที่เลือกศึกษาอยู่ในกรุงเทพมหานครชั้นในตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ใกล้สะพานกษัตริย์ศึกและสถานีรถไฟกรุงเทพ (หัวลำโพง) เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเทพศิรินทราวาส ราชวรวิหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ เพื่ออุทิศเป็นพระราชกุศลถวายสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีผู้เป็นพระราชชนนี และเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้สถาปนาสุสานหลวงขึ้น ณ วัดแห่งนี้ โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นฌาปนสถานสำหรับพระราชวงศ์ซึ่งมิได้สร้างพระเมรุที่ท้องสนามหลวงและสำหรับชนทุกชั้น สุดแต่จะทรง

---

[๑] http://www.danpranipparn.com/web/board/show.php?Category=sontana&No=121

[๒] อ้างแล้ว, เถา ศรีชลาลัย, **ตำนานวัดเทพศิรินทราวาส**, (ม.ป.ท., ๒๔๗๘), หน้า ๒-๓.

พระราชทานพระบรม ราชานุญาต ดังเช่นใช้เป็นที่พระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นครั้งแรก ในครั้งนั้นได้โปรดฯให้สร้างพลับพลาถาวรเป็นที่ตั้งพระศพ พระนามว่า “พลับพลาอิศริยาภรณ์”[๑]

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาวัดเทพศิรินทราวาสขึ้นมาแล้ว เมื่อถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษาและวันสวรรคตของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีนีซึ่งโปรดฯให้จัดพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นประจำทุกปี พระองค์ก็โปรดฯให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเทพศิรินทราวาสมาร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วย[๒] อีกทั้งในวโรกาสสำคัญดังเช่นพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีครบ ๖๐พรรษา พระองค์ก็โปรดฯให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์เสด็จมาบำเพ็ญกุศลที่พระอารามและวัดปทุมวนาราม4เป็นการเพิ่มเติม[๓] นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชประสงค์ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอมาช่วยกันทำนุบำรุงและสร้างถาวรวัตถุต่างๆไว้ที่พระอารามแห่งนี้

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

---

[๑] ประวัติวัดเทพศิรินทราวาส, (กรุงเทพมหานคร: เรือนมิตร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๙-๑๒๔.

[๒] การทำบุญพระบรมอัฐิในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์, **ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕**, แผ่นที่ ๒๔, (วันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ ปีขาลสัมฤทธิศก, ๑๒๔๐), หน้า ๑๘๕.

[๓] การพระราชกุศลในดิถีซึ่งคล้ายกับวันสวรรคตกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์,”, **ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑**, แผ่นที่ ๒๔, (๙ กันยายน ร.ศ.๑๑๓), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

พระอุโบสถของวัดเทพศิรินทราวาส มีขนาดใหญ่และตกแต่งอย่างงดงาม ด้วยลายรดน้ำและซุ้มประตูหน้าต่าง เพดานสลักรูปเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ เช่น พระนิรันตราย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำรัชกาลที่ ๔ อัญเชิญมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ ตามพระราชประสงค์รัชกาลที่ ๕ลักษณะตัวพระอุโบสถเป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ ด้านหน้าและหลังมีระเบียงคลุม เสาระเบียงเป็นเสากลม รองรับชายคาโดยรอบพระอุโบสถ พระอุโบสถนั้นฐานสูง ๑.๕๒ เมตร กว้าง ๒๑.๓๑ เมตร ยาว ๓๗.๙๐ เมตร แบ่งเป็น ๗ ห้อง หลังคา ๒ ชั้น ลด ๔ ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา

๒. พระพุทธรูปพระนิรันตราย

ภาพ : พระพุทธรูปพระนิรันตราย

พระนิรันตราย เป็นพระนั่งปางสมาธิ พระเพลากว้าง ๑.๑๒ เมตร สูงตั้งแต่พระที่นั่งจนถึงพระจุฬา ๑.๔๖ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นใหม่จำนวน ๑๘ องค์ ตามประวัติ กล่าวว่า ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๑๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูปพิมพ์เดียวกันกับพระนิรันตรายองค์เดิม ด้วยทองเหลืองกะไหล่ทอง แต่มีเรือนแก้วอยู่เบื้องหลังเป็นพุ่มพระมหาโพธิ์ มีอักษรขอมจำหลักไว้ตรงกลีบบัวเบื้องหน้า ๙ เบื้องหลัง ๙ ยอดเรือนแก้วมีรูปพระมหามงกุฎตั้งติดอยู่กับฐานชั้นล่างรองฐานพระ ซึ่งเป็นที่สำหรับสรงน้ำพระ ก่อเป็นรูปศีรษะโค หมายถึงพระสมณโคดม พระพุทธรูปซึ่งทรงหล่อใหม่นี้มีจำนวน ๑๘ องค์ เท่าจำนวนปีซึ่งได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ และมีพระราชดำริว่าจะทรงหล่อปีละองค์ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี พระราชทานนามพระพุทธรูปทุกองค์ว่า พระนิรันตราย เช่นกัน แต่การยังค้างอยู่มิได้ทันกะไหล่ทองก็เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างกะไหล่ทองจนแล้วเสร็จทั้ง ๑๘ องค์ พระราชทานไว้ ณ พระอารามในคณะธรรมยุตตามพระราช

ประสงค์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ พร้อมกับทรงสร้างพระราชทานพระอารามหลวงธรรมยุตอื่นๆ อีกวัดละองค์

๓. พระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์

ภาพ : พระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์

พระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ พระเพลากว้าง ๕๗เซนติเมตร สูงจากทับเกษตรจนสุดพระรัศมี ๘๐ เซนติเมตร ปางมารวิชัย ฐานบัวคว่ำบัวหงาย สูง๑๘ เซนติเมตร เป็นของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวรเถระ) กล่าวว่า

“พระพุทธรูปนั้น เดิมอยู่ในเมืองเหนือ องค์มีชำรุดบ้าง โปรดให้เชิญลงมาเมื่อรัชกาลที่ ๕ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสยุโรปคราวหลัง เผอิญสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นั้นประชวร จึงมีพระโทรเลขกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานบูรณะพระพุทธรูปนั้น เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว โปรดให้ช่างบูรณะที่ชำรุดขัดแต่งจนเรียบร้อยดี พระองค์ท่านก็หายประชวร ทรงพระสำราญขึ้น ต่อมาเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจึงโปรดให้เชิญมาประดิษฐานไว้ในวัดนี้”[๑]

(๓๕) วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่เลขที่ ๒๒๕ ถนนจักรวรรดิ แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐

---

[๑] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์ สุนทรศักดิ์กัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ประสูติเมื่อ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑.

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่เลขที่ ๒๒๕ ถนนจักรวรรดิ แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐ เดิมเป็นวัดราษฎร์ ชื่อวัดนางปลื้ม สร้างสมัยอยุธยา ต่อมาเรียกวัดสามปลื้ม เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม ประมาณ พ.ศ.๒๓๖๒ และได้ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง และพระราชทานนามว่า วัดจักรวรรดิราชาวาสเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๘ ภายในวัดมีศาล และรูปปั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชาอยู่ด้วย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ มีพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า “พ.ศ.๒๓๔๓ วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๘ ค่ำ เวลา ๕ โมงเย็น เกิดเพลิงไหม้ ที่วัดสามปลื้มตลอดลงไปถึงตลาดน้อยวัดสำเพ็ง” (วัดปทุมคงคา) ตอนปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ต่อมาจนถึงต้นรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ท่านเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น สิงหเสนี) ได้เป็นผู้เริ่มปฏิสังขรณ์วัดสามปลื้ม แต่ยังไม่ทันเสร็จก็ถึงแก่อสัญกรรเสียก่อน ต่อมาราวปี พ.ศ.๒๓๖๒ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ผู้เป็นบุตร จึงได้ทำการปฏิสังขรณ์ต่อ โดยมอบให้บุตรชายคนโต ชื่อ นายเกต (เจ้าพระยามุขมนตรี) เป็นผู้อำนวยการสร้างจากด้านเหนือเข้ามาทางด้านใต้ และให้บุตรชายคนรอง ชื่อ นายแก้ว (เจ้าพระยายมราช) เป็นผู้อำนวยการสร้าง จากด้านใต้เข้าไปหาด้านเหนือ บรรจบกันตรงกลาง มีการสร้างพระอุโบสถ เสนาสนสงฆ์ ศาลาการเปรียญ ตลอดจนขุดคลองจากแม่น้ำเจ้าพระยา เข้ามาจนถึงสระน้ำซึ่งขุดไว้ใช้ภายในวัด (ปัจจุบันคลองถูกถมเป็นถนนเส้นกลางวัดแล้ว)

เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จลง ก็ได้จัดการอาราธนาพระภิกษุจากวัดราชบุรณะบ้าง วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์ฯ) ท่าเตียนบ้าง มาอยู่จำพรรษา และได้น้อมเกล้าถวายเป็นพระอารามหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๓๖๘ และได้ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดจักรวรรดิราชาวาส วรมหาวิหาร”

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

พระอุโบสถสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ หลังจากสร้างพระวิหารประดิษฐานพระบาง ที่อัญเชิญมาจากเวียงจันทน์ใน พ.ศ.๒๓๗๐ ด้วยตามประวัติที่เล่าสืบกันมากล่าวว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ได้ทอดพระเนตรเห็นวิหารพระบางสูงกว่าพระอุโบสถ (หลังเดิม ปัจจุบันเป็นพระวิหาร) จึงมีพระราชกระแสท้วงว่า "โบสถ์เตี้ยกว่าวิหารพระบาง" เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ ต้นตระกูลสิงหเสนี) ผู้บูรณะวัดจึงจัดการสร้างพระอุโบสถหลังนี้ขึ้นทางด้านเหนือพระอุโบสถเดิม พระอุโบสถเดิมถูกถอนจากฐานะพระอุโบสถ แล้วอุทิศเป็นพระวิหารจนปัจจุบัน ประมาณการว่า พระอุโบสถหลังใหม่นี้คงจะสร้างแล้วเสร็จในปลาย พ.ศ.๒๓๗๒ ซึ่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีกลับจากสงครามเวียงจันทน์ครั้งที่ ๒ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "เจ้าพระยาบดินทรเดชา"

๒. พระวิหาร

ภาพ : พระวิหาร

พระวิหารตั้งอยู่ด้านใต้ของพระอุโบสถ เดิมเป็นพระอุโบสถมาก่อน ตามประวัติเมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างวัดนี้ ราว พ.ศ.๒๓๖๒-๒๓๖๓ นั้น ได้มอบให้บุตรชายคนใหญ่ชื่อ "นายเกต" ในรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าพระยามุขมนตรี เป็นผู้อำนวยการสร้างด้านเหนือเข้ามาหาด้านใต้ ให้บุตรชายคนรองชื่อ "นายแก้ว" ในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นเจ้าพระยายมราช เป็นผู้อำนวยการสร้าง

ด้านใต้เข้าไปด้านเหนือ บรรจบกันตรงกลาง หันหน้าไปทางทิศใต้ หันหลังให้พระอุโบสถ ซึ่งเดิมสร้างเป็นพระอุโบสถ กว้าง ๑๑.๒๘ เมตร ยาว ๒๒.๓๐ เมตร มุขกว้าง ๙.๓๐ เมตร ยาว ๓.๑๐ เมตร ปัจจุบันใช้เป็นที่บำเพ็ญทานสำหรับญาติโยมทั่วไป

(๓๖) วัดไตรมิตรวิทยาราม

๑) สถานที่ตั้ง

วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๖๖๑ ถนนเจริญกรุง แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๘ ไร่ ๙๐ ตารางวา

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดไตรมิตรวิทยาราม ตั้งอยู่ที่ถนนเจริญกรุง แขวงตลาดน้อย เป็นวัดโบราณอยู่ในที่ลุ่มพระอารามเป็นเรือนไม้ มีชื่อเดิมว่าวัดสามจีน วัดหลวงพ่อทองคำ แต่เดิมเรียกว่าวัดสามจีน สร้างขึ้นโดยเพื่อนชาวจีนสามคน วัดนี้ ตั้งอยู่ในเขตไชน่าทาวน์ กรุงเทพ ฯ สุดถนนเยาวราช ใกล้สถานีรถไฟ กรุงเทพฯ (หัวลำโพง) ติดถนนไตรมิตร วัดไตรมิตรนี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า พระพุทธรูปทองคำที่มีชื่อเสียงทั่วโลก

วัดไตรมิตรวิทยาราม สร้างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เดิมชื่อว่า วัดสามจีน เล่ากันว่าชาวจีน ๓ คน เป็นมิตรที่สนิทสนมกันมาก ร่วมใจกันสร้างเพื่อถวายเป็นวิหารทานต่อมาได้นามว่าวัดไตรมิตรวิทยาราม และทำพิธีเปิดป้ายวัดเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๒ ได้รับยกฐานะเป็นพระอารามหลวง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๙

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

พระอุโบสถ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ลักษณะทรงจัตุรมุข หลังคาลด ๒ ชั้น มีมุขคล้ายมุขเด็จอีกชั้นหนึ่งหน้าบันทั้ง ๔ ด้าน ประดับปูนปั้น รูปพระนารายณ์ พระอิศวรและพระพรหม ปิดทอง ประดับกระจก ภายในเพดานประดับดวงดาวโลหะ ปิดทอง ประดับกระจก ผนัง

ภายใน ประดับใต้ขอบหน้าต่างเป็นหินขัดสีเข้ม เขียนลายไทย ซุ้มประตูหน้าต่างประดับปูนปั้น ในวงกรอบทรงโค้งกลม ยอดแหลมประดับลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำภาพทวารบาล ชานด้านหน้าพระอุโบสถมีซุ้มบุษบกทรงจัตุรมุข มีใบเสมาที่มุมพระอุโบสถทั้ง ๔ มุม สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๔๘๙

๒. พระประธานในพระอุโบสถ

ภาพ : พระประธานในพระอุโบสถ

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย พระนามว่า พระพุทธทศพลญาณประชาชนนิยมเรียกว่า หลวงพ่อโตวัดสามจีน หรือหลวงพ่อวัดสามจีน

๓. พระวิหาร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้นหลังคาทรงจัตุรมุข หน้าบันประดับลายปูนปั้น มีเรือนทิศล้อมรอบ

๔. พระพุทธรูปสุโขทัยไตรมิตร

พระพุทธรูปสุโขทัยไตรมิตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานนามว่า พระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ เป็นพระพุทธรูปทองคำ ปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัย สูง ๓.๙๘ เมตรหน้าตักกว้าง ๓.๑๓ เมตร พระพุทธรูปนี้เดิมมีผู้เอาปูนโบกหุ้มไว้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาปูนกะเทาะออกเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ จึงปรากฏเป็นเนื้อทองคำเหลืองอร่าม เป็นพระพุทธรูปที่ทรงคุณค่าสวยงามยิ่ง มีอายุไม่น้อยกว่า ๗๐๐ ปี

(๓๗) วัดยานนาวา

๑) สถานที่ตั้ง

วัดยานนาวา เป็น พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่ที่ ๑๑๑๕ ตำบลบ้านทวาย อำเภอบ้านทวาย[๑] ซึ่งปัจจุบันเป็นเลขที่ ๔๐ ถนนเจริญกรุง แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพ มหานคร ได้รับการขึ้นทะเบียนประกาศเป็นโบราณสถานตามประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๐ ตอนที่ ๓๖ วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๖[๒] มีเนื้อที่ที่ดินตามโฉนดที่ดินเลขที่ ๓๐๐๐ และที่ ๓๐๐๗ ตำบลบ้านทวาย อำเภอบ้านทวาย (บางรัก) จังหวัด พระนคร[๓] เป็นเนื้อที่ ๒๒ ไร่ - งาน ๒๔ ตารางวา (๘๘๒๔ ตารางวา) แต่เมื่อหักเนื้อที่สิ่งก่อสร้างซึ่งจัดเป็นเขตจัดประโยชน์ออกไปแล้ว คงเหลืออาณาเขตที่ดิน เพื่อใช้สอยเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส อยู่เพียง ๑๑ ไร่ ๑ งาน ๘๑ เศษ ๘ ส่วน ๑๐ ตารางวา เท่านั้น

๒) อาณาเขต

ทิศใต้	ติดกับ	อู่เรือบางกอกด็อก
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ถนนเจริญกรุง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	แม่น้ำเจ้าพระยา

๓) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดยานนาวา ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออก บริเวณด้านใต้บ้านอู่[๔] อันเป็นแหล่งต่ออู่สำเภาและซ่อมแซมเรือสำเภาเมืองบางกอก เดิมมีนามว่า **"วัดคอกควาย"** สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ราวๆสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง ในสมัยกรุงธนบุรี (ประมาณ พ.ศ.๒๓๑๙) พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสิน

---

[๑] สารบาญชี ส่วนที่ ๒ คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์ กรุงเทพมหานคร จ.ศ. ๑๒๔๕ เล่มที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, ๒๕๔๑)

[๒] กรมศิลปากร, **ทะเบียนโบราณสถานในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

[๓] สำเนาโฉนดที่ดินเลขที่ ๓๐๐๐ และที่ ๓๐๐๗ ตำบลบ้านทวาย อำเภอบ้านทวาย (บางรัก) จังหวัดพระนคร ลงวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๒.

[๔] อนุมานราชธน,พระยา, (เสฐียรโกเศศ-นามแฝง), **ฟื้นความหลัง เล่ม ๑**, (พระนคร: สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒๔.

มหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดคอกกระบือ"** และทรงสถาปนาเป็นพระอารามหลวงเพื่อเป็นที่สถิตของพระราชาคณะ[๑]

เมื่อปี พ.ศ.๒๓๒๕ อันเป็นปีที่ ๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพร้อมๆกับการสร้างกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานวิสุงคามสีมา[๒] พร้อมกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ มีขนาดเล็ก แทนพระอุโบสถเดิมที่ชำรุดตั้งแต่คราวกรุงศรีอยุธยาแตก และเมืองบางกอกถูกพม่ายึด ได้รับความเสียหายมาก โดยพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่นี้ หันหน้าไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ [๓] และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ [๔] ทรงพระกรุณาเสด็จฯพระราชทานผ้าพระกฐินที่วัดนี้ โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค เป็นระยะทางประมาณ ๑๒๖ เส้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๓๐-๒๓๕๓ เป็นประจำทุกปีต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างหมู่กุฏิสงฆ์ และให้ปฏิสังขรณ์พระอารามส่วนที่ทรุดโทรม กับทรงมีพระราชดำริว่า

ในปี พ.ศ.๒๓๘๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างพระสถูปเจดีย์ไว้ที่ **วัดคอกกระบือ** เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการที่พระองค์ทรงใช้เรือสำเภาขนสินค้าไปทำมาค้าขายถึงเมืองจีนและประเทศต่างๆ โดยทรงมีพระราชดำริว่า ต่อไปในภายหน้า รูปลักษณ์เรือสำเภาอาจจะเปลี่ยนไป คนรุ่นหลังอาจจะจำรูปลักษณ์สำเภาจีนที่พระองค์ทรงใช้เป็นพาหนะไม่ได้ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นและจำรูปแบบเรือสำเภาจีนที่พระองค์ทรงใช้เป็นพาหนะได้ กับทรงรำลึกถึงพระธรรมในเวสสันดรชาดกด้วยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างพระสถูป เจดีย์เป็นแบบอย่างใหม่ขึ้น เป็นสำเภาจีนมีพระเจดีย์๒ องค์อยู่บนเรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็

---

[๑] ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, **อธิบายเรื่องสำเภาวัดยานนาวา**, (พระนคร: โรงพิมพ์จิตรวัฒนา, ๒๔๗๗), หน้า ๓๔.

[๒] หนังสือกรมศาสนาที่ ศธ ๐๔๐๓/๑๒๖๓๐, ลงวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๙, เรื่อง หนังสือรับรองสภาพวัดยานนาวา.

[๓] ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑), ๑๐๖.

[๔] จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ เรื่อง เสด็จพระราชทานพระกฐินหลวงประจำวัดวาอารามต่าง ๆ จ.ศ. ๑๑๔๙ (พ.ศ.๒๓๓๐), ณ วันเสาร์ที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๓๐ ตรงกับวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีมะแมนพศก จ.ศ.๑๑๔๙ เสด็จพระราชทานพระกฐิน ณ วัดคอกกระบือ.

คือ ทรงสร้างพระสถูปเจดีย์มีฐานเป็นเรือสำเภาจีน พร้อมกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนาม **วัดคอกกระบือ** ว่า "**วัดญานนาวาราม**"[๑]

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระสำเภาพระเจดีย์

ภาพ : พระสำเภาพระเจดีย์

ก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน เป็นรูปเรือสำเภา เพื่อเป็นการรำลึกถึงความสำคัญของเมืองบางกอก อันเป็นศูนย์กลางการส่งออกในการต่อเรือสำเภาแบบจีนขาย ซึ่งมีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า "**เรือสำเภาจีนหัวขาว (แป๊ะ-โถว-จุ๊น)**"[๒] มีลักษณะคล้ายกับเรือสำเภาจีนแต้จิ๋ว หัวเรือหันสู่ทิศใต้และปากแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนท้ายเรือหันไปทางทิศเหนือ

ความยาวตอนบนตลอดลำเรือสำเภา วัดจากหัวเรือถึงท้ายบาหลี ยาว ๒๑ วา ๒ ศอก (๔๓ เมตร) ความยาวตอนล่าง ส่วนที่ติดกับพื้น ๑๘ วา ๑ ศอก (ประมาณ ๓๖.๕ เมตร) ความกว้างตรงส่วนกลางของเรือ ๒๑ วา ๓ ศอก (๙.๕ เมตร) ความสูงตรงส่วนกลางลำเรือ ๒ วา ๓ ศอก (๕.๕ เมตร)

---

[๑] จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ เรื่องบัญชีหางว่าวในคราวเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินณ วัดคอกกระบือ, วันเสาร์ที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๓๕๓, ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะเมียโทศก จ.ศ. ๑๑๗๒.

[๒] ศิลปากร, กรม, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, **การบรรยายพิเศษเฉลิมพระเกียรติ ๒๐๐ ปี พระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๓๐), หน้า ๖๕.

หัวเรือแต่เดิมทำเป็นรูปคล้ายเสี้ยววงเดือนแบบใบมีดโกนของพระในสมัยก่อน แต่เมื่อมีการบูรณะใหม่ในภายหลัง เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๖ โดยกรมกัลปนา ทำให้มีลักษณะหัวเรือเปลี่ยนไปคล้ายรูปมีดดาบแทน

บนเรือสำเภา เป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ใหญ่ ๑ องค์ เล็ก ๑ องค์ ตรงกับบริเวณตำแหน่งเสากระโดงเรือ แทนที่จะตั้งอยู่บนพื้นดินตามปกติ

พระเจดีย์องค์ใหญ่ เป็นพระเจดีย์ฐานย่อมุมไม้ยี่สิบ ขนาดฐานล่างกว้าง ๓ วา ๑ ศอกเศษ สูงประมาณ ๘ วา ๒ ศอก (๑๗ เมตร) ส่วนพระเจดีย์องค์เล็ก ฐานย่อมุมไม้สิบหก ขนาดฐานล่างกว้าง ๗ ศอกเศษ สูงประมาณ ๖ วา (๑๒ เมตร) ระยะห่างความสูงจากฐานพระเจดีย์ที่ตั้งอยู่สูงจากระดับพื้นดินประมาณ ๓.๑๐ เมตร

พระสำเภาพระเจดีย์ วัดยานนาวาดังกล่าวนี้ เป็นศิลปกรรมในแบบ **“ขนบประเพณี”** สมัยรัชกาลที่ ๓ ที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญมาก[๑]

๒. พระประธานในพระอุโบสถมี ๔ องค์

เป็นพระปั้นทั้ง ๔ องค์ ซึ่งมีขนาดต่างกันดังนี้ : องค์ที่ ๑ เป็นองค์ใหญ่ปางมารวิชัยนั่งสมาธิ ส่วนกว้างวัดหน้าตักได้ ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๑ วา ๑๐นิ้ว

องค์ที่ ๒ เป็นปางมารวิชัย (องค์ขวา) วัดหน้าตักได้ ๑ ศอก ๙ นิ้ว สูง ๑ ศอก ๑๕ นิ้ว

องค์ที่ ๓ เป็นปางมารวิชัย (องค์ซ้าย) วัดหน้าตักได้ ๑ ศอก ๑๑ นิ้ว สูง ๑ ศอก ๑๖ นิ้ว

องค์ที่ ๔ เป็นปางมารวิชัยนั่งสมาธิ ส่วนกว้างวัดหน้าตักได้ ๒ ศอก ๑๐ นิ้ว สูง ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว (สภาพการตั้งพระประธานปี๒๕๔๙)

๓. พระอุโบสถ

พระอุโบสถ หลังเดิม ที่สร้างมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ชำรุดทรุดโทรม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกรัชกาลที่ ๑ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถใหม่ขนาดเล็ก หันหน้าไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา และพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้แก่วัดนี้ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๘๕ พระอุโบสถที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างไว้ ได้ชำรุดทรุดโทรมลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ มีขนาดใหญ่กว่าเดิม หันหน้าไป

---

[๑] อดุลย์ศักดิ์ เทิมแพงพันธ์, พุทธนาวา วัดยานนาวา : **การศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. พ.ศ. ๒๕๔๑. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๐, หน้า ๑๗-๑๘.

ทางแม่น้ำเจ้าพระยา พร้อมกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม เกือบทั้งพระอาราม เสร็จในเดือน ๙ ปีมะโรง พ.ศ.๒๓๘๗

ต่อมา ในระหว่างปี พ.ศ.๒๔๕๐–พ.ศ.๒๔๗๐ พระอุโบสถและเสนาสนะวัดยานนาวาได้ชำรุดทรุดโทรมลงอีก ทางวัดและชาวบ้าน จึงได้ร่วมกันซ่อมแซมเสนาสนะและสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ โดยทำการรื้อพระเจดีย์เล็ก ๓๔ องค์รอบพระอุโบสถออก พร้อมกับรื้อกุฏิสงฆ์ข้างพระสำเภาพระเจดีย์ และข้างพระวิหารเก๋งจีน ออกอีก ๑๓ หลัง เพื่อทำให้บริเวณพระอุโบสถกว้างขึ้น แล้วสร้างกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถให้เป็นสัดส่วนด้วย ซึ่งพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่นี้ หันหน้าไปทางถนนเจริญกรุง อันเป็นเหตุให้พระสำเภาพระเจดีย์ที่เคยประดิษฐานอยู่หลังพระอุโบสถ กลายมาเป็นประดิษฐานที่หน้าพระอุโบสถ ดังกล่าวแล้วข้างต้น

ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ วัดยานนาวาได้ประสบภัยจากระเบิด ทำให้พระอุโบสถ และพระสำเภาพระเจดีย์ ชำรุดด้วย ทางวัดและชาวบ้านจึงได้ร่วมกันบูรณะพระอุโบสถอีกครั้งหนึ่ง

พระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นฝีมือช่างชาวบ้านร่วมกันสร้าง มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาด ๕ ห้อง หลังคาลด ๒ ชั้น ประดับด้วยช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ ประดับกระจกสี

หน้าบัน ทำด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง ประดับกระจกสีเป็นรูปเทพพนม ท่ามกลางลายก้านขดรูปสัตว์ต่าง ๆ มีเสาพาไลย่อมุมไม้สิบสอง รองรับหลังคาชั้นลดด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร บัวหัวเสาเป็นปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดับกระจกสี กรอบซุ้มประตูหน้าต่างพระอุโบสถทำเป็นรูปนาค บานประตูด้านนอก ปิดทองรดน้ำเป็นรูปเสี้ยวกางยืนเหยียบสิงห์ ด้านในประตู เป็นภาพจิตรกรรมรูปกระทงใหญ่ ที่ใช้ในพิธีลอยพระประทีปในสมัยรัชกาลที่ ๓ บานหน้าต่างด้านนอกปิดทองรดน้ำเป็นภาพเล่าเรื่องทศชาติ จากด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออกไปฝั่งตะวันตก และทางด้านทิศเหนือจากฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออก เป็นลายภาพจิตรกรรมทศชาติ เล่าเรื่องพระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระภูริทัต พระจันทกุมาร พระพรหมนารท พระวิฑูร และพระเวสสันดร ตามลำดับ

ส่วนด้านในบานหน้าต่าง เป็นภาพจิตรกรรมรูปโถยาคู ตามแบบอย่างที่ทำเลี้ยงพระในพระราชพิธีสารท เอปี พ.ศ. ๒๓๗๐ ส่วนรอบนอก มีฐานลูกนิมิตประดับใบเสมาเก่าล้อมรอบพระอุโบสถทั้ง ๘ ทิศ[๑]

๔. พระพุทธปฏิมาประธาน และพระพุทธปฏิมาในพระอุโบสถ

พระพุทธปฏิมาในพระอุโบสถ เป็นพระปูนปั้น มี๔ องค์ ดังนี้

องค์ที่ ๑ เป็นพระประธานองค์ใหญ่ ปางสมาธิ แบบรัตนโกสินทร์ หน้าตัก ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๑ วา ๑๐ นิ้ว อยู่บนฐานชุกชีสูง มีฉัตรคลุม

องค์ที่ ๒ อยู่ด้านขวา เป็นพระปางมารวิชัย หน้าตัก ๑ ศอก ๙ นิ้วสูง ๑ ศอก ๑๕ นิ้ว องค์ที่ ๓ อยู่ด้านซ้าย เป็นพระปางมารวิชัย หน้าตัก ๑ ศอก ๑๑ นิ้ว สูง ๑ ศอก ๑๖ นิ้ว

องค์ที่ ๔ เป็นพระปางสมาธิขนาดย่อม หน้าตัก ๒ ศอก ๑๐ นิ้ว สูง ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว[๒]

๕. พระวิหารเก๋งจีน

เป็นอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีน สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ตั้งอยู่บริเวณด้านท้ายของสำเภาจีนยานนาวา ภายในเก๋งจีนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมาศักดิ์สิทธิ์

ต่อมา ในปี พ.ศ.๒๕๒๖ เก๋งจีนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากร

๖. พระแท่นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระแท่นที่ประทับนี้ ส่วนใหญ่เป็นงานก่ออิฐถือปูน พื้นที่สำหรับนั่งมักมีการกรุด้วยแผ่นหินอ่อน และมักจะตั้งอยู่บริเวณลานโบสถ์หรือวิหาร หรือไม่ก็ตามริมทางเดินที่จะนำออกไปสู่ประตูด้านหน้า[๓] สำหรับพระแท่นที่ประทับ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่วัดยานนาวานี้ เดิมสร้างอยู่ใกล้ต้นไม้ใหญ่ ต่อมาต้นไม้นั้นได้หักโค่นไป แผ่นหินที่นั่งที่กรุไว้แต่เดิมแตกทำลายเสียหมดแล้ว ปัจจุบันจึงมีการสร้างฐานหลังคาคลุมและรั้วเหล็กล้อมรอบที่ประทับไว

---

[๑] เนตรนภิส นาควัชระ, รองศาสตราจารย์. และคณะ, **วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ.๒๓๒๕- ๒๕๒๕)**, (กรุงเทพมหานคร: ทุนวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

[๒] อดุลย์ศักดิ์ เทิมแพงพันธ์, พุทธนาวา วัดยานนาวา : **การศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนา**, วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

[๓] ไขแสง ศุขะวัฒนะ, **วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ เจมส์ ทอมป์สัน, ๒๕๒๕), หน้า ๖๖.

(๓๘) วัดรัชฎาธิษฐาน ราชวรวิหาร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดรชฎาธิฐานราชวรวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๖๙๒ แขวงคลองชักพระ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดรัชฎาธิษฐานราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร

เดิมเป็นวัดราษฎร์ ชื่อ“วัดเงิน” และเป็นวัดเก่าสร้างมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้สร้างคือ เจ้าขรัวเงิน ซึ่งเป็นภัสดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ พระเจ้าพี่นางเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ ๑

เจ้าขรัวเงินผู้สร้างวัดนี้ เป็นคนจีนแซ่ตันน้องชายชื่อเจ้าขรัวทอง เจ้าขรัวเงินและเจ้าขรัวทองได้สร้างวัดคนละวัดคือวัดเงินและวัดทองขึ้นตามนามของบุคคลทั้งสอง ณ สองฝั่งคลองบางพรมครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ๓ พระบรมราชินีในพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม คือ กุฏิ หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ หอไตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ พระราชมารดาทรงมีพระดำริว่าวัดเงินมีแต่พระวิหาร ไม่มีพระอุโบสถ พระภิกษุสามเณร ต้องข้ามคลองไปทำสังฆกรรมที่วัดทอง(ต่อมาคือวัดกาญจนสิงหาสน์)จึงโปรด สร้างพระอุโบสถขึ้น โดยมีพระราชพิธีผูกพัทธสีมา วัดเงินเมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ (พ.ศ.๒๓๖๖) ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ วัดเงินอีก และโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา ทรงดำเนินการให้ลงรักปิดทอง พระประธานวัดเงินและวัดทอง จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรม ขุนสัพสินป์ กำกับให้ช่างรักลงรักปิดคำ เปลววัดทองพระพุทธรูปฐานพระประธาน วัดเงินให้ปิดคำเปลว เงิน พระราชทานนามว่า “วัดรัชฎาธิฐาน”เมื่อลงรักปิดทองพระประธานในพระอุโบสถวัดเงินและวัดทองแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามวัดเงินเสียใหม่ว่า “วัดรัชฎาธิฐาน”และพระราชทานนามวัดทองว่า “วัดกาญจนสิงหาสน์”

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

หลวงพ่อเงินเป็นพระพุทธรูปที่เจ้าสัวเงินนำมาจากวัดในเขตกรุงศรีอยุธยา ประชาชนนิยมมากราบสักการะและอธิษฐานด้านค้าขาย เพื่อขอให้ประสบผลสำเร็จทุกประการศาลาจัตุรมุขศาลาท่าน้ำ ลักษณะทรงไทย หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ พระอุโบสถ โดยมีพระราชพิธีผูกพัทธสีม

เมื่อปีมะแม เบญจศก จ.ศ. ๑๑๘๕ (พ.ศ.๒๓๖๖) ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ ตลอดจนวิหารเล็ก หอไตร

๑. พระอุโบสถ

พระอุโบสถ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาลด๓ ชั้น มุงกระเบื้อง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันเป็นปูนปั้น ลายดอกไม้ทาสีเหลือง บานประตูและหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ

๒. หอไตร

หอไตรเป็นเรือนทรงไทยสี่หลัง ปลูกรวมกันอยู่ในสระกลางวัด หลังที่ ๑ หันหน้าไปทางทิศตะวันตก หลังที่ ๒ หันไปทางทิศใต้ หลังที่ 3 หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และหลังที่ ๔ อยู่ตรงกลาง หลังประธานมีลักษณะเป็นอย่างเรือนทรงไทยแฝด ด้านหน้ามีหลังขวาง ด้านหลังต่อเป็นโป่งโจ้ง หลังคามุงกระเบื้องดินเผา หน้าบันติดช่อฟ้า ใบระกา อย่างรวยระกามอญ คือไม่มีนาคสะดุ้ง ปัจจุบันเป็นที่พักของสงฆ์ และเก็บหนังสือโบราณ

๓. พระวิหารเล็ก

ภาพ : พระวิหารเล็ก

พระวิหารเล็ก อยู่ด้านหลังพระอุโบสถหน้าบันเป็นแบบเดียวกับพระอุโบสถ ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลวดลายสวยงาม บานประตูเขียนลายรดน้ำรูปฝรั่งขี่ม้า ภายในมีพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดเล็กประดิษฐานอยู่ ผนังด้านในมีภาพจิตรกรรมแต่ลบเลือนไปส่วนใหญ่

๔. พระวิหารใหญ่

ภาพ : พระวิหารใหญ่

พระวิหารใหญ่ ตั้งอยู่บนฐานสูงหน้าพระอุโบสถเก่า มีขนาดใหญ่มาก บนคานกำแพงแก้วประดิษฐานพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองรายรอบ จำนวน ๑๒ องค์ ผนังพระวิหารด้านหน้าและหลังก่อปูนสูงจนถึงอกไก่ ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยา ซุ้มหน้าต่างด้านบนทำชายคาซ้อนสองชั้น ที่หลังคาลดชั้นเป็นลายสลักนูนรูปใบเทศประดับกระจกสี เป็นลายแบบสมัยรัชกาลที่ ๓ ซุ้มหน้าต่างทำยอด ประดับช่อฟ้าใบระกา ทวยจำหลักไม้ เข้าใจว่าเป็นของมีมาแต่เดิม พร้อมพระวิหาร

๕. หอไตรใหญ่

ภาพ : หอไตรใหญ่

หอไตรใหญ่ ตั้งอยู่กลางสระ สร้างเป็นเรือนใหญ่ ๔ ห้อง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันเขียนลายทอง มีเรือนขวางด้านทิศตะวันออก ตัวเรือนขวางนี้ทำผนังโปร่งด้านนอกรอบชายคา เข้าใจว่ามาทำเติมสมัยรัชกาลที่ ๓ ผนังชั้นในแท้ ๆ หน้าต่างมีซุ้มจำหลักไม้อย่างวิจิตร บานหน้าต่างเขียนลายทอง ต่อจากเรือนใหญ่ไปทางตะวันตก ต่อเรือนออกไปอีก ๑ ห้อง ทำหลังคาหลุบลง

(๓๙) วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร[๑]

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร หรือ "วัดกัลยา" ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี บริเวปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้

๑) สถานที่ตั้ง

วัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เป็นพระอารามหลวง อยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ต้นสกุลกัลยาณมิตร ว่าที่สมุหนายก บุตรพระยาวิชัยวารี (มั่น แซ่อึ่ง) เมื่อครั้งเป็นพระยาราชสุภาวดี เจ้ากรมพระสุรัสวดีกลาง มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากได้อุทิศบ้านเรือนและซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียง ซึ่งแต่เดิมเป็นหมู่บ้านที่มีภิกษุจีนพำนักอยู่ และเรียกกันต่อมาว่า "หมู่บ้านกุฎจีน" เพิ่มเติมเข้าด้วยกันเพื่อสร้างวัดขึ้นเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๐๘ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า "วัดกัลยาณมิตร" พระองค์ทรงสร้างพระวิหารและพระประธานเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ชื่อ พระพุทธไตรรัตนนายก ด้วยมีพระประสงค์จะให้เหมือนกรุงเก่า คือมีพระโตอยู่นอกกำแพงเมืองอย่างเช่นวัดพนัญเชิง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างหอไตรขึ้นบริเวณที่จอดแพของกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิสังขรณ์พระอารามนี้ครั้งใหญ่ โดยเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด) ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าพระยานิกรบดินทร์

๓) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระวิหารหลวง

พระวิหารหลวงวัดกัลยาณมิตร เป็นอาคารประธานที่สร้างขึ้นในเขตพุทธาวาส อาคารพระวิหารหลวงตั้งอยู่ในแนวแกนประธานของเขตพุทธาวาส โดยตั้งอยู่ระหว่างพระอุโบสถและการเปรียญ ตั้งเยื้องไปทางท้ายพระอุโบสถ การเปรียญ พระวิหารหลวงหันด้านสกัดออกทางหน้าวัด รูปแบบ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้น[๒]

เป็นพระวิหารที่มีขนาดใหญ่โตมาก ตั้งอยู่กลางวัดตรงกลางระหว่างวิหารเล็กและพระอุโบสถ หน้าบันพระวิหารสลักลายดอกไม้ประดับกระจกตามแบบศิลปสมัยรัชกาลที่ ๓ บาน

---

[๑] http://www.geocities.com/CapitolHill/Congress/7905/watthai/wthai_1.htm12//9/2552.

[๒] เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร, **ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมศักดิ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๗, พิมพ์แจกในงานศพ เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกรฯ (หม่อมราชวงศ์คลี่ สุทัศน์) องคมนตรี รัฐมนตรี ๒๔๕๗), หน้า ๒๓.

ประตูหน้าต่างเป็นไม้หนาแผ่นเดียวสลักลวดลายปิดทองประดับกระจก เสาภายใน พระวิหารเขียนเป็นลายดอกไม้น้าพระวิหารประดับด้วยตุ๊กตาจีน มีประตูทางเข้าเป็นศาลาใหญ่ ภายใน ประดับด้วยปูนปั้นและรูปศาลาจีน ศาลาใหญ่เบื้องหน้าเป็นศาลาโถง มีทางปูศิลากว้างขวาง ลาดมาจากศาลาท่าน้ำจนถึงประตู สองข้างทางมีเก๋งจีน เจดีย์จีน และศาลเจ้าเล็ก ๆ

๒. พระพุทธไตรรัตนนายก

ภายในพระวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ วา ๓ ศอกคืบ สูง ๗ วา ๒ ศอกคืบ ๑๐ นิ้ว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระราชทานช่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร์ ได้เสด็จก่อพระฤกษ์เมื่อ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๐ เรียกกันว่า พระโต

๓. พระวิหารเล็ก

พระวิหารเล็กอีกหลังหนึ่งอยู่ติดกับพระวิหารใหญ่ทางด้านซ้ายมือ ภายใน มีภาพเขียนฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ มีความสำคัญทางด้านศิลปและประวัติศาสตร์ นับเป็น ศิลปชิ้นเอกของวัด บานประตูมีภาพทวารบาล และภาพลงรักปิดทอง

๔. พระอุโบสถ

พระอุโบสถ อยู่ทางด้านขวามือของพระวิหาร หันหน้าไปทางทิศเหนือ ฝาพนังด้านในเขียนภาพพุทธประวัติและภาพเครื่องบูชาเป็นโต๊ะลดหลั่นกันแบบจีน เสาเขียนลาย ทรงข้าวบิณฑ์ พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อปางป่าเลไลยก์ ซึ่ง รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระราชทาน นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูปที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หล่อสำริด หน้าตัก ๕๗ เซนติเมตร สร้างโดยเจ้าพระยา รัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) หลังพระอุโบสถ มีเจดีย์เหลี่ยมพร้อมฐานประทักษิณ ฝีมือช่างจากเมืองจีน โดย ช่างในเมืองไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่งแบบและขนาดให้ช่างหล่อศิลาเทียม แล้วเอาเข้ามา ประกอบในเมืองไทย มีกำแพงแก้วล้อมรอบ อยู่ทางด้านขวามือของพระวิหาร หันหน้าไปทางทิศเหนือ ฝาพนังด้านใน เขียนภาพพุทธประวัติและภาพเครื่องบูชาเป็นโต๊ะลดหลั่นกันแบบจีน เสาเขียนลาย ทรงข้าวบิณฑ์ พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อปางป่าลิไลก์ ซึ่ง รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระราชทาน นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูปที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หล่อสำริด หน้าตัก ๕๗ เซนติเมตร สร้างโดยเจ้าพระยา รัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) หลังพระอุโบสถ มีเจดีย์เหลี่ยมพร้อมฐานประทักษิณ ฝีมือช่างจากเมืองจีน โดย ช่างในเมืองไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่งแบบและขนาดให้ช่างหล่อศิลาเทียมเอาเข้ามา ประกอบในเมืองไทย มีกำแพงแก้วล้อมรอบ

๕. หอพระธรรม

หอพระธรรมอยู่ทางด้านขวามือของพระวิหาร หันหน้าไปทางทิศเหนือ ฝาพนังด้านในเขียนภาพพุทธประวัติและภาพเครื่องบูชาเป็นโต๊ะลดหลั่นกันแบบจีน เสาเขียนลาย ทรงข้าวบิณฑ์

อยู่ข้างวิหารหลวงด้านเหนือ ก่ออิฐถือปูน หลังคาลด ๒ ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันทำเป็นรูปลายเปลว ตรงกลาทำเป็นรูปสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ ๔ มี พระมหามงกุฎ พระขรรค์ไชยศรี ฉลองพระบาท พระแส้ ประดิษฐานเหนือพาน บานประตูหน้าต่างสลักลายดอกไม้ปิดทองประดับกระจก ภายในหอชั้นบนประดิษฐาน ตู้พระธรรมจตุรมุข สลักลายปิดทอง ๑ ตู้ หอพระธรรมนี้สถาปนาโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.๒๔๐๘ ทรงพระราชทานนามว่า "หอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ" เพื่อเฉลิมพระเกียรติในพระบรมราชมาตมหัยยิกา กรมพระศรีสุดารักษ์ ผู้เป็นพระเชษฐภคินี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๖. หอไตร

สร้างขึ้นตรงที่จอดแพของกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ ปัจจุบันเป็นห้องสมุดของวัด

๗. หอระฆัง

ตั้งอยู่ระหว่างวิหารใหญ่กับวิหารเล็ก ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ระฆังที่อยู่ที่นี่ใบใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

๘. ศาลาการเปรียญ

ตั้งอยู่มุมวัดด้านตะวันออก มี ๕ ห้อง รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชทานช่วย

๙. เจดีย์ประดับหินอ่อน

สร้างโดยเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๗ โดยนำเอาอัฐิของเจ้าพระยาปกรบดินทร์บรรจุไว้ในพระเจดีย์นี้ มีกำแพงแก้วรอบ มีบันไดขึ้นลง ๒ ข้าง มีเจดีย์จีนซึ่งเรียกว่าถะอยู่ ๔ มุมเจดีย์เหลี่ยมมีฐานประทักษิณ และมีกำแพงแก้วล้อมรอบ เป็นฝีมือช่างเมืองจีน โดยช่างไทยส่งแบบและขนาดไปให้ล่อศิลาเทียม แล้วนำมาประกอบในเมืองไทย

(๔๐) วัดประยุรวงศาวาส

วัดประยุรวงศาวาส[๑] เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ที่ตั้งวัด วัดประยุรวงศาวาส ตั้งอยู่ใกล้กับเชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งธนบุรี โดยมีเลขทะเบียนวัดที่ ๒๔ ถนนประชาธิปก แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

๑) สถานที่ตั้ง

วัดประยุรวงศาวาส วรวิหาร

---

[๑] **กฐินนานุสรณ์ กฐินพระราชทาน วัดประยุรวงศาวาสวิหาร**, กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๔๓, คณะสงฆ์วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารและมูลนิธิหลวงตาแพรเหยื่อไม้ **พระเทพประสิทธิคุณ ๘๐**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, ๒๕๓๔), หน้า๔๕.

ตั้งอยู่เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งธนบุรี ๒๔/๑ ถนนประชาธิปก แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

๒) ประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร" แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพฯ เป็นวัดที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่กรมท่าและสมุหพระกลาโหม ได้อุทิศสวนกาแฟสร้างเป็นวัดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๑ ซึ่งมีอาณา เขตติดกับบ้านสมเด็จเจ้าพระยาฯ[๑]

วัดประยุรวงศาวาส มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๓๔๔ ตารางวา ในด้านตะวันออก ติดกับถนนประชาธิปกได้สร้างเป็นตึกแถว ๓๐ หลัง ในด้านตะวันตก ได้แบ่งให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัย และมีที่ธรณีสงฆ์ ๑ แปลง จำนวน ๑๙ ไร่ ๓ งาน ๔๐ ตารางวา อยู่ที่ตำบลดอนกระเบื้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอัญเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔

ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่ รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เจ้าพระยาพระคลัง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์

การสร้างวัดและงานฉลองวัด

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ได้อุทิศสวนกาแฟสร้างเป็นวัดขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามว่า วัดประยุรวงศาวาส การสร้างวัดได้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ สร้างอยู่ ๘ ปี จึงสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ได้มีการฉลองวัดในวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ ตรงกับวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๗ ค่ำ

บูรณะปฏิสังขรณ์

วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ เวลา ๑๑.๓๐ น. สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ วัดประยุรวงศาวาสประสบภัยจากลูกระเบิดที่ฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งลงจากเครื่องบินรบหวังทำลายสะพานพระพุทธยอดฟ้า แรงระเบิดทำให้เสนาสนะและถาวรวัตถุหลายแห่งต้องหักพังและชำรุดเสียหายเป็นอันมาก พระอุโบสถก็ได้รับความเสียหายเช่นเดียวกัน คณะกรรมการวัดประยุรวงศาวาสจึงได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถภายหลังสงครามโลกสิ้นสุดลง

---

[๑] หนังสือพิมพ์, **ข่าวสดรายวัน**, วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓, ปีที่ ๒๐, ฉบับที่ ๗๐๗๓.

ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ พระเทพประสิทธิคุณ (มงคล วิโรจโน) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสได้จัดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถทั้งส่วนหลังคาฝาผนังและพื้นล่างทั้งหมด ยกเว้นภาพจิตรกร

๔) ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

๑. พระอุโบสถ

ภาพ : พระอุโบสถ

พระอุโบสถเป็นแบบไทย หน้าบันเป็นลายดอกบุนนาค พระวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธนาคน้อย ซึ่งนัยว่าอัญเชิญมาจากสุโขทัยและมีสิ่งก่อสร้างที่น่าชมอีกหลายอย่าง เช่น รั้วเหล็กรูปหอก ดาบและขวาน ซึ่งสั่งมาจากอังกฤษ

เป็นสถาปัตยกรรมแบบทรงไทย กว้าง ๑๘.๒๔ เมตร ยาว ๒๕.๒๐ เมตร หลังคาลด ๒ ชั้น หน้าบันเป็นลายดอกพุดตาน ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออกด้านละ ๒ ประตู หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบ พระอุโบสถนี้ได้รับการซ่อมแซมเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดประยุรวงศาวาส ได้มีกระแสพระราชดำรัสรับสั่งว่า เสาภายในพระอุโบสถห่างกันมากจนน่ากลัวเป็นอันตราย สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุญนาค) เมื่อครั้งเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหมจึงได้ก่อเสารายในพระอุโบสถเพิ่มเติมอีกด้านละ ๒ ต้น จากเดิมที่เคยมีเสารายด้านละ ๔ ต้น รวมเป็นเสารายทั้งสิ้นด้านละ ๖ ต้น มีระยะห่างกันต้นละ ๓ ศอกเศษ

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๒ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ให้ซ่อมแซมพระอุโบสถอีกครั้ง โดยรื้อช่อฟ้าใบระกาของเก่าออกและเปลี่ยนทำใหม่ จัดการดึงพระประธานที่ทรุดเอียงไปทางทิศตะวันตกให้ตรงดังเดิม

๒. พระประธานในพระอุโบสถ

ภาพ : พระพุทธธรรมวิเชฏฐศาสดา

ที่มา : หนังสือพิมพ์, ข่าวสดรายวัน, วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓, ปีที่ ๒๐, ฉบับที่ ๗๐๗๓.

วัดประยุรวงศาวาส มี "พระพุทธนาค" เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ประดิษฐาน ณ พระวิหารวัดประยุรวงศาวาส ที่มีพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวจีน ให้ความเลื่อมใสศรัทธาเข้ามาบูชาสักการะในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธนาคเป็นอย่างยิ่ง[๑]

พระประธานในพระอุโบสถ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานนามพระประธานในพระอุโบสถ เพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นเกียรติประวัติแก่วัดว่า "พระพุทธธรรมวิเชษฐศาสดา" แปลว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระศาสดาประเสริฐสุดโดยธรรม พระประธานในพระอุโบสถหล่อในปี ๒๓๗๑ อันเป็นปีที่เริ่มสร้างพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๙๙ เมตร สูง ๑.๖๒๕ เมตร ประกอบด้วยพระพุทธลักษณะอันงดงาม พระพุทธรูปองค์นี้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ให้ช่างชาวไทยเป็นผู้หล่อ ได้ว่าจ้างช่างลงรักปิดทองมาจากประเทศญี่ปุ่น ซึ่งกล่าวกันว่ามีฝีมือและกรรมวิธีการปิดทองดีเยี่ยม มาปิดทองพระพุทธรูป และถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่นำช่างฝีมือปิดทองเป็นชาวต่างชาติจากประเทศญี่ปุ่น

๓. **พระวิหาร** เป็นสถาปัตยกรรมแบบทรงไทย กว้าง ๑๖.๙๙ เมตร เป็นวิหาร ๕ ห้อง หลังคาลด ๒ ชั้น หน้าบันสลักลวดลายดอกไม้สลวยและปิดทองประดับกระจกแพรวพราว มีซุ้มประตูประตู บานประตูประดับมุก พระวิหารนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย สมัยสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๔.๒๕ เมตร สูง ๕.๗๐ เมตร มีพระนามว่า พระพุทธนาคน้อยเป็นพระพุทธรูปโบราณคู่กับพระศรีศากยมุนี (พระพุทธนาคใหญ่) พระประธานในพระวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม พระพุทธรูปทั้งสองนี้ประกอบด้วยลักษณะของพระพุทธรูปหลวงสมัยสุโขทัยเหมือนกันคือ มีพระ

---

[๑] หนังสือพิมพ์, **ข่าวสดรายวัน**, วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓, ปีที่ ๒๐, ฉบับที่ ๗๐๗๓.

รัศมีเปลว แต่ไม่มีไรพระนาสกชายผ้ารัดประคต เป็นเขี้ยวตะขาบและประทับนั่งขัดสมาธิราบเช่นเดียวกับพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก พระพุทธนาคน้อยนี้ได้รับอัญเชิญจากจังหวัดสุโขทัยมาประดิษฐานไว้ ณ พระวิหารวัดประยุรวงศาวาสเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๔ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ กรมศิลปกรได้ขึ้นทะเบียนรับพระวิหารและพระพุทธนาคน้อยเป็นศิลปะโบราณวัตถุของชาติ และพระศาสนา

๔. พระบรมธาตุเจดีย์องค์ใหญ่

ภาพ : เจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ วัดประยุรวงศาวาส

พระบรมธาตุเจดีย์เป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่ทรงกลมสัณฐานรูปโอคว่ำ สูง ๖๐.๕๒๕ เมตรฐานล่างส่วนนอกวัดโดยรอบได้ ๑๖๒ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๐ เมตร มีช่องคูหาเรียงรายล้อมรอบชั้นล่าง พระเจดีย์ ๕๔ คูหา ถัดบนถัดจากช่องคูหาขึ้นไปเป็นพระเจดีย์เล็ก ๑๘ องค์เรียงรายล้อมรอบพระเจดีย์องค์ใหญ่เชื่อกันว่าพระเจดีย์องค์ใหญ่นี้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ เริ่มสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่นี้ขึ้น แต่พระเจดีย์ยังไม่ทันแล้วเสร็จ ผู้สร้างก็ถึงแก่พิราลัยไปก่อน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ต่อมาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างพระเจดีย์ต่อจนเสร็จสมบูรณ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ใน พ.ศ.๒๔๑๔ พระเจดีย์องค์ใหญ่ถูกสายฟ้าฟาดจนยอดพระเจดีย์หักไม่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นเวลานานถึง ๔๗ ปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๖๑ พระธรรมไตรโลกาจารย์ (อยู่) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสในขณะนั้นได้จัดการบูรณะปฏิสังขรณ์จนถาวรตราบเท่าทุกวันนี้

๕. เจดีย์ท่านขรัวแก้ว

ผู้สร้างพระเจดีย์ขวัญแก้ว คือเจ้าพระยาภานุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็นบุตรคนหนึ่งของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ ภายในพระเจดีย์มีรูปหล่อท่านขรัวแก้วประดิษฐานไว้ ท่านขรัวแก้วรูปนี้เป็นพระอาจารย์สอนหนังสือไทยแก่กุลบุตรในตระกูลของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ ท่านเป็นที่เลื่อมใสของตระกูลนี้ เพราะนอกจากจะเป็นพระอาจารย์สอนหนังสือแล้วท่านยังเป็นพระวิปัสสนา ผู้เชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๑ ทางวัดประยุรวงศาวาสได้บูรณะปฏิสังขรณ์เจดีย์ท่านขรัวแก้ว โดยสร้างเจดีย์ใหม่ครอบองค์เจดีย์เก่า และสร้างศาลาจตุรมุขไว้ด้านหน้าเจดีย์ ภายในศาลาจตุรมุขนี้เป็นที่ประดิษฐาน รูป หล่อท่าน

๖. ภูเขาจำลอง

เป็นภูเขาขนาดเล็กก่อด้วยศิลาตั้งอยู่กลางสระน้ำบริเวณหน้าวัด มีศาลาราย ๘ หลัง ตั้งอยู่ริมสระน้ำเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ มีบันไดขึ้นสู่ ยอดเขา บนยอดเขาเป็นที่ตั้งพระสถูปหล่อด้วยทองเหลืองลงรักปิดทองสำหรับบรรจุพระพุทธรูปสำคัญ ไว้ข้างใน ภูเขาจำลองเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในชื่อว่า ภูเขาเต่า

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถาน และการท่องเที่ยวของวัด

การบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยวของวัดควรเป็นเรื่องที่มีหลักประสมประสานกันหลายรูปแบบ รวมทั้งการบริหารทางธุรกิจ การจัดการรักษาศาสนสถานที่ซึ่งเป็นมรดก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อุตสาหกรรมด้านขนส่ง โบราณคดี พิพิธภัณฑ์ศิลปะที่มองเห็นสัมผัสได้ และผลผลิตต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยวในวัดแม้กระทั่งในพระอารามหลวงยังมีข้อจากัดอยู่มากพอสมควร ทั้งด้านกายภาพ ด้านนโยบาย ด้านการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าแนวทางในการวางแผนการบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยวของวัดอย่างถูกต้องเหมาะสม มีความสอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของยุคสมัยปัจจุบันอันจะนาไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ ดังต่อไปนี้

วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า เพราะเป็นแหล่งรวมของศาสนสถานและการท่องเที่ยว มีทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพียงแต่จะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ถ้าเราไปแยกส่วน ไม่ได้มองอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผล เราก็จะทำได้เพียงแค่มาวัดเพื่อถ่ายรูปสวยงาม ชาวต่างชาติจำนวนมากที่มีพื้นฐานศาสนาและวัฒนธรรมต่างกันก็มาเพียงแค่ถ่ายรูป บางครั้งก็มาทากริยาที่ไม่เหมาะสม คนไทยบางกลุ่มมาก็ไม่ได้สร้างเสริมปัญญา ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะวัดไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนว่าจะพัฒนาสังคม ทั้งที่บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง ๒ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมและด้านการนารายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทานุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่งที่สามารถให้ความรู้ความคิดที่กว้างขวางขึ้น ให้ความสงบ ความร่มเย็นกับผู้มาเยือน ทำให้พุทธศาสนิกชน

เข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้น วัฒนธรรมของชุมชน ของสังคมไม่ว่าที่ใดในโลกไม่มีอะไรเป็นหลักเท่ากับศาสนา ศาสนาเป็นรากเหง้าของการตั้งชุมชน สังคม[๑]

๒.๓.๑ การบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานของวัดในกรุงเทพมหานคร

ในสมัยพุทธกาล มีจุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย แม้ว่าพระสงฆ์จะประพฤติปฏิบัติภารกิจหลักต่าง ๆ สืบต่อกันมา แต่สภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป มีดังต่อไปนี้ คือ

๑. ภารกิจด้านการสร้างวัดถวายให้เป็นที่จำพรรษาแก่พระภิกษุสงฆ์ของอุบาสกอุบาสิกามีรูปแบบที่เปลี่ยนไปโดยมากในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชนมักจะถวายที่ดินแก่วัดโดยให้พระสงฆ์ดำเนินการก่อสร้างเองตามอัธยาศัย และทางพระสงฆ์ได้เน้นการก่อสร้างศาสนสถานมากกว่าที่จะสร้างศาสนบุคคล เพราะในการพิจารณาสมณศักดิ์นั้น ได้ใช้ศาสนวัตถุในการพิจารณาประกอบด้วยส่วนหนึ่ง[๒]

ดังนั้น พระสงฆ์จึงให้ความสำคัญแก่การสร้างศาสนวัตถุ โดยบางครั้งมิได้คำนึงถึงความจำเป็นมากนัก แต่สร้างเพื่อให้ผู้บริหารได้เห็นถึงความสามารถหรือบารมีของผู้สร้าง และผู้บริหารส่วนใหญ่ก็คิดแบบเดียวกัน

การบริหารและการอนุรักษ์ศาสนสถานของวัดในกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสเป็นพระสังฆาธิการระดับวัดที่มีฐานสูงสุดในวัด ได้รับการคัดเลือก และแต่งตั้งตามกระบวนการจากเจ้าคณะอำเภอ โดยคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติเป็นเจ้าอาวาส (ยกเว้นพระอารามหลวง) ต้องมีพรรษาพ้น ๕ พรรษาขึ้นไป และเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น[๓]

ภิกษุเจ้าอาวาส เป็นผู้นำของพระภิกษุสงฆ์สามเณรและคฤหัสถ์ที่มีอยู่ในวัดจึงมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและความมั่นคงของวัดที่จะเป็นผู้บริหารกิจการของวัดการปกครองบังคับบัญชา การดูแล การแนะนำ สั่งสอนพระภิกษุ สามเณรและฆราวาส ผู้อยู่ใน

---

[๑] กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, **การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว**, (จุลสารการท่องเที่ยว, ๑๘ (๔), ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๔๒), หน้า ๔๙.

[๒] พระเทพวิสุทธิกวี (ไสว สุจิตฺโต), **วิชาการเลขานุการ ตามแนวหลักสูตรแผนกอบรมโรงเรียนพระสังฆาธิการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๑.

[๓] คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงาน, บทบาทที่พึงประสงค์ของวัด และพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑

วัด ให้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติศาสนกิจดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ของวัด ให้สำเร็จไปด้วยดีมีประสิทธิภาพสูง และให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และมั่นคง เป็นศูนย์กลางให้การศึกษาอบรมศีลธรรม จริยธรรม และภาวนาธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่ชุมชนและประชาชนทั้งใกล้และไกล ให้เป็นที่พึ่งทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง[๑]

กรมการศาสนา กล่าวว่า ลักษณะของผู้นำหรือแบบของความเป็นผู้นำ จะมีอิทธิพลต่อการบริหารในลักษณะ ต่างๆ กัน การเลือกแบบภาวะผู้นำที่เหมาะสม ย่อมนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายขององค์การและ เป้าหมายส่วนบุคคลได้ วัดและชุมชนซึ่งถือว่าเป็นองค์การบริหารส่วนหนึ่งเช่นเดียวกัน ผู้นำซึ่งทำหน้าที่ด้านบริหารองค์การของวัดและชุมชนก็คือ เจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน จึงจำเป็นต้องมี บทบาทและหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดและชุมชนหลักๆ ดังนี้

เจ้าอาวาสในวัดหนึ่งๆ มีหน้าที่หลัก คือ

๑. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

๒. ปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

๔. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (มาตรา ๓๗)

ในด้านอำนาจของเจ้าอาวาสนั้น มีดังนี้

๑. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสให้เข้าไปอยู่อาศัยในวัดได้

๒. หากบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ไม่ตั้งตนอยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสฯ มีอำนาจในการให้ออกหรือไล่ออกไปจากวัดนั้นได้

๓. เจ้าอาวาสมีอำนาจในการสั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ให้ทำงานภายในวัดนั้นได้

๔. เจ้าอาวาสมีอำนาจในการสั่งทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ เมื่อพระภิกษุผู้ใต้ปกครองทำผิดคำสั่งของเจ้าอาวาส ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม (มาตรา ๓๘)[๑]

---

[๑] น้อย ลายครามและผศ.สุบรรณ จันทบุตร, **การบริหารและการจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน**, ๒๕๓๙, หน้า ๑๑๖.

แผนภูมิที่ ๒.๑ การบริหารจัดการ[๒]

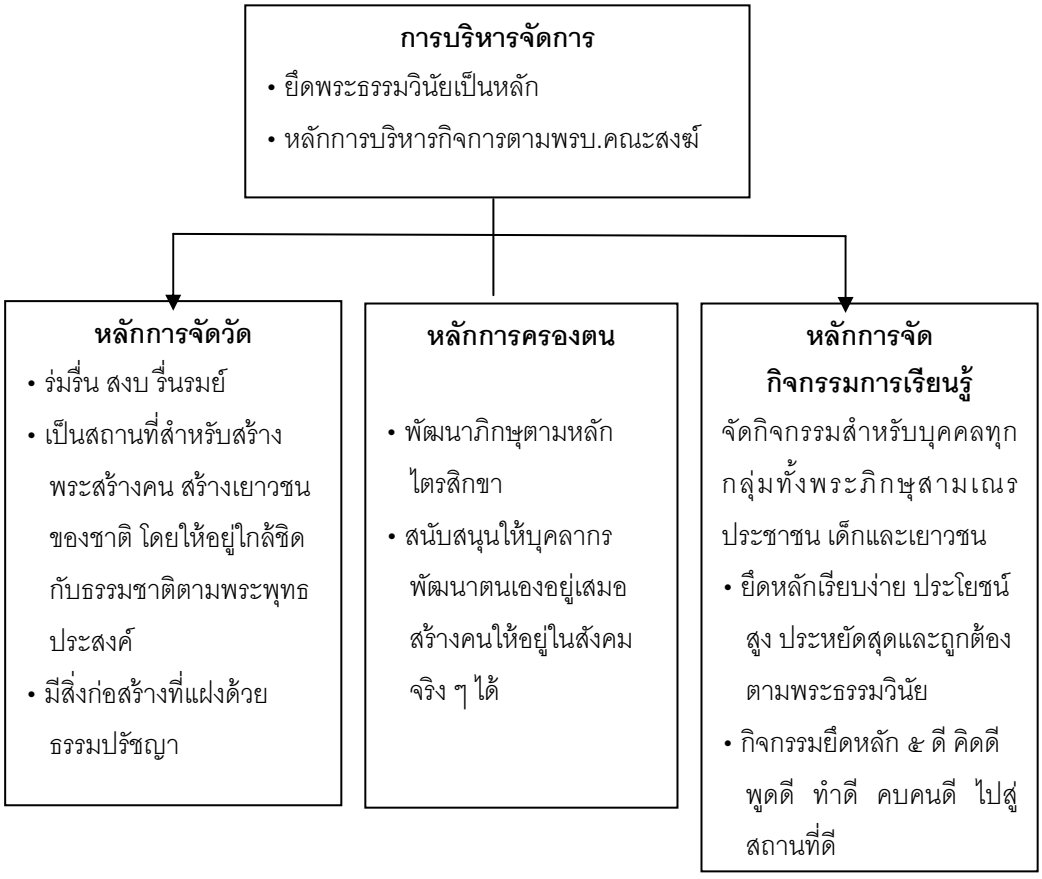

วัด จัดการบริหารจัดการแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท มีองค์ประกอบในการดำเนินการดังนี้

๑. สภาพแวดล้อม อาคารสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวกของวัดกรณีศึกษา มี ๒ ลักษณะ คือ สภาพแวดล้อมที่สงบเย็น ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ เหมาะแก่การเรียนรู้ธรรม และสภาพแวดล้อมของวัดที่มีโบราณสถานอันสวยงามมีคุณค่า เงียบ สงบ

๒. บุคลากรที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ประพฤติธรรม ใฝ่รู้ มีความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เสียสละ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน

---

[๑] กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการปี ๒๕๓๘**, (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๕.

[๒] ปกรณ์ สิงห์สุริยา, "รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร", **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

๓. กิจกรรมภายในวัด แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ กิจกรรมเพื่อพระภิกษุสามเณร และกิจกรรมเพื่อประชาชนทั่วไป รวมถึงเด็กและเยาวชน ทั้งนี้กิจกรรมการเรียนรู้นี้ จัดขึ้นเพื่อมุ่งพัฒนากลุ่มเป้าหมาย คือ พระภิกษุสามเณร เด็กและเยาวชน ประชาชนทั่วไป (พุทธบริษัท ๔) โดยจัดการจัดการเรียนรู้ธรรมวินัย และเปิดโอกาสให้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในส่วนที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุสามเณร ในส่วนของประชาชน วัดได้จัดกิจกรรมให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ทั้งทางด้านร่างกาย ความคิดและทางศีลธรรม อันจะช่วยให้ทุกคนอยู่รอดปลอดภัยภายใต้สภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน

๔. กระบวนการดำเนินงานด้านการจัดกิจกรรม วัดบริหารงาน และจัดกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบสอดคล้องกับพระธรรมวินัย โดยการกำหนดปรัชญา วิสัยทัศน์ นโยบาย เป้าหมาย แผนงานและโครงสร้างการบริหาร การจัดองค์กร เป็นระเบียบข้อบังคับเป็นกรอบในการปฏิบัติงาน มีการติดตามและประเมินผลงาน เน้นการกระจายอำนาจ และมอบหมายงานให้กับบุคลากรตามความรู้ ความสามารถ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน กล่าวว่า การบริหาร คือ การดำเนินการ จัดการ [๑]

การบริหาร เป็นกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์การ โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหารที่สำคัญ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม[๒]

วิโรจน์ สารรัตนะ กล่าวว่า ผู้บริหาร หมายถึง บุคคลที่รับผิดชอบให้การปฏิบัติงานขององค์การเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล[๓]

มนัส บุญวงศ์ และคณะ กล่าวว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินการหรือกระบวนการใดๆ ของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปเพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ร่วมกันโดยคำนึงถึงการจัดสรรทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด มีองค์ประกอบดังนี้

๑. มีเป้าหมาย (Goals) ที่ชัดเจน

๒. มีทรัพยากรในการบริหาร (Management Resources) ที่มีการจำกัด

๓. มีการประสานงานระหว่าง (Coordinate)

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔๖๕.

[๒] วิโรจน์ สารรัตนะ, **การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๔. มีการแบ่งงานกันทำ (Division)[๑]

พระธรรมโกศาจารย์[๒] ได้กล่าวถึงหลักการบริหารการอนุรักษ์ศาสนสถานและการท่องเที่ยวในวัด คือ การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารพระพุทธศาสนาเริ่มมี อันเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั้นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปีเป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวเนื่องกับการบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีบริหารการศึกษาพุทธวิธีบริหารในครั้งนี้ขอให้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณาหน้าที่ (Function) ของนักบริหาร[๓]มีอยู่ ๕ ประการตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDCORBP คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางของ

องค์กร O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของ สมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการให้เหมาะกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการ[๔]ดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ[๕]

CO คือ Coordinating หมายถึง การประสานงาน ได้แก่การศึกษาหลักเกณฑ์ทั่วไปเพื่อปัญหาขัดข้องในการปฏิบัติงาน และจะช่วยให้มีการร่วมมือกันปฏิบัติราชการให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

---

[๑] มนัส บุญวงศ์ และคณะ, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: วังอักษร, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

[๒] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔-๕.

[๓] สมพงศ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

[๔] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๔-๕.

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

R คือ Reportting หมายถึงการรายงานการปฏิบัติงาน รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ทั้งนี้เพื่อความมุ่งหมายในการายงานผลการปฏิบัติงานให้ประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของประเทศทราบ

B คือ Budgeting หมายถึง งบประมาณ ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือในการควบคุมการปฏิบัติงาน[๑]

การบริหาร หมายถึง การปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือการจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆของหมู่คณะ หรือองค์การต่าง ๆได้สำเร็จลุล่วงตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purpose/Objective) ขององค์การนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency)

การสร้างวัดถวายให้เป็นที่จำพรรษาแก่พระภิกษุสงฆ์ของอุบาสกอุบาสิกามีรูปแบบที่เปลี่ยนไปโดยมากในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชนมักจะถวายที่ดินแก่วัดโดยให้พระสงฆ์ดำเนินการก่อสร้างเองตามอัธยาศัย และทางพระสงฆ์ได้เน้นการก่อสร้างศาสนสถานมากกว่าที่จะสร้างศาสนบุคคล เพราะในการพิจารณาสมณศักดิ์นั้น ได้ใช้ศาสนวัตถุในการพิจารณาประกอบด้วยส่วนหนึ่ง[๒]

ณัฏฐพงศ์ ถือดำ และสมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์[๓] ได้กล่าวถึง การจัดการศาสนสถาน

๑) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ศาสนาควรมีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ มีห้องน้ำที่สะอาดและเพียงพอให้บริการ มีที่นั่งพักด้านนอกอาคารให้กับนักท่องเที่ยว

๒) ด้านบุคลากร ศาสนาสถานควรมีจัดบุคลากรที่สามารถใช้ภาษาอังกฤษได้ให้คำแนะนำกับนักท่องเที่ยว

๓) ด้านการบริหารองค์กร เจ้าอาวาสควรให้ประชาชนในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวัด ตั้งคณะกรรมการวัดเป็นวาระสองปี

๔) ด้านภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยว ศาสนสถานควรประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปตัดหญ้าให้เดือนละครั้ง

๕) ด้านหัวใจของแหล่งท่องเที่ยว ศาสนสถานควรนำเสนอให้ชัดเจนว่า ศาสนมงคลใดเป็นหัวใจหลักของศาสนสถานแห่งนี้

---

[๑] พระมหาปัญญา ปญฺญาวุฑโฒ, ผศ. **ความรู้เบื้องต้นทางบริหารรัฐกิจ**, (ภาควิชารัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗-๒๘.

[๒] พระเทพวิสุทธิกวี (ไสว สุจิตฺโต), **วิชาการเลขานุการ ตามแนวหลักสูตรแผนกอบรมโรงเรียนพระสังฆาธิการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๑.

[๓] ณัฏฐพงศ์ ถือดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, **ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถานศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน**, งานวิจัยกองทุนสนับสนุน (สวก), (ภูเก็ต มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

๖) ด้านการประชาสัมพันธ์ ศาสนสถานควรทำเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษา เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ และควรมีเวบไซด์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

๗) ด้านการให้บริการ ศาสนสถาน ควรมีที่สำหรับการกราบนมัสการพระ สนทนาธรรมและประพรมน้ำพุทธมนต์ให้เป็นสัดส่วน พร้อมทั้งมีเอกสารแนะนำการให้ภาษาเฉพาะในกาสนทนา

๘) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดและองค์การบริหารส่วนจังหวัด ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลควรกำหนดกิจกรรมเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมร่วมกับศาสนสถาน[๑]

ดังนั้น พระสงฆ์จึงให้ความสำคัญแก่การสร้างศาสนวัตถุ โดยบางครั้งมิได้คำนึงถึงความจำเป็นมากนัก แต่สร้างเพื่อให้ผู้บริหารได้เห็นถึงความสามารถหรือบารมีของผู้สร้าง และผู้บริหารส่วนใหญ่ก็คิดแบบเดียวกัน

ประเวศ วะสี[๒] กล่าวไว้อย่างน่าสนใจ ว่าคณะสงฆ์นั้นควรที่จะปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาวัตถุมามุ่งพัฒนาบุคคล เนื่องจากการพัฒนาที่แท้และสำคัญที่สุดนั้น คือ การพัฒนาคน เพราะคนที่พัฒนาแล้วย่อมสามารถทำอะไรให้ถูกต้องได้ แต่เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาพระพุทธศาสนาก็มักจะเน้นไปที่การพัฒนาวัด พัฒนาวัตถุแทนที่จะไปพัฒนาคน ซึ่งถือว่าเฉไฉไปจากหลักการดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาไปอย่างมาก[๓]

แบรนฟอร์ดและลี[๔] (Branford, & Lee. 2004) กล่าวไว้ว่า การบริหารจัดการด้านแหล่งทางวัฒนธรรมและมรดกเป็นเรื่องที่มีหลักประสมประสานกันหลายรูปแบบ คือการบริหารทางธุรกิจ การจัดการรักษาสถานที่ซึ่งเป็นมรดก การท่องเที่ยวทางมรดก อุตสาหกรรมด้านขนส่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ศิลปะที่มองเห็นสัมผัสได้ และผลผลิตต่างๆ ทางวัฒนธรรม จุดประสงค์ได้ถูกแยกมาจากการศึกษาเพียงอย่างเดียวไม่เกี่ยวข้องทั้งในด้านผลกาไรทางเศรษฐกิจ

---

[๑] อ้างแล้ว, ณัฏฐพงศ์ ถือดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, **ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน**, หน้า ๕๕.

[๒] ประเวศ วะสี (นายแพทย์), **พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐), หน้า ๖๕ - ๖๗.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

[๔] Branford, Malcolm & Lee, Ean, **Tourism and Cultural Heritage in Southeast Asia.**, (Bangkok: SEAMEO - SPAFA, 2004), p. 43.

แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง “วัด” ซึ่งเป็นศาสนสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา ที่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนใช้ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมของชุมชน วัดจะดำรงความเป็น ”วัด” (วัด-วัตร-วัฒนะ) ได้ ต้องอาศัยหลักการทางพุทธศาสนา ๓ องค์ ได้แก่ “สะอาด” คือ ศีล “สงบ” คือ สมาธิ และ “สว่าง” คือ ปัญญา ปัจจัยแรกที่จะทำให้วัดเกิดความพร้อมเพื่อดำรงสภาพความเป็น ”วัด” ได้ คือ สถานที่ตั้งอันแวดล้อมด้วยระบบนิเวศที่ร่มรื่นเงียบสงบเอื้อต่อการสร้างสมาธิปฏิบัติศีลเพื่อให้เกิดปัญญา สถานที่ตั้งวัดส่วนใหญ่มักตั้งอยู่ในอาณาบริเวณป่าเขาและลุ่มน้ำลำธาร อันเป็นระบบนิเวศทางธรรมชาติที่สวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ปัจจัยสำคัญต่อมา คือ พระสงฆ์ผู้ซึ่งมีหน้าในการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของ พุทธศาสนาคุณลักษณะของพระสงฆ์ที่ดี ต้องมีจริยาวัตรที่งดงาม มีฌานปัญญาที่แก่กล้า จึงจะทำให้เกิดพลังศรัทธาสูง พุทธศาสนิกชนมักเรียกพระสงฆ์ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวว่า “พระเกจิอาจารย์” ซึ่งแรงพลังแห่งศรัทธานี้ จะเป็นแรงดึงดูดผู้คนทุกสารทิศเข้าไปกราบไหว้บูชา แม้ว่าจะอยู่ในสภาพรูปเคารพหรือวัตถุมงคลไปแล้วก็ตาม นอกจากนี้ แรงพลังแห่งศรัทธายังก่อให้เกิดการก่อสร้างศาสนสถานที่ยิ่งใหญ่สวยงามอลังการ ซึ่งเพียบพร้อมไปด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม อันเกิดจากอัจฉริยะผ่านภูมิปัญญาชั้นเลิศของบรรพชนที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยแรงศรัทธาและเชื่อมั่นว่ากุศลบุญนั้น จะเป็นพลังหนุนนำความสงบสุขให้กับชีวิตทั้งภพนี้และภพหน้า จากแรงพลังแห่งศรัทธาดังกล่าว ทำให้วัดกลายเป็นพิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ทางโบราณสถานและโบราณวัตถุ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าแห่งความงดงามทางศิลปกรรม ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ควรค่าแก่การทัศนะศึกษาเป็น อย่างยิ่งการเดินทางไปยัง “วัด” ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ จึงเป็นการเดินทางที่ได้รับทั้งความรู้ ความเพลิดเพลิน ตลอดจน ความสะอาด ความสงบ และ ความสว่าง ตามหลักการพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นการเดินทางที่มีความหมายล้ำค่าต่อจิตใของพุทธศาสนิกชนอย่างเปี่ยมสุขตลอดมา[๑]

จากแนวความคิดที่นำมากล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า หลักการบริหาร ดังกล่าวสรุปได้ว่า การบริหาร คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ร่วมกันกำหนด โดยใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบ และใช้ทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

---

[๑] อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ, **สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้**, รายงานวิจัย สกว, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๒.

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังกล่าวสามารถสรุปแนวคิดพื้นฐาน/หลักการในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ ๕ ประการดังนี้

๑) การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติและท้องถิ่นเดิมด้วยเหตุที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นกับสภาพธรรมชาติและเอกลักษณ์ของพื้นที่ และนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (ecotourist) มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวมีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์จากธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น นิยมที่จะเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและท้าทายและมักจะไม่สนใจกับความสะดวกสบาย แต่ให้ความสำคัญกับการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมเป็นหลัก ดังนั้น การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกจึงเน้นเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่จำเป็นต่อการการประกอบกิจกรรมเท่านั้น การออกแบบต้องการความละเอียดอ่อนในเชิงสถาปัตยกรรมที่สะท้อนความเป็นธรรมชาติและเอกลักษณ์ของพื้นที่มากกว่าแนวคิดสร้างสรรค์ที่เป็นเอกลักษณ์ของสถาปนิกเอง ซึ่งโดยภาพรวมแล้วจะเป็นการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก (small scale) กลมกลืนกับธรรมชาติ และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด (low impact)

๒) การจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องมองการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ดังนี้

๑. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้รองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่หรือแหล่งท่องเที่ยวทั้งเชิงกายภาพและเชิงนิเวศวิทยา โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม

๒. การจัดการด้านการตลาดอย่างยั่งยืนโดยให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมและรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและการบริการ

๓. การจัดการด้านการบริการ ทั้งการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การบริการสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนการสื่อความหมายธรรมชาติและ

๔. ความยั่งยืนการสร้างรายได้แก่ชุมชนท้องถิ่น

๓) การให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หากธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับความกระทบกระเทือนจากการใช้ประโยชน์ โอกาส

ที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเหล่านั้นจะเสื่อมโทรมลงหรือถูกทำลายด้อยคุณค่าไปก็มีอยู่สูง ดังนั้น การให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อม และสร้างจิตสำนึกที่ดีในการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนจึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ นอกจากนี้กลุ่มเป้าหมายในการสร้างจิตสำนึกหรือด้านการอนุรักษ์ยังจะต้องรวมไปถึงบุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่น ราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย เป็นต้น

๔) การเสริมสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือมีแรงจูงใจที่จะศึกษาเรียนรู้และแสวงหาประสบการณ์จากธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น นิยมที่จะเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและท้าทาย และมักจะไม่สนกับความสะดวกสบาย กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมมากกว่า ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงควรต้องพิจารณาถึงการจัดให้มีการสื่อความหมายธรรมชาติเพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ ทั้งในระดับกว้างและรับลึกเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์และความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งก็เป็นวิธีการเดียวกันกับการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมาแล้ว

๕) การยอมรับและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

การได้รับการยอมรับจากชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งหรือการต่อต้านจากชุมชนในภายหลัง ชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ภายในและรอบๆ แหล่งท่องเที่ยว ควรได้รับการพิจารณาให้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพราะการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาวมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของธรรมชาติแวดล้อม การเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงทางอ้อม ช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในชุมชนท้องถิ่นดีขึ้นระยะยาว ผลที่ต่อเนื่องตามมาจากการที่ชุมชนได้รับประโยชน์ คือ ราษฎรในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและ

ความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยส่งเสริมเรื่องการอนุรักษ์ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศอีกทางหนึ่ง[๑]

การบริหารการจัดการภายในวัดให้เป็นแหล่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประกอบด้วย

๑) การจัดวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้การท่องเที่ยว

๑. การเตรียมความพร้อมนโยบายการบริหารจัดการวัดด้านบุคลากร

๒. การเตรียมความพร้อมนโยบายการจัดกิจกรรม

๒) คุณลักษณะของพระภิกษุสามเณรและบุคลากรในวัด

๑. รู้และปฏิบัติตนตามธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

๒. เป็นกัลยาณมิตรจัดเตรียมปัจจัยภายนอกเพื่อเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ขึ้นภายใน

๓) ด้านการจัดสาธารณูปการ

๑. อาคารสถานที่

๒. สิ่งอำนวยความสะดวก

๔) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในวัด

๑. กิจกรรมแยกตามความสนใจ โดยคำนึงของวัย และความต้องการของผู้เรียนรู้

๒. กิจกรรมต้องมีความต่อเนื่อง

๓. มีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว พร้อมทั้งมีปฏิทินประจำเดือนหรือประจำปีให้ผู้เข้าไปใช้บริการทราบล่วงหน้าด้วย

๔. มีการติดตามประเมินผลการจัดกิจกรรม เพื่อการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อไป

๒.๓.๓ แนวความคิดในการนำวัดเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์

สมเด็จพระญาณสังวร ตรัสว่า ควรจัดรักษาวัดให้สะอาดร่มรื่น เป็นที่ร่มเย็นแห่งจิตใจ และเป็นที่ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศิลปะ และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติแก่ประชาชนทั่วไป[๒] วัดที่จะสร้างขึ้นใหม่ก็ดี ที่มีอยู่แล้วก็ดี ควรมีการจัดให้มีคุณลักษณะอย่างน้อย ๔ ด้าน คือ

---

[๑] นภาวรรณ ฐานกาญจน์, และคณะ, **คู่มือพัฒนาและออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**, (ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ ๒๕๔๕), หน้า ๒๗ -๓๐.

๑. สะอาด

๒. สะดวก รัฐบาลควรกำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนประการหนึ่งว่า ประชาชนแต่ละชุมชนควรมีศาสนสถานที่สามารถไปมาได้โดยสะดวก จะเป็นในหมู่บ้านหรือที่ใกล้เคียงก็ตาม แล้วให้แต่ละจังหวัดทำการสำรวจจำนวนท้องถิ่นที่ขาดแคลนศาสนสถาน แล้วดำเนินการส่งเสริมให้มีการสร้างศาสนสถานขึ้น อนึ่งในศาสนสถาน ควรมีสถานที่กว้างขวางทำนองเป็นศาลาเอนกประสงค์ ไว้สำหรับให้พระสงฆ์และประชาชนได้ใช้กิจกรรมทางศาสนาได้อย่างสะดวก ทั้งในการประกอบพิธีกรรม การประชุม การจัดการอบรม

๓. สงบ มีการปลูกต้นไม้รอบบริเวณ ให้เกิดความร่มเย็น และควรควบคุมไม่ให้เป็นแหล่งมั่วสุมการเล่นหรือกิจกรรมใด ๆ ที่เป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดความเสื่อมทางศีลธรรมรวมทั้งควรรักษาลักษณะความเรียบง่ายให้เป็นปกติ

๔. เสริมความสว่างทางปัญญา จัดสถานที่ให้เป็นแหล่งเสริมความรู้ โดยเฉพาะในทางธรรม เช่น มีห้องสมุด หรืออย่างน้อยมุมอ่านหนังสือไว้ให้พระสงฆ์และประชาชนได้ศึกษาเพิ่มเติม[๒]

ในอดีตที่ผ่านมามีหลักฐานที่ปรากฏชัดในแผนผังการสร้างเมืองของรัชการที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า วัดถูกสร้างไว้รอบพระนคร มีต้นไม้ร่มเงาและเขียวชอุ่ม ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นพื้นที่สีเขียว (Green Belt) ตามทัศนะทางนิเวศวิทยาในปัจจุบัน[๓]

วัดควรเป็นสถานที่ร่มรื่น สะอาด มีระเบียบ ท่านได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ให้ปลูกต้นไม้ภายในวัดให้มาก ๆ วางแผนว่าจะปลูกต้นไม้อะไร ตรงไหนจึงจะสมควรและเหมาะสม รอบศาลา รอบโบสถ์ รอบกุฏิต้องสะอาด มีระเบียบและร่มรื่น เลือกต้นไม้ที่ปลูกแล้วได้กินผลบ้าง ให้ร่มเงาบ้าง ปลูกไม้ไว้ใช้เมื่อเติบโตเต็มที่บ้าง พันธ์ไม้หายากก็ควรช่วยส่งเสริมกันปลูกไว้ วัดที่มีเนื้อที่กว้างใหญ่แต่ทิ้งให้รกร้าง ควรเริ่มพัฒนาด้วยการปลูกต้นไม้เพื่อให้ความร่มรื่น สมกับหลักการเดิมของวัดในสมัยพุทธกาลที่ว่า วัดคืออาราม อารามคือสวนที่รื่นเริง ในเชตวนารามเวฬุวนารามเป็นสวน ทั้งนั้น สวนป่าในปัจจุบันเราต้องช่วยกันสร้าง ตกแต่งให้สวยงาม มีระเบียบ ใครเดินเข้าไปในวัดก็

---

[๑] กรมการศาสนา, **กิจกรรมของวัดซึ่งจะเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน**, (กรุงเทพมหานคร: กองแผนการ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๗.

[๒] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไหม รัตนวรารักษ์ และยงยุทธ โรจนวรเกียรติ, **การประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชาวชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๙-๑๘๐.

[๓] จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, "ทรรศนะเชิงพุทธเกี่ยวกับนิเวศวิทยา," ใน **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๐๘.

เกิดความร่มรื่นชื่นใจ เสียงที่เกิดในวัดควรเป็นเสียงธรรมะ คนเข้าวัดได้ยินเสียงธรรมะ ได้สนทนากับพระในเรื่องธรรมะก็จะเกิดความสงบ สบายใจ[๑]

วัดจะดำรงไว้ซึ่งความเป็นวัด (วัด-วัตร-วัฒน) ได้อย่างถูกต้อง และรักษาความเป็นวัดได้ ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๓ คือ องค์แรก สะอาด คือ ศีล องค์ที่ ๒ สงบ คือ สมาธิและองค์ที่ ๓ สว่าง คือ ปัญญา วัดจะต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา สาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริง เช่น วัดพระแก้วหรือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นวัดไม่มีพระสงฆ์มีปูชนียวัตถุและปูชนียสถานเป็นที่ประดิษฐานของสถานบันศาสนา ยิ่งใหญ่อลังการแต่ก็คงไว้ซึ่งแก่นสาระสำคัญของวัด คือ สะอาดสงบ และสว่าง ร่มรื่น สร้างความรู้สึกที่ประทับใจ

๒.๓.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการวัด

การบริหารจัดการวัด ก็คือ

นายแพทย์ประเวศ วะสี ให้ความหมาย การบริหารจัดการทรัพยากรของวัด ว่าเป็นรูปธรรม นามธรรม สังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งสอดคล้องกันกับทัศนะของ วัดทั้งหมดเป็นทรัพยากรอันมีอย่างยิ่งของสังคม มีทั้งที่ดิน สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน บุคลากร เงิน ศรัทธา[๒] และพระราชญาณวิสิฐมีทัศนะ ว่าบริบทการบริหารภายในวัด เรียกว่าอีกอย่างหนึ่งว่า สังฆมณฑล ย่อมประกอบไปด้วย ศาสนบุคคล ศาสนธรรม ศาสนาสถานและหรือ ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี สามารถแบ่งออกได้ คือ

๑. ศาสนบุคคล ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในวัดหรือหรือชุมชนเดียวกัน แต่เฉพาะพระภิกษุ ๒ ถึง ๓ รูป ชื่อว่า คณะ พระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไปชื่อว่า หมู่ภิกษุ เมื่ออยู่ร่วมกันหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน ชื่อว่า สงฆ์ หมู่ภิกษุสงฆ์หลายหมู่รวมกันทั้งตำบล อำเภอ จังหวัด ภาคหรือพระสงฆ์ทั่วทั้งประเทศ ชื่อว่า คณะสงฆ์ เพราะเหตุนั้น พระราชบัญญัติที่ออกมาใช้บังคับในเรื่องเกี่ยวกับภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศ เรียกชื่อว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

๒. ศาสนาธรรม ก็คือพระสัทธรรม ได้แก่ คำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันประกอบด้วยพระธรรมและพระวินัย อันพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ซึ่งนับเป็นธรรมนูญการปกครองของพระภิกษุ คณะภิกษุ หมู่พระภิกษุสงฆ์ และคณะสงฆ์ จะพึงต้องปฏิบัติตาม เพื่อยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน (คนอื่น) ให้สำเร็จด้วยดี

---

[๑] พระราชนันทมุนี, "**การพัฒนา**", ใน วัดพัฒนา'๒๕, หน้า ๑๒ - ๒๕.

[๒] ประเวศ วะสี, ศาสตราจารย์นายแพทย์, **พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม, ในการบริหารจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**, หน้า ๑๒๕.

๓. ศาสนาสถานและศาสนวัตถุ หรือศาสนาสมบัติ ได้แก่ทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ของวัดรวมทั้ง สังหาริมทรัพย์ กล่าวคือ ทรัพย์เคลื่อนที่ได้ เช่น เงินทอง เครื่องใช้สอยต่างๆ อสังหาริมทรัพย์ กล่าวคือ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ที่ดิน เสนาสนะ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

๔. ศาสนพิธี ได้แก่ กุศลพิธี บุญพิธี ทานพิธีต่าง ๆ เป็นต้น อันเป็นส่วนช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ดุจเดียวกันกับเปลือกและกระพี้ รักษาแก่นไม้ฉันนั้น[๑]

การบริหารการจัดการภายในวัดให้เป็นแหล่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์[๒] ประกอบด้วย

๑) การจัดวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้การท่องเที่ยว

๑. การเตรียมความพร้อมนโยบายการบริหารจัดการวัดด้านบุคลากร

๒. การเตรียมความพร้อมนโยบายการจัดกิจกรรม

๒) คุณลักษณะของพระภิกษุสามเณรและบุคลากรในวัด

๑. รู้และปฏิบัติตนตามธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

๒. เป็นกัลยาณมิตรจัดเตรียมปัจจัยภายนอกเพื่อเอื้อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ขึ้นภายใน

๓) ด้านการจัดสาธารณูปการ

๑. อาคารสถานที่

๒. สิ่งอำนวยความสะดวก

๔) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในวัด

๑. กิจกรรมแยกตามความสนใจ โดยคำนึงของวัย และความต้องการของผู้เรียนรู้

๒. กิจกรรมต้องมีความต่อเนื่อง

๓. มีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว พร้อมทั้งมีปฏิทินประจำเดือนหรือประจำปีให้ผู้เข้าไปใช้บริการทราบล่วงหน้าด้วย

๔. มีการติดตามประเมินผลการจัดกิจกรรม เพื่อการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อไป

---

[๑] อ้างแล้ว, พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), **การบริหารวัด**, หน้า ๒๙-๓๐.

[๒] ปกรณ์ สิงห์สุริยา, "**รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร**", รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

การบริหารและการจัดการวัดนั้น วิจิตร ศรีสอ้าน[๑] ได้กล่าวสรุปสาระสำคัญของการบริหารว่ามีอยู่ทั้งหมด ๔ ประการคือ

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคล (ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป)

๒. ร่วมมือกันทำกิจกรรม

๓. เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

๔. โดยการใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม

สำหรับรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีความเป็นไปได้ก็ได้แก่ การลงทุนเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็กที่ส่งผลกระทบสิ่งแวดล้อมต่ำ การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาขายแกนักท่องเที่ยวและการจ้างงานในส่วนบริการอื่นๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า วัดที่จัดการบริหารจัดการที่ดี มีสถานที่เอื้อต่อการพัฒนา จึงเป็นสถานที่เหมาะสำหรับศึกษาหาความรู้ได้หลากหลายรูปแบบตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากการเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมของชุมชนและเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ แล้ว วัดยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ ซึ่งเป็นวัดที่มีความพร้อมทางด้านทุนทางสังคม ทั้งในด้านสถานที่ตั้งที่สงบร่มรื่น พระเกจิอาจารย์มีหลากหลายและศาสนสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมจากอัจฉริยะผ่านภูมิปัญญาชั้นเลิศของบรรพชนจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหากมี

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยว

ณัฏฐพงศ์ ถือดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์[๒] ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า ยุทธศาสตร์การจัดพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถาน ในจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ ควรประกอบด้วยยุทธศาสตร์อย่างน้อย ๒ ยุทธศาสตร์ คือยุทธศาสตร์พัฒนา

---

[๑] วิจิตร ศรีสะอ้าน, **หลักและระบบการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๙.

[๒] ณัฏฐพงศ์ ถือดำ และ สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, **ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน**, งานวิจัยกองทุนสนับสนุน (สวก), (ภูเก็ต มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

ทรัพยากรและบริการด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและยุทธศาสตร์การจัดการแบบบูรณาการระบบการจัดพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถาน ในจัดจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ ควรเป็นดังนี้

พิพิธภัณฑ์ต้องการจัดการให้มีอาคารจัดแสดงที่มีเอกลักษณ์ มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีห้องน้ำที่สะอาด มีที่นั่งพัก มีสถานที่บริการอาหารและเครื่องดื่ม บุคลากรของพิพิธภัณฑ์ที่ต้องพูภาษาอังกฤษในการสื่อสารได้ มีบุคลิกภาพที่ดี และมีความรู้เรื่องโบราณวัตถุที่จัดแสดงเป็นอย่างดี การบริหารจัดการองค์กรต้องยึดแบบเอกชน การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ต้องมีชีวิต สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้มีข้อความบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ มีจุดขายที่ชัดเจนและต้องประชาสัมพันธ์เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม

ศาสนสถานต้องจัดให้มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีสถานที่จอดรถเพียงพอ มีห้องน้ำสะอาและเพียงพอ ปราศจากแมวหรือสุนัขจรจัดรบกวน มีที่นั่งพัก มีศาสนมงคลที่เป็นจุดเด่นชัดเจน มีสถานที่สำหรับกราบนมัสการพระ สนทนาธรรมและประพรหมน้ำพุทธมนต์เป็นสัดส่วน มีเอกสาแนะนำการใช้ภาษาในการสนทนาธรรมกับพระ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดบุคคลากรเป็นประชาสัมพันธ์ของศาสนสถาน และจัดให้มีกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม จัดสร้างแวบไซด์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

วัชราภรณ์ ระยับศรี[๑] ได้ทาการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาเที่ยววัดในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร พบว่านักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าศิลปกรรมไทยเป็นสิ่งควรช่วยกันอนุรักษ์และศึกษา กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวชอบได้แก่การเที่ยวชมศิลปกรรมความสวยงามของวัด และประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการเดินทางมาเที่ยววัดคือการได้ผ่อนคลายความเครียด เกิดความสบายใจ และได้พัฒนาจิตใจให้สงบ

พยูร นุนสุข และคณะ[๒] ได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวอนุรักษ์วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัด

---

[๑] วัชราภรณ์ ระยับศรี, **พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาเที่ยววัดในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร**, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้าบทคัดย่อ.

[๒] พยูร นุนสุข และคณะ, “**โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวอนุรักษ์วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช**”, สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย, (นครศรีธรรมราช, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

นครศรีธรรมราช” นี้ ได้ปรากฏขึ้นเนื่องจำตระหนักว่า วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศานสถานที่สำคัญมาอย่างยาวนาน นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามระบบความเชื่อของท้องถิ่นแล้ว ยังมีความสำคัญในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดนครศรีธรรมราช และภาคใต้ของประเทศไทยด้วย แต่อย่างไรก็ดีการจัดการท่องเที่ยวภายในศานสถานแห่งนี้ยังมีปัญหาหลายประการ

ผลการศึกษาวิจัย พบองค์ความรู้ ๓ ประการ คือ ประการแรกค้นพบความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดมหาธาตุวรวิหาร ประการที่สอง ค้นพบความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการท่องเที่ยวภายในวัดมหาธาตุวรวิหาร ในระยะที่ผ่านมา และมาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและประการที่สาม ค้นพบความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดมหาธาตุวรวิหาร โดยองค์ความรู้เหล่านี้ ได้นำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันของชุมชนในการจัดทำแผนงานหลักสำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดมหาธาตุวรวิหาร ซึ่งเป็นแผนงานหลักสำหรับดำเนินงานระยะต่อไปของโครงการ

เพ็ญพัชร สุวรรณสนธิชัย[๑] ทำการศึกษาเรื่อง ทัศนคติและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีต่อวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรป เพศชายและหญิงมีจำนวนใกล้เคียงกัน นับถือศาสนาคริสต์ อายุ ๒๙-๓๐ปี อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน มีวัตถุประสงค์หลักในการเดินทางเข้ามาประเทศไทย คือ การท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ไม่เคยมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ไม่เคยเที่ยววัดอื่นในประเทศไทยมาก่อน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามของนักท่องเที่ยว โดยรวมอยู่ในระดับน้อย งานอดิเรกของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่คือ เล่นดนตรี การใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ คือ ท่องเที่ยว รูปแบบการดำรงชีวิตของนักท่องเที่ยวสามอันดับแรกคือพักผ่อนโดยอยู่นอกบ้าน ชอบศิลปะตะวันออก พบผู้บริโภคหรือผู้ร่วมงาน ประเภทการท่องเที่ยวที่ชื่นชอบส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมและจารีตประเพณี นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่มีทัศนคติด้านวัดว่างดงามและมีเอกลักษณ์มากที่สุด ด้านค่าใช้จ่ายว่าคุ้มค่ามากและบัตรเข้าชมมีราคาปานกลาง ด้านทรัพยากรบุคคลว่าเจ้าหน้าที่มีเพียงพอมาก นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาเที่ยววัดเป็นครั้งแรก ใช้เวลาในการเข้าชม

---

[๑] เพ็ญพัชร สุวรรณสนธิ, **ทัศนคติและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีต่อวัดพระศรีรันตศาสดาราม กรุงเทพมหานคร**, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

๒.๐๓ ชั่วโมง ส่วนใหญ่มาเที่ยววันจันทร์-วันศุกร์ นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีเพศ อายุ อาชีพ วัตถุประสงค์การเดินทางเข้ามาในประเทศไทยต่างกันมีทัศนคติโดยรวมต่อการเที่ยวชมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านราคา ด้านทรัพยากรบุคคล ด้านสถานที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านประสบการณ์การท่องเที่ยววัดอื่นๆ ในประเทศไทยที่แตกต่างกัน มีทัศคติโดยรวมเกี่ยวกับการมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านราคา ด้านสถานที่แตกต่างกัน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารโดยภาพรวมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติโดยรวมกับการท่องเที่ยววัด ทัศนคติด้านราคา ด้านทรัพยากรบุคคลและด้านสถานที่ แต่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติโดยรวมต่อการมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม กลุ่มที่ชอบด้านศิลปวัฒนธรรม รูปแบบการดำเนินชีวิตของนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กับทัศนคติโดยรวมต่อการมาเที่ยววัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทัศคติเกี่ยวกับวัด ทัศนคติด้านราคา ด้านทรัพยากร และด้านสถานที่

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา[๑] ได้เขียนงานวิจัยเรื่อง พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่ และได้สรุปงานวิจัยตอนหนึ่งว่า “การศึกษาเกี่ยวกับเจดีย์และสถาปัตยกรรมเนื่องในพุทธศาสนาเชิงโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลป์ เฉพาะกรณีของเชียงใหม่เป็นพิเศษนั้น ยังอยู่ในวงจำกัดอย่างมาก พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่ เป็นผลงานอีกประการหนึ่งที่ได้จากความพยายามในการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม อิทธิพลทางศิลปะ ตลอดจนรายละเอียดอื่น ๆ ของเจดีย์เมืองเชียงใหม่ในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งสถาปัตยกรรมเหล่านี้มิได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่ไร้ชีวิต แต่ยังเป็นเสมือนบันทึกเล่มใหญ่ที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมถอยของบ้านเมือง รวมถึงความสัมพันธ์กับภายนอกในแต่ละยุคสมัย อันจะช่วยให้เราสามารถเห็นภาพประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น”

ธีรวงศ์ คงทอง[๒] ได้ศึกษาเรื่องพระธาตุเจดีย์ในย่านตำบลช้างม่อยเรื่อง “คติการสร้างพระเจดีย์กับการอนุรักษ์ศิลปกรรมโบราณสถานเจดีย์ : กรณีศึกษาโบราณสถานพระเจดีย์ช้างม่อย อำเภอเมืองเชียงใหม่” ได้สรุปผลวิจัยไว้ ๒ ประเด็น คือ คติความเชื่อในการสร้างพระเจดีย์ในล้านนา เป็นการสร้างเพื่อพุทธบูชาในคติพุทธศาสนา และคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานพระเจดีย์นั้นบริเวณถนนช้างม่อย ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะสำคัญที่มีรูปแบบเป็น

---

[๑] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, **พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่**, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้าบทคัดย่อ.

[๒] ธีรวงศ์ คงทอง, **คติการสร้างพระเจดีย์กับการอนุรักษ์ศิลปกรรมโบราณสถานเจดีย์; กรณีศึกษาโบราณสถานพระเจดีย์ช้างม่อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

เอกลักษณ์โดดเด่นและมีวิวัฒนาการสืบทอดยาวนานล้วนแต่เป็นหลักฐานสำคัญยิ่งต่อการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนล้านนาในอดีตที่ควรอนุรักษ์ให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป

อัครชัย ชัยแสวง และคณะ[๑] ได้เขียนงานวิจัยเรื่องศิลปเจดีย์วัดในจังหวัดเชียงใหม่กับการพัฒนาสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้เรื่องศิลปเจดีย์วัดในจังหวัดเชียงใหม่เชิงศึกษาสัญลักษณ์ของพุทธปรัชญาเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว และเพื่อพัฒนาสารสนเทศเกี่ยวกับองค์ความรู้จากศิลปเจดีย์ของทั้ง ๓ แบบ สำหรับการท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

ศิลปเจดีย์วัดพระธาตุดอยสุเทพ รูปทรงเป็นทรงระฆังประยุกต์ คือ ย่อมุมทั้ง ๔ ด้าน เป็นที่กำหนดจิตพิจารณากรรมฐาน มาลัยเถาใต้องค์ระฆังมี ๕ ชั้น องค์ระฆังหมายถึงโพชฌงค์ ๗ ปล้องไฉนเหนือองค์ระฆังมี ๑๒ ปล้อง หมายถึง ปฏิจสมุปบาทธรรม คือ ธรรมะที่เป็นเหตุปัจจัยอาศัยกันเกิดขึ้น และปลียอดเป็นส่วนที่อยู่สูงที่สุดของพระเจดีย์มีหนึ่งเดียว หมายถึง พระนิพพาน ศิลปเจดีย์วัดเชียงมั่น รูปทรงเป็นทรงปราสาท มีช้างล้อมด้านล่างและมีองค์ระฆังด้านบนมาลัยเถาใต้องค์ระฆังมี ๔ ชั้น หมายถึง อริยสัจ ๔ ปล้องไฉนมี ๑๖ ชั้น หมายถึง พรหมโลก ๑๖ ชั้น ปลียอด หมายถึง พระนิพพาน และเม็ดน้ำค้าง หมายถึงองค์พระพุทธเจ้า ศิลปเจดีย์วัดกู่เต้า รูปทรงคล้ายลูกน้ำเต้าหรือบาตรพระวางซ้อนกันตามลำดับ ๕ ลูกซึ่งเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดน้ำเต้าทั้ง ๕ ลูกนั้น หมายถึง พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ในพุทธกัปป์นี้ คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคมโน พระกัสสโป พระโคตโม (องค์ปัจจุบันกาล) และ พระศรีอาริยเมตไตย (องค์อนาคตกาล) ส่วนองค์ระฆัง ปล้องไฉน และปลียอดมีขนาดเล็กมากซึ่งเป็นเพียงส่วนประกอบพระเจดีย์เท่านั้น

อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ[๒] ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องสายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้สำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธและทำการประเมินศักยภาพ กำหนดปัจจัยและเกณฑ์การชี้วัดเพื่อประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีองค์ประกอบ ๒ ด้าน คือศักยภาพในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวและศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวผลการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธใน

---

[๑] อัครชัย ชัยแสวง และคณะ, **ศิลปะเจดีย์วัดในจังหวัดเชียงใหม่กับการพัฒนาสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว**, งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร, (สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

[๒] อิทธิวัตร ศรีสมบัติ และคณะ, **สายธารธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธกลุ่มจังหวัดอีสานใต้**, รายงานการวิจัย (สกว), (สำนักประสานงานการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

กลุ่มจังหวัดอีสานใต้ ๖ จังหวัด มีทั้งสิ้น ๘๐ แห่ง ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี ๒๑ แห่ง จังหวัดนครราชสีมา ๑๘ แห่ง จังหวัดศรีสะเกษ ๑๑ แห่ง จังหวัดสุรินทร์ ๑๑ แห่ง จังหวัดชัยภูมิ ๑๐ แห่ง และจังหวัดบุรีรัมย์ ๙ แห่ง ผลการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า จังหวัดนครราชสีมา แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน ๘ แห่ง คือ วัดเขาจันทร์งาม วัดศาลาลอย วัดบ้านไร่ วัดป่าสาละวันวัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม วัดสุทธจินดา วัดบึง และวัดตระคร้อ จังหวัดอุบลราชธานี มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน ๕ วัด คือ วัดศรีอุบลรัตนาราม วัดมหาวนาราม วัดทุ่งศรีเมือง วัดหนองป่าพงและวัดสุปัฏตนาราม จังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ที่มีศักยภาพมาก จำนวน ๕ วัด คือ วัดเขากระโดง วัดโพธิ์ย้อย วัดเกาะแก้ว วัดขุนก้อง และวัดศีรษะแรด จังหวัดชัยภูมิ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก มีจำนวน ๕ วัด คือ วัดชัยภูมิพิทักษ์ วัดกลางเมืองเก่า วัดชัยสามหมอ วัดพระธาตุสามหมื่น และวัดเทพบุตรบรรพตจังหวัดศรีสะเกษ มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธมีศักยภาพมาก จำนวน ๓ วัด คือ วัดสระกำแพงใหญ่ วัดมหาพุทธารามและวัดบ้านสร้างเรือง จังหวัดสุรินทร์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีศักยภาพมาก จำนวน ๓ วัด คือ วัดบูรพาราม วัดเพชรบุรีและวัดพระพุทธบาทเขาพนมดิน การกำหนดยุทธศาสตร์การพึ่งพาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาและการท่องเที่ยวเชิงพุทธพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืน โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

๒.๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

๑. งานวิจัยภายในประเทศ

ฉัตรสุดา อู้เฉื้อง ได้ทำการศึกษาวิจัย ที่มีผลต่อการท่องเที่ยวโบราณสถานเวียงกุมกาม โดยการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาเที่ยวชมโบราณสถานเวียงกุมกามจำนวน ๓๐๐ ราย สถิติที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ผลการศึกษาพบว่าถึงพฤติกรรมการท่องเที่ยวพบว่า นักท่องเที่ยวจะมาเที่ยวกับครอบครัวและมาเป็นครั้งแรกมากที่สุด ส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโบราณสถานเวียงกุมกามจากคำบอกเล่าของเพื่อนและญาติ และสาเหตุที่มาภายในประเทศอีกเนื่องจากเห็นว่าประเทศไทยมีความหลากหลายของสถานที่ท่องเที่ยวเป็นประการสำคัญ[๑]

---

[๑] ฉัตรสุดา อู้เฉื้อง, **การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวโบราณสถานเวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่**, การค้นคว้าแบบอิสระเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๔๖), หน้าบทคัดย่อ.

มยุรี สุภังคนาช[๑] สรุปเนื้อหาการวิจัยการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี ว่าการวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์ เพื่อการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพโดยรวม เหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงและประเด็นปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับการอนุรักษ์ ศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เนื้อหาทางสถาปัตยกรรมทางโบราณสถาน และคุณค่าอันมีฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเก็บบันทึกข้อมูลหลักฐาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อวิชาการและ แนวทางการอนุรักษ์ต่อไป รวมไปถึงศึกษาแนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน และทัศนคติความต้องการของคนในชุมชน เพื่อเสนอเป็นแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบประชาชน มีส่วนร่วม

นำชัย ทนุผล และคณะ ทำการวิจัย เรื่อง การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโปง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหา โดยเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะการให้ความร่วมมือ แต่ในขั้นการติดตามและประเมินผลจะเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะไม่แท้จริง คือ แบบเลี้ยงดูและแบบรับความช่วยเหลือ[๒]

เปรมวดี ณ นครพนม[๓] ได้ทาการวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยแบบจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง: กรณีศึกษาบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมมากที่สุด และสถานที่ท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด ได้แก่ พระบรมมหาราชวังกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับความนิยมรองลงมาได้แก่ วัดต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

---

[๑] มยุรี สุภังคนาช, **การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อมจังหวัดนนทบุรี**, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

[๒] นำชัย ทนุผล, รศ. ดร. และคณะ, "**การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโปง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่**.", รายงานผลการวิจัย สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๔), หน้าบทคัดย่อ.

[๓] เปรมวดี ณ นครพนม, **การศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาท่อง เที่ยวในประเทศไทยแบบจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง : กรณีศึกษาบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์**, รายงานผลการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

ยศ สันตสมบัติ และคณะ[๑] ศึกษาวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร พบว่า บริบทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบนเชื่อมโยงกับปัญหาความด้อยพัฒนาและความเป็นคนชายขอบของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งถูกกระทำให้กลายเป็น “ผู้ถูกเที่ยว” ปัญหาพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงอยู่ที่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การเสริมองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากร การฟื้นฟูจิตสำนึกในธรรมชาติแวดล้อมและศักดิ์ศรีทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน และระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งจะทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีศักยภาพในการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์และพัฒนาธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน

อัจนา อันนานนท์[๒] ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ลักษณะการจัดตั้งธุรกิจส่วนใหญ่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนในท้องถิ่น ระยะเวลาดำเนินการอยู่ระหว่าง ๑-๕ ปี เป็นกิจการขนาดเล็ก จำนวนพนักงานหรือสมาชิกในกลุ่มมีน้อยกว่า ๒๐ คน ผู้ประกอบการส่วนใหญ่มีความเข้าใจความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้องว่า การอนุรักษ์คือการนำนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมแหล่งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สถานที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งแสดงถึงความเป็นอยู่ของสังคม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น และเที่ยวชมธรรมชาติโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม โดยผู้ประกอบการบางส่วนมีความเข้าใจไม่ถูกต้องเกี่ยวกับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยเข้าใจว่าคือการจัดให้นักท่องเที่ยวพักในที่พักที่เลียนแบบธรรมชาติมากที่สุด

๒. งานวิจัยในต่างประเทศ

McGrady[๓] (2007) ได้ศึกษายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการแสดงความคิดของ Da’Naxda’xw/Awaetlalla First Nation มีความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการ

---

[๑] ยศ สันตสมบัติและคณะ, **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรในจังหวัดแม่ฮ่องสอน**, รายงานผลการวิจัยศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น, (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้าบทคัดย่อ.

[๒] อัจนา อันนานนท์, **การบริหารจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงคราม**, การค้นคว้าแบบอิสระบัณฑิตวิทยาลัย, (คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

[๓] McGrady, Timothy J., “Gilakas'la: A Sustainable Tourism Strategy for the Da'Naxda'xw/Awaetlala First Nation.”, (Masters Abstracts International, ๔๕ (๐๔), ๒๐๐๗), unpaged.

ท่องเที่ยวในดินแดนที่สืบทอดมาจากโบราณของพวกเขาว่า สามารถบอกยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ พวกเขาต้องการขยายแผนการท่องเที่ยวขนาดเล็กที่มีอยู่ในเขตหมู่บ้านดั้งเดิมของพวกเขานั้นไปยังที่ที่ซึ่งพวกเขากำลังถูกส่งกลับคืนประเทศในปัจจุบัน โดยการใช้วิธีการสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้างโครงการนี้ถูกค้นคว้าเพื่ออธิบายถึงค่านิยม ความเชื่อและวิสัยทัศน์ของพวกเขาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต่อเนื่อง ว่าสามารถที่จะดำเนินการในดินแดนของพวกเขาได้อย่างไร สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบของการรายงานก็คือ เขตควรจะประเมินระดับความต้องการที่มีอยู่อีกครั้งสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว พร้อมกับการส่งกลับคืนประเทศซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการเคลื่อนไหว ในปัจจุบันของเขตนี้ การวิจัยนี้สรุปได้อีกว่าแผนผสมในเรื่องของวัฒนธรรมและไม่เป็นวัฒนธรรม ก็มีความสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ในขณะที่ขนาดและความสามารถถูกระบุว่าเป็นอุปสรรค แต่เขตก็ยังมีประวัติศาสตร์เรื่องราวของหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจที่ประสบผลสำเร็จ ที่พวกเขาสามารถใช้เป็นแรงงัดสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในอนาคตได้

อี วานดา จอร์น และโดแนล จี เรล[๑] (E. Wanda George; & Donald G. Reld. 2005) ได้ศึกษาเรื่อง The Power of Tourism: A Metamorphosis of Community Culture ในประเทศแคนาดา พบว่า การท่องเที่ยวมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนของวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นทรัพย์สินที่มีค่าที่สุดของชุมชน การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างเพื่อรองรับการท่องเที่ยวส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะทาให้วัฒนธรรมท้องถิ่นหายไป แล้วสร้างวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ขึ้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยขาดความเคารพในธรรมเนียมปฏิบัติเดิมและคุณค่าของชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่สมควร การจะหยุดการทาลายทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะต้องมีการวางแผนการจัดการอย่างรอบคอบ

๒.๔.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดการวัด

ธีรพงษ์ ดวงสนิท[๒] ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มีต่อการให้บริการของมัคคุเทศก์ในจังหวัดเชียงราย พบว่าความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่

---

[๑] E. Wanda George; & Donald G. Reld., 2005, Abstract, อ้างใน กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, (๒๕๔๒, ตุลาคม-ธันวาคม) , **การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว**, จุลสารการท่องเที่ยว, ๑๘ (๔), หน้า ๔๘-๕๒.

[๒] ธีรพงษ์ ดวงสนิท, **ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มีต่อการให้บริการของมัคคุเทศก์ในจังหวัดเชียงราย**, รายงานการศึกษาวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

เดินทางมาเที่ยวในจังหวัดเชียงราย ในเรื่องของการรับรู้อยู่ในระดับดี มัคคุเทศก์สามารถบรรยายเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วัฒธรรมและสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ สำหรับในเรื่องความสามารถอยู่ในระดับดี โดยเฉพาะความสามารถด้านวิชาการ และด้านการนำเที่ยว ด้านการจัดการ ส่วนคุณสมบัติของมัคคุเทศก์ในด้านหน้าที่รับผิดชอบอยู่ในระดับดี โดยเฉพาะการตรงต่อเวลาและความซื่อสัตย์สุจริต ด้านบุคลิกภาพอยู่ในระดับดี โดยเฉพาะความเชื่อมั่นในตนเองและการมีอารมณ์ขัน และด้านมนุษยสัมพันธ์ อยู่ในระดับดีเช่นกัน โดยเฉพาะความเอื้อเฟื้อ รู้จักอาทรห่วงใยผู้อื่น และมีน้ำใจพร้อมที่จช่วยเหลือนอกจากนี้ยังพบว่าความต้องการของนักท่องเที่ยวก่อนเดินทางมาและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวหลังจากได้รับบริการแล้วมีสิ่งที่เกินความคาดหวังคือ ความสามรถด้านภาษาหน้าที่และความรับผิดชอบในด้านการแนะนำในสิ่งที่ดี และการตรงต่อเวลา บุคลิกภาพด้านพลานามัยสมบูรณ์ วาจาสุภาพอ่อนหวานไพเราะและแต่งกายได้เหมาะสมกับกาลเทศะ ส่วนด้านมนุษยสัมพันธ์ ได้แก่ การมีน้ำใจพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ และสิ่งที่น้อยกว่าความคาดหวังคือบุคลิกภาพในด้านความเชื่อมั่นในตนเอง

สุจินต์ นิ่มอนงค์[๑] ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การบริหารจัดการทรัพยากรวัดของพระสังฆาธิการระดับวัด ในเขตการศึกษา ๑” พบว่า สภาพการบริหารจัดการทรัพยากรวัดของพระสังฆาธิการระดับวัด ด้านการจัดบริเวณวัด เสนาสนะและบวรวัตถุ สาธารณะสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการปกครอง การส่งเสริมการศึกษาการอบรมเผยแผ่ศาสนธรรมอยู่ในระดับปานกลาง และพระสังฆาธิการมีความต้องการได้รับการถวายความรู้ เรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรวัด หมวดบริหารศาสตร์ในระดับมาก หมวดพฤติกรรมศาสตร์และความรู้ทั่วไปในระดับปานกลาง สำหรับวิธีการถวายความรู้ต้องการศึกษาดูงานวัดพัฒนาตัวอย่าง และการอภิปรายโดยผู้ทรงคุณวุฒิ หลักสูตรการถวายความรู้ ใน ๓ หมวดที่ต้องการ คือ หมวดความรู้ทั่วไป ได้แก่ ๑) กฎหมาย ระเบียบคำ สั่งที่เกี่ยวกับการบริหารศาสนกิจในวัด ๒) การจัดศาสนเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม หมวดบริหารศาสตร์ ได้แก่ ๑) การบริหารงานบุคคลในวัด ๒) เทคนิคการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ๓) การส่งเสริมการศึกษา หมวดพฤติกรรมศาสตร์ ได้แก่ ๑) ภาวะผู้นำ ๒) การเผยแผ่ศาสนธรรม ๓) การพัฒนาทักษะการแสดงธรรม

---

[๑] สุจินต์ นิ่มอนงค์, **การบริหารจัดการทรัพยากรวัด ของพระสังฆาธิการระดับวัดในเขตการศึกษา ๑**, รายงานการวิจัย, (นครปฐม กลุ่มวิจัยและพัฒนาสำนักพัฒนาการศึกษา, ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา ๑, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

รสิกา อังกูร[๑] ได้ทาการวิจัย เรื่องความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนาชมศิลปวัฒนธรรมจานวน 15 วัด ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า วัดส่วนใหญ่มีการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี องค์ประกอบสาคัญที่ทาให้วัดมีภูมิทัศน์ที่สวยงาม ได้แก่ การปลูกต้นไม้ การจัดสวนหย่อม ความสะอาดของบริเวณวัด ความเป็นสัดส่วนของเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส นอกจากนี้โดยภาพรวมยังพบว่า วัดส่วนใหญ่มีความพร้อมในเรื่องสิ่งอานวยความสะดวกต่าง ๆ มีโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่มีคุณค่าเป็นเอกลักษณ์ ส่วนนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการนาชมศิลปวัฒนธรรมในวัด ยังไม่มีการนานโยบายไปสู่การปฏิบัติมากนัก เนื่องจากยังไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควร และขาดแคลนบุคลากรที่สามารถทาหน้าที่ในการนาชมวัด ถ่ายทอดความรู้ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนาชมศิลปวัฒนธรรมในวัด

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด[๒] สรุปบทคัดย่อการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง” ว่า โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์การท่องเที่ยวศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในระดับชาติ การพยากรณ์ขนาดของตลาดการท่องเที่ยวในอนาคตตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในระดับชุมชน โดยมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การบริหารจัดการท่องเที่ยวในระดับชาติและชุมชนระหว่างนักวิจัยของประเทศในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงในระยะแรกเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) กัมพูชา และประเทศไทย โดยมุ่งหวังว่าข้อค้นพบจากการศึกษาจะเป็นประโยชน์สำหรับการวางนโยบายสำหรับการท่องเที่ยวของทั้งสามประเทศ และยังจะสามารถส่งเสริมศักยภาพการวิจัยและการสร้างนโยบายสาธารณะของบุคลากรในองค์การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว

ผลการศึกษาในด้านสถานภาพการท่องเที่ยว พฤติกรรมการท่องเที่ยว และ การพยากรณ์แนวโน้มของการท่องเที่ยว พบว่ารายได้จากการท่องเที่ยวของทั้งสามประเทศ มีมูลค่าสูงเมื่อเทียบกับสินค้าส่งออกอันดับหนึ่งของประเทศ การท่องเที่ยวของทั้งสามประเทศพึ่งพา

---

[๑] รสิกา อังกูร, **ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนาชมศิลปวัฒนธรรม**, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้าบทคัดย่อ.

[๒] มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, “**โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง**,” ในวารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๓๘ (๑) : ๗๑ – ๗๒ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

นักท่องเที่ยวจากเอเชียตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวชายแดน แนวโน้มของจำนวนนักท่องเที่ยวในอนาคตพบว่า นักท่องเที่ยวโดยรวมจะมีจำนวนเพิ่มมากยิ่งขึ้น กลุ่มนักท่องเที่ยวที่จะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นคือนักท่องเที่ยวจากจีน การวิเคราะห์ความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว ประเทศไทยมีความได้เปรียบในเกือบทุกตลาด ยกเว้นนักท่องเที่ยวจากสหรัฐอเมริกา แคนาดา อินโดเซีย บูรไน สิงคโปร์ และนิวซีแลนด์ ส่วนกัมพูชานั้นมีแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลก คือ นครวัด จึงความได้เปรียบในกลุ่มของนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจด้านวัฒนธรรม คือ นักท่องเที่ยวจากยุโรปโดยรวม ญี่ปุ่น และออสเตรเลีย สำหรับ สปป.ลาว นั้นมีความได้เปรียบในตลาดประเทศเพื่อนบ้านเป็นส่วนใหญ่ คือ ไทย กัมพูชา เวียดนาม และสหภาพพม่า เมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมดในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกแล้ว ประเทศไทยยังคงเป็นประเทศที่มีความได้เปรียบในการท่องเที่ยวอยู่มาก ในขณะที่ สปป.ลาว และกัมพูชายังไม่ใช่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมกว่าแหล่งท่องเที่ยวอื่น ส่วนการวิเคราะห์ผลกระทบของโรคซาร์ส (SARs) ที่มีต่อการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจโดยรวม พบว่าจำนวนนักท่องเที่ยวในช่วงเวลาดังกล่าวลดลงอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ครั้งนี้มากที่สุด คือ อุตสาหกรรมของที่ระลึก อุตสาหกรรมที่พัก และอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องมือ การศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า ในกัมพูชาและ สปป.ลาว มีการวางแผนอย่างรัดกุม เนื่องจากหน่วยงานจากต่างประเทศได้เข้ามาให้ความร่วมมือด้านวิชาการและสนับสนุนเงินทุน สมควรที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนในกัมพูชา สปป.ลาว และประเทศไทยจะได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้วิธีการต่าง ๆ อาทิ การป้องกันปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการขยะ การอนุรักษ์ธรรมชาติ การนำเสนอวัฒนธรรมท้องถิ่น การนำเสนอ ภูมิปัญญาชาวบ้าน การกระจายรายได้ในชุมชน ตลอดจนการบันทึกสถิตินักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน เพื่อการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวที่ดีในอนาคต ส่วนผลการศึกษาของการท่องเที่ยวกับการกระจายรายได้ในชุมชนของไทย พบว่า รายได้ที่เพิ่มขึ้นยังไม่สูงและไม่เพียงพอที่จะเป็นรายได้หลัก และเกิดความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้

สมคิด จิระทัศนกุล และคณะ[๑] ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น” งานวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสาเหตุที่มาของปัญหาและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในวัดแบบท้องถิ่นว่า มีความเหมือนหรือต่างจากวัดแบบเมืองอย่างไร ตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนด

---

[๑] สมคิด จิรทัศนกุล และคณะ. “**รูปแบบทางการสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น**,” ในหนังสือรางวัลสภาวิจัยแห่งชาติ ประจำปี ๒๕๕๐, สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๙๒-๑๐๐.

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน โดยเฉพาะกรณีของเขตพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี ที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนต่างเชื้อชาติในอดีต ไม่ว่ามอญ เขมร ลาว จีน และไทย ที่มีระบบความเชื่อเดิมแล้วผสมกับความเชื่อท้องถิ่น ที่ถูกใช้เป็นเครื่องกำกับด้าน “จิตใจ” และทาง “จริยธรรม” ของชุมชน คุณลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยของการเกิดรูปแบบลักษณะประเภท “วัดพื้นถิ่น” ขึ้นอย่างแตกต่างจาก “วัดแบบเมือง” ต่อมารัฐต้องการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการดึงเอาฐานอำนาจจากชายขอบพระนครเข้ามารวมที่ศูนย์กลาง ศาสนาซึ่งเดิมมุ่งเน้นสาระสำคัญในเชิง “อุดมคติ” มาสู่แบบ “ตรรกนิยม” ที่เน้นความเป็นเหตุเป็นผล และส่งผลถึงรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมภายในวัดท้องถิ่นด้วย ต่อมากลุ่มนักธุรกิจก่อตัวเป็นฐานอำนาจที่มีพลัง ได้เข้ามามีบทบาทต่อวัดในเมืองและขยายไปสู่วัดชนบทด้วยการเอื้ออุปถัมภ์ทางด้านปัจจัยสำหรับการจัดสร้างอาคารต่าง ๆ ภายในวัด จนเป็นผลให้เกิดความหลากหลายของรูปลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมที่ไม่มีแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ตายตัว กลายเป็นพัฒนาการที่ขาดหลักการและทิศทางอันรัดกุมชัดเจน และกิจกรรมที่จัดได้ปรับบทบาทของตนใหม่ด้วยการมุ่งเน้นรับใช้สังคมที่กว้างออกไป ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่เน้นไปทาง “โลกียธรรม” ในสาระเชิงบุญนิยมและลัทธินิยมในรูปแบบ “พิธีกรรม” ต่าง ๆ เป็นหลักมากกว่าการพัฒนาด้าน “จิตวิญญาณ” บทสรุปของงานวิจัยนี้ คือ ตราบใดที่สังคมยังขาดซึ่งสิ่งยึดมั่นอันเป็นจุดยืนหลักของชีวิตที่มั่นคง รวมทั้งสถาบันทางศาสนาเองยังขาดความเข้าใจในจุดยืนของบทบาทหน้าที่ที่พึงมีต่อสังคม เช่นเดียวกับ “รัฐ” ที่ยังละเลยความสำคัญในการพัฒนาที่ต้องเน้นทางด้านจิตวิญญาณให้กับสังคมประกอบกับ “ชุมชน” เองที่อ่อนแอไม่เข้มแข็ง รวมทั้งยังมองข้ามถึงความหมายในแง่ภูมิปัญญาแบบท้องถิ่นของตน ตราบนั้นย่อมคำนึงถึงแนวโน้มในอนาคตอันใกล้ได้ว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นกับงานพุทธสถาปัตยกรรม “แบบวัดพื้นถิ่น” ของไทยนั้น ย่อมยังคงเผชิญกับสถานภาพที่กำลังสูญสลายลงไปทุกขณะ จนที่สุดแล้วอาจไม่เหลือให้เห็นถึงคุณลักษณะอันทรงคุณค่าในวัดแบบพื้นถิ่นได้แม้แต่น้อย

สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย และคณะ ส่วนราชการ[๑]ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับ

---

[๑] สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. สถาบันดำรงราชานุภาพ “**การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล**,” ในประมวลสรุปผลงานวิจัยของสถาบันดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. ๒๕๓๖ – ๒๕๔๘) เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๙-๙๕.

ตำบล และการประสานงานร่วมกันในระดับพื้นที่และแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลการศึกษาวิจัยได้ชี้ให้เป็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ระดับตำบลว่ายังมีอุปสรรคและปัญหาการจัดการในหลายด้านที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายที่ต้องการใช้แผนเป็นเครื่องมือนำไปสู่การปฏิบัติ ยังผลให้การแก้ไขปัญหายังไม่สามารถบรรลุผลของการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานภายใต้แผนการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือ การพัฒนาที่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น เนื่องจากข้อจำกัดที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) การขาดระบบข้อมูลและตัวชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่มีประสิทธิภาพและเอื้อต่อการดำเนินงานในพื้นที่และการนำระบบข้อมูลดังกล่าวมาใช้ต่อกระบวนการตัดสินใจและการจัดลำดับความสำคัญของโครงการบนพื้นฐานของข้อมูลที่ถูกต้องและสอดคล้องกับสถานการณ์ของแต่ละชุมชน

๒) การขาดความเชื่อมโยงของการแก้ไขปัญหาหรือบริหารการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ การแก้ไขปัญหายังคงให้ความสำคัญกับปัญหาเฉพาะด้านรวมทั้งการขาดการทำงานร่วมกันของ อบต. กับหน่วยงานพัฒนาท้องถิ่นอื่น ๆ

๓) ขาดการประสานที่เหมาะสมและเป็นระบบ ที่จะสามารถเอื้อให้เกิดการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับตำบลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒.๔.

กรอบแนวคิดในการศึกษา